THEODORA

David Potter

Çeviren: U. Deniz Tuna

TÜRKİYE İŞ BANKASI

Kültür Yayınları

Genel Yayın: 5467

David Potter

Harvard Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra Oxford Üniversitesi'nden doktora derecesini alan Profesör David Potter, Eski Roma'nın imparatorluk dönemi ve Bizans konusunda uzmanlaşmış bir tarihçidir. ABD'deki Michigan Üniversitesi Klasik Çağ Bölümü'nde alanıyla ilgili dersler vermektedir.

U. Deniz Tuna

Ankara doğumlu. G.O.P. Anadolu Meslek Lisesi ve Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunu. Halen serbest avukatlık yapıyor. *Eleştirel Pedagojinin Vaadi* (Kalkedon Yayınları), *Semboller* (Aykırı Yayınları), *Lenin'in Seçim Stratejisi I-II, Üçüncü Dünya Üzerinde Kızıl Yıldız* (Yordam Kitap) başta olmak üzere, çeşitli yayınevleri için İngilizceden çeviriler yaptı.

BİYOGRAFİ

David Potter
THEODORA
OYUNCU, İMPARATORİÇE, AZİZE

ÖZGÜN ADI
THEODORA
ACTRESS, EMPRESS, SAINT

ÇEVİREN
U. DENİZ TUNA

COPYRIGHT © OXFORD UNIVERSITY PRESS: 2015

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2020
Sertifika No: 40077

EDİTÖR
LEVENT CİNEMRE

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ/DİZİN
COŞKUN AK

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASIM: MART 2022, İSTANBUL

ISBN 978-625-405-982-7

BASKI
UMUT KAĞITÇILIK SANAYİ VE TİCARET LTD. ŞTİ.
KERESTECİLER SİTESİ FATİH CADDESİ YÜKSEK SOKAK NO: 11/1 MERTER
GÜNGÖREN İSTANBUL
Tel. (0212) 637 04 11 Faks: (0212) 637 37 03
Sertifika No: 45162

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Faks (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

David Potter

Theodora

Oyuncu, İmparatoriçe, Azize

Çeviren: U. Deniz Tuna

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İÇİNDEKİLER

Haritalar vii
Teşekkür ix
Giriş xi

1. Bölüm
Konstantinopolis 1

2. Bölüm
Müstehcen Hikâyeler Anlatmak 21

3. Bölüm
Seks ve Sahne 37

4. Bölüm
Takımlar ve İlişki Ağları 61

5. Bölüm
Patrisyen 85

6. Bölüm
Halefiyet 111

7. Bölüm
Augusta: İlk Beş Yıl 127

8. Bölüm
Devrim 151

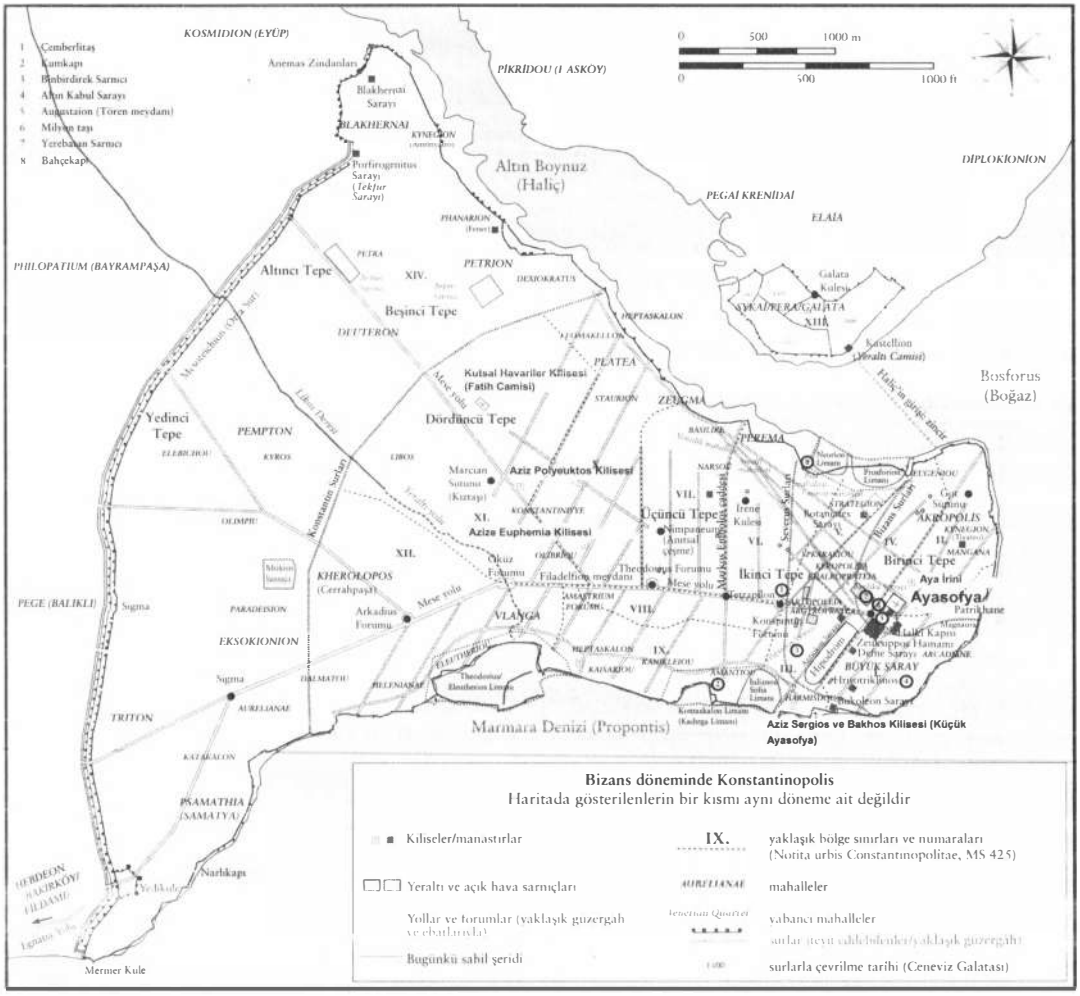
9. Bölüm
Savaş ve Din 165

10. Bölüm
Komplolar ve Veba 189

11. Bölüm
Son Yıllar 207

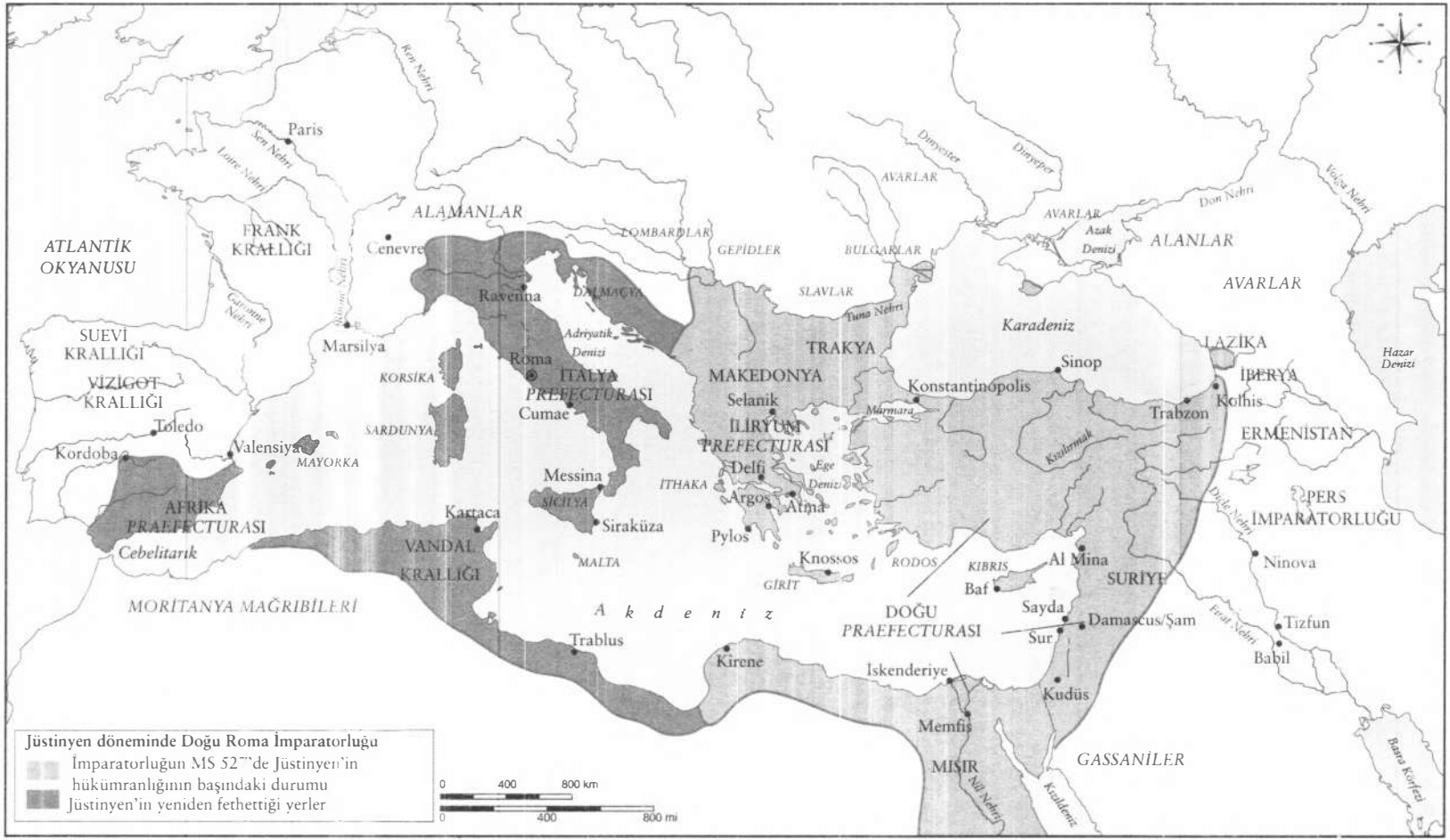
12. Bölüm
Geride Bıraktıkları 215

Kitapta Yer Alan Karakterler 225
Zamandizin 231
Kısaltmalar 235
Notlar 239
Kaynakça 267
Dizin 277

Harita 1: Altıncı yüzyılın başlarında Konstantinopolis

Bu karekodu görüntüleyerek haritaya ulaşabilirsiniz.

Harita 2: Jüstinyen döneminde Doğu Roma İmparatorluğu

Teşekkür

Bu kitabın yazılması sırasında, öncelikle bu konuyu önerdikleri için dizi editörleri ve Stefan Vranka'ya; ve doğrusu kitabı bitirmemde sunduğu katkılardan dolayı yine Stefan Vranka'ya fazlasıyla teşekkür borçluyum. Akademik İlişkiler Kıdemli Yönetici Yardımcısı Lester Monts, kitabın başlangıç araştırmalarına çok değerli destekler sundu. Ayrıca, Geoffrey Greatrex, Henning Böhm, John Scarborough, John Matthews'un da aralarında olduğu, yakında çıkacak olan veya ulaşmamın zor olduğu çalışmalarını Michigan Kütüphanesi aracılığıyla benimle paylaşanlardan ve bana kadın oyuncular üzerine yazdığı, Theodora'nın ilk mesleğini anlamamı sağlayan muhteşem bir çalışma olan yayımlanmamış doktora tezini gönderen Manna Vestrinen'den çok önemli yardımlar aldım. Elinizdeki kitap son aşamalarına geldiği sıralarda Profesör Maria Wyke, o muhteşem Jerome Dersleri içinde verdiği dersler kapsamında, konunun bir başka ifade biçimi olan Carlucci'nin *Theodora* filminin ortaya çıkış süreci hakkında çeşitli sahneler görmeme imkân sağladı.* Oxford Üniversitesi Yayınları'nın isimsiz hakemle-

* Amerikalı avukat ve Roma tarihi meraklısı Thomas Spencer Jerome (1864-1914) tarafından Roma tarihi üzerine verilen ders dizisi. Jerome Dersleri olarak bilinen dersler, Roma tarihi ve kültürü ile ilgili yapılan yeni çalışmaların sunulacağı en prestijli uluslararası konferans dizilerinden biri haline gelmiştir ve konunun uzmanı olan başka profesörler tarafından devam ettirilmektedir-ç.n.

rine özellikle müteşekkirim; cömertlikleri beni pek çok hatadan kurtardı ve meselelerin çeşitliliği üzerine yeniden düşünmemi sağladı. Büyük bir sabırla Coakley'in Süryanice grameri inceleyen eserinin mucizelerini kavramamı sağlayan Jason Zurawski olmadan bu kitabı yazmaya cesaret edemezdim. Laura McCullagh gibi Matt Newman da en başından beri taslak metnin okunmasında son derece yardımcı oldu; Kevin Lobrano ve Parrish Wright sonraki aşamada önemli bir katkı sundular. Pete Oas, Michigan, Ann Arbor'da Plymouth Yolu üzerindeki Expresso Royale'in sunduğu cennette kahve eşliğinde bu hikâyeyi dinledi. Sue Philpott, herkesin birlikte çalışmayı isteyeceği en iyi editör olduğunu bir kez daha kanıtladı.

Claire, Natalie ve Ellen evimizin bir antik karakter tarafından sürekli işgal edilmesini hoşgörüyle karşıladı. Bunu aklımdan hiç çıkarmadan, bu kitabı hayatımdaki kadınlara adıyorum.

Giriş

Milattan sonra 11 Ağustos 559 Pazartesi günü İmparator Jüstinyen* Konstantinopolis'e girdi. Şehrin kuzeybatısındaki Carisius Kapısı'ndan {Edirnekapı}** şehre doğru atını sürerken onu yüksek mevki sahibi pek çok insan karşıladı. Sadece imparatorun atının geçeceği kadar boşluk kalmış son derece kalabalık caddede daha fazla ilerlemeden önce durdu. Şehir kapısının hemen yakınındaki Kutsal Havariler Kilisesi'ne*** girdi. Burada, on bir yıl önce kaybettiği imparatoriçesinin anısına mumlar yaktı. İmparatoriçeyle çocukları olmamıştı ve imparatorun gelecekte de çocuğu olmayacaktı, hatta yeniden evlenmeyecekti bile. İmparatoriçe ona "Tanrı'nın hediyesi"ydi, hayatının aşkıydı.

Jüstinyen'in ve imparatoriçesi Theodora'nın hikâyesi, Akdeniz dünyasının uzun tarihindeki en ilgi çekici hikâyelerden biridir. Theodora oyuncuydu; altıncı yüzyıl Konstantinopolis'inde hiç de saygı duyulmayan bir meslek. Jüstinyen, orta-güney Avrupalı bir köylü ailesinde doğ-

---

* Grekçe transliterasyonu İustinianos olan imparatora, yaygın ve yerleşik kullanım nedeniyle elinizdeki çeviride Jüstinyen olarak hitap edilecektir-e.n.

** Yazar metinde kimi yerlerde parantez ve köşeli parantez kullanmayı tercih ettiği için yazarın kullanımıyla karışmaması ve uzun açıklama gerektirmeyen durumlarda dipnot kalabalığına yol açmaması için bazı açıklamalar çengelli parantez içinde verilmiştir-ç.n

*** Havariyyun Kilisesi olarak da bilinir. Fatih Camisi'nin bu kilisenin kalıntıları üzerine yapıldığı söylenir-ç.n.

du. Theodora, hükümranlıklarını sona erdirebilecek gibi görünen iki büyük kriz sırasında Jüstinyen'e güç vermişti. Theodora sertti, zekiydi; ondan nefret edenlerin bile teslim edeceği üzere, çok zekiydi. Tutkuluydu. Son derece güzeldi. Güzellik ve tutku, ondan nefret edenlerin bile kabul ettiği iki özelliğiydi. Haksızlığa uğrayanların yanında saf tuttu ve zayıfları korudu; dostlarına ölümüne sadıktı. Düşmanları ondan korkardı ve korku duymakta haklıydılar da.

Ravenna'daki San Vitale Kilisesi'ni süsleyen hayranlık uyandırıcı mozaiklerde Theodora'yı, bütün ihtişamıyla hâlâ görebiliyor, gözlerine baktığımızda varlığının yoğunluğunu hissedebiliyoruz. Bu mozaiklerde Theodora, tam karşısında duran kocasını geride bırakarak tüm sahneyi etkisi altına alır. Kilisenin dışında, yirmi birinci yüzyılda bile aynısı geçerlidir: birkaç hediyelik almak için girdiğim dükkâna koşarak giren bir kadın, sanki çok yakın bir arkadaşıyla konuşuyormuş gibi "Ah Theodora" diye iç geçiriyordu. Theodora'nın imgesi her yerdeydi.

Adı gerçekten de "Tanrı'nın hediyesi" anlamına gelen Theodora günümüzde Süryani Ortodoks Kilisesi'nin bir azizesidir. Bazılarına göre "sevgili kraliçe" idi, bazıları içinse şeytanın vücut bulmuş hali.

Theodora, insan hayatını Tanrı'nın elinin yönlendirdiğine inanılan bir dönemde yaşadı. İnsanlar, günahlarının kaydını tutan, inançlarından dolayı koruyan ancak günahları nedeniyle acımasızca cezalandıran bir Tanrı'ya inanıyorlardı. Rahibin komünyon hazırlıkları yaptığı sırada sunağın çevresinde toplanan melekleri görecek kadar şanslı ya da sofu olmanın mümkün olduğuna inanıldığı bir dönemde yaşadı Theodora. Bu aynı insanlar, sokakta yürürken albızlarla [İng.: *demon*] karşılaşmanın tamamen olası olduğuna da inanıyorlardı. Bazı insanların Tanrı'ya diğerlerinden daha yakın olduğunu ve kendilerini mahrumiyete genellikle gönüllü olarak mahkûm ettiklerini düşünüyorlardı. Çoğu, bu özel insanlardan birinin ilahi güçle aralarında aracılık yaparak onlara sorunlarını çözmesinde yardımcı olabileceğini umuyordu. Herkes göğe uzanan sütunların üzerinde muhtemelen paçavralar içindeki son derece sofu "stilitleri"* görebilir; dindarlar, bu sütunların etrafında toplanarak dışkıları inceleyip azizlerin alışkanlıklarını gözlemleyebilirlerdi.

* 4. ve 6. yüzyıllarda, taş sütun (stulos) üzerinde yaşayan ve ibadetlerini burada yapan Hıristiyan keşişlere verilen bir isim. Stilitler, bedenin cezalandırılmasının ruhun kurtuluşunu sağlayacağına inanırlardı-ç.n.

İmparatorluk sınırlarının bir ucundan öbür ucuna gerçekleştirilen akınların hayatlarını bir anda altüst edebileceğini; imparatorluklarının eskisi gibi olmadığını herkes bilirdi. Tanrı'nın intikamının insan düşmanlarının neden olduğu acıdan çok daha korkunç olabileceğini bilirlerdi. Dönemin vakanüvisleri, doğal felaketlerin "Tanrı'nın gazabı" olduğu kanısındaydı ki altıncı yüzyıl Roma İmparatorluğu, şiddetli depremler ve her yeri kaplayan tsunamiler olarak karşılarına çıkan bu felaketlerden payına düşeni fazlasıyla almıştı. Bu dönem aynı zamanda bir savaşlar ve isyanlar dönemiydi; Konstantinopolis, Jüstinyen zamanında bir kez yurttaşları tarafından, bir kez de "Tanrı'nın gazabı"yla harap edilecekti; bunun dışında hıyarcıklı vebanın Avrupa'da ve Akdeniz topraklarında ilk ortaya çıkışı da yine Jüstinyen ile Theodora'nın dönemindeydi.

Theodora bir hızlı geçiş sürecinin ürünüydü, değişimin temsilcisiydi. Bu konuda herkes hemfikirdi, ondan hiçbir biçimde hoşlanmayanlar bile. Onun zamanında kendisinden hoşlanmayan epey insan vardı, bunların günümüze kalan sözcüleri ise Prokopios'tur.

Prokopios, dönemin büyük generali Belisarios'un yazmanı ve danışmanıydı. Belisarios ve Theodora'nın yaşadığı dönemde Belisarios'un katıldığı savaşları ve Jüstinyen'in muazzam inşaat projelerini kaleme aldı. Ayrıca, Jüstinyen ile Theodora'ya ve onların bütün yapıp ettiklerine dair bir suçlamadan ibaret olan ve yaşadığı dönemde yayımlamadığı *Gizli Tarih*'in* de yazarıydı. Bu kitabın yorumlanması, sorunların temeline inen bir eleştiri metni mi yoksa fesat ve tarafgir bir broşür mü olarak mı ele alınması gerektiği sorusu Theodora'nın yaşamını kavramaya çalışırken karşılaşılan başat bir sorudur. Prokopios'un kitabının karalayıcı bir yanlış aktarım derlemesi olduğunda hemfikir olsak bile (bana göre doğru yaklaşım budur), elinizdeki kitap ilerledikçe, bu meseleye tekrar ve tekrar geri döneceğiz ve bütün karalayıcı hikâyelerin aynı düzeyde olmadıklarını göreceğiz. Bunlardan bazılarının düpedüz kurgu olması mümkündür ancak bazıları kendi içlerinde önemli hakikatlerin üstünü örtüyor olabilir.

Theodora'yı sevenlerin günümüzde sesi en çok duyulan sözcüleri, bir zamanlar Türkiye'nin batısında büyük bir kent olan Ephesos'un (bu-

* *Bizans'ın Gizli Tarihi*. Kitabın eski Yunanca adı *Anekdota*'dır. Elinizdeki metinde *Gizli Tarih* olarak kullanılacaktır-ç.n.

günkü Efes) kırsal kesiminden gelen Piskopos İoannes'tir. Efesli İoannes, Türkiye'nin doğusunda Amida (bugünkü Diyarbakır) yakınlarında doğdu; ailesi onu, altı yaşındayken dinî bir topluluğun yanına yerleştirdi. İoannes, halkının dinî inançlarını savunmak konusundaki tutkusuyla yüceliğe ulaştı; Efesli İoannes'in Theodora betimlemeleri, bize kendisinin kaleme aldığı "Doğulu Azizlerin Yaşamları" *(Lives of the Eastern Saints)* aracılığıyla ulaştı. İoannes bu eserinde, Doğu imparatorluğunda egemen olan 451 tarihli Kalkedon Konsili'nin kararlarına itiraz eden Hıristiyanlık kolunun doğru olduğunu yaymaya adamış kendisi gibi erkek ve kadınların kahramanlıklarını kayıt altına almıştır.

Kalkedon Konsili, İsa Mesih'in, yaşamının ve çarmıha gerilmesinin anlamını kavrama konusunda hayatî öneme sahip olan Mesih'in insanî ve ilahî yönleri arasındaki ilişki konusunda, İsa'nın hem insanî hem de ilahî bir doğaya sahip olduğunu öne süren ve pek çoklarının kabul edilemez bulduğu bir tanım dayatıyordu. Çarmıhta acı çeken ve ölen, onun insanî yönüydü. Ayrıca Kalkedon Konsili'nin Teslis'in -Baba-Oğul-Kutsal Ruh- unsurları arasındaki ilişki tanımının yandaşlar ve muhalifler arasında neden olduğu bölünme, kısmen teolojik kısmen de siyasiydi ve imparatorluk bünyesindeki ayrı inanç toplulukları ile ilgiliydi. En nihayetinde bu bölünmeler içinde en ciddi olanın, Kıptice ya da Roma'nın doğu sınırındaki Süryanice konuşan gruplar arasında değil, ana dili Yunanca ve Latince olan gruplar içindeki bölünme olduğu ortaya çıkacaktı.

Theodora'nın yaşadığı dünyayı biçimlendiren tek büyük bölünme, Kalkedon'daki bu hizipleşme değildi. Theodora'nın doğumundan kırk yıl önce Roma İmparatorluğu'nun doğu ve batı yarısı arasında yaşanan bu parçalanma, antik dünyanın güç ilişkilerini temelden değiştirmişti. Hatta Batı İmparatorluğu'nun nihai çöküşünden, yani Theodora'nın doğumundan yirmi yıl önce ortada geleneksel anlamda bildiğimiz bir yönetici sınıf kalmamıştı. İmparatorluk dışında doğan generaller Anadolu ve Trakya'nın kırsal kesimlerinden gelme yetkililerle rekabet halindeydi. Sınır ötesinden gelme hadımlar yeni dönem siyasetinde çok önemli roller oynuyor, Kıptice veya Süryanice becerilerine nazaran geleneksel yönetim dilleri olan Latince ve Yunanca bakımından kesinlikle ikinci sınıf olan piskoposlar, ana dili Yunanca ve Latince olan piskoposlarla yarışıyordu. Amida dışında bir manastırda büyüyen bir köylü piskoposluk mertebe-

sine ulaştığında, imparatorluk bürokrasisinde önemsiz makamlar işgal eden iyi eğitimli, şehirli Yunanlardan daha etkili oluyordu. Kişiye yönetme hakkı verenin ne olduğu, güç ve nüfuz sahibi olmaya giden yolu hangi özelliklerin açabileceği sorusu, o zamanlar, Roma İmparatorluğu'nun ilk yıllarında olduğundan daha büyük bir soruydu. Geçmiş sekiz yüz yıllık Roma egemenliği dönemine kıyasla altıncı yüzyılda liyakatin daha büyük önem arz ediyor olması kuvvetle muhtemeldir.

Altıncı yüzyıl yalnızca olağanüstü bir huzursuzluk ve kriz çağı değil, aynı zamanda olağanüstü başarılar çağıydı. O yıllarda elde edilmiş kazanımları her gün deneyimliyoruz. Dünyevi düzlemde, Nasıralı İsa'nın, Roma şehrinin kurulmasından sonra 754. yılda, Romalıların Gaius Caesar ve Lucius Aemilius Paullus konsüllüğü olarak bildiği yılda doğduğu inanışının bu dönemden kaldığını söyleyebiliriz. Bu tarih bizim için Milattan Sonra 1. yıl (MS 1) demek. Aynı zamanda, Avrupa medeni hukuk geleneğinin temelini teşkil eden Roma yasa derlemesini borçlu olduğumuz Jüstinyen ve bugün hâlâ İstanbul siluetine hâkim durumdaki muhteşem Ayasofya Kilisesi'nin görkemini borçlu olduğumuz imparatorluk mimarı Antemios'un dehası da bu çağa aittir. Hatta Jüstinyen ve Theodora'nın, Arap yarımadasında Muhammed peygamberin hayalini de ateşleyen tutkularla baş etmek üzere başvurdukları güçlere bile belli bir borcumuz olduğu söylenebilir.

Theodora'nın hikâyesini anlatmak kolay değildir. Elimizde onun ağzından çıktığına emin olabileceğimiz tek bir sözcük bile yok; dostları da düşmanları da ona söylemediği sözler atfetmeye pek teşne ve günümüze ulaşan rivayetlerde, ona atfedilen mektupların gerçekliğine ilişkin tek bir kanıt bulunmuyor. Onun yaşamını başkalarından öğreniyoruz. Onun yaşamı, bir bakıma, yeniden kullanmak amacıyla üzerindeki yazıların silindiği bir parşömendir. Bazı yerler tamamen silindiği için çoğunlukla aslında ne yazdığını tam olarak ortaya çıkaramıyoruz. Bu nedenle, eski elyazmalarından ya da bizzat İstanbul'un kendisinden, bazen satır aralarını kelime kelime okuyarak, şimdi gözümüzle gördüklerimizin yanı sıra bunların eskiden neye benzediklerine dair anlatımları bir araya getirerek Theodora hakkında dolaylı yoldan bilgi kırıntıları toplayabiliriz. Eski İstanbul sokaklarında yürüyüp havayı koklama ve Ayasofya'da, Theodora'nın Hagia Sophia'sında, bu muhteşem kiliseye tepeden baktığı, kocasının ve bu özel kiliseye girmesine izin verilen diğer erkeklerin ibadetlerine tanık-

lık ettiği "imparatoriçe locası"nda bir süre durup dikilme şansına sahibiz. Ya da bir zamanlar imparatorluk sarayının olduğu yerde yükselen Mavi Cami'nin {Sultanahmet Camisi} hemen aşağısında, bugün Küçük Ayasofya Camisi olarak varlığını sürdüren, çok daha küçük, insanların birbiriyle daha senlibenli olduğu eski Sergios ve Bakhos Kilisesi'ni görebiliriz.

En önemlisi insanların birbiriyle nasıl konuştuklarını duyabilir, kendi sözlerini kendi dillerinde okuyabilir ve böylece onları güdüleyen şeyin ne olduğunu, ne gördüklerini, neyi sevdiklerini ya da neden korktuklarını anlamaya başlayabiliriz. Apaçık beyanlarda gördüğümüz, aynı sıklıkla sessizliklerde de bulabildiğimiz hakikate ulaşmak uğruna yapılagelen anlatımların gölgelerini deşiyor, tarihin dost ve düşman hayaletleriyle söyleşiyoruz. Bu şekilde devam ettikçe Theodora'nın vaktiyle yüz yüze olduğu sorunların bugün bizim hâlâ karşılaştıklarımızla aynı sorunlar olduğu sonucuna varmamız son derece olası. Kadın, erkeğin yaptığı işi onun gibi yapabilir mi, daha doğrusu buna cüret edebilir mi? Beklentiler farklı mıdır? Cinsiyet kalıpları kadınların erkeklerle aynı pozisyonlara sahip olmalarını engeller mi? Theodora *hem* kadın, *hem* hükümdar olabilir miydi?

Nihayet Theodora'yı, öncelikle içinde eylediği bağlamları anlayarak ortaya çıkarabiliriz. En azından, yergilerden ve övgülerden *bazı* hakikatleri keşfetmemizi sağlayacak birtakım örüntülere ulaşabiliriz ancak yaşamıyla ilgili hiçbir zaman bilemeyeceğimiz çok temel şeyler olduğunu da kabul etmeliyiz. Bilebildiğimiz şeyler bize, tam da San Vitale'deki imgesi kadar olağanüstü bir insanla karşı karşıya olduğumuzu gösteriyor.

Theodora

(y. 495-548)

1. Bölüm

Konstantinopolis

Bu hikâye, Konstantinopolis'te, muhtemelen günümüzde İstanbul Üniversitesi'nin kurulu olduğu bölgede, Altın Boynuz'a doğru inen tepelerin dibinde başlıyor. Denizden gelen esintilerle serinleyen bu tepelerin yüksek kesimleri aristokrasiye, ileri gelenlerin saraylarına ayrılmıştı. Buralar, Theodora'nın ailesi gibi sirk çalışanları için değildi. Theodora'nın yaşadığı ilk ev, Konstantinopolis'in ev kiralarının yüksek olduğu bölgesinden biraz uzaktı ve her ne kadar modern İstanbul eski şehrin üstünü tamamen örtüyor, geçmişin en eski kalıntılarını yok ediyor olsa da, Theodora'nın hayatının ilk yıllarını nerede geçirdiğine dair bir şeyler biliyoruz.

İstanbul'un bugünkü ziyaretçileri Theodora'nın dünyasını tahayyül etmeye imparatorluk sarayından başlayıp batıya doğru şehrin omurgası boyunca devam eden, Roma imparatoru Büyük Konstantin'in (c. MS 282-337) kadim Bizans şehrini yeni başkenti olarak yeniden kurduğu 330'da inşa ettirdiği anıt tapınak Capitolium'a uzanan antik ana cadde Mese Caddesi'ni* takip ederek başlayabilir. Tapınağın adı ve muhtemelen mimari tarzı, Roma'daki, tören alaylarının son durağı olan büyük tapınaktan esinlenmiştir. Capitolium'da cadde ikiye ayrılır; bir kol kuzeybatıya, bugün üzerinde Fatih Camisi'nin bulunduğu Kutsal Havariler Kilisesi'ne giderken diğer kol güneybatıya, şehrin ana girişi olan Altın Kapı'ya gider. İstanbul sokakları boyunca bu rotayı takip eden modern ziyaretçiler, araba yarışlarında büyük eğlenceler düzenleyen rakip takımların çalışanlarının yaşadığı, bir zamanlar iki ayrı mahalle halindeki bölgenin yanından geçerler. Yarışlara ev sahipliği yapan Hipodrom, şeh-

* Modern Yunanca'da "orta [cadde], bugünkü Divanyolu Caddesi. Bizans döneminde şehrin ana caddesi ve protokol yolu-ç.n.

rin kurulu olduğu yarımadanın doğu ucundaki imparatorluk sarayının hemen batısında yer alır.[1]

Hipodrom'daki yarışları yöneten rakip takımlar "sirk takımları" olarak adlandırılırdı. Atları, arabaların sürücülerini ve yarış günü halkın eğlenmesi için gün boyunca gereken her şeyi bu takımlar tedarik ederdi. Bu organizasyon biçiminin kökleri, dört ayrı takımın mevcut olduğu eski Roma'ya dayanır ve Konstantin döneminde Konstantinopolis'e uyarlanmıştır. Bu takımların başarıları ve başarısızlıkları Konstantinopolis halkının yoğun ilgisini cezbediyordu, halk iki takım arasında fiilen bölünmüştü, aynı şekilde şehrin belirli bölgeleri de farklı takımlara aitti. Theodora'nın doğduğu dönem itibariyle, iki önemli takım vardı; Maviler ve Yeşiller. Saraydan batıya, Domninus revaklarına, tahminen şimdiki Kapalıçarşı'ya doğru ilerlediğimizde ilk karşımıza çıkan yer, Mavilerin mahallesidir. Yeşillerin mahallesinin merkezi ise Tanrı'nın annesine, *Theotokos*'a adanmış bir kilisenin bulunduğu Diakonissa'ydı.* Theodora buralarda bir yerde doğmuş olmalıdır ama beş yaşından itibaren diğer takımın mahallesinde büyüyecekti. Hâlâ varlığını sürdüren dolambaçlı yollarda ve sokak aralarında gidip gelirken onun varlığını hissedebiliriz, eğer hayal edersek. Esnaf, şimdi olduğu gibi o zaman da tezgâhlarını sokak boyunca dükkânlarının önüne açtığından ve restoranlar günün yemeklerini hazırlamaya başladığından, Theodora'nın hayatının neye benzediğini az çok tahayyül edebiliriz. Şimdi olduğu gibi o zaman da ızgarada pişen baharatlı köfteler, fırından çıkmış ekmekler ve dumanı tüten nefis çorbalar olmalıydı.[2]

Sonraki yıllarda, Theodora'nın doğum yerine ilişkin çok sayıda iddia ortaya atılmış olsa da hikâyesinin Konstantinopolis'te başladığına emin olabiliriz çünkü babası buradaki bir sirkte hayvan bakıcısı olarak çalışıyordu. Hikâyenin aşağı yukarı *ne zaman* başladığını bildiğimizi sanıyorum; MS 495, belki bir-iki yıl öncesi veya sonrası. Ve bu hikâye bir insan hikâyesi olduğundan, kahramanın tedirgin edici bir şaşkınlığın ifadesi olan olağan bir yaygarayla dünyaya gelmesiyle başladığından emin olabiliriz.[3]

Theodora ailenin ortanca çocuğuydu, ablası Komito'dan beş yaş küçük ve küçük yaşta öldüğü anlaşılan kardeşi Anastasia'dan bir ya da iki

---

* Theotokos Kyriotissa Kilisesi. İstanbul'un Vefa semtinde Doğu Roma döneminden kalma bir kilise. Bozdoğan Kemeri'nin en doğu ucunun güneyinde yer alır. 18. yüzyılda Kalenderhane Camisi'ne çevrilmiştir-ç.n.

Resim 1.1. Araba yarışlarında, yarışın başlama noktasını tespit etmek için kullanılan aletin yanındaki amigolar. Theodora'nın gençlik yıllarına tarihlenen ve onu alkışlayan çocukları gösteren bu imge, bize, Konstantinopolis'te bir sirk takımı mensubunun kızı olan Theodora'nın bizzat yaptığı işlerden birini gösteriyor olabilir.

© bpk, Berlin/Art Source, NY

yaş büyüktü. Theodora'nın yaşadığı dönemde pek çok bebeğin kaderi buydu: Çocukların neredeyse yarısı kötü beslenme ve önemsiz sağlık sorunları nedeniyle beş yaşına ulaşmadan can veriyordu. Çocuğun dünyaya gelmesine ve bakımı konusunda anne-babalara yardım eden ebelerin ve diğer bilge kadınların sahip olduğu geleneksel bilgi, çocukları yalnızca güvende tutmaya yetiyordu. Antik kentler pis, tehlikeli yerlerdi.

Hikâyemizi, o dönemde ve orada doğan diğer çocuklarınkinden farklı kılan şey, Theodora'nın, içine doğduğu koşullardan, birkaç çocuk doğurup sonra da kırk yaşlarındayken ölmesinin muhtemel olduğu koşullardan kaçıp kurtulacak olmasıdır. 50'li yaşlarının başında öldüğünde (MS 548), kendisiyle birlikte doğan pek çok kadından daha uzun yaşamış ve dünyaya üç oğlan getiren bir kız doğurmuştu.[4]

Theodora'nın kariyeri benzersiz olacaktı; olduğu kadın olmasını sağlayan şey, herkes için olduğu gibi, gençlik yıllarında edindiği deneyimlerdi. Yaşamının ilk yıllarına ilişkin ortaya çıkarabildiğimiz birkaç gerçek ve bunun yanında o dönemki Bizans yaşamı ile ilgili bildiğimiz temel şeyler, çok önemlidir. Bizzat Theodora ile ilgili en önemli iki bilgi, babasının ayı bakıcısı, *ursarius* olarak Yeşiller için çalıştığı ve Theodora'nın okuma yazma bildiğidir. Bu iki olgu muhtemelen birbiriyle bağlantılıdır ve bize çocukluğu hakkında daha fazlasını söyleyebilir. Kitaplarının büyük harflerle kopya edilmesini istemesinden hareketle miyop olma ihtimali olsa da, yıllar sonra, kendi kendine okuyabildiğini öğrendik. Antakya'daki {eskiden: Antioch} takım faaliyetleri hakkında gizli raporlar hazırlamayı da içeriyor gibi görünen Jüstinyen'le tanışmasından önceki kariyeri, yardımsız okuyup yazabilmesini gerektiriyordu.

Bunlar, herkesin sahip olduğu beceriler değildi. Çocukken okuma yazma öğrenen varlıklı kadınlar bile nadiren kendi başlarına yazabiliyordu. Bir kadının elinden çıkarak günümüze ulaşmış ilk yazılı cümle, Kuzey Britanya'da bulunan, normalde kâtibin yazmış olması gereken bir yemek davetiyesidir ve MS 100 yılına tarihlenir. Mısır'da, kadınlar tarafından gönderildiği bilinen, papirüsler üzerine yazılmış, özgün biçimleri ve özgün el yazılarıyla korunmuş mektuplar, genellikle köy yazmanının elinden çıkmaydı. Bir kadının yazdığı günümüze ulaşan en uzun ve en güçlü metinlerden biri, MS 203 yılında Hıristiyanlık yemininden dönmeme konusundaki dikbaşlılığı nedeniyle Roma makamları tarafından ölüme mahkûm edilen genç din şehidi Perpetua'nın kaleme aldığı, okuyanı tedirgin eden günlüğüydü. Hapisteyken gördüğü rüyaların kaydını tutmuştu; onu yeni doğmuş çocuğunu terk etmeye, serbest bırakılmasını sağlayabilecek durumdaki babasının yalvarışlarını reddederek Kartaca amfitiyatrosunda yırtıcı hayvanların elinde kesin bir ölüme gitmeye sevk eden rüyalarının. Perpetua'nın yalvarışlarını reddettiği babası, zengin bir adamdı ve onun bu günlüğü yazmak için gerekli becerilere sahip olduğundan muhtemelen emindi.[5]

Theodora'nın anne ve babasının ya da yaptıkları işin onun eğitiminde rol oynamış olması muhtemeldir. Ablası Komito yetenekli bir şarkıcıydı ve eğer okuyabilseydi kariyerinde ilerlemesi çok kolay olacaktı. Ülkenin yasaları, çocukların ebeveynlerinin mesleğini sürdürmesini zorunlu kılıyordu, bu da Theodora'nın annesinin de oyuncu olduğu

ve dolayısıyla okuma yazmayı kendi kendine öğrenmesinin mümkün olduğu anlamına geliyordu. Aynı zamanda takım içinde meslek edinecek olan çocukların, takımın gelişmesi için zorunlu olan sanat dallarında eğitilmesinde takım yönetiminin de çıkarları vardı. Araba yarışları arasındaki molalarda kalabalığı eğlendirmek için her tür insana ihtiyaç vardı. Theodora'nın doğduğu yıllarda, Mısır'da yarış pistlerinde gösteri yapan pandomimciler ve şarkı söyleyen ip cambazları olduğunu ve çok sayıda kölesi olan malikane sahiplerinin, kölelerinin çocuklarının temel becerileri edinmelerini sağlamak durumunda olduğunu biliyoruz. O halde, profesyonel takım çalışanlarının çocuklarının eğitiminde takımların bir ölçüde rol sahibi olması mümkündür.[6]

Theodora'nın ilk yıllarını nasıl geçireceğini sirk takımlarının yapısı belirledi. Maviler ve Yeşillere ek olarak iki takım daha vardı, Kırmızılar ve Beyazlar. Roma'da bağımsız olmalarına rağmen Konstantinopolis'te Kırmızılar Mavilerle, Beyazlar da Yeşillerle ittifak halindeydi.[7] Beyazlar ve Kırmızıların kendilerine ait arabacıları olmasına rağmen, arabacılar ile -kadın ve erkek- amigolar dışında, görünen o ki, bir yarışı fiilen idare edebilecek çok az çalışanları vardı ya da hiç yoktu. Theodora'nın babası, büyük bir takımla çalışan iki ayı terbiyecisinden biriydi. Bu bize Theodora'nın yetişme tarzı ile ilgili bir şeyler anlatır ki bu yetişme tarzının yaşamında bir bütün olarak belirli bir etkisi olacaktı.

Ayı terbiyecileri takımın dans öğretmenine bağlıydı ve bu da onları halka açık etkinliklerde nakit ödeme almaya yetkili sirk çalışanı kategorisine sokuyordu. Bu tür ödemelerin miktarı kıdeme göre artıyordu ve açıkçası önemli insanlar olan takım başkanları, yüksek rütbeli saray görevlilerininkine eşdeğer bir ücret alıyorlardı.[8] Takım liderlerinin başvekillerine bunun hayli azı ödeniyordu (kesin konuşmak gerekirse, otuz altıda biri). Başkanın başyardımcıları olan kıdemli arabacılar ve benzerleri daha da az alırdı ancak takımı içinde tekil pozisyonlara sahip olanlardan üçte bir daha fazla ve amigoların da iki katı kadar kazanırlardı. Karşılaştırmak gerekirse, araba sürücülerine, kıdemsiz saray görevlileri, yani hizmetlilerle ("domestic"); takımda tekil pozisyon sahibi olanlara, Ayasofya Bazilikası'nın papaz yardımcılarıyla; takımın amigolarına da patrikhanenin güvenlik görevlileriyle aynı miktarda ödeme yapılıyordu.[9]

Bu ödemeleri ana hatlarıyla listeleyen MS onuncu yüzyıla ait bir metinde hayvan terbiyecilerinden söz edilmiyor olması, o dönemin araba takımlarının bir şekilde yoksullaştığını yansıtır. Altıncı yüzyıla ait böylesi bir listedeyse takım şairi ile eşdeğer konumda olan *ursarius*un, yer alması muhtemeldir çünkü bu iki birey de açıkça tanımlanmış bir faaliyet alanından tek başına sorumluydu. Theodora'nın babası işte böyle orta karar ayrıcalığa sahip bir konumdaydı ve buradan Theodora için nelerin ulaşılabilir olduğunu çıkarabiliriz. Kıyafetleri muhtemelen Komito'dan kalanlardan ve belki arada sırada yeni ama büyük ihtimalle evde dikilmiş bir elbiseden ibaretti.

Sofralarında, şehrin Doğu Roma İmpatorluğu'nun başkenti olmasından sonra gelen mutfak geleneklerinin bir karışımı yer alıyor olmalıdır. Özellikli yemekleri ya hiç yiyemiyor ya da çok az yiyebiliyorlardı. Altıncı yüzyıl Konstantinopolis halkı antik beslenme tarzının başlıca unsuru olan ekmek ile nohut ve mercimek gibi dönemsel gıdaların yanı sıra, etin her türlüsünü (ayı eti dahil) yiyordu. Genç Theodora'nın diyeti de muhtemelen çoğunlukla sosis-sucuk (modern salamın atası olan *lucanica** kemirdiğinden de oldukça emin olabiliriz) ve iyi günlerde, belki kuzu pirzolası şeklinde et içeriyor olmalıydı. Fırınlarda satılan ekmekler arasında bir askerin temel tayınını oluşturan sert ve yuvarlak bir somun olan *boukellaton* (önemli kişilerin *bucellarii* denen koruma askerleri, isimlerini bu ekmekten almıştır), ya da kuruyup sertleşinceye kadar pişirilen kalın arpa ekmeği, *paximadi*, vardı. İustinos isimli köylü çocuğun -Jüstinyen'in dayısı ve üvey babası, kendisiyle daha sonra tanışacağız- Trakya'daki evinden başkente bütün yolu yürüyerek geldiği yolculuğunda onu ayakta tutanın bu peksimet olduğu söylenir. Bu aynı askerler ekmeklerini *phouska*** adı verilen sirke gibi bir şarapla ıslatıyor olmalıydılar. Theodora'nın, ailesinin durumunun epey iyi olduğu düşünüldüğünde, zaman zaman biber, tarçın, yaban saparnası ve karanfille tatlandırılmış bir şarap olan ve durumu yerinde olan insanların yemekten önce iştah açıcı olarak içtiği *konditon* yudumluyor olması muhtemeldir.

* Antik Roma'nın Lucania bölgesinde üretilen, yağlı ve baharatlı, tütsülenmiş bir tür domuz sucuğu. Yazar, bu sucuğun kuru ve sert olması nedeniyle "kemirmek" fiilini seçmiş olabilir-ç.n.

** Poska; antik Roma ve Yunan'da sirke, su ve bazı bitkilerin karıştırılmasıyla elde edilen ve yoksulların "tercih ettiği" şarap-ç.n.

Resim 1.2. MS 506. Konsüle ait tabloda tasvir edilen yırtıcı hayvan avı, Theodora'nın babası ve üvey babasının yaptığı işi gösterir (Areobindus'un iki kanatlı tablosundan köpekler eşliğinde ayıya saldırma sahnesi, MS 517).

© RMN-Grand Palais/Art Resource, NY

Theodora'nın yedikleri arasında zeytinyağı ve balık da muhtemelen vardı, hem de fazlasıyla.[10]

Şehrin kuzey kıyısındaki büyük liman, "Altın Boynuz" adını, sonbaharda Boğaz'dan Karadeniz'e üç ay süren göçleri sırasında halici dolduran mavi yüzgeçli orkinostan almıştı. Boğaz sularında lüfer, torik, levrek ve istavrit gibi diğer balıklar da vardı. Fiyatları kentin daha varlıklı kesimine göre belirlenen pahalı beyaz balıklar, kentteki pazar tezgâhlarına ton balığı ve istavrit gibi yıl boyunca şehir civarında yüzen düşük kaliteli "kara balık"lardan ayrı koyulurdu.[11] Theodora muhtemelen "beyaz" balıklardan çok "kara balık" yiyordu ama Konstantinopolis'e gıda akışını kesintiye uğratarak sofradaki tercihlerini kısıtlayan periyodik krizler ve doğal afetler haricinde genellikle yatağa aç girmek zorunda kalmadığını söyleyebiliriz.

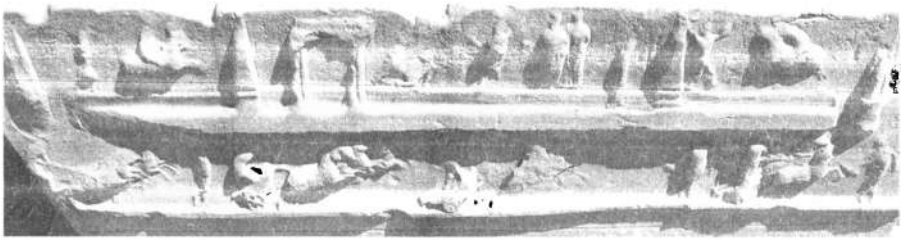
Theodora beş yaşındayken ne olduğunu bilmediğimiz bir hastalık nedeniyle babasının öldüğünü biliyoruz. Annesi, evliliğinin sağlamlığı ve dul kadınların yeniden evlenmemesi gerektiğini vaaz eden kilise öğretilerinin etkisi hakkında şüphe uyandıracak bir hızla kendisine yeni bir eş buldu. Yeni kocası için merhum kocasının işini ayarlamaya çalıştığı sırada takımın dans öğretmeni Asterius'un bu işi başkasına vermek için rüşvet aldığını öğrendi; bu işin cazip bir iş olduğuna dair yeni bir kanıt. İşte, geliyorum diyen bir kriz... Theodora'nın annesi muhtemelen Komito'nun doğumundan beri çalışmamıştı ve yeni kocası da aileyi geçindiremiyordu. Çalışıp çalışmaması bir yana, anne oyunculuk yeteneğinden kesinlikle yoksun değildi ve Hipodrom'daki yarışları izlemek için toplanan takım taraftarlarına başvurarak kendisine yapılan haksızlığı gidermeye karar verdi. Böyle bir ricada bulanmak için Hipodrom'un içine girmeyi başarmış olması akla diğer çalışanlar arasında belli bir desteğe sahip olduğunu getiriyor.[12]

İmparatorluk sarayının batı ucu boyunca uzanan Hipodrom, doğu tarafındaki tribünlerin ortasında yer alan imparatorluk locasıyla doğrudan saraya bağlanıyordu. Hipodrom yaklaşık 50.000 kişilikti ki bu, nüfusu aşağı yukarı 300-400.000 olan bir şehir için hatırı sayılır bir orandır. Bu büyük stadyumun doğu tarafı, imparatorluk yönetimi ile bağlantılı kişilere tahsis edilmişti, batıdaki oturma yerleri ise takımların taraftarlarına ayrılmıştı. Her takımın oturma yeri ayrıydı: Kuzey ucundaki başlangıç kapısına en yakın yerlere Maviler, onların yanında Kırmızılar, Beyazlar ve son olarak Yeşiller otururdu. Theodora'nın annesi, belirlenen günde üç kızını -Komito yedi, Theodora muhtemelen beş ve Anastasia üç yaşındaydı- kendi takımı Yeşillerin oturduğu yere götürdü ama yeni kocasının işe alınması ricası geri çevrildi. Ancak kendi *ursarius*ları kısa süre önce ölen Maviler, rakiplerinden daha cömert olduğunu bütün âleme göstermek istercesine bu talebi içtenlikle kabul ettiler. Artık Theodora'nın üvey babasının bir işi vardı ve Theodora düzenli beslenmeyi bekleyebilirdi. O dönem elbette onun neye dönüşeceğini hiç kimse tahmin edemezdi ama bu olay, Asterius'un adının on yıllar sonra hatırlanmasına yetecek bir tür kargaşaya neden olmuş gibi görünmektedir.[13]

Theodora'nın Konstantinopolis'i, şehrin doğu kıyısındaki saray ve büyük hamam, sarayın kuzey ucundaki heybetli Bronz Kapı ve etrafı-

nı dolaşmanın bugün hâlâ mümkün olduğu II. Theodosius surları arasında uzanan idare merkeziyle, bütün ihtişamına rağmen diğer büyük Akdeniz kentlerinin standartlarına göre hâlâ emekleme dönemindeydi. Konstantinopolis'in selefi Bizantium, Konstantin burayı ihya edip kendi adını vermeden önce, yaklaşık bin yıldır yarımadanın doğu kıyısında kuruluydu ama hiçbir zaman büyük bir kent olmamıştı. Hafife alınmaması gereken bir şehir haline gelmesi ancak Konstantin'in burayı kendisine başkent seçmesinden sonra oldu.

Konstantin'in bu tercihinin nedenleri bilinmiyor, tabii eğer Konstantin'in, Tanrı'nın kendisine burayı değerlendirmesini söylediği şeklindeki hikâyesine inanmıyorsak. Tanrı ile doğrudan iletişim halinde olduğunu iddia etme eğilimi, Konstantin'in böyle bir şey söylemesini olası kılıyor ve aynı zamanda bize geçmişin büyük figürlerinin modern rasyonalite tanımının örneğini teşkil etmek zorunda olmadıklarını da hatırlatıyor. Daha dünyevî düzeyde, burası doğuda yeni fethedilmiş toprakların idare merkezi olabilme avantajına sahipti ve kısa süre önce yenilgiye uğrattığı sarayın ve o saray personelinin tahakkümü söz konusu olmayacaktı. Ayrıca beklenmedik yükselişinden önce maiyetinde büyüdüğü, gençlik döneminin muazzam figürü İmparator Diocletianus'u akla getirmeyen bir yerdi. Bu yükseliş, 25 Temmuz 306'da, Konstantin imparatorluğun uzak batı eyaletlerinin imparatoru ilan edildiğinde başlamış ve Kasım 324'te son muhalifi Licinius'u yenilgiye uğratmasıyla zirveye ulaşmıştı. Bu tarihten itibaren şehir hızla büyümüş ve boyutları bakımından yüzyıllar boyunca Akdeniz'e hükmeden kadim kentlerle eşit seviyeye gelmişti: Batıda artık imparatorların hüküm sürmediği Roma'nın önemi azalıyordu; Kuzey Afrika'daki Kartaca hâlâ büyük bir şehirdi ve artık Roma'nın burnu sürtüldüğü için çok daha güçlüydü.[14]

Resim 1.3. İstanbul'da I. Theodosius dikilitaşının tabanının güneybatıya bakan yüzünden bir araba yarışı.

© fotoğraf: David Potter

Roma ve Kartaca MÖ sekizinci yüzyılda aşağı yukarı aynı zamanda gelişmeye başlarken Büyük İskender'in MÖ dördüncü yüzyılın sonlarında Pers İmparatorluğu'nu fethetmesinin bir sonucu olarak, Akdeniz'in diğer iki büyük kenti İskenderiye ve Antakya da gelişmekteydi. İskenderiye hem entelektüel hem de ekonomik bir devdi, Doğu Asya ile yaptığı denizaşırı ticaretten elde ettiği yüklü kazançla birlikte Akdeniz çevresindeki Nil vadisinin tahıl fazlasına kanal görevi görüyordu. İskender MÖ 333'te şehrin inşasını düzene soktu; İskender'in selefi, son temsilcisi meşhur VII. Kleopatra olan Ptolemiler, şehrin ekonomik gücünü, her ikisi de Ptolemilerden miras kalan iki ayrı yapıda -biri eski kraliyet sarayının bir parçası olan Mousaion'da, diğeri Serapis şehir tapınağında- iki büyük kütüphaneden oluşan büyük bir entelektüel merkezle tamamlamışlardı. Akademisini destekleyen bağışlarla da kaynak sorunu yaşamayan İskenderiye, önemli pagan felsefe gruplarına ev sahipliği yapıyor, Teslis'in yapısı üzerine dönen Hıristiyanlık içi sayısız tartışmada merkezî bir rol oynuyordu.

Bir de İskender'in krallığının yıkılmasından sonra ortaya çıkan en güçlü krallık olan Seleukos İmparatorluğu'nun bir zamanlarki başkenti Antakya vardı. Roma'nın düşmanı Pers İmparatorluğu'nun karşısındaki Roma ordusunun karargâhı sıfatıyla can alıcı bir öneme sahip olan Antakya halkı geçmişte pagan entelektüel yaşamına çok önemli katkılarda bulunmuş olmasa da şehir, Hıristiyan öğretisinin merkezî bir noktasıydı.

Konstantin yarattığı şehre silinmez bir iz bırakmıştı. Forum'un ortasındaki büyük sütuna bakan herkes, Konstantin'in suretini apaçık görürdü. İstanbul'un Yeniçeriler Caddesi'nde dikili, "Yanık Sütun"* adıyla bilinen bu sütun, dokuz adet masif porfir mermer bloğun üst üste dizilmesinden oluşuyordu ve üzerine imparatoru destansı bir çıplaklıkla tasvir eden bir heykel yerleştirilmişti; bu aslında Apollo'nun heykeliydi ama bu eski pagan tanrının başının yerine Konstantin'in başı konmuştu. Sütun, Eski Roma'daki -Theodora'nın zamanında Konstantinopolis'e genellikle "Yeni Roma" deniyordu- bir zamanlar Diocletianus ve mevki-

---

İmparator Konstantin'in Roma'daki Apollon tapınağından söküp getirterek şimdiki yerine diktirdiği Konstantin Sütunu. Osmanlı öncesi dönemde ve Osmanlı döneminde çeşitli yangınlar geçirmiş, en son on sekizinci yüzyılda yanarak kararan bazı Batılı yazarlarca bu isimle anılır olmuştur. Osmanlı döneminde yapılan bir tadilatta mermer blokların etrafı çemberlerle çevrildiği için Türkiye'de Çemberlitaş olarak bilinir-ç.n.

daşlarını onurlandırmak üzere Roma Forumu'nun tam ortasına dikilmiş dört sütun gibi, sonraki hükümdarlara ait anıtların yanı sıra, imparatorlar Trajanus (MS 96-117) ve Marcus Aurelius'a (MS 161-180) adanan ve onların askerî zaferlerini hatırlatan benzerlerini çağrıştırıyordu. Konstantin'in sütunu, o dönem, imparator olarak zaferlerle dolu kariyerinin çok geleneksel bir tarzdaki ifadesiydi.

Konstantinopolis'in iki önemli kilisesi, ilk Kutsal Bilgelik (Haghia Sophia, [Ayasofya]) Kilisesi ve Kutsal Havariler Kilisesi, Konstantin'in daha az geleneksel yanını, Hıristiyanlıkla imparatorluk ideolojisini birbiriyle kaynaştırma tarzını yansıtır. Kutsal Havariler Kilisesi şehrin kuzeydoğu kesiminde yükselirken Konstantin'in Ayasofya'sı şimdi bulunduğu yerde, saray kapısının önündeki Forum'un kuzeyindeydi. İki kilisenin arasında yer alan Konstantin heykeliyle birlikte bu üç büyük Konstantin dönemi anıtı şehrin siluetine hâkim konumdaydı. Konstantin, Kutsal Havariler Kilisesi'nin yanında kendine bir anıtmezar yaptırdı ancak oğlu ve varisi II. Konstantius bu mezarı kiliseye kattı. Konstantin kırmızı mermer bir lahit içinde, söylentiye göre, acı bir şekilde araları bozulan ve kendisinden on yıl önce ölen karısı Fausta ile birlikte burada yatıyordu. Fausta, Konstantius'un annesiydi ve görünüşe göre Konstantin, aralarına ne girmiş olursa olsun onu sevmekten hiçbir zaman vazgeçmemişti.* Kilisenin hemen arkasındaysa Konstantin'in şehri savunmak için inşa ettiği yeni surlar vardı.[15]

Surlar, sütun ve Konstantin Forumu diğer imparatorlara da ilham verdi. Arcadius (395-408), II. Theodosius (408-450), Marcianus (450-457) ve I. Leo (457-474), hepsi de, kent peyzajı üzerinde önemli etkiler yarattılar; öyle ki şehirde büyüyen bir çocuk şehrin dünyadaki yeri hakkında bir şeyler anlayabilecekti. Bürokratlardan oluşan bir okur kitlesi için yazılmış, anlaşılması güç metinlerden oluşan akademik tarih, sadece harfleri okumayı bilenler için uygun değildi. Theodora gibi biri, tarihi, bu anıtları merak ederek, büyüklerine bunların ne olduğunu ve tam olarak

* Konstantin MS 326'da Fausta'nın idam edilmesine karar verdi. Bu kararın nedeni bilinmemekle birlikte hâlâ tartışmalı olan iki açıklama vardır. İlki, Fausta'nın, Konstantin'in önceki eşi Minervina'dan olan oğlu Krsipus'u kendisine tecavüz etmekle suçlaması ve sonra bunun doğru olmadığının ortaya çıkmasıydı. İkincisi ise, kendi oğullarına imparatorluk yolunu açmak için Krispus'u öldürttüğüydü-ç.n.

ne anlama geldiğini sorarak öğrenebilirdi. Bu tarihin bize neler söyleyebileceğini, sekizinci yüzyılda yazılmış, şehirdeki anıtları ve hikâyelerini aktaran dikkate değer bir eser olan *Brief Historical Notes*'dan {Kısa Tarihî Notlar} bir ölçüde anlayabiliyoruz. Theodora'nın (diğer şeyler yanında) büyük bir fil anıtıyla birlikte anılan Karus'un oğlu imparator Severus'un hikâyelerini duymuş olması mümkündür. Kendisi şehrin Konstantin öncesi bütün geleneklerinin cisimleştiği ilginç bir genç adam gibi görünüyor, hiç yaşamamış olsa bile.[16]

Theodora, şehrin o muhteşem girişinden, Altın Kapı'dan şehir merkezine doğru yürüdüğünde karşısına çıkan ilk şey, Doğu imparatoru Arcadius'un kendisinin ya da danışmanının (Arcadius öldüğünde sadece yirmi bir yaşında olduğundan hangi konularda kendi başına karar verebileceği pek açık değildir) onun adına yeni Forum'da yaptırdığı büyük anıt olurdu. Forum'un merkezinde, 400'de Gainas isimli bir generalin başlattığı, Arcadius rejimini neredeyse devirecek olan isyandan sahnelerin işlendiği etkileyici bir sütun vardı. MS 402-403'te başlayan ve Arcadius'un ölümünden yıllar sonra, 421'de tamamlanan sütunun üzerindeki motifleri, on sekizinci yüzyılın başlarında Osmanlı makamları tarafından harap edilmeden önce yapılan çizimler sayesinde biliyoruz. Theodora gibi küçük bir kız (gerçi yetişkinliğinde de narin yapılıydı) sütunun, Tanrı'nın Gotları Konstantinopolis'ten barışçıl bir şekilde nasıl çıkardığını, donanmanın Gotların bugün Türkiye'nin Asya toprakları olarak bilinen tarafa geçmelerini nasıl engellediğini ve ardından süvari birlikleri tarafından yok edildikleri nihai savaşı gösteren kabartmalarından belki de pek bir şey anlamazdı. Hikâyenin sütunun daha üst bölümlerine kazınmış olan ve Theodora'nın hiç göremeyeceği parçasında, Gotları yenilgiye uğratan süvari birliklerinin, kralları Uldin'in komutası altındaki Hunlardan oluştuğu ve bu iş karşılığında imparatorluktan para aldıkları tasvir edilmişti. Theodora sütunun üst kısmını göremediyse de tabanında yer alan esas hikâyeyi anlamıştır. Güçlü Hıristiyan sembolizmi, Tanrı'nın ülkeyi nasıl kurtardığını ve Arcadius'u kardeşi Batı İmparatoru Honorius'a bağlayan amaç birliğini vurguluyordu.[17] Theodora'nın bu sahnelerden çıkaramayacağı şey, Gotlardan ve diğer Germen halklarından nefret eden Honorius'un Got kralı Alarik ile aralarının, Alarik'in bizzat Roma'yı yağmalamasına yol açacak kadar bozuk olduğuydu. Alarik'in halkı daha sonra kendi krallıklarını kurmak için Güney Fransa ve İspanya'ya göç edecekti.

MS 400 yılında yaşanan olayların Theodora'nın dünyasındaki bir başka yansıması, her yıl Noel'den üç gün önce sarayda gerçekleşen bir gösteride görülebilirdi. Bunu, Theodora'nın ölümünden epey sonra kaleme alınmış bir kaynaktan öğreniyoruz ancak bu eski olaylarla kesinlikle ilgisinin olduğundan emin olabiliriz çünkü Arcadius sütununda temsil edilen ideolojiye dramatik etkisini bu olay veriyordu ve karakterler Romalılar için çalıştıkları açıkça anlaşılacak şekilde oluşturulmuştu. İki büyük takımdan da dansçıların yer aldığı ve Gotlar gibi giyindikleri, onlar gibi savaş çığlıkları attıkları ve ayrıca Got, Latin ve başka dillerin karışımından oluşan anlaşılmaz bir dilin konuşulduğu bu "Gotik oyun" bir festivalde sergilenecekti. Dansçılar, alışılmış gösterilerini bitirdikten sonra, sözsüz oyunlarıyla bir teslimiyet sahnesi sergileyecek ve koro da imparatorun gücüne ve Tanrı'nın barbarların püskürtülmesindeki cömert yardımına övgüler okuyacaktı. Muhtemelen bir genç için bütün bunlar Tanrı'nın kenti ve hükümdarlarını bu tür yabancılardan koruduğundan başka bir şey ifade etmese de burada verilen mesaj, Arcadius sütunundaki mesajla örtüşmektedir.[18]

Theodora, Boğa Forumu adı verilen bir sonraki forumda bronz boğayı incelemek için kısa bir ara verdikten sonra şehre geri dönerse, şehrin ana sırt hattına tırmanmış olacaktı. Burası, kentin ikinci büyük meydanı olan Theodosius Forumu'ydu (MS 379-395 arasında imparator olan Birinci Theodosius). Arcadius'un babası I. Theodosius, hükümdarlığı batıda patlak veren isyan nedeniyle birkaç ay sürse de birleşik Roma İmparatorluğu'na hükmeden son imparatordu. İsyan, Theodosius'un eski generallerinden birinin, bir önceki hanedanlığın hayatta kalan son üyesi II. Valentinianus'u intihar etmeye zorlaması ve tahta kendi adamını geçirmesiyle başlamıştı. Theodosius'un Arbogast adındaki bu eski generali, görünen o ki, tahta kendisinin geçemeyeceğini düşünüyordu çünkü Germen olması onu sapkın Ariusçuluğun yandaşı haline getiriyordu.

"Ariusçu" Hıristiyanlığın bugün ne anlama geldiği net değildir. Arius, Teslis'te Oğul'un Baba'dan sonra geldiği öğretisini vaaz eden İskenderiyeli bir rahipti; çok önemli bir nokta olarak, İsa'nın açıkça ölümlü bir tarafının olduğunu, böylece her ne kadar Babanınkine benziyor olsa da, onunkiyle aynı töze sahip bulunmadığını düşünüyordu. Bu görüşü, Konstantin'in MS 325'te topladığı İznik Konsili tarafından reddedilmişti. Arius'un sonradan bu öğretisinden vazgeçtiği göz önün-

de bulundurulduğunda, öldüğünde aslında kendisi bile Ariusçu değildi. İmparatorluğun Germen askerlerinin "Ariusçuluğu", Konstantin'in ölümünden çeyrek yüzyıl sonra devam eden ıstırap verici polemiğin bir yönüymüş gibi görünüyor.

İskenderiye Piskoposu Athanasios'un, pek çoğu II. Konstantius'un desteğini almış dinî rakiplerini Ariusçuluk sabıkalısı olarak lekelemeyi başarması bu yıllara rastlar. Aslında, İznik Amentüsüne yönelik büyük bir Ariusçu komplosu kurulduğu izlenimi yaratılmasının asıl sorumlusu, dinî rakiplerine karşı şiddeti teşvik etmek ve imparatorluk makamlarını başka şekillerde kızdırmaktan dolayı piskoposluk kariyeri sürgün dönemleriyle kesintiye uğrayan Athanasios sorumluydu. Sonuç olarak, "Ariusçuluk", Hıristiyan olmasına rağmen bir şekilde "farklı" olanlara yönelik bir tür kitlesel yaftalamaya dönüştü. Bu şekilde adlandırılan en önemli grup, Ren ve Tuna nehirlerinin kuzeyinden gelerek imparatorluk hizmetine giren Germenlerdi ve bu grup, Gotları inançlarını değiştirmeye ikna edenin Ulfilas adında bir rahip olmasından hareketle,* II. Konstantius döneminde faaliyet gösterdiğinden Ariusçu olmalıydı.[19]

Germenlerin "Ariusçu" olarak değerlendirilmesi, Theodora'nın zamanında ciddi sonuçlar doğuracaktı. Bu, evvela, imparatorluk zincirinde bir "doğru din testi" uygulanmaya başlanması anlamına geliyordu. İkincisi, Ren ve Tuna nehirlerinin kuzeyinde doğanların, ne kadar güç sahibi olurlarsa olsunlar, tahta geçememesi demekti. Bu aynı zamanda, Kuzey Afrika'ya hükmetmekte olan Vandallar gibi, bazı Germenlerin kendilerini Romalı tebaadan ayırmanın bir yolu olarak "Ariusçu" kimliğine sarılması anlamına geliyordu.

Ancak Theodora'nın yaşadığı dönemde "Ariusçuluk" meselesi, 431 ve 449 yıllarında Efes'te iki ayrı kilise konsili toplayan, Arcadius'un oğlu imparator II. Theodosius'un ateşlediği bir başka meseleye nazaran çok önemsiz hale geldi: Bu konsillerin aldıkları kararlar, Suriye ve Mısır gibi doğu vilayetlerinde, yavaş yavaş da olsa, Tanrı Baba ve Oğul'un sadece tek bir tözden (*physis*-{doğa}) olduğunu iddia eden yeni bir hareket doğurdu. Kadir-i Mutlak anlayışına yönelik İkinci Efes Konsili'nden çıkan

* Ulfilas, Ulphilas, Oprhila ya da Wulfila (küçük kurt) olarak da bilinen, yarı Got yarı Yunan bir piskopos ve misyonerdi. Kapadokyalı olan Ulfilas, Ariusçuluk tartışmalarında da rol almıştı. İncil'i Gotça'ya çevirenin Ulfilas olduğu söylense de onun denetiminde bir grup insanın çeviriyi üstlenmiş olması mümkündür-ç.n.

yaklaşım, Kıpti ve Süryani Ortodoks kiliselerinde bugüne kadar varlığını sürdürmüştür. Bununla birlikte 451'deki Kalkedon Konsili'nde hâkim hizip, İsa'nın tamamen Tanrı *ve* tamamen insan olduğunu ve dolayısıyla iki doğası olduğunu, buna rağmen ilahî doğasının, Baba ve Kutsal Ruh gibi, aynı "İnsan" ve "Töz" olduğunu ileri sürdü; bu, iki hizbi uzlaştırması umuduyla ortaya atılmış bir çözüm önerisiydi.[20]

Bu çözüm işe yaramadı ve Kalkedon'dan on yıllar sonra Kilise içinde, bir yanda İsa Mesih'in tek bir ilahî doğaya sahip olduğuna inanmaya devam eden çoğunlukla Suriye ve Mısırlı ilahiyatçılar -bu nedenle pek çok modern araştırmacı onları "Miafizit" ya da "Monofizit" olarak adlandırır- ile büyük ölçüde Anadolu, Filistin ve imparatorluğun batı vilayetlerinde yaşayan konsil yandaşları arasında giderek sertleşen bir bölünme yaşandı. Gerçek şu ki, Kalkedon doktrini, hem Jüstinyen'in dayısı İustinos'un inançlı bir taraftarı olması nedeniyle onun imparator seçilmesini sağlamış, hem de inancı belirgin biçimde Kalkedon karşıtı bir hava içeriyor olsa da Theodora'yı tahta götüren yolun taşlarını döşemiştir.[21]

Eski doktrin tartışmalarının çözüme kavuşturulmasında bizzat önemli bir rol oynayan I. Theodosius'un adını taşıyan Forum, dinsel konulardan çok imparatorun askerî dehasıyla ilgili bir şeyler söyler gibi görünmektedir. Forum'un ortasında, 378'de Adrianopol {Edirne} savaşında Doğu imparatorluğunun direnişini paramparça eden Gotlara karşı kazandığı zaferlerin betimlendiği bir sütun vardı. Bu iddialar bir parça abartılıdır: 410'da Roma'yı yağmalamak için Alarik'in peşinden gidenler, bu Gotların oğulları ve torunları, hatta tek tük bizzat kendileriydi. Yukarıda da bahsedildiği gibi, İspanya ve Güney Fransa'da yeni devletlerini kuranlar ise Alarik'in soyundan gelenlerdi. Sütuna ek olarak, Forum'un diğer ucunda zafer takları vardı. Theodora'nın, Theodosius Forumu'ndan Mese boyunca yukarı doğru çıkıp ara sıra ziyaret etmiş olabileceği Marcianus sütunu (aslında burası gayet iyi bildiği bir yer olmalıydı, Mavilerle geçirdiği günlerde bu sütunun hemen kuzeyinde yaşıyordu) da taşa betimlendiğinde gerçekte olduğundan belki de daha etkileyici görünen askerî faaliyetler anısına dikilmişti.

Marcianus II. Theodosius'un halefiydi ve imparator olduğunda yedi yaşındaydı. Theodosius, hükümranlık döneminin büyük kısmında, anladığımız kadarıyla, kendisinden biraz büyük kız kardeşi Pulcheria'nın tahakkümü altındaydı. Aslında, Pulcheria on beş ve Theodosius on üç

yaşındayken Pulcheria, kendisini, erkek kardeşinin naibi sıfatıyla imparatoriçe (Augusta) ilan ettirmişti. Aynı zamanda, bekâret yemini etti, küçük kız kardeşleri de onu izledi ve kısa süre sonra, genç yaşına rağmen, imparatorluk siyasetinde baskın bir ses haline geldi. En ciddi rakiplerinden biri olan yengesi Eudocia'nın bertaraf edilmesine yol açan düzmece sadakatsizlik suçlamalarının arkasındaki isim, Theodosius'un attan düşüp ölmesinin ardından bekâret yeminine saygı gösterme sözü veren Marcianus'la evlenerek tahtın halefiyet konusunu karara bağlayan Pulcheria gibi görünmektedir. Marcianus, Theodosius'un uzun zamandır sürdüregeldiği Hun kralı Attila'ya diyet ödeme politikasından derhal vazgeçti (Hun kralının dikkatini batıya çevirmiş olması, bu yeni taktiğin belirlenmesinde etkili olmuş olabilir) ve aynı yıl Kalkedon Konsili'ni toplayarak din politikasını da tersine çevirdi.[22]

Kalkedon Konsili etrafındaki olaylar, destekçilerine, çabalarının Tanrı tarafından memnuniyetle karşılandığını düşündürebilirdi. Konsil, "Tanrı'nın düşmanı" Attila'nın gölgesinde toplanmıştı ve bunun hemen ardından Hun kralı için işler hiç de iyi gitmemeye başladı. Fransa'da büyük bir muharebe kaybetti, ertesi yıl İtalya'yı işgal eden ordusunda hastalık baş göstermiş gibi görünüyor; bundan bir yıl sonra, dünyanın Marcianus'a ait olan parçasını işgal etmekle tehdit ettiği sırada, son evliliğini (Attila çok eşliydi) kutlarken verdiği ziyafette aniden öldü. İmparatorluğu hızla parçalanmaya başladı. Attila'nın neden olduğu yıkımı hatırlayan insanlar, özellikle de Balkan halkları, Attila'nın ölümünü, Tanrı'yı anlamak üzere seçtikleri yol konusunda akıllarının başlarına gelmesinin ödülü olarak görmüş olabilirler. İmparator Zeno'nun imparatorluğa dinsel barış getirme çabasıyla yayımladığı bir belgede belirttiği gibi, "imparatorluğun kaynağı ve yapısı, gücü ve karşı konulmaz zırhı, tek doğru ve gerçek inanç[tır]".[23] İnsanlar "tek doğru ve gerçek inanç"ı tanımlayabilir (Zeno'nun bunu nasıl ele aldığını 4. Bölümde göreceğiz) ancak burada can alıcı nokta, "doğru inanç" fikrini, imparatorun onların güvenliğinden sorumlu olduğu şeklindeki görüşlerinden ayıramayacaklarıydı. Eğer imparator yanlış şeylere inanırsa, bu inanç çok kişisel anlamda kendi refahlarını tehdit eden bir şey olarak algılanırdı.

Zeno'nun iki tarafı uzlaştırma yönündeki yoğun çabalarına rağmen, aralarındaki bölünme telaffuz edilenden daha büyüktü ve imparatorluk

yönetiminin mutlak güce sahip olmadığının, çoğunlukla taviz vermeye ve istediğini elde etmek için ezici gücünü kullanmaktansa taraflardan birine karşı diğerinin yanında oynama becerisine bel bağladığının kesin bir işaretiydi. Merkezî hükümetin içerde yaşanan bir dizi krizle belirgin hale gelen zayıflığı, Trakya'da imparatorluk güçlerine komutanlık eden Vitalianus isimli güçlü bir generalin çıkardığı bir isyanla doruğa çıkmıştı. Generalin ordusu 513 ve 515 yılları arasında şehre üç kez saldırdı ve Vitalianus, Konstantinopolis'i ele geçirmek üzere girişti̇ği üçüncü saldırının da kanlı bir yenilgiyle sona ermesinin ardından Anastasios'la barış yaparak kamusal yaşamdan çekildi ve çok nüfuzlu bir insan olarak kaldı.[24]

İmparator Anastasios'un Vitalianus'la yaptığı anlaşma, son dönemde hükümetin ayakta kalmasını sağlamak üzere verilen tavizlerden sadece biriydi. Bu ayrıntılar, oyuncu olarak kendi işine bakan bir kızın umursayacağı şeyler değildi ancak takımlar, Vitalianus şehre ikinci kez saldırdığında Konstantinopolis'i kasıp kavuran sokak çatışmalarında imparatorun savunulmasında büyük bir rol oynamışlardı. Theodora büyüdükçe, kentin kat ettiği yolda takımların çok önemli olduğunu anlayacaktı; her yıl düzenlenen pek çok imparatorluk töreninde halkı temsil ediyorlardı ve "doğru düşünce"yi temsil etmeyi kendilerine vazife edinmişlerdi; bir takımın "doğru düşünce"si diğeri tarafından lanetleniyor olsa da. Büyük takımların destekçileri arasındaki şiddet işin gereğiydi.

Mese'nin güneyinden, Theodora'nın doğumundan otuz yıldan fazla bir süre önce Afrika'nın yeniden fethi için toplanan büyük donanmanın yola çıktığı nokta olan Marmara Denizi'ndeki limanlara doğru iniliyordu. Bu donanmanın yaşadığı muazzam başarısızlık Theodora'nın çocukluğu sırasında çoğu kişinin hatırladığı bir olaydı. Theodora gezintisine devam ederse, bir zamanlar bu donanmanın komutanı Basiliscus'un yaşadığı sarayla karşılaşırdı.[25] Basiliscus, 457-474 yılları arasında imparator olan I. Leo'nun karısı Verina'nın kardeşiydi. İddialara göre, Leo, imparatorluk ordusuna çok uzun zamandan beri hizmet eden komutan Aspar tarafından imparator yapılmıştı çünkü Ariusçu bir barbar olan Aspar tahta kendisi oturamazdı. Bir başka açıklama da Aspar'ın imparator olmasına gerek olmadığı çünkü çok uzun zamandır işleri onun yürüttüğü ve imparatorluk makamının törensel işlerine gömülmeden daha rahat çalışabileceğiydi.

Leo ve Verina nasıl hatırlanıyordu? Verina'nın hafızaları diri tutan birden fazla heykeli vardı. Bunlardan biri, Altın Boynuz'a yukarıdan bakan Blakhernai Kilisesi'nin {Tekfur Sarayı} yanındaydı ve onun zamanında Konstantinopolis'e gelen hazinelerin en büyüğü bu kilisedeydi: Konstantinopolis'in iyiliği uğruna yapılan işlerin, giderek kendisi için yapılan ibadetlerle ilişkilendirildiği Bakire Meryem'in gerçek kefeni (iddialara göre). Bundan başka General Aspar ve kendileri de imparatorluğun önde gelen figürlerinden olan oğullarının yaptırdığı heykellerde bu kişiler görülebilirdi. Sekizinci yüzyılda, Boğa Forumu'nun yakınlarında, Altın Boynuz kıyısında inşa ettirdiği büyük sarnıcın yanında hâlâ bir Aspar heykeli vardı. Bu anıtlar, generalin önemli biri olduğuna ilişkin hafızayı canlı tutuyor, onun önemli biri olduğu hatırlandığı sürece ölümünün Leo'nun elinden olduğu da anımsanıyordu. İnsanlar kısa bir süre sonra Leo'ya "Büyük" değil, "Kasap" demeye başladılar.

Aslına bakılırsa Verina, kocasından da kötüydü. Aynı anadan doğmak dışında bir özelliği bulunmayan beceriksiz amiral Basiliscus'u tahta çıkarma uğraşları sırasında öz kızı Ariadne'yi ve onun pek de sevilmeyen kocası Zeno'yu (sonraki imparator) sürgüne gönderdi. Zeno ve Ariadne'nin şehre dönmesi iki seneyi buldu. Bu konuda onlara, hatırası Ayasofya'nın hemen kuzeyine inşa ettirdiği devasa bazilika ile korunan İllus isimli bir general yardım etti.[26]

Kardeşinin düşüşünü gören Verina, Zeno tarafından Türkiye'de bir manastıra kapatıldı. Birkaç yıl sonra İllus imparatorluk ailesi ile büyük bir kopuş yaşadı. Verina'ya kötü muamele edildiği ve Ariadne'nin kendisini öldürmeye çalıştığı gerekçesiyle Zeno'ya karşı bir ayaklanma başlattı. Verina'nın başına gelenler bir yana, Ariadne'nin İllus'u öldürtme girişiminde bulunduğu ve suikastçının işi eline yüzüne bulaştırarak sadece kulağının bir parçasını kopardığı kesinlikle doğruydu. İllus hem kendisinin hem de Zeno'nun doğum yeri olan Güney Anadolu'nun dağlık bölgesi Isauria'dan* büyük bir destek almayı başardı; bu ayaklanma sırasında Verina, söylendiğine göre doğal nedenlerle öldü. İnsanlar sonraları onun heykeline baktığında bazen yaptığı büyülerle Marmara Denizi'nde bir adanın insanlarını yok eden bir cadı görür gibi oluyor-

* Günümüzde Konya'nın Bozkır ilçesinde, Torosların uzantısı olan dağlarda, 1.850 metre yükseklikte kurulu, dönemin en büyük vilayetlerinden biri-ç.n.

lardı. (İnsanların cadı olduğunu düşündüğü tek imparatoriçe Verina olmayacaktı.) Bu hikâyenin, Theodora'nın gençlik döneminde yayılmaya başlamış olması mümkündür.[27]

Theodora'nın İmparatoriçe Ariadne'yi canlı olarak gördüğü kesindir. Theodora'nın gördüğü en meşhur kadın olan Ariadne, Zeno'dan uzun yaşadı (bir sonraki bölümde bunun nasıl olduğuna dair bazı hikâyeler duyacağız) ve Anastasios'u hem yeni kocası hem de yeni imparator olarak seçti. Böyle yaparak kayınbiraderi Longinus'u taht sırasından çıkarmış oluyordu ve bu küçük bir başarı değildi, zira Longinus son derece dikkat çeken biriydi ve Ariadne'nin son kocasının yakınları arasında oldukça saygı görüyordu. Ariadne 515'e kadar yaşadı. O ve Zeno'nun tek çocukları vardı, Leo; o da genç yaşında vefat etti: Aslında bir süreliğine imparatorluk yaptı çünkü "Kasap" Leo, halef olarak Zeno'yu değil torununu seçmişti. Ariadne'nin başka çocuğu olmadı ama imparatoriçenin güçlü olması için çocuk sahibi olmasına gerek yoktu. Kendisinden önce gelen Pulcheria gibi, Ariadne de gücünün bir kısmını kendi soyundan gelen birini tahta geçirecek bir konumda olmamasına borçluydu.[28]

Theodora, belki hepsi iyi hatırlanmayan, bazıları zaman geçtikçe biraz tuhaflaşan, söylenti ve kinayelerin gerçeğe dönüştüğü, bilenlerin gerçeği kendisine sakladığı, daha o günlerde bile tarihle dolu bir şehirde işte böyle büyüdü.

2. Bölüm

Müstehcen Hikâyeler Anlatmak

532 yılında, Jüstinyen kıdemli saray yetkilisi Priskos'u İmparatoriçe Theodora'ya iftira attığı gerekçesiyle sürgüne gönderdi. Priskos'un Theodora hakkında neler söylediğini hayal etmek zor değil. Daha önce bahsettiğimiz ve Theodora'nın hayranlarından olan, kendisini "Efesli", "Asyalı" ya da "paganlara din değiştirten adam" gibi değişik isimlerle tanıtan İoannes, oldukça masum bir biçimde, Stefan isimli bir adamın 520 yılında, Amidalı sürgün piskoposa yardım etmesi için kendisine yalvarmaya gittiğinde "porneion"dan [anlamı belli olmayan ama zarif de olmayan bir terim] gelen ve ardından patrisyen* olan ve Kral Jüstinyen'in yanında kraliçe olacak olan" Theodora'yı arayıp bulduğunu anlatır. Çok daha sonra, insanlar, Theodora'nın utanç verici bir geçmişten gelip bilgeliğe ulaştığını hatırlatan bir heykelinin karşısında tefekküre dalacaklardı. Prokopios, Theodora'nın gençliğinde Konstantinopolis'teki en aktif ve yardımsever fahişe olduğunu iddia ettiğinde diğer insanların söylediğinden başka bir şey söylemiyordu ancak bu, söylediklerinin ille de doğru olduğu anlamına gelmez.[1] [1]

Prokopios'un *Gizli Tarih* adlı kitabında Theodora'nın ergenlik dönemindeki seks hayatı hakkında, muhtemelen arasına mesafe koymazsa rejim savunucusu gibi görüneceği kaygısıyla dile getirdiği sert ve abartılı bir eleştirisinden ibaret canlı anlatımları, o güne kadar yazdığı en doğru şeyler arasında değildi. Zaten amacı da bu değildi. Prokopios'un bakış açısına göre önemli olan, ihtimal dahilinde olduğu üzere, dul Jüstinyen'in hemen tahttan indirilmesi gerektiğini halka göstermekti. Prokopios, Theodora'yı bu şekilde tasvir ederken eski propagandaların (Theodora hakkında bir şeyler anlattığı için genellikle ilginç şeylerdir),

---

* Eski Roma'nın en köklü ve güçlü ailelerinin unvanı. Bizans'ta da üst sınıfların, itibarlı kişi ve ailelerin kullandığı bir tür onursal unvan-e.n.

eski dedikoduların ve sahne sanatçılarına yönelik sürüyle önyargıların bileşimine güveniyordu. *Gizli Tarih*'in, Theodora'nın sahneyi bırakmasının üzerinden otuz yıldan fazla bir zaman geçtikten sonra, 550-551 yıllarında derlendiği göz önünde bulundurulduğunda, Prokopios'un bazı durumlarda, ilk elden bilgi sahibi olmadığı olayları aktardığından emin olabiliriz. Mesela Theodora'nın kişiliğine yönelttiği zehir zemberek saldırılarında mesleğini karıştırır, fahişeler tarafından söylenmiş ünlü sözlerle ilgili yıllardır dolaşımda olan kitaplardan alınmış lafları ona atfeder ve bize Theodora hakkında bilgi vermekten çok genellikle onunla ilgili temennilerinden ve görüşlerinden bahseder.

Prokopios seks konusunda biraz takıntılıymış gibi görünüyor. 533'te zaferle sonuçlanan Kuzey Afrika istilasının ardından genç Vandal kadınlara tecavüz ettiği anlaşılıyor; buna rağmen yaptıklarını okuyucularına üstü kapalı bir biçimde anlatarak onlara tecavüzün kötülüğü hakkında uzun uzun nutuklar atar. Theodora'ya gelince, Prokopios, onun da Jüstinyen gibi insanlığı yok etmeyi amaçlayan, insan görünümlü bir şeytan olduğuna inanıyordu. Theodora'nın, şeytan olmasına rağmen büyücülük sanatının tüm yönlerini ezberlemeye neden ihtiyaç duyduğu belli olmasa da, Prokopios bütün büyüleri ezbere bildiğini söyler. Prokopios'un esas ilgilendiği konu, Jüstinyen ile kendi patronu Belisarios'un erkeklerin en zayıfı olduklarını, tam bir ahlaksızlık içinde yaşayan ve imparatorluğun mahvolmasından sorumlu olan karıları tarafından yönetildiklerini göstermekti.[2]

Prokopios, bizi Theodora'nın fahişeliğe, gösteri yapmaya giden ablası Komito'ya eşlik ettiği sırada, daha çocukken başladığına inandırmaya çalışır (elbette kendisi orada değildi). Ona göre Theodora, Komito'nun müşterisi olmayan herkese hizmet ederdi ve kölelere ve diğer alt sınıf mensuplarına anal seks (Prokopios'un sonsuz merakını cezbediyormuş gibi görünen bir konu) hizmeti sunmak konusunda uzmanlaşmıştı. Ergenliğe ulaşıp sahneye çıkma hakkına kavuştuğunda kesinlikle hiçbir yetenek belirtisi göstermemişti ve bu nedenle, görünüşe göre, daha az yetenek gerektiren koroya alınmıştı. Prokopios, Theodora'nın üst-sınıf sosyete fahişelerinden oluşan daha uzmanlaşmış bir seks dünyasına girmeyi beceremediğini de ima eder. Ne olursa olsun Theodora epey bir güldürme becerisine sahipmiş ve kısa süre sonra bir yıldız komedyen olmuş gibi görünmektedir - belki de Prokopios'un Theodora'nın yeteneksiz biri olduğu yönündeki ifadelerini pek de ciddiye almamalıyız.

Prokopios'a göre Theodora, "vasıflarını" neşeyle sergilediği sahnede olmadığı zamanlarda Konstantinopolisli belli genç erkekleri ağırlar (hizmetkârlarıyla birlikte gelen bu gençler Prokopios'un Theodora'nın pek de şöhretli olmadığı yönündeki yorumlarıyla çelişir gibi görünmektedir) ve onlara zevk vermek için sadece üç deliği olmasına hayıflanırdı. Bu aslında ünlü fahişelerle ilgili Prokopios'un epey vakıfmış gibi göründüğü kitapların birinden alınmış bir cümledir. Bundan başka Theodora'nın hayli proaktif davranan biri olduğunu, sürekli müşterilerine zevk vermenin yeni yollarını aradığını ve asla erkeklerin kendisine yanaşmasını beklemediğini yazar.

Theodora, gebelik önleyicilerin söz konusu olmadığı bu toplumda düzenli kürtaj yaptırarak işine devam edebildi; tabii ki kürtaj yaptırmadığı zamanlar dışında. Prokopios, Theodora'nın bu yıllarda bir kız doğurduğundan hiç bahsetmez ama bebeği öldüreceğini bildiği için babasının daha doğurur doğurmaz Theodora'nın kucağından aldığı bir oğlan bir icat eder. Baba tarafından Arabistan vilayetinde büyütülen çocuk, diye devam eder tarihçi, imparatoriçe olan annesini ziyaret etmek için sonradan ortaya çıkar ve ardından iz bırakmadan kaybolur.[3] Theodora'nın hayatının Prokopios versiyonuna göre, Theodora yaşadığı iki hamilelik nedeniyle profesyonel kariyerinin beş-altı yılını çalışmadan geçirmişse de Prokopios buna ilişkin herhangi bir tarih vermez; ancak bir sonraki bölümde göreceğimiz üzere, Theodora'nın sahneye çıkabildiği süre, aşağı yukarı bu kadardı.

Prokopios, Theodora'nın muazzam bir üne sahip olduğunu söyler, özellikle de içinde kazların da olduğu son derece sıradışı bir gösteri sahnelediği dönemde. (İmaen, böyle mitolojik bir pandomim gösterisi tarzının bulunduğuna bakmayın, Theodora başka bir işkolunda çalıştığına göre bu tür bir gösteri sahnelememesi gerekirdi, demek ister.) Gerçekten de Prokopios'un izlemesi ihtimal dahilinde olmayan bir gösteriye ilişkin şu canlı tasviri, onun boş zamanlarını nasıl geçirdiğine dair merak uyandırıyor:

> Genellikle tiyatroda, izleyicilerin önünde soyunur ve üzerinde sadece memelerini ve apış arasını örten bir kumaş parçasıyla çıplak halde tüm dikkatleri üzerinde toplardı, bunları da göstermekten çekinmezdi ama kimsenin sahnede mahrem bölgelerini kapatmadan tamamen çıplak kalmasına izin verilmiyordu. Bu halde sahneye sırt

> üstü yatar, bu iş için istihdam edilen görevliler kasıklarına tahıl taneleri serperlerdi ve bunun için eğitilmiş kazlar bu taneleri birer birer yerdi. Ayağa kalktığında yüzü kızarmaz, aksine yaptığından gurur duyarmış gibi görünürdü. Sadece edepsiz değildi, edepsizliklerin de mucidiydi.[4]

Prokopios'un burada tarif ettiği giysiler, bizim şort ve spor sutyen dediğimiz şeye karşılık geliyor - bu tür kıyafetler, pek çok modern ve yakın-modern dönem sanat eserlerinde tasvir edilmiştir.

Prokopios'un Theodora hakkında *söyleyemediği* şeylerden bir çıkarımda bulunacak olursak, Theodora imparatoriçe olduğunda seksten vazgeçti. (Theodora'nın çekici bulabileceğini düşündüğü tek adamın da bir anda ortadan kaybolduğunu ima eder.) Her halükârda Theodora, yeni edindiği en gözde boş zaman etkinliğiyle meşgulmüş gibi görünür: İmparatorluğu mahvetmek. Yaptıkları işi bırakmak isteyen fahişeler için olasılıkları artırmaya ve sıklıkla üst sınıf üyelerini küçük düşürmeye dikkat ederek etrafındakilerin özel yaşamlarını istediği gibi biçimlendirmeye çalıştığını yazar; tehlikeli bir düşman olabilirdi ama kendisiyle birlikte yükselttiği kadınlara son derece sadıktı. En yakın arkadaşları, ablası Komito; Selanikli bir araba sürücüsünün kızı ve general Belisarios'un karısı olan oyuncu Antonina; ve Krisomallo, yani Altın Saçlı (oyuncular arasında yaygın bir isim) idi.

Theodora tahammül edemediği erkekleri bertaraf etmekte hiç tereddüt etmiyordu - en dikkate değer isimler, Jüstinyen'in çok sayıdaki projesi için para bulmakla görevlendirdiği son derece güçlü *praefectus praetorio* Kapadokyalı İoannes* ile Belisarios'tu. İoannes sürgüne gönderilirken (ileride onun hakkında kısaca bilgi sahibi olacağız) Belisarios'un komutanlık görevine son verildi ve mülklerine el konuldu (bkz. 10. Bölüm). Daha az şanslı olanların sonu Theodora'nın sarayının altındaki zindanlara kapatılmak oluyordu. Kıdemli bir generalin bu zindanlarda, kör karanlıkta iki yıl geçirdiği söylenir; her gün binlerce insanın girip çıktığı sarayda gerçekten nasıl tecrit edilmiş olabileceği sorgulanmaya açık olsa da.[5]

---

* Söz konusu dönemde Bizans'ta imparatordan sonraki en güçlü devlet görevlisi, yetkili bulunduğu geniş bölgenin yöneticisi. Bölgesi Konstantinopolis'i de kapsayan Kapadokyalı İoannes, devletteki yüksek makam sahiplerinin başında yer alıyordu-ç.n.

Prokopios belli bazı şahısların isimlerini zikrettiğinde, onun taciz sağanağına biraz ilgi göstermeye değer; söyleyeceklerini makul dozda bir şüpheyle dinlememiz gerekse ve sırf resmî propagandayla alay ediyor olsa bile, bu uydurmalarının altında bir nebze de olsa gerçeklik payı yattığını düşünmek için nedenler vardır. Örneğin Theodora'nın başladıkları yeni yaşamlarında fahişelere yardım etme çabalarını ve Konstantinopolis'in karşısında Boğaz'ın öte yakasında fahişeliği bırakan kadınlar için kurduğu ve hakkında olumlu şeyler söylenen sosyal rehabilitasyon merkezini ele alalım. Prokopios kadınların burada rızaları hilafına tutulduklarını ve kaçmak için kendilerini duvarlardan attıklarını söyler. Böyle bir evin var olduğu doğrudur ancak oraya giren kadınların intihar etmeyi düşünüp düşünmediklerini ya da neden düşündüklerini bilmenin yolu yoktur.

Yine aynı şekilde Prokopios, Jüstinyen'in, valilerinin yaptığı yolsuzlukları görmezden geldiğini söylerken bir diğer kaynak yolsuzluğa kesin olarak son vermek için çıkarılan bir yasadan bahseder; aynı kaynak, Jüstinyen'in depremlerden sonra çeşitli şehirlere yardımda bulunduğunu ifade ederken Prokopios yıkılan şehirleri, sadece Jüstinyen'in Tanrı'nın gazabını çekme becerisinin örnekleri olarak listeler. İmparatoru, imparatorluğun altın sikkelerinin ayarını bozmakla suçlar ama tarif edildiği gibi bir sikke yoktur ortada; öte yandan bir başka kaynak, Jüstinyen'in paranın değerini düşürme tasarısını bir ayaklanmanın ardından geri çektiğine işaret eder. Prokopios ayrıca, Jüstinyen'in annesinin, şeytanla seks yaptığını ve Jüstinyen'e böyle hamile kaldığını söylediğini ve imparatorun da kafasını gövdesinden ayırarak geceleri sarayda başıboş dolaşabildiğinin anlatılageldiğini iddia eder. Bundan başka, çok daha sonraları, imparatoru görmeye gelen bir keşiş de orada karşısına Şeytanların Kralı'nın çıktığını söyleyerek taht odasına girmeyi reddetmiştir.[6]

İmparatorla bir keşiş arasında gerçekleşen görüşmeye dair inanması mümkün olmayan tek anlatı bu değildir. Efesli İoannes'e göre, bir zamanlar Zoora adlı bir keşiş Kalkedon karşıtı topluluklara zulmeden şeytanlar hakkında öğütler vererek Jüstinyen'i hiddetlendirdi ve imparator onun icabına nasıl bakacağı üzerine kafa yorarken Tanrı'nın gazabına uğradı. Jüstinyen'in başı "kopmuş", aklı gitmiş ve bedeni şişmişti. İoannes'in çok zeki olduğunu söylediği Theodora, keşişi sertçe uzaklaştırdı, bu sayede sadece iki hizmetçi ve iki hekim gerçekten ne olup bittiğini biliyordu. Theodora daha sonra Zoora'ya bir haberci

göndererek ondan Jüstinyen adına Tanrı'dan şefaat dilemesini istedi. Eğer iyileşirse, Jüstinyen'in Kalkedon Konsili karşıtlarına zulmetmesini engelleyeceğine dair yemin etti. Prokopios'un keşişin şeytan gördüğüne dair esas aldığı kaynağın İoannes'in Zoora hakkında yazdığı biyografi olması muhtemeldir, zira hikâyenin ana fikri, İoannes'in okuyucu kitlesine, Tanrı'nın onların tarafında olduğunu kanıtlamaktı. Prokopios'un aktardığı versiyon ise, tersine, Jüstinyen'in ucube olduğu savını örneklendirme amacı taşıyormuş gibi görünüyor - ki bu da, aynı şekilde, Kalkedon yandaşı olmayanların başvuracağı bir hikâyedir. İoannes'in anlatımının, Theodora'yı anlamak açısından bir önemi daha vardır; bize bir yandan Theodora'yı överken diğer yandan Jüstinyen'e karşı çok eleştirel olunabileceğini gösterir.[7]

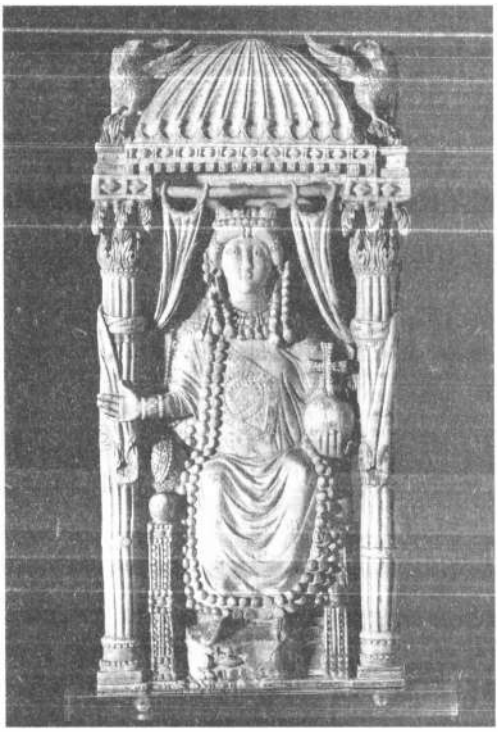
Basitçe söylemek gerekirse, Prokopios bildiklerini en baştan başlayıp olduğu gibi aktarmaya niyetli değildir, bazen ölçüyü kaçırarak, gerçeği yansıtmayan şeyler ekler ya da bütün hikâyeyi anlatmaz. Eğer ona Theodora'nın bir zamanlar fahişe olduğu söylendiyse o Theodora'yı dünyanın en meşgul fahişesi gibi sunmakta ya da bir zamanlar oyuncu olduğunu duyduysa ona striptizci demekte özgür olduğunu düşünür. Bildiğimiz üzere Theodora oyunculuk *yapmıştı* ve yatmak için kendisine para ödeyen adamlarla ilişkileri *olmuştu*. Aile geçmişi göz önünde bulundurulduğunda, asıl böyle bir kariyeri olmasaydı şaşırtıcı olurdu. Ama onun izlediği yolu izlemek istemeyen kadınlara yardım etme isteğinin bir zamanlar geçimini sağladığı yolun ona şimdi neler hissettirdiğini gösteriyor olabileceği üzerinde durmak Prokopios'un hiç aklına gelmez.

Gerçekten de Prokopios, belki de en çok Theodora hakkında söylemedikleriyle enteresandır ve Theodora ile bazı çağdaşlarının aşağı yukarı aynı dönemde yazan yazarlardan gördükleri muamele arasında bir karşılaştırma yapmak ilginçtir. İmparatoriçe Ariadne (yaklaşık 450-515) ile başlayabiliriz; o da, Theodora'nın sonradan olacağı gibi, son derece güçlü bir kadındı. İnsanlar Ariadne'nin "önüne gelenle düşüp kalktığını" söylemiyorlardı, bu konuda annesi Verina ile taban tabana zıttı, ancak ilk kocası İmparator Zeno'yu pek de sevmediğinden şüpheleniyorlardı. Bir hikâyeye göre Zeno bir gün akşam yemeğinden sonra sara krizi nedeniyle yere yığılınca Ariadne onu toprağa gömdürür; bir başka versiyonda ise bu gömdürme olayı, Ariadne'nin Zeno'nun kendini kaybedecek şekilde sarhoş olmasına verdiği tepkiydi, Zeno ayıldı-

ğında kendisini çıkarmaları için çığlıklar atmaya başladı ama Ariadne olduğu yerde bırakılmasını emretti. Bir başka hikâye de Zeno'nun tek imparator olarak hüküm sürebilmek için oğlu Leo'yu öldürmek istediğini fark eden Ariadne'nin, Leo'nun yerine ona benzeyen bir çocuk bulup Leo'yu bir kiliseye gizlemesi, Leo'nun burada rahip olup Jüstinyen'in hükümdarlık dönemine kadar bu halde kalmasıyla ilgiliydi. Daha önce de değinildiği gibi Ariadne'nin Verina'yı serbest bırakmayı reddetmesi nedeniyle General İllus'a duyduğu öfkenin, onu İllus'u öldürtmek için suikastçı tutmaya sevk ettiği söyleniyordu. Bu başarısız suikast girişiminden, Zeno hükümdarlığının sonraki yılları bakımından çok önem arz edecek bir olay olan İllus isyanı doğdu.

Prokopios'un Theodora anlatısında siyasi cinayet teması da eksik değildir. *Gizli Tarih*'te, Got kraliçesi Amalasunta'nın öldürülmesinde Theodora'nın parmağı olduğunu iddia eder. Söylediğine göre Theodora, Jüstinyen'in çok güzel bir kadın olan Amalasunta için kendisini boşayacağından korkuyordu. Ancak tuhaftır, Prokopios Got Savaşı'nın tarihini yazdığı kitabında böyle bir şeyden bahsetmez. Amalasunta'nın katilinin aşırı hırslı kuzeni olduğunu söyler. Bu doğru olabilir, Amalasunta'nın öldürüldüğü ve savaşın resmî sebebinin bu cinayet olduğu kesindir. Prokopios'un bu cinayeti *Gothic War*'da {Got Savaşı} yazdığı sırada savaş kazanılabilirmiş gibi görünüyordu; *Gizli Tarih*'i yazdığı sırada ise savaş hâlâ sürüncemedeydi, dolayısıyla tam da böyle bir şey Theodora'nın adına kara çalmak için kullanılabilirdi.[8]

Ariadne'nin annesi Verina'nın, yaşadığı dönemde cadı olduğuna dair zaten genel bir kanı vardı ama Verina'nın kendisini, döneminin olağanüstü imparator üreticisi olarak gördüğüne şüphe yok. Kocası I. Leo'dan çok daha gençti ve açıkçası damadı Zeno hakkında pek de iyi düşünmüyordu. Bu nedenle, onu tahttan indirmeye ve yerine sevgilisi Patricius'u geçirmeye karar verdi. Ama işler istediği gibi gitmedi ve tahtı kardeşi Basiliscus ele geçirdi. Basiliscus'a bu konuda adını yukarıda andığımız İllus yardım etti, ta ki bu ikisinin arası açılıp İllus, Zeno'nun yeniden tahta geçirilmesinde önemli bir rol oynamaya devam edinceye kadar. Theoderik, sonunda, düzensiz Got ordusunu "Ostrogotlar"a dönüştüreceği ve kendisinin de İtalya kralı olacağı kariyerinin başlarında, Verina'nın, sürgün edilmiş olmasına rağmen, bütün bir imparatorluğa hâlâ erişimi olduğunun farkındaydı.[9]

Resim 2.1. Bir imparatoriçeyi tasvir eden bu fildişi iki kanatlı tablonun bir kanadında yer alan figürün dönemin en güçlü kadını Ariadne (474-515) olduğu düşünülmektedir. Sütunlarla desteklenmiş deniz kabuğu biçimli bir gölgeliğin altında, son derece zengin süslerle bezenmiş elbisesiyle tahtında oturmaktadır. Tahtı, imparatorun *consistorium*'daki* tahtıyla benzerdir. Sol elinde, üzerine haç yerleştirilmiş bir küre tutarken kutsama jesti yaptığını düşündüren sağ eli açıktır.

© Erich Lessing / Art Source, NY

Leo'nun 468'de Vandal egemenliğindeki Kuzey Afrika'yı işgal etme girişiminin arkasındaki saiklerden biri, Vandal kralı Geiserik'in 455'teki Roma istilası sırasında esir aldığı Roma imparatoru III. Valentinianus'un kızı ve dul eşinin orada rehin tutuluyor olmasıydı. Geiserik, Valentinianus'un dul eşi Eudoksia'nın önceki yıl babasının öldürülmesinin ardından kendisine mektup yazarak onu kurtarmasını istediği için şehre saldırdığını iddia ediyordu. Bu hikâye yaklaşık aynı zamanda geçen ve buna çok benzeyen bir başka söylentiyi hatırlatır:

* Büyük Konstantin zamanından beri Roma İmparatorluğu'nun en yüksek siyasi konseyi ve konseyin toplandığı salon.-ç.n.

Buna göre Eudoksia'nın kız kardeşi, sevgilisi idam edilip kendisi de zorla ev hapsine tabi tutulunca kendisini kurtarması için Attila'dan Batı imparatorluğunu istila etmesini ister.[10]

Bu hikâyelerden hangisi doğru olursa olsun, buradaki önemli nokta, bu hikâyelerin eğitimli insanların imparatorluk ailesinin üyeleriyle ilgili neye inanmak *istedikleri* hakkında bize söyledikleridir. Bu insanlar, Roma kraliyet ailesinin, aileden olsun olmasın, hoşlanmadıkları insanları öldürtebildiklerini ve kendi çıkarlarını devletin çıkarlarının önüne koymakta tereddüt etmediklerini bir gerçeklik olarak görüyorlardı. Bu eğitimli insanlara göre iyi bir imparatoriçe dindar, iffetli ve insan sevgisiyle dolu olmalıydı; kötü bir imparatoriçe ise açgözlü, ölçüsüz ve cinsel açıdan doymak bilmez bir cadıydı (ya da şeytanî güçlerin ortağı). Prokopios'un, Theodora ile Jüstinyen'in birliktelikleri başladıktan sonra Theodora'ya tek bir âşık bile yamayamaması çok açıklayıcıdır. Prokopios'un Theodora'nın hoşuna gitmeyen insanların ortadan kaldırılmasını buyurabildiğini iddia etmesi özü itibariyle mantıksız değildi. Prokopios açısından sorun, aslında bu kategoriye uyan gerçek insanlar bulamamasıydı, bu da ilginçtir çünkü ileride göreceğimiz gibi inatçılığıyla Theodora'ya yakın olanlara ciddi bir sıkıntı yaratan bir papanın ölümünde Theodora'nın oynadığı rol konusunda bazı soru işaretleri vardır. Prokopios *Gizli Tarih*'te bu olaydan bahseder ancak olayın baş sorumlusunun Belisarios'un karısı Antonina olduğunu yazar.[11]

Batı saraylarındaki kadınlar hakkındaki pek çok hikâyenin de ortaya koyduğu gibi, herkesin bir diğerinin davranışındaki kötülüğü görmeye teşne olduğu tek yer Konstantinopolis'teki saray değildi. Bu saray dairelerinden sızan Prokopios'unkilerden çok daha uçuk hikâyeler, yönetimden memnun olmayan insanların konu hakkında konuşmaya ne kadar da hevesli olduğunu gösterir bize. Bu konuşmalar müthiş bilgece konuşmalar olmayabilirdi ama dönemin söylemi buydu ve eğer Prokopios'un atıp tutmalarını bir değerlendirmeye tabi tutacaksak, bunları benzer konular üzerine edilmiş diğer boş laflar bağlamında ele almalıyız.

İtalya'dan başlayalım: 536'da, Gotların o dönemki hükümdarı Vitiges, İtalya'dan Jüstinyen'e, Matasuenta ile evlenerek halkı üzerindeki meşru egemenliğini yeniden tesis ettiğine dair güvence veren bir mektup yazdı. Matasuenta kısa süre önce ölen Amalasunta'nın kızıydı ve

Vitiges, Amalasunta'nın eşnaip Theodahad tarafından öldürüldüğünü söylüyordu. Prokopios, Vitiges'in Matasuenta'ya tecavüz ettiği ve Matasuenta'nın bu olayın ardından, kocasından nefret ettiği için Got başkenti Ravenna'nın Belisarios'un ordusuna ihanet etmesini sağladığı iddiasındaydı. Böyle düşünen bir tek Prokopios değildi: Dönemin vakanüvislerinden biri, Vitiges'in "Ravenna'ya girdiğini ve Matasuenta'yı kendisine çekiciliğinden çok, zor yoluyla bağladığını" yazmıştı. Bu cinsel şiddet hikâyesi Jüstinyen'in işine geldi. Çiftin düğün töreninde yapılan konuşmanın günümüze ulaşan kısımları, konuşmanın diğer anlatılarda aktarılan kutlama konuşmalarına göre biraz daha formalite icabı yapıldığını düşündürtse de (bu, bir kraliyet evliliğinin aynı zamanda bir tecavüz olamayacağı anlamına gelmez).[12]

Bu tür hikâyeler, altıncı yüzyılın sonlarında, Kuzey Fransa'da Picardy bölgesinin Soisson şehri merkezinde kurulu Frenk krallığının kraliçesi Fredegund'un ününü sarsan literatürle kıyaslandığında hiçbir şey değildir. Fredegund, babaları Kral Chlothar'ın 561'de ölmesinin ardından Frenk krallığını kendi aralarında paylaşan dört erkek kardeşten biri olan Kral I. Chilperik'in iki karısından biriydi. Hikâye, Fredegund aslında Chilperik'in metresi olmuş bir hizmetçiydi, diye devam eder. Evlilikleri ilk karısının ölümünden sonra gerçekleşmiş ve Chilperik'in Galsuintha isimli Vizigot prensesi ile olan evliliği sırasında da devam etmiş gibi görünüyor. Galsuintha'nın Chilperik ile evli kalmayı uygun bulmaması ve evine dönmek istemesi muhtemelen hiç de şaşırtıcı değildir. Chilperik, söylendiğine göre, bu ricaya Galsuintha'yı öldürterek yanıt vermiştir.

Bu noktada, Fredegund'un sarayın denetimini resmen ele geçirdiği ve kocasını, zehirli silahlarla onu öldürmeye çalışan suikastçılar gönderen bir kardeşinin elinden kurtardığında yıl 575'ti. Chilperik dokuz yıl sonra günübirlik bir av gezisinin sonunda öldürüldü. Frenklerin o dönemki baştarihçisi, Chilperik'ten nefret eden Tours'lu Gregoire, cinayeti bir uşağın işlediğini söyler. Bir başka versiyona göre ise, avdan erken döndüğü bir gün, saçlarını yıkadığı sırada arkasından yaklaşarak Fredegund'un poposunu okşayan Chilperik kendi yazgısını kendisi belirledi. Kendisini okşayanın sevgilisi Landerik olduğunu düşünen Fredegund "Landerik, ne yaptığını sanıyorsun?" diye çığlık atınca derin bir sevgiyle bağlı olduğu Fredegund'un Landerik ile ilişkisi olduğunu anlayan Chilperik altüst olmuş halde ava geri döndü. Fredegund hemen

Landerik'i çağırıp kocasından kurtulma zamanının geldiğini söyledi; görünüşe göre Landerik de cinayeti organize etti.[13]

Fredegund'un yaptığı tek kötü iş kocasını öldürtmek değildi. Fredegund'un hayranı olduğu söylenemeyecek olan Gregoire'e göre cinayet ve işkence, Fredegund'un bir yönetici olarak alet çantasında bulundurduğu en önemli araçlardı. Ayrıca Gregoire'in hakkında hiç de hoşa gitmeyen şeyler söylediği güç sahibi tek kadın da Fredegund değildi. Gerçekten de, mesela Chilperik'in ağabeylerinden biri olan Kral Gutran'ın karısının, kralın cariyesinden olan oğlunu zehirlediğini ve Chilperik'in diğer ağabeyi Charibert'in bir yün işçisinin kızıyla evlenmek için karısını boşadığını da söyler. Hatta okurlarına bir piskoposun erkeklerin penislerini kesmeyi açıkça alışkanlık haline getiren dul karısından bahseder. Bu incelemenin de ortaya koyduğu gibi, güç sahibi kadınların işledikleri suçlarda cinsel bir unsur bulunması oldukça sıradandı. Prokopios'un Theodora'sı da bu bağlamda pek de özgün değildir.[14]

Elbette düşmanlarınız olması için ille de kraliyet ailesinden olmanız gerekmiyordu. Örneğin Prokopios, Theodora'dan nefret ettiği kadar Antonina'dan da açıkça nefret ediyordu ve *Gizli Tarih*'inin önemli bir bölümünü Antonina'nın zina fiillerinin ayrıntılarına adamıştır. Prokopios, Priskos adlı adamdan hiç mi hiç hoşlanmazdı (bu bölüm Priskos'un görevden alınmasıyla başlar) ve Perslerin, yerel güç mücadelelerinde kaybedenleri "Unutuluş Kulesi"nde müebbet hapse gönderdiklerini öğrenince çok şaşırmıştı. Dönem tarihçisi ve şair Agathias, sürekli olarak Konstantinopolis'te aldığı felsefe eğitimini gündeme getiren Uranius adlı düşünürün entelektüel kibrini tarif eder. O kadar sıradan bir adamdı ki, sadece az eğitim görmüş insanlar onun verdiği derslere ilgi duyardı. Repertuvarı Hıristiyan Tanrı'nın doğası hakkında bir dizi yavan sözden ibaretti. Agathias, Uranius ile ilgili sözlerine, onun Tanrı'nın doğası ve tözü hakkında, normalde Kalkedon'a bazı atıflar içermesi gereken, buna rağmen kulağa sanki kendisinin herhangi bir hiziple ilişkisi yokmuş gibi gelen şeyler anlattığını söyleyerek devam eder. Agathias'ın, bu kendinden menkul âlime fazlasıyla ayrıntılı, sert bir eleştiride bulunmaya yönelik kararının, saray içinde güçlü bir konuma sahip olan Areobindus'un İran'a elçi giderken yanına Uranius'u da alacak kadar kapılmış olması ile bağlantılı olması mümkündür. Uranius burada Kral Hüsrev'in bile

ilgisini çekmeyi başardı. Açıkçası, İran'da Uranius'u Agathias'tan daha ilgi çekici bulanlar vardı, bu da Agathias'ın içine dert olmuştu.[15]

Agathias, İoannes isimli bir Afrikalıdan da hiç mi hiç hoşlanmıyordu. Bu İoannes, İustinos adlı bir generalin emri altındaydı ve Jüstinyen'in kuzeni Germanus'un oğlu olması hasebiyle kraliyet ailesinin bir üyesiydi. İoannes'in kariyerini besleyen, muhtemelen İustinos'a olan yakınlığıydı, çünkü imparatorluk içinde terfi etmeye merdivenin en alt basamaklarından, İustinos'un korumalarından birinin emir eri olarak başlamıştı. 550'lerin sonlarında, Karadeniz kıyısında Türkiye ve Gürcistan arasında kurulu Lazika'da ikmal subayıydı. İustinos'un birliğinin gıda ihtiyaçlarını karşılamak için ondan bir miktar altın aldı ve bununla hem askerleri besleyeceğine hem de parayı fazlasıyla iade edeceğine söz verdi. Bu çalışma tarzı, açıkça, İoannes'in dikkatini başka bir yere yöneltmeye yetecek yüklü bir rüşvet elde edinceye kadar köyleri değerli mallarına el koymakla sürekli tehdit etmesi anlamına geliyordu ki ikmal subayı bu yöntemle büyük kazanç elde edecekti. İoannes'in hızlı ve verimli çalışmasından memnun olan İustinos onu durdurmak için hiçbir şey yapmadı. Agathias, İoannes'in akıbetinden bahsetmez ama Jüstinyen'in bu adamı dizginlememesinin cezasının sonradan çıktığını kesin olarak ifade eder: İustinos, Jüstinyen'in (yine İustinos isimli) halefi tarafından öldürüldü. İmparator İustinos ve Theodora'nın yeğeni olan karısı Sophia'nın General İustinos'un kellesini sarayda oradan oraya tekmeledikleri hikâyesi, Prokopios ve dönemin diğer yazarlarının dedikoduculuklarının ve mesnetsiz fesatlıklarının bir başka örneğidir.[16]

Agathias'ın İoannes portresi, adı İoannes olan başka bir imparatorluk görevlisinin, -Jüstinyen'e uzun süre hizmet etmiş *praefectus praetorio* Kapadokyalı İoannes- hakkında çizdiği portreden pek de farklı değildir. Modern dünyada İoannes Lydus ya da Lidyalı İoannes olarak bilinen bu İoannes (kendisiyle ileride yine karşılaşacağız) *praefectus* makamının epey yüksek rütbeli yetkililerinden biriydi ve İmparator Anastasios zamanında (491-518) yükselmişti. *Concerning the Magistracies of the Roman State* {Roma Devletinin Magistraları* İle İlgili} isimli kitabı, *pra-*

* Eski Roma'da üst düzey askerî, idarî, siyasi, yargısal ve kimi durumlarda dinî devlet görevlilerinin genel adıdır. Roma büyüdükçe magistraların sayısı arttı ve her birinin görev alanı farklı olan magistralıklar oluşturuldu: *Tribün, quaestor, aedile, praetor, konsül, censura* vb.-ç.n.

efectus makamının itibarının genel olarak azalması üzerine uzun bir ağıt niteliğindedir ve İoannes bunun imparatorların başka bakımlardan iyi niyetli olsalar da denetim görevlerini yerine getirmek konusundaki ihmalciliklerinin sonucu olduğu kanısındadır. Lidyalının çizdiği Kapadokyalı İoannes portresi, Konstantinopolis ve civarındaki ordu komutanlığı (*magister militum praesentalis*) bünyesinde yazmanlık gibi nispeten mütevazı bir başlangıçtan, belli ki Jüstinyen'in dikkatini çekmeyi başararak bulunduğu konuma yükselmiş şeytani bir figürdür. Jüstinyen'in 531'de *praefectus praetorio* olarak atadığı İoannes, 541'e kadar kısa bir süre bu görevde kaldı. Kapadokyalı bu görevdeyken köylüleri soyup soğana çevirmekten ve zenginlere işkence etmekten zevk alıyordu, makam odasının altında zindanlar yaptırmıştı ve emri altında geniş bir belalı tipler kadrosu vardı. Bunlardan biri, bunun adı da İoannes'ti, Lidya'nın yöneticiliğini yapmış son derece şişman bir adamdı, üst sınıf üyelerini malvarlıkları için tutukluyor, zincire vuruyor, dövüyor ve öldürüyordu.[17]

Kapadokyalı İoannes'in kabahatleri, üstlendiği kamusal görevle sınırlı değildi. Lidyalı İoannes'e göre, bu adaşı, kılları alınmış oğlanlar ve fahişelerle birlikte banyo yapmaktan hoşlanan bir ahlaksızlık abidesiydi. Ahlaksızlığı benzinin sarılığından anlaşılacak kadar açıktı ve elinde içkiyle görülmediği anlar nadirdi diye belirtir. Tahtırevanını çıplak adamlar taşır, etrafına doluşan fahişelerle herkesin içinde seks yapmaktan çekinmez, günlük sefahatlerine başladığında öyle çok yermiş ki kusmak için zaman zaman yemeye ara vermek zorunda kalırmış. Kendisi de Kapadokyalı İoannes'ten nefret eden Prokopios, Kapadokyalının uykusuzluktan mustarip çileci bir rahip gibi giyinen gizli bir pagan olduğunu ve büyüyle uğraştığını iddia ederek onun hakkında daha farklı bir tablo çizer.[18]

Bu dönemde bu tür sert ifadeler kullanmak sadece memnuniyetsiz yetkililerle sınırlı değildi, yönetim yapısının içine işlemişti - belki bu o kadar da şaşırtıcı değildir, zira Lidyalı İoannes ve onun gibiler üstlerinden şikâyetçi olmadıkları zamanlarda resmî belgeler düzenleyen kişilerdi. Kapadokyalı İoannes'in ofisinde hazırlanan, onun tarzını yansıtan ve Lidyalı'da ona karşı sonsuz nefret doğuran bir yasa, devletin işleyişine alttan alta zarar verdiği için devlet görevlerinin para karşılığı satılması uygulamasına son verildiğini ilan ediyordu. Çünkü der bu yasa, "... magistranın [kendisini zenginleştirmek uğruna] her şeyi sattığını görün-

ce sonuçlarından çekinmeden herkes çalar ve soyar". Hırsızlar adaletin satın alınabileceğini çok iyi bilir ve böylece "cinayetler, zina fiilleri, hırsızlıklar, fiziksel saldırılar, bakirelere tecavüz, halk meclislerinde kargaşa yaratma, yasaların ve magistraların aşağılanması baş gösterir", çünkü herkes, tıpkı en düşük köleler gibi, alınıp satılabilir. Kapadokyalı İoannes, Lidyalı İoannes gibi kamu görevlilerinin maaşlarını çıkarmak için kullanılan parayı, bütün kötülüklerin kaynağı olarak görür.[19]

Bu betimlemelerdeki doğruluk payı ne olursa olsun (hemen hemen her şeye ihtiyatla yaklaşmak gerekir), hepsi de ortak özelliklere sahiptir. Lidyalı İoannes, Prokopios, Gregoire ve Agathias, hepsi de geleneksel olarak eğitimli, seçkin sınıf mensubuydular, hepsi de altyapılarının ve eğitim yoluyla elde ettikleri beceri̇lerin kendilerini sivil idare bünyesinde önemli pozisyonlarda hak sahibi kıldığına inanıyordu. Hepsi de görgüsüz olduğunu düşündükleri insanların ön plana çıkmasına içerliyordu: Uranius tam da konuşup durduğu şeyler hakkında konuşabilmesi için gereken altyapıdan yoksun olduğu için tiksindirici bulunuyordu; Kapadokyalı İoannes ise, tek kelimeyle, fakir bir mahalleden geliyordu.

Lidyalı İoannes, imparatorluğun, kararnamelerini Latince dışında bir dille yayımlamaya başladığında yıkılacağına ilişkin bir kehaneti iki kez alıntılar. Kapadokyalı İoannes'in yapmakta olduğu şey tam olarak buydu ve kararnameleri Latince yayımlama geleneğinin son bulduğu dönem de Jüstinyen'in dönemiydi. Kırık dökük Süryanicesi ile kaleme aldığı yazıların, bırakın Yunancayı (bu dili bilmesine rağmen) kendi dilini bile iyi okuyup yazamadığını düşündürttüğü Efesli İoannes, büyük ihtimalle iyi eğitim almış olanların ciddiye almadığı türden bir insandı. Aslında bu İoannes cahil ve hatta yoksul denilebilecek bir aileden geldiğini gizlemez ve ailesinin onu altı yaşındayken bir manastıra yerleştirdiği konusunda da aynı şekilde şeffaftır. Theodora ile şahsen tanışacak, piskopos sıfatıyla imparatorluk hükümetinin temsilcisi ve yine muhtemelen bazı apaçık zulümlerin sorumlusu olacak olmasına rağmen, saray hakkında üçüncü bir kişinin bakış açısıyla yazdı. Theodora'nın etrafındaki büyük ölçüde Kalkedon yanlısı olan ve bu nedenle heretik* olan destekçilerinden farklı olarak, Jüstinyen'in çevresindeki insanlara saygı duyuyordu; kendine

* Hıristiyanlıkta Kilise yönetiminin doğru/sahih din anlayışı olarak belirlediğini değil, bunun karşısındaki doktrini ve din anlayışını benimseyen kişilere atfedilen tanım-ç.n.

kahraman olarak seçtiği Zoora gibi keşişler hakkında yazarken kullandığı üsluptan, kurtuluşa giden yolda kusursuz bir okuryazarlığın elzem olmadığını düşündüğü anlaşılır.

Mezopotamya'daki Kalkedon karşıtı cemaatin önde gelen ismi Tella'lı* İoannes, geleceğin rahiplerinin okuryazarlığını sınamak için alışılmışın dışında bir uygulama geliştirmişti. Bu uygulama onun hangi dünyaya ait olduğuna dair çok şey ifade eder ve bu dünyanın Prokopios ve Agathias'ın kendilerini rahat hissedecekleri bir yer olmadığı kesindir. Hem Konstantinopolis'te hem de Batı imparatorluğunda, hükümet çevreleri içinde ve dışında, insanların kendilerini ifade ederken kullandıkları şiddet, hissettikleri güvensizliğin ve yoğun rekabetin göstergesiydi zira devlet, tebaasının ilgisini çekmek için Kilise ile yarışıyordu; askerî, sivil ve dinsel çevrelerden insanlar, yetkili makamlara yükselebilmek için çok farklı altyapılardan gelen insanlara karşı kendi konumlarını güçlendirmenin yollarını arıyordu. İktidara giden tek bir yol yoktu ve bu da kapışmayı daha da azdırıyordu.[20]

Theodora hakkında Prokopios gibi insanların *söylemediklerinden* de bazı şeyler öğreniriz. *Gizli Tarih*'in satır aralarında, örneğin, büyük veba salgınının Konstantinopolis'e ulaştığı 542 dolaylarında, Theodora'nın elindeki gücü ve kocasının gücünü tehdit eden bu büyük krizle nasıl başa çıktığını görürüz.[21]

Ama bütün bunlar içinde en çarpıcı olanı, ihtilafın niteliğidir, yerleşikler ve dışarıdan gelenler arasındaki apaçık nefrettir; aldıkları eğitimin kendilerini yükseklere taşıyacağını düşünenler ile saf dindarlığın Tanrı'nın onlara yükseklere giden yolu göstermesini sağlayacağına inanarak eğitime hiç değer vermeyenler arasındaki nefret. İkincilerin bakış açısına göre, sağlam bir inanca sahip olanlar Theodora ile Jüstinyen'e, Prokopios ve Lidyalı İoannes'in asla sahip olamayacağı kadar yakın bir erişime sahip olacaklardı. Bu hikâyelerde, doğru veya yanlış; sürekli değişim halinde olan bir dünyanın, insanların statülerini ve sahip oldukları değerlerin anlamını kaybetmesinden korktuğu bir dünyanın dilini sezinliyoruz. Velhasıl, bu dünya, bir kadın komedyenin imparatoriçe olabildiği bir dünyaydı.

Günümüzdeki Urfa civarında eski bir yerleşim-ç.n.

3. Bölüm

Seks ve Sahne

Jüstinyen, Ocak 536'da, yeni konsülün görevi devralmasını kutlamak üzere Konstantinopolis'te gerçekleştirilecek altı tören alayının tabi olacağı kuralları yayımladı. Jüstinyen'e göre bu tören alaylarının beşincisi "sahnesinde komedi, trajedi, müzik performanslarının sergilendiği *pornae* dedikleri, gözün görüp kulağın duyabileceği tüm gösterilere açık olan tiyatroya gidecektir". *Pornae*'nin ilk anlamı "fahişeler"dir ama burada kadın oyuncular grubunu ifade eder; Efesli İoannes'in, Theodora'nın geldiği yeri tarif ederken aslında onun oyunculuk geçmişine atıfta bulunmak için *porneion* (klasik Yunanca'da genelev) sözcüğünü kullanmasının nedeni muhtemelen budur.

Sahne yaşamının cinsel ahlaksızlıkla bir tutulduğu tek metin 536 tarihli yasa değildir. Jüstinyen, daha eski bir yasada sahneyi bırakıp sonra geri dönen kadınların "iffetsizlik" suçunu işlemiş sayılacaklarını ve istedikleri kişiyle evlenmelerine izin veren yasaların korumasından yararlanamayacaklarını bildirmişti. Jüstinyen'in Theodora ile evlenmesinden yıllar sonra kaleme alınan belgelerde, ayrıca 521-522'de çıkarılan ve Jüstinyen'in Theodora ile evlenmesinin önünü açan bir yasada bu tür bir dil kullanılmış olması insanların tiyatro bağlantılı bir meslek yaşamına sahip olan Theodora gibi kızlardan ne beklediğini yansıtıyordu. Bunun gibi rahatsız edici ve zalimce varsayımlar, Theodora'nın karmakarışık ergenlik yıllarını anlamakta yardımcı olur.[1]

Theodora'nın bir zamanlar oyuncu ya da bir pandomim yani esas olarak durum komedilerinde rol alan bir kadın oyuncu olduğuna şüphe yok çünkü kadınların oynayabileceği roller sadece bunlardı. Theodora'nın gerçek bir sahne kariyeri olmasaydı, Prokopios'un Theodora'nın komedi oyuncusu olduğunu söylemesi ve ardından da şu kazlarla yaptığı ünlü gösteriyi uydurması mesnetsiz kalırdı. Bütün bunları bir kena-

ra bırakıp dobra dobra Theodora'nın fahişe olduğunu söyleyebilirdi. Theodora'nın kız kardeşinin ve iki yakın arkadaşının da oyuncu olması, onun, Konstantinopolis'te büyümekte olduğu sıralarda en azından bir süre birlikte hareket ettiği bir kumpanya olduğu fikrini destekler.

Kadın oyunculara fahişe denmesi, Roma İmparatorluğu'na hükmedenler de dahil olmak üzere erkeklerin, dikkatleri üzerlerine çeken ve davranışlarıyla erkeklerin tutkularını uyandıran bağımsız kadınlarla ilgili hissettikleri karmaşık duyguların simgesidir. Bu eril tepki yeni değildi, yüzyıllardan beri vardı ve imparatorun artık Hıristiyan olması, statü odaklı bir dünyada erkeklerin bu tür kadınlara olan düşkünlüğünü ortadan kaldırmamıştı.

Evde oturup çocuk yetiştiren, ev işleriyle ilgilenen, erkeklerin onlar için biçtiği rolleri yerine getiren kadınlara görevlerini yerine getirdikleri için büyük saygı duyulurdu. Theodora'nın yaşadığı dönemde Konstantinopolis'te en çok hayranlık duyulan kadın elbette Bakire Meryem'di. Kadınlar, bağışçı sıfatıyla Kilise'de, hatta yerel yönetimlerde mühim pozisyonlar edinebilirdi. Bu kadınlara duyulan saygının ifadesi olarak görünür yerlere heykeller dikilmiş, kadınlar azize ve din şehidi olarak onurlandırılmıştır. Hıristiyan azizelerden biri olan Konstantin'in annesi Helena adına pek çok yerde ve nadiren ayak bastığı bu şehirde, pek çok heykel dikilmiştir. Türkiye'nin güneyinde en göze çarpan mabetlerden biri, Aziz Pavlos'tan aldığı ilhamla Hıristiyan olan ve bekâret yemini eden inançlı genç kadın Tekla'yı onurlandırır. O dönem herkesçe bilinen bir efsaneye göre, Tekla kendisine yönelik bir dizi öldürme girişiminden sağ çıkmış ve sayısız mucizeler göstermişti. İmparatoriçenin şahsına da aynı şekilde büyük saygı duyuluyordu. Gerçekten Konstantinopolis'in siyasi ortamı, hem resmî olarak hem de, oldukça muhtemeldir ki, imparatorluk sarayının kapalı kapıları arkasında, o dönem hüküm sürmekte olan İmparatoriçe Ariadne tarafından biçimlendirilmişti.[2]

"Saygıdeğer" kadınlar, açıkça cinsiyetsiz ortamlarda yaşayan kadınlardı. Tekla'nın Hıristiyan olur olmaz yaptığı ilk şey, annesinin kendisi için ayarladığı evliliği bozmak olmuştu. Daha önce de bahsettiğimiz II. Theodosius'un kardeşi ve olağanüstü bir güce sahip olan Pulcheria bakire olduğunu açıkça ilan etmişti; bundan başka Pulcheria'nın en güçlü memurlarının çoğu, temel erkeklik edevatından yoksun hadımlardı; benzer şekilde, Theodora'nın hayatının ilerleyen dönemlerinde güvendi-

ği erkeklerin çoğu da çocukken hadım edilmiş erkekler olacaktı. İnsanlar, bu sayede çocuklarının imparatorluk hizmetinde pozisyon elde etmelerini ve böylece diğer türlü olabileceklerinden daha güçlü olmalarını sağlayacağı umuduyla oğullarını hadım etmeye razıydılar. Gerçekten bu çok sık karşılaşılan bir durumdu, çünkü, bildiğimiz kadarıyla, en güçlü saray hadımlarının pek çoğu mütevazı bir geçmişe sahipti ve neredeyse tamamı imparatorluğun sınır bölgelerindeki kırsal kesimden geliyordu, çünkü hadım etme, imparatorluğun uç bölgeleri haricinde teknik olarak yasa dışıydı. Bu çocukların ebeveynlerinin, çocuklarının bedenlerini satmaya razı olma fikriyle, aslında çocuğun geleceğini güvence altına almak uğruna baş edebildiklerini varsaymak gerekir. Altıncı yüzyıl Bizans'ının ideolojik dünyasında güç saygın olmayı, saygınlık da iffetli olmayı gerektiriyordu.

Kadın oyuncular profesyonel bakirelerin zıt kutbuydu. Prokopios'un Theodora'nın kazlarla yaptığı gösteriye ilişkin anlatımı, antik dönemde yaşayan bir okuyucuyu, gösterinin cinsellik içeren yönlerine ilişkin sıradışı bir anlatım olması nedeniyle sarsmazdı ama hayvanlarla yapılan ve konuşma içermeyen bir gösteri olması ve bir kadının alışılandan daha kısa elbiseler giymesi (çok daha az giyinik erkek oyuncular vardı) nedeniyle şaşkınlık yaratabilirdi. Özellikle, Theodora'nın çalıştığı tür olan mimde, açıktan açığa cinsel materyallerin kullanıldığı temsiller ve gösteriler daha yaygındı.

Prokopios, anlatımının içerdiği tüm kuru gürültüye ve önyargılara rağmen, Theodora'nın mesleki yaşamına nasıl başladığına ilişkin bazı yararlı bilgiler de verir. Theodora'nın Komito'nun yardımcısı olarak başladığını, solo rollere çıkmadan önce koro üyesi olduğunu söyler; çocukluktan ergenliğe geçmekte olan bir kız çocuğu için bütünüyle makul bir ilerleme. Bu bize Theodora'nın anne-babası hakkında da bir fikir verir: Belli ki kızların ev dışına çıkmalarını ve mümkün olan en kısa sürede para kazanmaya başlamalarını istemişlerdir ve muhtemelen kazandıkları paranın bir kısmının da seks için onlara para ödeyen erkeklerden gelmesi fikri onları pek de rahatsız etmemektedir. Theodora'nın yaşadığı ev muhtemelen o sevgi dolu evlerden biri değildi; abla-kardeş zamanlarını genellikle birlikte geçirmiş olabilir... Anneleri de geçmişte geçimini sahnelerden sağlayan biri olduğu için kızlarını neyin beklediğini biliyor

olmalıydı: Bir kısmını muhtemelen kendisinin verdiği bir eğitim süreci, muhtemelen bir dans eğitmeninin yanında çıraklık ve sonra aşama aşama diğer gösteri becerilerinin edinilmesi. Müstakbel bir gösteri sanatçısının "en parlak dönemi"ne hazır olması için beş yıl gerekiyor olmalıydı. Theodora'nın eğitimi muhtemelen on yaşındayken başlamıştı; gösteri sanatçılarının yirmili yaşlara varmadan önce aktif bir kariyere sahip olabildiğini farklı kaynaklardan biliyoruz.[3]

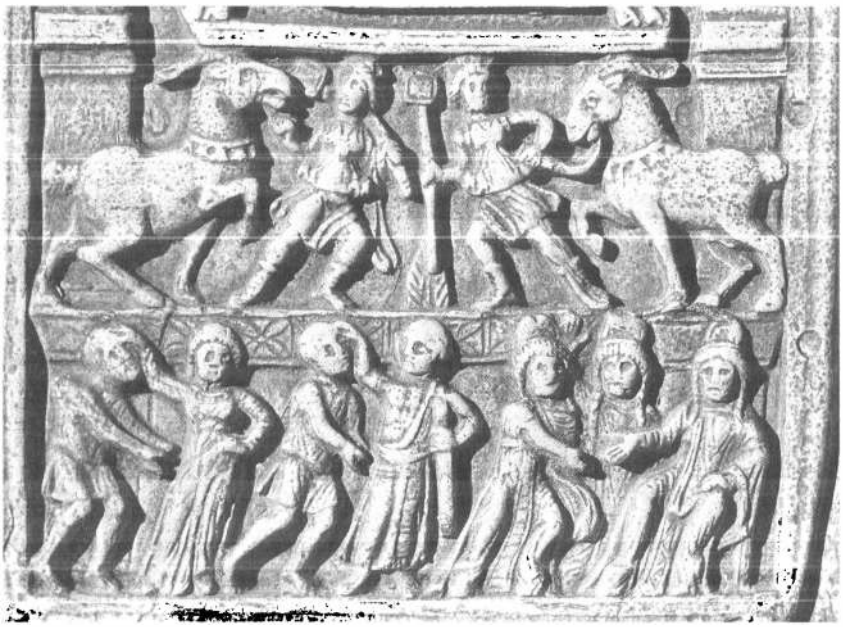
Theodora, sahnede rol alacak kadar büyüdüğünde erkek ve kadın oyunculardan oluşan bir gruba katılacaktı. Özenle hazırlanmış kostümleri ve müziğin eşlik ettiği repertuarları, yabancılarla ve pagan tanrılarıyla gırgır geçen farslardan ve her gün mutlaka yer verilen zina konulu gösterilerden -çok popüler bir temaydı-, kanlı kol bacak koparma sahnesiyle sona eren, Hıristiyan kurumlarıyla alay eden (bir yerden sonra, kutsal bakireler özellikle gülünç bulunuyor olmalıdır) oyunlara kadar değişiklik gösteriyordu. Çeşitlilik önemliydi ama hikâyelerin konusuna asgari düzeyde aşina olmak da öyle. Antik dünyanın tipik unsuru olan kalabalık izleyici kitlelerinin doldurduğu büyük tiyatrolarda, oyuncunun üslubundaki incelikli jestler göze çarpmıyordu ve izleyici geçmiş deneyimlerine dayanarak, sahneye çıkan oyuncudan neler bekleyebileceğine dair bir miktar fikri olmasını tercih ediyordu. Mizah epeyce bedensel unsurlara da dayanıyor olabilirdi: Theodora'nın bir yakın çağdaşı, mim sanatçılarının sopalarla birbirine vurduğunu söylüyordu.[4]

Mim toplulukları oldukça büyüktü (milattan sonra ikinci yüzyılda Roma'da yaklaşık altmış kişiden oluşan bir topluluk olduğu söyleniyor); bu alanda işe yarar bilgiler veren Prokopios, oyuncuların küçük rollerden büyük rollere doğru aşama aşama ilerlediğini söyler. Theodora koroda başladı ve sonunda tek başına gösteriler sunar hale geldi diye yazar, ancak bu sadece Prokopios'un tahmininden ibaret de olabilir, çünkü oyunculuk mesleğinin işleyişinin bu şekilde olduğu yaygın bir bilgiydi. Theodora, Charition'un başından geçenlerin anlatıldığı bir oyunda koro üyesi olarak rol almış olabilir. Kendisini Hindistan sahilinde mahsur kalmış halde bulan Charition'un ağabeyini oynayan başoyuncu, yanında bir palyaço ile kız kardeşini kurtarmaya gelir: Charition'u yaşamakta olduğu Ay Tanrıçası'nın tapınağından kurtarıp kaçmaya çalışırlarken pek çok sakarlıklar yaparlar. Bu anda, bir Hintli avcı kadınlar korosu ok ve yaylarıyla ve birtakım anlaşılmaz sesler çıkararak -yerel dili tem-

sil ettiği açıktır- sahnede belirir, ardından palyaçonun durmadan şarap içirdiği Hint kralı sarhoş olup dans etmeye başlar. Elimize ulaşan oyun metni, koronun şarkı söyleyerek dans ettiği sırada müziğin yükseleceğini yazar. Charition, üst sınıf üyesi erdemli her genç kız gibi, tapınaktan çıkarken hırsızlık yapmayı reddeder. Palyaço yüksek sesle ve sık sık yellenir.[5] Theodora'nın on dört on beş yaşlarında, oyunculuğa işte böyle oyunlarla başladığını düşünmek mümkündür.

Zina konusu, dramatik yorumlamalar açısından sınırsız olanak sunuyordu. MS birinci yüzyılın sonları gibi çok erken tarihlerde, sünepe koca, zeki genç ve yatağa atmaya çalıştığı kadın etrafında dönen bir oyun dilden dile dolaşıyordu. MS birinci yüzyılın sonunda oyunların pek çoğu, koca odadayken genç sevgilinin boğulma korkusuyla içinden çıkıvereceği standart bir sandıkta saklanma sahnesi üzerine kuruluydu. Bu sırada odaya aceleyle yan karakterler girip çıkar, her şeyi birbirine katar ve bazı versiyonlarda da oyun mahkemede biterdi. Bir mim savunusu kaleme alan başka bir Theodora çağdaşı, makul insanların bile mim oyunlarını zinayı teşvik etmekle suçlayabileceğini ileri sürüyordu. Ardından böyle düşünmenin saçma olduğunu çünkü zina girişimlerinin her zaman söz konusu olduğunu söylüyordu. Hatta insan böyle bir temsili izleyerek meselenin yargıya nasıl taşınacağı ve yakalanan kişilerin nasıl mahkûm edileceği gibi yararlı bilgiler bile edinebilirdi.

Standart bir "zina miminde" başroldeki kadın, ki her zaman dünyadan haberi olmayan kocadan çok daha gençtir, kocasını aldatma girişimlerinin oyunun omurgasını oluşturduğu sadakatsiz eştir. Bu temanın bir başka versiyonunda ise kadın, yakışıklı ve genç bir köleyi baştan çıkarmaya çalışır. Bu oyunlarda kadın, kimi zaman kendisine boyun eğmeyen erdemli köleye işkence eden korkunç biri olarak tasvir edilir. Bu temanın bize ulaşan versiyonunda oyun, hanımının yakınlaşma çabalarını Apollonia adlı köle kadına bağlılığı nedeniyle reddeden Ezop isimli bir köleyle açılır. Hanım her ikisinin de öldürülmesini emreder ancak bir sonraki sahnede bazı tanrıların her ikisini de serbest bıraktığı açıklanır. Apollonia yeniden yakalanır, ardından Ezop ölümü göze alarak çıkagelir. Bu noktada, oyuna yeni bir karakter, hanımına ancak kocasını öldürürse kendisiyle yatacağını söyleyen bir köle girer. Oyun efendinin entrikacı karısından kurtulmasıyla ve Apollonia ile Ezop'un sağ salim kavuşmasıyla sona erer.[6]

Resim 3.1. 517 yılında Konsül Flavius Anastasios'un iki kanatlı konsüllük tablosunun sol panelinden dansçılar ve kadın oyuncular; soldaki kadın figürü muhtemelen Theodora'nın gösteri yaparkenki gibi giyinmiş olan bir mim oyuncusudur.

© Gianni Dagli Orti / The Art Archive at Art Resource, NY

Hıristiyanlık temaları epeyce farklıydı ve daha geleneksel konulara göre epey farklı biçimde ele alınmaktaydı. Hıristiyan bakış açısına göre oyun tercihen, ani bir dönüşüm yaşayan karakterin şehit edilmesiyle sona ermeliydi; bu aslında, (muhtemelen MÖ birinci yüzyılın ünlü Latin aşk şairi) Catallus adında bir yazara atfedilen, Laureolus adında bir haydudun çarmıha gerilmesi hakkındaki ünlü bir mimin güncel bir versiyonudur. Roma'nın en zalim imparatorlarından biri olan Caligula'nın öldürüldüğü gün sergilenen oyun, aşırı kanlı sahneler de dahil olmak üzere, biçimsiz ve mide bulandırıcı bazı ayrıntılar içeriyordu. Bu oluk oluk akan kan, sonradan, Caligula'nın canavarca karakterinin işareti ve öldürüleceğinin tesadüfi bir öngörüsü olarak yorumlandı. Bir başka imparatorla ilgili bir başka versiyonda ise gerçek bir çarmıha germe söz konusuydu. Bu ayrıntıların bazıları, her ne kadar "gerçekçi tiyatro"nun en aşırı biçimleri oldukları söylenemeyecek olsa da, "gelişen" Hıristiyan yorumunda terk edilmiştir, meğer ki hikâyenin sonunda şehitlik olsun. Başka metinlerde rahibe rollerinin zaman zaman araya sıkıştırıldığı gö-

rülür; bu alanda son dönemde yapılmış bir keşif, Theodora döneminden kalma bir oyun metninde, Hıristiyan rahip olarak seslenilen bir karakter ile sopayla dövülerek fahişelikle suçlanan bir rahibe karakterinin olduğu bölümleri ortaya çıkardı.[7] Bu tür hikâyeler nadiren de olsa yasaklanırdı, özellikle de bir piskoposun şikâyet etmesi üzerine.

Özellikle adaba aykırı olduğunu düşündüğü bir davranışa ya da belirli bir oyuna itiraz eden bir piskopos istediğini elde ederdi; Konstantinopolis piskoposunun da Theodora'nın kazlı gösterisi gibi bir gösterinin derhal yasaklanması için harekete geçtiğinden kesinlikle emin olabiliriz. Ama piskoposlar çoğunlukla sadece şikâyet ettikleriyle kalıyordu. İmparatorlar halk eğlencelerini yasaklamaya pek istekli değillerdi. Bu tür eğlencelerin insanları mutlu ettiğini ve bunun da toplumsal düzenin sağlanması için önemli olduğunu düşünüyorlardı. Tiyatroları kapatmak bu düzeni bozacak bir ayaklanmadan başka bir şey getirmezdi, ki zaman zaman bu yaşanmıştır.[8]

Bir rahibin ağzından çıkan ve hiçbir faydası olmayan bu şikâyetlerin günümüze ulaşmış olanları önemlidir çünkü insanların tiyatroya gittiklerinde ne ile karşılaştıklarına dair bir ölçüde fikir verir. Bu itirazların belki de en ilginci, Theodora'nın oyunculuk kariyeri sona erdikten sonraki hayatında önemli bir rol oynamış olması muhtemel ve hayatını Theodora'ya borçlu olan bir adamdan gelir. Bu, Antakyalı Piskopos Severus'tur. Severus, aşağı yukarı Theodora'nın Konstantinopolis'te sahneye çıktığı dönemlerde, kendi cemaati için dansın kötülükleri üzerine bir ilahi besteledi. Lut'un karısının kaderine kulak verin, diye veryansın ediyordu: Bir tuz direğine dönüşmesi için geri dönüp Sodom'a bir kez bile bakması yetecekti, Konstantinopolis'te sergilenen türden gösterileri izleyen herkesin başı büyük dertteydi.* "Bu dans çılgınlığının sefil salınmalarını kendileri de kıvırtarak izleyenler ve kalplerinin içine düştüğü derin karanlıklarda düşünceleri başıboş dolaşan"lar, "her zaman olduğu gibi ... o korkunç melek gelip başlarında dikildiğinde bu hayattan birdenbire koparılacakları" için korkmalıydılar. İşte o zaman kendilerini,

---

İncil'de Yaratılış 19'a göre Sodom kenti halkı sodomi günahı işlediği için Tanrı onları cezalandırmak amacıyla meleklerini gönderir. Melekler kentten sadece Lut ve ailesinin çıkmasına izin verir ancak kentin başına gelecek büyük felaketi izlemek için dönüp bakmayacaklardır. Lut'un karısı buna uymaz ve dönüp geri bakar bunun üzerine bir tuz sütununa dönüştürülür-ç.n.

onları yargılayacak Tanrı'nın huzurunda bulmaktan korkmalıydılar. Severus ayrıca hiçbir eğlenceyi uygun bulmuyordu çünkü bunlar duyguları harekete geçirerek insanları Tanrı hakkında düşünmekten alıkoyuyordu; daha da kötüsü araba yarışlarında yaptıkları tezahüratlarla Fortuna gibi pagan tanrılarını çağırıyorlardı. Severus'a göre, kadim Kenan diyarının* ahlaksızlıkları tiyatronun kösnüllüğünde hayat buluyordu. Bir keresinde, hayalinde kendisine "bununla ilgili söyleyecek yeni bir şeyiniz yok mu?" diye sorulduğunu canlandıran Severus, bu soruya "hayır" diye cevap verdiğini söyler bize; sadece insanların dinlemesini sağlamak istemiştir.[9]

Severus düşündüklerinde yalnız değildi ve esasen Edessa'da (Urfa) faaliyet gösteren kendisinden biraz daha ihtiyar çağdaşlarından biri, Yakup** da konu üzerine uzun uzadıya yazmıştır. Yakup da Severus gibi, kendisini bir tiyatro hayranı ile karşılıklı bir tartışma içindeymiş gibi sunar, bu kez, tartışmanın konusu tek bir erkek dansçının rol aldığı, "daha üst düzey" bir pantomim türündeki mitolojik bir oyundur. "Ee yani?" der, tiyatro hayranı. "Bunlar sadece eğlencelik ve bunları izlemek paganlık değil. Ben Hıristiyanım ve dans gösterisi izlediğim için birdenbire bir pagana dönüşmeyeceğim, dans izlemeyi de Tanrı'ya ibadet etmeyi de seviyorum." Yakup'un buna cevabı şöyledir: "Kim kirlenmeden çamur banyosu yapabilir? ... Dansı sevme, dans ahlaksızlıkların anasıdır." Severus'a ve Theodora'nın bir diğer çağdaşı Gazzeli Choricius'a sorarsanız, mesele izlediğiniz şeye dönüşüp dönüşmeyeceğiniz ya da sergilediğiniz şey olup olmadığınızdı; temelde Prokopios da Theodora'ya aynı yerden saldırıyordu.[10]

Severus ve Yakup, her şeyden önce izleyicilerin maneviyatları için endişeleniyor gibi görünseler de bazı insanların sahneye çıkarak büyük paralar kazanıyor olmaları dikkatlerinden kaçmayacaktı. 393'te, imparator kadın oyuncuların değerli taşlarla süslenmiş altın takılar takmasını yasaklamıştı ve mor renkli kıyafetlerle ortalıkta gezmekten de kaçınmaları gerekiyordu ancak halis ipekten kıyafetler giymeleri ve sade

* Coğrafi olarak günümüz Lübnan, Suriye, Ürdün ve İsrail'in Levant bölgesini içine alan antik Filistin toprakları-ç.n.

** 543/544'ten 578'deki ölümüne kadar Edessa Piskoposluğu yapan Mor Yakup Burdono, Jacob bar Addai veya Jacob bar Theophilus olarak da bilinir. Süryani Ortodoks Kilisesi'nin önderlerindendir ve ölüleri diriltmek, körlerin gözlerini açmak, yağmur yağdırmak ve güneşin hareketlerini yönetmek gibi mucizeler gösterdiğine inanılan bir azizdir.-ç.n.

altın takılar takmaları serbestti. Bir başka deyişle, etrafta imparatoriçe gibi dolanmayacaklardı. Antakya'da, ünlü bir kadın oyuncuyla ilgili bir hikâye yayılmıştı. Pelagia adlı bu kadın bir gün kelimenin gerçek anlamıyla baştan ayağa altın, inci ve değerli taşlarla süslenmiş halde ve yanında hepsi altın yakalıklar takmış kız ve erkeklerden oluşan ekibiyle bir eşeğin sırtında piskoposa doğru yaklaşır. Geri çevrilemeyecek kadar güzel bir fahişe olduğu söylenen kadın, piskoposun kilisesinin yanından geçip gittiği sırada piskoposun vaazına kulak misafiri olur. Aniden işlediği günahlardan büyük bir pişmanlık duyar ve dine dönmeye karar verir. Ölçeği küçülttüğümüzde, Mısır'dan günümüze ulaşan eğlence sektörüyle ilgili sözleşmelerin, İskenderiye gibi metropolden ve Antakya, Konstantinopolis gibi kentlerin ihtişamından uzak yerlerdeki gezici sanatçıların bile ortalama gelirin çok üzerinde kazandığını gösterir.[11]

Prokopios'un Theodora'nın tanınan bir mim sanatçısı olduğunu söylerken doğruyu söylediğini varsayarsak, Theodora'nın topluluk içinde ilerleme becerisi, yetenek kadar azme de delalet eder. Theodora bu yıllarda bazı iyi arkadaşlar edinmiş olmalıdır, örneğin Krisomallo hayatının her döneminde onun yakın dostu olarak kalacaktı. Ancak çalıştığı dünyanın son derece rekabetçi olduğu ve başarının da sadece kazanan açısından somut kazanç sağlayan, sıfır toplamlı bir oyun olduğu tasavvur edilebilir. Oyuncular arasında kıskançlığın, şu veya bu konudaki tatminsizliğin körüklediği çekişmeler yaşandığına hiç şüphe yoktu. Theodora kıskanılabilecek, acımasız bir düşman olabileceğini sonradan gösterecekti.[12]

Theodora'nın ergenlik yıllarında aldığı bir başka karar, edindiği sevgililer üzerinden para kazanarak gelirini artırma kararı, büyük ihtimalle zorunluluktan dolayı yapılmış bir seçim değil önüne çıkan fırsatları değerlendirmekti. Prokopios'un, örneğin Theodora'nın beş elverişli deliğe sahip olmak için meme uçlarında bile içine penis sığabilecek büyüklükte bir delik olmasını dilediği gibi, ünlü fahişelerden ödünç aldığı iddialarla süslediği *Gizli Tarih*'inde, bunu bir ölçüde ortaya koyan kanıtlar olduğunu görmüştük. Prokopios, Theodora'nın müşterileri çok zengin kimselerdi, der ve bu itibarlı adamları tükettikten sonra, gece boyunca hizmetlileriyle defalarca seks yapardı, diye devam eder: İşte, Theodora'nın kendine ait bir evi olduğuna, sokaklarda çalışmadığına ve bir ölçüde özerkliğe sahip olduğuna işaret eden bir ayrıntı.[13]

Theodora'nın durumu, bu noktada, antik çağlardan günümüze kadar diğer yüzyıllarda karşılaştığımız bazı kadınların durumundan farklı değildir: Hayatta kendi yolundan yürüyen, seks endüstrisinde çalışmaya zorlanan ya da alınıp satılan değil, öyle yaşamayı tercih eden bağımsız kadınlar. Antik dönemde genç, hayat dolu profesyonel kadınlar, onlara gelir sağlamaktan, konfor ve lüks sunmaktan mutlu olan âşıkları kendilerine çekerdi. Bu âşıklar arasında devletin üst kademelerinde mevki sahibi insanlar da vardı. İmparator Neron kadınlara berbat davranmasıyla nam salmış biri olabilirdi -annesini ve eşlerinden ikisini öldürmüştü- ancak Neron'un cenaze törenini düzenleyen kişi, son on yıldır sevgili olduğu Acte isimli azat edilmiş bir köleydi. (Neron'un saray hazinelerinin Acte'nin evine doğru ortadan kaybolmasından yakınınca oğluyla ilişkisini ilerletememişti.) Theodora ile Jüstinyen'in tanışmaları Theodora'nın kariyerinin bu dönemine rastlamaz; bundan emin olabiliriz, öyle olsaydı bu tüm dünyanın hatırlayacağı bir şey olurdu. Herkes ikilinin Theodora'nın hayatının başka bir döneminde tanıştıklarını kabul eder; ancak Theodora'nın Bizans toplumunun yüksek tabakalarından başka âşıkları olmuştu.

Theodora benimsediği bu hayata zorla itilmiş olmasa da fahişelik eziyetine zorla katlanmak zorunda kalan diğer kadınlar gibi, bir güçsüzlük ve kapana kısılmış olma duygusuyla acı çekmiş gibidir; onu âşıklarına bağımlı kılan bir döngüye hapseden pahalı bir yaşam tarzı vardı. Modern seks ticaretinin pek çok mağdurundan farklı olarak, onu o güne dek yaşadığı güvencesizliğe karşı korumasını umduğu uzun süreli bir ilişki yaşayabilmişti ancak bunun maliyeti mesleğini bırakmak olmuştu. Daha sonraları, seks ticareti tuzağına düşmüş olmanın ne anlama geldiğine dair tam bir kavrayışa sahip olduğunu gösterecekti.[14]

Theodora seri halde âşıklar edinen biri olmasa bile insanlar yine de öyle varsayacaktı, bu da onun kendisini tuzağa düşmüş hissetmesine katkıda bulunmuş olabilir. Jüstinyen ve Theodora'nın evlenmesine izin veren yasanın da gösterdiği gibi, kadın oyuncular genellikle, üst sınıflardan erkeklerle evlenmeleri ***mümkün olmayan***, önüne gelenle yatan kadınlar olarak görülüyordu. MS 306-337 yılları arasında hüküm süren imparator Konstantin, rasgele cinsel ilişkide bulunduğu varsayılan bir profesyonel kadınlar listesi yayımlamıştı; yoksulluk onur duyulması gereken bir durum olduğundan, yasa daha sonra, Marcianus tarafın-

dan düpedüz yoksul kadınları dışarıda bırakacak şekilde değiştirildi.[15] Theodora'nın rasgele cinsel ilişkide bulunanlar kategorisine dahil edilmesinin basitçe Priskos ve Prokopios gibilerin dedikodularının sonucu olmadığı, Theodora'nın imparatorluk görevlilerinden birinin cariyesi olmak için oyunculuk kariyerini sonlandırmasıyla teyit edilebilir. Neticede, başka tercihlerde bulunabilirdi; annesi eğlence sektöründen biriyle evlenmişti ki Gazzeli Choricius'un belirttiği gibi, erkek ve kadın oyuncular genellikle birbirleriyle evlenirlerdi; yirmi birinci yüzyıla kıyasla altıncı yüzyıl için hiç de şaşırtıcı olmayan bir husus. Theodora zaten farklı çevrelerde yaşamayı umuyordu ve annesi gibi olmak istemiyordu.

Theodora'nın yaşadığı dönemden epey önce de yaptıkları tercihlerin sonucunda büyük güç kazanmış çok kadın vardı. Acte ile tanıştık, onun yaptığı da aynı şeydi. Bir başkası Marcia'dır; ikinci yüzyılın sonlarında, Roma'da üst sınıftan erkeklerle bir dizi yasak aşk yaşadıktan sonra İmparator Commodus'un metresi oldu ve bu suretle Roma devletinin en nüfuz sahibi insanlarından biri haline geldi. Commodus'un MS 192'nin Yeni Yıl arifesinde öldürülmesini tezgâhlayan oydu. İmparator Vespasianus'un (MS 69-79) karısının ölümünden sonra uzun süre imparatorun hayat arkadaşı olan Antonina Caenis, azat edilmiş bir köle kadındı. Daha önceki yüzyıllarda, Marcia (ya da Theodora) gibi bir kadın, Latin şairlerin ilgi duyduğu kadın olarak tanımlanırdı; kendi evi ve kendi çalışanları olan, etrafında olmasını istemediği hiç kimsenin içeri girmesine izin vermemeye gücü yeten.[16]

Altıncı yüzyıl Konstantinopolis'inde Agathias gibi şairlerin (kendisi aynı zamanda tarihçidir, önceki bölümde tanışmıştık) ya da Paulus Silentiarios gibi belli bir öneme sahip bir saray mensubunun şiirlerinde bu tür kadınlarla karşılaşırız. Agathias şöyle yazar:

> Aşk yolunda nasıl yürümeli? Aşk sokaklarda bulunabilir mi? O halde kızların altın ve lüks tutkusuna dikkat et (para ödeyeceğin şeyler bunlardır). Saygıdeğer kızlardan uzak dur, mamafih, eğer onu yatağına alırsan evlenmek zorunda kalırsın. Başkalarının karılarından da uzak dur. Dul kadınlar olabilir ama onlar da ya çok özgür tabiatlıdır ya da seksle gerçekten ilgilenmiyorlardır. Kölelerinden de kesinlikle uzak durmalısın - hizmetkârının hizmetkârı olursun; başka birinin kölesine göz koyarsan kendini mahkemede bulursun ve oradan hayırlı bir sonuç çıkmaz.

Agathias burada kendisi gibi devlet kademelerinde kariyer sahibi olabilecek varlıklı erkeklere hitap eder; bu kariyeri elde ettiklerinde kiminle evlenecekleri konusunda pek de seçenekleri olmayacak olsa bile. Örneğin, Lidyalı İoannes, 511 yılında *praefectus praetorio* olan Zosimos'un ayrıcalık sahibi gözdesi mertebesine erişmiş gibi görünüyor; Zosimos, Lidyalı İoannes'in kendi müttefiklerinden birinin kızıyla evlenmesini ayarlamıştı. Lidyalı'ya kadının düzgün bir karaktere sahip olduğunu ve iyi bir çeyiz getireceğini söylemişti ve müstakbel eşle ilgili söylenmesi gerekenin hepsi buydu.[17]

Her kadın geceleri evde oturup velinimetinin emrine amade beklemiyordu. Antik dönem şairlerinin salık verdiği gibi bir erkeğin Theodora gibi bir kadınla baş edebilmesi için otoritesinin bir kısmından vazgeçmeye razı olması gerekiyordu. Karşı konulamayacak kadar yakışıklı ve cana yakın olduğunu düşünmen ne fark eder? Onun sana ait olduğunu düşünmenin ne anlamı var? Bunları ona hissettirdiğin anda asıl o sana sahip olacaktır. Daha dün kendine son derece güvenen adam bugün kızın oyuncağı olmuş.[18] Bu tür duyguların ifade edildiği şiirsel dil çok geleneksel olabilir ve herhangi bir insanın duygusal dünyası hakkında hiçbir şey anlatmayabilir; yine de dönemin havasını, insanların tanıdıkları ama asla evlenmeyecekleri kadınlar hakkında neler düşündüklerini anlamamızı sağlayabilir.

Bu adamlar öncelikle seks istiyordu ama sadece bu değil; aynı zamanda, sevgililerinin ilgisini çekmek için verdikleri savaşı, en azından geçici olarak kazandıklarını da hissetmek istiyorlardı; kadın da erkeğin bunu hissetmek istediğini bilirdi. "Memeleri ellerimde, dudak dudağayız ve gümüşi boynundaki tutkuyla besleniyorum ama o tamamen bana ait değil." Kadın onunla seks yapmayacaktır, diye yazar Paulus Silentiarios. Agathias, şarkılarıyla Müzler'i* hatırlatan, güzelliği Aphrodite'ninkini bile aşan ve kendisine ait olan -Agathias'a göre- Ariadne adlı bir oyuncuyu tasvir eder. Silentiarios, Danae ile sevişmek için altın yağmuru olup üzerine yağan Zeus efsanesini artık anladığını söyler.

İşte aldın: İşine yarayacak şey budur - bir âşığın aşk tanrıçasına dua etmesine gerek yok: Para iyi iş görür. Theodora'nın bir diğer çağdaşı

---

* Yunan mitolojisinde "ilham perileri" olarak bilinen tanrıçalar. Dokuz kardeştirler ve her biri bir sanat/bilim dalının tanrıçasıdır. Mousa'lar da denir-ç.n.

Makedonios da altının aşk tanrıçasının balını yapan işçi arı olduğunu ilan eder. Şair bazen aşka bir partide ya da başka bir toplantıda rastlamayı düşlerdi. Çoğunlukla yalnız olmaktan hoşlanırdı. Aradığı kadınlar, onun bakış açısına göre, seçme özgürlüğüne sahipti - Galatea dün gece kapıyı yüzüme kapattı, diyordu Silentiarios ve bu onu daha da heveslendirmişti. Uzak durmayı denedi ama yapamadı. Sonrasında Lais onu sevdi ama ağlıyordu. Neden? Erkeğinin kendisini terk etmesinden korkuyordu. İşte erkekler böyledir.[19]

Silentiarios'un Galatea'sı onu kapı dışarı etmişti çünkü adam onu hor görüyordu. Sınıfsal unsurların Silentiarios'un eserlerine ya da daha doğrusu çağdaşlarının eserlerine girdiği birkaç örnek daha biliyoruz. Erkekler genellikle aşk arayışındadır ama kadınlar, değerli ve eğlenceli nesneler olarak vardır; gerçek insanlar olarak değil. Erkek bakış açısı tekbencidir: Kadını elde ettiğimde muhteşem olacak. Elbette kadın için de müthiş bir şey bu. Parmenis neden benden kaçsın ve başkalarını arzulasın ki? Neden? Bu onun için daha mı iyi olacak? Bu bir soru değil. Nasıl hissediyor olabilir? Bu da soru değil çünkü kadının sadece bir tanrıça olması gerekiyor... Bazen, yine de, "nesne" kırılır. Polemo, Rhodanthe'yi döver. "Cüretkâr el", diye yazar Silentiarios yine, "nasıl yapabildin?! Saçlarını ellerine dolayıp oradan oraya çekiştirdin. Ey el, şimdi seninle kafamı kıracağım. Kadın bana geri dönmeyecek." Şiddet de olabilir ama bütün bunların içinde mevcut olmayan tek şey, o kadından bir çocuk yapma fikridir.[20]

Her koşulda doğum kontrolü kadınların işiydi. O dönemin ve ortamın kadınlarının gebelikten korunmak ya da gebeliği sonlandırmak için öğrenmesi gereken çeşitli yollar vardı. MS 2. yüzyılda *Gynecology* başlıklı kitabın yazarı Soranus gibi hekimlerin çalışmaları sayesinde Theodora'nın bazı yöntemleri bildiği izlenimini ediniriz. Soranus, kadın sağlığı üzerine yazmasına ve bizzat kadınlardan edindiği bazı bilgileri bir araya getiriyor olmasına rağmen çoğunlukla daha çok diğer erkek hekimler için yazıyordu. Ayrıca Soranus'un seks hakkındaki bazı varsayımları, Theodora'nın müşterisi olan erkeklerin, onun yatak odasına getirdiği bazı varsayımlar hakkında bize hayli şey anlatır.

Soranus'un söylediğine göre gebelikten korunmak için en iyi yol, partnerinin boşalmak üzere olduğunu hisseden kadının o anda nefesini

tutmasıydı; böylece semen vajinanın derinliklerine gitmezdi. Daha sonra ayağa kalkması, hapşırması, vajinasını yıkaması ve soğuk bir şeyler içmesi gerekirdi. Cinsel ilişkiden önce vajinasına yıllanmış zeytinyağı ya da mümkünse üstübeçle karıştırılmış bal, dağservisi reçinesi veya kına çiçeği suyu sürebilirdi. Bir başka seçenek, üstübeç ve mersin ağacından yapılmış yapışkan bir merhemdi. Bunun dışında vajinasına ince yün ya da fitil yerleştirebilirdi ki bunun için de pek çok tarif vardı. Ayrıca düşük yaptırıcı karışımlar da kullanılabilirdi ancak Soranus bunların ciddi boyutta mide hasarına, damar tıkanıklığına ve sempatik tepkilerin azalmasına yol açan kimyasallar içerdikleri için tehlikeli olduklarını düşünüyordu. Bundan başka kadınların döllenmeyi önleyici muskalar taşımasının da işe yaradığını gözlemlemişti. Kadının sağlığı tehlikede değilse çocuk düşürmeyi onaylamayan Soranus, çocuk düşürmek isteyen kadınlara güçlü bir şekilde zıplama, ağır yük taşıma, zıplayan hayvanlara binme ve menstrüasyonun başlamasını sağladığına inandığı uzun banyolar ve suda oturma yöntemini öneriyordu. Çocuk düşürmenin çok tehlikeli sonuçlar doğurabileceğinin ve ileride hamile kalmayı engelleyebileceğinin farkındaydı.[21]

Eserlerinde jinekolojiye yönelik daha genel bir yaklaşım sergileyen bir başka hekim, Amidalı Aetius, taraftarı olduğu bazı tedavi biçimlerini bizzat kadınlardan öğrendiğini kabul eder. Eserinde adını verdiği kadınlardan biri olan Aspasia'nın aslında Theodora'nın kendisi olduğu söylentisinden dolayı hayatının sonraki dönemlerinde Theodora'nın doktoru olduğuna dair güçlü bir iddia vardır. Doğru ya da yanlış; beşinci yüzyıl Atina'sının siyasetçilerinden Perikles'in zekâsıyla meşhur bir kadın olan ünlü metresinin adı, Theodora'nın mahlası olarak kullanılmış olabilirdi; "Aspasia"nın jinekolojik hastalıklar bakımından oldukça deneyimli olduğu ve gebeliğin nasıl önleneceği ya da sonlandırılacağı konusunda epey bir şey bildiği açıktır. Aetius, rahim urları ve menstrual ağrıların tedavisi konusunda onun bazı reçetelerinden alıntılar yapar ve örneğin, taze (eğer bulunamıyorsa aynı sıcaklıkta ısıtılmış) at ya da eşek sütü önerir.

Aspasia, istenmeyen bir çocuğa hamile olduğunu öğrenen bir kadına, giderek ağırlaşan bir tedavi önerir (teorik olarak Soranus'un önerdikleriyle aynıdır):

Eğer hamile bir kadın çocuğu doğuramayacak durumdaysa ya da doğurmak istemiyorsa, ilk otuz gün dikkat etmesi gerektiği söylenen şeylerin tersini yapmalıdır. Ona şiddetle sallanmasını, zıplamasını ve ağır şeyler taşımasını söyleyin. Ardından idrar ve âdet kanını taşıyan kanalların ısıtılması ve midenin sert karışımlarla temizlenmesi gerekir. Banyo sırasında, karnın yukarısındaki bölgeyi, kasıkları ve beli ovun, her gün ılık suyla uzun uzun yıkanın ve ister sadece yıllanmış zeytinyağı, isterse buna sedef otu suyu ve bal da katılmış hatmi çiçeği ve pelin otundan oluşan iksire güvenin.

Ilık bir banyoda uzun saatler geçirecek imkâna sahip olmak, Aspasia'nın hastalarının yoksul kesimlerden olmadığı anlamına geliyordu, ayrıca ilaçlarının içeriği de karmaşıktı. Aspasia'nın önerdiği ilk bitkisel karışım (daha başka tarifleri de vardır), bir zehrin (sedef otu suyu, yüksek miktarda alınırsa) yutmayı kolaylaştıracak bir madde ile (hatmi çiçeği suyu), artı düşük yapma özelliği olan daha önce denenmiş bir başka maddenin (pelin otu) karışımıdır. Aetius'un vajinal fitil olarak önerdiği farklı bitkisel tarifler, gebeliği önleyici kimyasal bileşenler içerir. Bunlardan birinde, kadına şöyle yapması önerilir: "Ezilmiş üzümlerden elde edilen şarapla eşit miktarda çam ağacı kabuğu ve sepileme sıvısını karıştır, karışımı bir yüne dökerek seks yapmadan iki saat önce vajinana yerleştir; iki saat sonra çıkar ve öyle seviş." Daha karmaşık bir tarif de şöyledir: "İki dirhem nar çiçeğinin kadeh şeklindeki goncası, iki dirhem meşe safrası [al], bunları arpa tanesi büyüklüğünde, meşe palamuduna benzeyecek şekilde fitil haline getir; âdet dönemi bittikten iki gün sonra vajinana yerleştir, bir gün boyunca kalsın, bundan sonra bir erkekle sevişebilirsin [eğer istersen], ama daha önce değil. En şaşmaz yöntem budur."[22]

Soranus ve Aetius'un gebelik ve kürtajla ilgili tartışmalarında verdikleri bu bilgi özellikle ilginçtir çünkü evli kadınların bunlarla ilgilenmesi, gerçekten beklenen bir şey değildi. Buna rağmen Soranus, adını korumak için çocuk düşürmek isteyen bir genç kızın bu tariflerle ilgilenme ihtimaline değinir. Çoğu genç kız, on yedi-on sekiz yaşlarına geldiğinde kendilerinden birkaç yaş büyük erkeklerle evlenme eğilimindeydi ve önlerindeki on yılları hamile kalıp çocuk bakarak geçirmeyi umabilirdi. Ortalama bir kadın, çocuk ölüm oranlarındaki yüksekliğe rağmen beş çocuk sahibi olabilirdi ve büyük olasılıkla bunların sadece iki ya da üçü beş yaşını geçecek kadar yaşayacaktı; Theodora'nın ailesi bu ortalamayı temsil ediyordu. Daha aristokratik ailelerden gelen kadınlar genç yaşta,

kimi zaman ergenliğe ulaştıktan hemen sonra evlenir ve başından itibaren cinsel açıdan aktif olmaları beklenirdi, her ne kadar hekimler erken yaşlarda hamile kalmanın genellikle zor olduğunu ve genç kadınların sağlıkları üzerinde uzun vadeli sonuçları olduğunu söyleseler de. Erken evlilikler lehine ileri sürülen bir argüman, ergen kızların sekse istekli olduklarıydı; bir diğeri ise, Aetius'a göre, genç kızın klitorisinin büyük olmasıydı, bu da onun seksten zevk almasını kolaylaştırırdı. Aetius'un ayrıca "aşırı mastürbasyon"un sonuçlarını tedavi etmek için de bir reçetesi vardı. Mısırlılar klitoridektomi {kadın sünneti} öneriyorlar diyor ve hatta operasyonun nasıl gerçekleştirileceğine dair yönergeler veriyordu.

Bu evlilik rejiminin bir yönü, genç erkeklerin, özellikle paralı genç erkeklerin, partnerleri üzerindeki sonuçlarıyla ilgili herhangi bir kaygı duymadan bulabildikleri her yerde seks arayışında olmalarıydı. Vurgu heyecan üzerineydi. Yahudi bir din adamı, erkeğin çocuk sahibi olmak için evlenmesinin, seks yapmak için de bir sevgili edinmesinin normal olduğunu yazıyordu.[23]

Erkekler, eşlerinin cinsel açıdan etkin olmasını beklemezdi, bunu metreslerinden bekliyorlardı. Romalı bir şair, sevgilisiyle bir öğleden sonra hayalini yazdığı şiirinde sevgilisinin yatağa ince bir iç giysiyle geldiğini, kendisinin de kadının üzerini pek kapatmayan giysiyi kaldırarak ellerini kadının memeleri, dümdüz karnı ve biçimli kalçaları üzerinde gezdirdiğini tasvir eder. Kadın gençtir ve şair sahnenin perdesini indirene kadar görüp görebildiğimiz bu kadardır, sonra şu sözlerle okuyucularını tekrar yatak odasına getirir: "Geri kalanını kim bilmez? İkimiz de yorulduk ve dinlendik." Belirtmek gerekir ki kadın, şaire kendisi gelmiştir; bu aynı zamanda, MS ikinci yüzyılda yazılmış Yunanca bir romandan alıntılanan pasajda da geçerlidir ve orada perde yoktur. Akşam içkiyle başlar:

> Kendimizi nihayet gecenin asıl amacını gerçekleştirmek üzere uygun ruh haline ulaşacak kadar sarhoş ettiğimizde bana sertçe seslendi:
>
> "Şimdi unutma genç adam, bana boşuna Palaestra dememişler [isim, 'güreş meydanı' anlamına gelmektedir]. Güreşmek için buradasın. Cesaretini ve tekniği gösterme zamanı." "Endişelenme" diye cevap verdim. "Geri çekildiğimi göremeyeceksin. Sınanmaya hazırım, hadi soyunalım ve bir an önce başlayalım." "Aklımdan geçen de buydu", dedi. "Ben senin eğitmenin olacağım ve talimatları sıralayacağım, şimdi dediklerimi yapmaya hazır ol."

Bunu izleyen "güreş" bazı ayrıntılar vererek tarif edilir ama esas nokta, yine bu erkek fantezisinde Palaestra'nın liderliği ele almasıdır; bu, bahsi geçen genç erkeğin bir süre sonra Palaestra tarafından hatalı bir büyü sonucu eşeğe dönüştürüleceği bir fantezidir.

Bu hikâye, Roma dünyasının edebi dehalarından biri olan Apuleius tarafından Latince olarak yeniden aktarılır ancak bir ölçüde farklı ayrıntılar ve diyaloglarla. Burada, biz de Theodora'nın partnerlerinin beklentilerinin neler olabileceği ile ilgili biraz fikir edinebiliriz, zira iki âşık bütün kıyafetlerini çıkarıp "Venüs adına bir seks âlemi"ne dalarlar. Apuleius devam eder: "... ve ben artık yorgunluktan tükendiğimde, Photis, bütün cömertliğiyle benimle ilgilendi ve gözlerimiz yorgunluktan kapandığı sırada uyku içlerine sızdı ve şafak sökene kadar orada kaldı." Prokopios, daha önce de belirtildiği gibi, Theodora'nın cinsel açıdan yaratıcı ve etkin olduğunu düşünmektedir. Bunu öğrenmek için Theodora'yla yatan tek bir kimseyle konuşma ihtiyacı duymaz; ne de olsa onun pozisyonundaki kadınlardan beklenen buydu.[24]

Theodora'nın âşıklarından çok azını biliyoruz. Eyalet valisi atanacak kadar kıdemli bir görevli olan Hekebolus isimli bir adamın cariyesi olmak için sahneyi bıraktığını okuyoruz. Bu durum, Theodora'nın o dönemler görece yüksek çevrelerde gezindiğini akla getiriyor. Hayatını oyunculuktan kazanmak istemediğini biliyoruz ve her durumda, yirmili yaşlarının başından sonra kariyerinin devam etmesi pek beklenmiyor gibidir. Yakın vadede emeklilikle karşı karşıya olan Theodora pek muhtemel ki, hep umut ettiği gibi, mümkünse kalıcı bir ilişki arayışındaydı ve bunu yaparken resmî olarak "itibarsız kişi" statüsünde olduğunu aklından çıkarmaması gerekiyordu.

Theodora'nın Justinyen'le olan ilişkisinin güvenilir bir ilişki olduğunun açıkça anlaşılması İustinos'u evlilik yasalarını değiştirmeye ikna edip böylece Justinyen'in karısı olmasının yolu açılınca oyunculuk kariyeri 521-522 itibariyle kesin olarak son bulmuştu. Ancak kariyerinin bundan dört-beş yıl önce kızının doğumuyla bitmiş olması daha olasıdır. Doğum yaptığı tarihe hiçbir yerde doğrudan yer verilmez ancak Theodora'nın 543 yılında bir torun sahibi olduğu ve Anastasios ismini verdikleri çocuğun, Antonina'nın kızıyla evlenmesini istediği göz önünde bulundurularak, kızının aşağı yukarı ne zaman doğduğu tespit edi-

lebilir. Anastasios nişanlandığında muhtemelen daha çocuktu ve 548'de Theodora ölmeden kısa bir süre önce evlendiğinde yaklaşık on beş yaşındaydı, bu da demektir ki, 533-534 civarında doğmuştu; daha erken olamaz çünkü kızının merhum İmparator Anastasios'un yeğenlerinden biri olan kayınpederi, Ocak 532'den 533'ün ortalarına kadar sürgündeydi. Anastasios'un oğlu (ya da torunu) ile Theodora'nın kızının evliliği, o zaman önemli bir siyasi yeniden yakınlaşmayı işaret ediyordu. Bu evliliğin tarihi, Theodora'nın kızının doğum tarihini tespit etmek için elimizdeki en önemli ipucudur. Genç kızların daha onlu yaşlarının başında nişanlanması ve hatta evlenmesi mümkün olsa da ilk evlilik için ortalama yaş yaklaşık on beş gibi görünmektedir, zira hekimler cinsel faaliyetlerin olgunluğa erişmemiş kızlar için risk oluşturduğunun farkındadır. Daha sonraları çocuk fahişeliğini ortadan kaldırmak için uğraştığı kayıtlara geçeceğine göre, Theodora'nın kızının on beş yaşına ulaşmadan evlenmesi halinde olası sağlık tehditlerinin farkında olmadığını düşünmek akla uygun değildir. Sonuç olarak, Theodora'nın kızı muhtemelen 518 yılında doğmuştur ancak bir yıl önce doğmuş olması da mümkündür.[25]

Theodora'nın kızının babası kimdi ve bu kız onun tek çocuğu muydu? Her iki soruya da ancak pek kesin olmayan cevaplar verebiliriz. Daha önce de belirtildiği gibi Prokopios, Theodora'nın bir de oğlu olduğunu, eğer çocuğun babası orada olmasaydı ve alıp onu şimdiki Ürdün'ün Bostra iline götürmeseydi Theodora'nın doğumdan sonra çocuğu öldüreceğini iddia eder. İoannes adı verilen çocuk, Theodora onu kati suretle ortadan kaldırmadan önce Konstantinopolis'te şöyle bir görünüvermiştir. İoannes hikâyesi, 540'ların başına, Theodora'nın tahtı elinde tutmak için mücadele ettiği döneme tarihlenebilir ve müstehcen bir dedikodunun bütün ayırıcı özelliklerini taşımaktadır. Hiç kimsenin görmediği, babasının kim olduğunu kimsenin bilmediği bir çocuk muhtemelen hiç var olmamış bir çocuktur.[26]

Dolayısıyla evet, bu kız tek çocuktu. Maalesef Prokopios bize kızın ismini verme zahmetine giremezdi; fakat öte yandan, o bunları insanların bilmesi gerektiği için yazmıyordu çünkü Prokopios'un Theodora'ya iftira atmakta olduğu dönemde kız ünlü olmuştu. Kızın doğum tarihinin önemli olmasının nedeni, basitçe, çocuk sahibi olmanın meslek yaşamını bitireceğini bilen Theodora'nın sahneyi arkasında bırakmaya o zamana kadar çoktan karar vermiş olması gerektiğidir. Gebeliği sürdürmeye ka-

rar vermesinin nedeni büyük ihtimalle, o dönem yaşamakta olduğu ilişkiydi; bu nedenle bu ilişkinin bir süre devam etmesi beklenir ki bu da çocuğun babasının Hekebolus olduğunu akla getirir. Hekebolus'un baba olduğu sonucuna hem Theodora'nın hayatının zamandiziminden hem de Prokopios'un ismini verdiği tek âşığın Hekebolus olmasından ulaşabiliriz. Prokopios'un Hekebolus'un ismini vermesinin nedeni, tahminen, *Gizli Tarih*'in yazıldığı sıralarda insanların onun ismini hatırlaması için oldukça iyi nedenler olmasıydı. Hekebolus'un isminin hatırlanması için en belirgin neden, artık çok tanınan bir kadının, Theodora'nın kızının babası olmasıydı. Erkeklerin genellikle halihazırda çocuk sahibi olan kadınları cariye olarak seçmediklerinden hareketle, Theodora'nın yirmilerinin başlarındayken ve hamile kalmadan önce sahne kariyerini sonlandırmaya karar verdiğini çıkarsayabiliriz.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, imparatoriçe, yaşamının sonraki dönemlerinde, ekonomik zorunluluklardan dolayı seks ticareti tuzağına düşmüş kadınlara, eğer isterlerse buradan kurtulma şansı vermek için adımlar atmıştı ve çocuk fahişeliğine son vermeyi amaçlayan yasanın arkasındaki itici gücün Theodora olduğu söylenmekteydi. Bundan başka ayrıcalıklı zengin erkeklere karşı gözle görülür bir tiksinti duyuyor gibidir. En azından, Prokopios'un kıdemli saray görevlilerinin imparator ve imparatoriçe önünde yere kapanmasını gerektiren bir törende, Theodora'nın, bu yöndeki ısrarları umursamayan Konstantinopolis kaymak tabakasından birini nasıl küçük düşürdüğünü anlattığı hikâyesinden bu sonuca varabiliriz. Theodora, hiçbir zaman yardım ettiği kadınlara benzer bir seks işçisi olmamasına rağmen, yaptıkları, Roma hukukunun bin yıl boyunca görmezden geldiği insanlarla ilgili samimi bir endişe duyduğuna işaret eder. İmparatorlar, ebeveynlerin çocuklarını köle olarak satmalarından büyük üzüntü duyuyorlardı ama beş parasız o anne-babaların çocuklarını fahişelik yapmak üzere satmalarını önlemek için tek bir adım atmamışlardı. Çocuk fahişeleri pezevenklerin elinden kurtaran 529 tarihli yasa Roma tarihinde ilktir ve kaynaklarımız, daha sonraki rehabilitasyon merkezi projesi (bkz. 7 ve 10. bölümler) gibi bu yasayı da Theodora'ya atfederler.[27]

Theodora'nın seks ticareti mağdurlarına duyduğu yakınlık, kendisinin gençken hissettikleri hakkında bir şeyler söyleyebilir. Açıkçası annesininkinden farklı bir hayatı olsun istiyordu; en nihayetinde, sahneden

uzakta, zengin ve ünlü çevrelerde yaşamak istiyordu. Bunu başardıktan sonra bu çevrelerin gözünde, insan değil bir fantezi, bir aşk nesnesi olduğunun farkına vardı. Samimi dostluklar kurma becerisi, seri âşıklar edinerek geçirilen bir hayatı son derece yetersiz bulduğunu düşündürür. Buradan çıkmak istiyordu ve Hekebolus'un devreye girdiği yer de burasıydı.

Theodora'nın Hekebolus'la ilişkisinin bir felaket olduğu kısa süre içinde ortaya çıkacaktı. Uzun vadede ise Jüstinyen'le tanışmasına vesile olacaktı ki bundan sonra, Hekebolus adı bir daha hiç duyulmaz.

Theodora, oyuncu olarak Hekebolus konumundaki biriyle evlenemezdi ancak cariyesi olarak kendisine belirli bir şekilde davranılmasını ve belirli bir istikrarı olan bir ilişki yaşamayı umabilirdi. Cariyelik statüsü, evlenmelerine izin verilmeyen farklı katmanlardan gelen insanlar arasında, evliliğe yasal bir alternatif olarak kabul ediliyordu. Theodora, Hekebolus'un cariyesi olarak, ondan başka kadınlarla birlikte olmamasını ve eğer müşterek çocukları varsa, ayrılık söz konusu olduğunda çocukların kendisinde kalmasını isteyebilirdi. Bu ilişki, Theodora'nın, Hekebolus'un yaşına ve becerilerine bağlı olarak, uzun sürmesini bekleyebileceği bir ilişkiydi. Hekebolus, kıdemli bir görevli olduğuna göre muhtemelen Theodora'dan epeyce yaşlıydı, muhtemelen otuzlarının ortasındaydı ve yine muhtemelen daha önce evlenmişti. Önceki evliliklerinden çocuğu olan erkekler, malvarlığı üzerinde hak iddia edebilecek başka meşru çocukların ortaya çıkmaması için genellikle bir cariye ile birlikte yaşamayı tercih ederlerdi. Cariyeden doğan çocuklar, ancak babalarının meşru alt soyu olmaması durumunda mirasçı olabilirdi. Theodora bakımından oyunculuk kariyerini terk ederek Hekebolus ile yaşamayı seçmek, istikrarıyla onun güvenliğini belirleyecek bir ilişkiye kendi rızasıyla başlamak demekti. Resmî olarak Hekebolus'un malvarlığı üzerinde hiçbir hakka sahip olmayacaktı; gayriresmî olarak ise, belirli bir güce sahip biri haline gelmeyi bekleyebilirdi; ta ki Hekebolus bitti deyinceye kadar.[28]

Hekebolus'un vali olarak atandığı en doğudaki Roma vilayeti Pentapolis, Libya'daki bugünkü Bingazi şehrini içine alan bölgenin merkeziydi. Bu atama, potansiyel olarak Hekebolus'un epeyce saygı gören biri olduğunu düşündürtecek kadar önemli bir atamaydı. Pentapolis'in yakın komşuları, batıda Vandal krallığı, doğuda Mısır'dı. Hekebolus'a verilen

unvan *-comes et dux**- ve bölgenin sivil ve askerî idaresi bakımından taşıdığı sorumluluk, bunun olağandışı bir atama olduğuna işaret ediyordu çünkü askerî görevler genellikle sivil görevlerden ayrı olurdu ancak Pentapolis Konstantinopolis'ten çok uzaktı ve göçebe çöl kabilelerinin tehdidi altındaydı.

Hekebolus işlerini, bir zamanlar pagan tanrısı Apollo'nun adını taşıyan ve Apollania olarak bilenen Susa kentinden yürütüyordu. Kentin Hıristiyan yerlileri önceki yüzyılda bu isim değişikliği konusunda ısrarcı olmuşlardı. Susa başlarda batıya doğru 11 mil uzaklıktaki Kirene'nin liman şehri olmaktan fazla bir şey değildi. Kirene** MÖ yedinci yüzyılın ortalarında Yunan yerleşimciler tarafından kurulmuştu. Yunan anakarasındaki antik Sparta'dan gelen bu yerleşimciler, bölgenin muazzam tarımsal zenginliğine güvenerek yeni yurtlarını, hurma, üzüm, zeytin, elma ve tahıl ihraç eden, canlı bir tarım merkezi, önemli bir şehir haline getirmeyi başardılar. İyi atlar burada yetişirdi, aynı şekilde silfiyum da. Hem tedavi edici hem de afrodizyak özellikler taşıdığına inanılan bir baharat olan silfiyum, o zamanlar hazine değerindeydi. Kaynakların kötü yönetilmesi nedeniyle MS birinci yüzyıl itibariyle ciddi biçimde azalan bu bitkinin nesli günümüzde tükenmiştir. Kirene'nin önemini kaybetmesi, muhtemelen silfiyumun yok olmasıyla bağlantılıdır; görünen o ki, düşüş beşinci yüzyılın ortalarında tamamlanmış ve Susa bölgenin en büyük kenti haline gelmiştir.[29]

Hekebolus geldiğinde, içinde yaşayacağı saray kompleksinin inşası yeni bitmişti. Bugün bu kompleksin hayatta kalan tek parçasında Theodora'nın geceyi nasıl geçirdiğini gözümüzde canlandırabiliriz. Artık Theodora'nın da yaşamakta olduğu şehirde çok sayıda kilise, heterodoks bir piskopos ve çokça sorun vardı. Anastasios, hükümranlığı döneminde, sivil yönetimin kötü muamelesine maruz kaldıklarını düşünen orada konuşlanmış askerlerin, içinde bulundukları muğlak durumu ortadan kaldırmak üzere yürürlüğe koyduğu tedbirleri pekiştirmek üzere o dönemki *dux et comes* Daniel'e, bir mektup yazdı. Anastasios, valiliğin

---

Sivillerin de atanabildiği askerî birliklere komuta eden yetkili anlamındaki "dux" ile uzak eyaletleri neredeyse imparatora eş yetkilerle yöneten sivil idareci anlamındaki "comes"in birlikte verildiği istisnai bir unvan-ç.n.

** Günümüz Libya'sının Cebel Ahdar bölgesinde, yeşil ve verimli bir vadide kurulmuş antik Yunan kenti-ç.n.

Resim 3.2. Apollania'daki Dux sarayı, Theodora Hekebolus'un cariyesi olarak muhtemelen burada yaşamıştı.
© Gilles Mermet / Art Resource, NY

sivil personelinin kırk kişiyle sınırlandırılması ve ücretlerinin de kişi başı bir iaşe karnesi olarak ödenmesi gerektiğini düşünüyordu (memurlara, ek olarak, aile üyeleri ve hizmetçileri için de ödenek verilebilirdi). Bu görevliler, askerlerden standart hizmetler için fahiş bedeller almaya son verecekti. Ayrıca bir önceki valinin hem birlikler içinde hem de birlikler arasında taraf tutarak askerleri karşı karşıya getirmesinden kaynaklanan sorunlar da var gibiydi. Askerlere konakladıkları evlerin sahiplerine sorun çıkarmamaları ve hiç kimsenin göçebelerle izinsiz ticaret yapmasına göz yumulmaması söylendi.[30]

Anastasios'un buyrukları açık olmasına rağmen, Hekebolus'un maiyetindekilere oldukça iyi ödeme yapılıyordu ve kendisi de dikkate değer bir hayat yaşayabilmiş olmalıydı. Sarayı üç bölümden oluşuyordu: Biri resmî işler için kullanılan bölüm; diğeri, surların, muhafızların yaşadığı bölümünden şehre açılan ve içinde valiliğin görevlilerinin de konakladığı kapı kontrol binası; üçüncüsü de kendi özel konutu. Mimarlar, ya valinin kalabalık maiyetiyle birlikte geleceğini biliyorlardı ya da sadece yapının çok etkileyici görünmesini istemişlerdi. Saray, Konstantinopolis'teki imparatorluk sarayı model alınarak yapılmış gibi görünüyordu.[31]

Theodora şimdi, eğer ilgisini çekiyorsa, imparatorluğun nasıl yönetildiği hakkında bir şeyler öğrenebileceği bir pozisyondaydı. Bir sarayda nasıl yaşanacağını ve koca bir personelin nasıl idare edileceğini kesin-

likle öğrenecekti. Eğer göze alıp surların dışına çıkarsa, sarayın doğu ve batısındaki büyük kiliseleri ziyaret edip yine kent surlarının hemen dışındaki tiyatroya gidebilirdi. Susa'da egemen inanç biçimi Kalkedon karşıtı inançtı; bu inanç, daha önce de bahsettiğimiz gibi, Tanrı'nın sözünün cisimleşmiş hali olan İsa Mesih'in, ilahî ve insanî olmak üzere iki yönü olduğuna karar veren Kalkedon Konsili'nin aksine tek bir ilahî doğaya sahip olduğuna inanıyordu.[32]

Theodora'nın bu dersleri özümsemesi ne kadar sürdü bilmiyoruz ama Hekebolus'la olan ilişkisinin, ya kızına hamile kaldığında ya da çocuk doğduktan sonra kötü bir şekilde bittiğini biliyoruz. Her neyse Hekebolus, Theodora'yı terk etti. Kucağında çocuğuyla tek başına kalmış olan Theodora şimdi yeni bir hayat kurmak zorundaydı. Başkalarının merhametine muhtaç, evlenmemiş çocuklu kadınlar kervanına katılmayacaktı. Bu yüzden Susa'dan ayrılıp önce İskenderiye'ye gitti, bir süre burada kaldıktan sonra bu kez de hayatının bir kez daha değişeceği Suriye kenti Antakya'ya gitmek üzere İskenderiye'yi terk etti.

4. Bölüm

Takımlar* ve İlişki Ağları

Prokopios, Theodora'nın Hekebolus tarafından terk edildikten sonra, Akdeniz kıyılarında dolaşarak hizmetinin karşılığını ödeyen herkesle yatıp yolunu bulduğunu yazar. Prokopios, Theodora'nın yanında bir de çocuk olduğundan ve Suriye'deki Kalkedon karşıtı liderlerle bu yıllarda bağlantı kurduğundan habersizmiş gibi göründüğü için onun söyleyeceklerine inanmamız için hiçbir neden yok. Ancak Prokopios söz konusu olduğunda, her zamanki gibi elimizde gübreye bulanmış birazcık altın vardır. Theodora'nın Antakya'dayken, büyücülük yapmadığı zamanlarda Theodora'yı çocukken alıp yetiştiren ve sarayla en sıkı bağlara sahip Maviler takımının Antakya koluna casusluk yapan Makedonia isimli bir kadınla tanıştığını söyler. Theodora'nın Jüstinyen'le ilk karşılaşması Makedonia ile sırdaş oldukları bu döneme rastlar. Hekebolus gibi Makedonia da hayal ürünü ve hatta iftira nesnesi *değildir*. Hekebolus tarafından duygusal ve finansal anlamda suistimal edilen Theodora ile hayatına bir kurtarıcı ve kılavuz olarak giren Makedonia, birbirlerine Prokopios'un çarpıttığı pozitif bir hikâyeyle bağlıdır.[1] Makedonia'nın varlığı, Theodora'nın hikâyesindeki en büyük gizemleri çözmemizi sağ-

---

* Asıl işlevi Hipodrom'da yapılan araba yarışlarını organize etmek, bu yarışlar için at, araba, sürücü temin etmek, yetiştirmek; arada halkı eğlendirmek için çeşitli gösteriler düzenlemek olan bu takımlar basit bir "spor kulübü" olmaktan öteydi. Liderleri hükümet tarafından atanıyordu, milis birliklerinde görev alma, savunma duvarlarının bakımını sağlama gibi yükümlülükleri vardı. Maviler daha çok büyük toprak sahipleri, eski Greko-Roman aristokratlar tarafından, Yeşiller ise esnaf ve kamu görevlileri gibi daha çok orta sınıf mensupları tarafından destekleniyordu. Her iki takımın taraftarlarına da "demos" deniyordu. Takımların imparatorluğun diğer şehir ve eyaletlerinde de destekçileri vardı ve dinî ve siyasi meselelerde son derece belirleyiciydiler. Modern anlamda tam bir siyasi parti oldukları ileri sürülemezse de Türkçe'ye çevrilen diğer bazı kaynaklarda bu takımlardan "parti" olarak bahsedilmektedir ancak yabancı literatürde bu bakış açısının hiç de doğru olmadığını ileri süren yazarlar da vardır-ç.n.

layabilir: Jüstinyen'le nasıl tanıştı ve bu genç bekâr anne dünyanın en güçlü erkeklerinden birini cezbedecek gücü ve özgüveni nasıl kazandı?

Bu noktada Theodora'nın ilerleyişini takip edebilmek için onunla birlikte imparatorluk toplumunun ana ve ara yollarında gezineceğiz. Theodora'nın hikâyesi 10 Temmuz 518 günü, İmparator Anastasios'un uykusunda öldüğü haberi duyulunca baş gösteren çatışmalarla ayrılmaz biçimde bağlantılıdır. Theodora'yı bulmak için Konstantinopolis'in Hipodrom'undan Antakya'nınkine gitmemiz ve dönemin en büyük kilise adamlarından birinin, ileride Theodora üzerinde şimdiye kadar hiç kimsenin sahip olmadığı bir etkiye sahip olacak Piskopos Severus'un çevresine dahil olmamız gerek. Theodora, ilerleyen yıllarda, bu adamı korumak için kocasına başkaldırmayı bile göze alacaktı. Bu belki de onun açısından sadece siyasi bir manevraydı -rahiple aralarının bozulduğu zamanlar da vardı- ama bu olası değildir. Theodora Jüstinyen ile evlenince, şahsen tanışmış olması ihtimal dahilinde olmayan Severus'un da dahil olduğu, imparatorluğun doğu sınırından saraya kadar uzanan bir ilişki ağının üyesi haline geldi. Theodora'nın ilerlemek için ihtiyaç duyduğu desteği ve gücü Piskopos Severus'un dostları mı sağlamıştı?[2]

Antakya'da geçen bu yılların biçimlendirdiği Theodora güçlü ve kendine özgü bir şahsiyet olacaktı. Fevkalade zeki, fevkalade güzel ve fevkalade sağlam bir kadın olarak yeniden hayat bulacaktı. Oyuncu, sosyete fahişesi ve cariye olduğu hayatını geride bırakıp bir imparatorluğa egemen olacak kadar donanımlı biri haline geldiği yıllar, bu yıllardı.

Antakya olağanüstü bir şehirdi, Theodora'nın, yolculuğu sırasında büyük ihtimalle içinden geçip gittiği İskenderiye gibi, kendi tarzında olağanüstü. Varlıklı ailelerin çocuklarının -bunlardan birini ileride kısaca tanıyacağız- eğitim görmeye geldiği İskenderiye, en azından eğitimli sınıf açısından, bir akademik merkez olma prestijini elinde tutuyordu. Son zamanlara kadar büyük kütüphanelere ev sahipliği yapmıştı ve pagan entelektüellerle Hıristiyan piskoposların dirsek temasında olduğu bir yerdi.[3]

Ama Antakya farklıydı. Yaklaşık yüz altmış bir kilometrekarelik devasa büyüklükteki topraklardan elde ettiği gelirle zenginleşmiş, gösterişli bir şehirdi. Dördüncü yüzyılda kent sakinlerinden biri şehrin sokak lambalarını methediyordu; şehir merkezi ve çevresinde çalışan modern arkeologlar, pek çoğunda genellikle mitolojik temalar içeren tiyatro oyunlarından sahnelerin betimlendiği muhteşem mozaiklerle dekore

edilmiş, son derece zengin evlerin varlığına ilişkin kanıtlar buldular. Münzevi çileciler ve kutsal adamlardan oluşan toplulukların serpiştirildiği engebeli bir coğrafyaya ilişmiş, bir yandan dünyaya Hıristiyanlığa adanmışlığını ilan ederken diğer yandan atadan kalma paganlığını muhafaza eden bir şehirdi bu. Antakya'nın bu özelliği, insanlar at yarışlarında "kentin Fortuna'sı, zafer getir" diye haykırdıklarında, şehrin piskoposu Severus'u deli ediyordu çünkü bu tezahüratın şehrin eski pagan tanrıçalarına yalvarmak demek olduğunu biliyordu. Şehrin olimpiyat oyunlarını kutlamaya devam etmesinden de hiç memnun değildi ve bunların bir pagan ibadet biçimi olduğunu ifade etmek konusunda da hiç zaman kaybetmedi.[4]

Theodora şehre geldiğinde Severus'un Antakya piskoposu olması ihtimal dahilindedir ve eğer öyleyse, bu çakışma çok kısa sürmüş olmalıdır zira Severus 518 yazının sonlarında görevden alınmıştı ve hikâyenin hiçbir versiyonunda da Theodora'nın Hekebolus'tan ayrıldıktan hemen sonra doğrudan Antakya'ya gittiği dile getirilmez. Theodora şehre muhtemelen 519'da geldi ama Severus'un Theodora'nın doğup büyüdüğü ve sahne kariyerini sürdürdüğü Konstantinopolis'teki şöhreti dikkate alındığında, Theodora'nın onun hakkında epey bilgi sahibi olduğu neredeyse kesindir. Severus'un Antakya ve genel olarak imparatorluk nezdinde sahip olduğu nüfuz, görevden alınmasıyla son bulmadı.

Severus, başını çektiği Filistinli iki yüz keşişle birlikte, başkentteki Kalkedon karşıtı davanın gayriresmî lideri olmak için Konstantinopolis'e geldiğinde takvimler 508 yılını gösteriyordu. Bundan üç yıl sonra, Kalkedon karşıtları ile Kalkedon inancını destekleyen şehir patriği Makedonios'un taraftarları arasında patlak veren şiddet olaylarına Theodora da tanık olmuş olmalıdır. Sokakların dinî inançları nedeniyle birbirini döven adamlarla dolmasından sonra Makedonios görevden uzaklaştırıldı (olaylara Severus'un bakış açısından da bakabilmek için buraya geri döneceğiz). Bundan bir yıl sonra, Hipodrom'da Kalkedon düşmanlarına karşı baş gösteren ayaklanmayla ortaya çıkan şiddet olayları neredeyse Anastasios'un tacına mal oluyordu. Anastasios, bu itirazlarla başa çıkmadaki beceriksizliği nedeniyle af dilemek için kalabalığın karşısına başında tacı olmadan çıktığında Theodora'nın da orada olması mümkündür. Theodora'nın, kocasının hükümdarlığı döneminde,

onu neredeyse şehri terk etmeye zorlayan en büyük krizlerden birine, Hipodrom'da başlayan ayaklanmaya verdiği tepkiyi bu olayların şekillendirmiş olması gayet olasıdır.[5]

512 yılındaki ayaklanmalarla bundan sonrasında olanlar arasındaki bağlantı Theodora'ya pek açık gelmemiş olabilir; bu nokta bizim için

Resim 4.1. Dönemin en ünlü araba sürücüsü Porphyrius anısına bir zamanlar Hipodrom'a dikilen beş anıttan ikisi İstanbul'da hâlâ varlığını sürdürmektedir. Bu sahne, muzaffer Porphyrius'u arabasının içinde ve takım arkadaşları ona tezahürat yaparken göstermektedir.

© Vanni Archieve / Art Source, NY

de açık değildir ve Anastasios'un bir başka krizin tohumlarını ekmiş olduğunu düşünmek için herhangi bir neden yoktur. Theodora'nın ve 513 yılında Konstantinopolis'te yaşayan herhangi birinin anlamaması kesinlikle mümkün olmayan şey, asi general Vitalianus'un imparatorluk ordusunu Trakya'da bozguna uğrattığı ve bu kez, beraberinde, esir aldığı Anastasios'un yeğeni Hypatios ile -bazıları zavallı genç adamı bir kafeste tuttuğunu söylüyordu- ikinci kez şehir surlarına doğru ilerlediğiydi. İnsanlar çok geçmeden Anastasios'un Hypatios'u kurtarmak ve Vitalianus'u geri çekilmeye ikna etmek için muazzam bir fidye ödediğini konuşmaya başlamış olmalıydılar. Ertesi yıl karada ve denizde, Vitalianus'un donanmasının Altın Boynuz'da yakılıp kül edilmesiyle doruk noktasına varan ve Vitalianus ayaklanmasını nihayete erdiren yoğun çarpışmalar yaşandı. Theodora sirk takımlarının Anastasios'un yanında yer aldığını ve Porphyrius isimli araba sürücüsünün savaş sırasında çok önemli bir rol oynadığını kesinlikle biliyordur. Theodora'nın Hekebolus'la birlikte şehri terk ettiği tarihte Porphyrius'un anıtı Hipodrom'a çoktan dikilmiş olmalıdır ve Theodora hükümet yetkilileriyle içli dışlı olduğu için Severus'un Antakya'ya piskopos olarak atandığından da haberdar olması olasıdır.[6]

Severus, Antakya piskoposu olmadan önce oldukça maceralı bir yaşam sürmüştü. Bugün Türkiye'nin batısında yer alan Sozopolis'in Pisidia {günümüzde Isparta'da} kentinde varlıklı bir pagan ailede doğdu, İskenderiye ve Beyrut'ta retorik ve hukuk okudu. Devlet kademelerinde artık Hıristiyanlık ağır basıyor olmasına rağmen hem imparatorluğun eğitimli sınıfları içinde hem de kırsal kesimde pek çok pagan vardı, bunlardan bazıları çok geçmeden Theodora'nın hikâyesinde de karşımıza çıkacaktır.

Severus İskenderiye'ye vardığında, sözümona kanlı sunaklar, "kâfir suretler" ve bir büyücüden müteşekkil bir pagan ibadeti geleneğinin sürdüğüne dair kanıtlara rastlandığını söyleyen bazı tanıdıklarının fitilini ateşlediği vahşi bir pagan karşıtı ayaklanmayla karşılaştı. Beyrut'ta, kendilerini bir tür büyü karşıtı devriye olarak örgütleyen Severus'un başka tanıdıkları, aşk büyüsü yapmaya çalışan birkaç paganın bir Habeş kölenin kafasını kesmesini güçbela önlemişti; Severus, bunun üzerine paganları büyü kitaplarını yakmaya ikna etti. Severus Beyrut'tayken Kudüs yakınlarındaki önde gelen Kalkedon karşıtı bir teoloğun Hıristiyan olup manastıra kapanmasını da sağlamıştı. Bu teoloğun fiilen

Lübnan'ın Tripoli şehrindeki Leontius şehitliğinde vaftiz edilmiş olması oldukça mümkündür çünkü Beyrut piskoposu katı bir Kalkedoncuydu ve Severus'u etkisi altına alan Hıristiyanlık biçimi Kalkedon öğretileriyle uyumlu değildi.[7]

Bu vaftiz töreninden kısa süre sonra, Severus ile yakın okul arkadaşı ve gelecekte biyografisini yazacak olan Mitileneli {Midilli} Zakarias'ın yolları ayrıldı. Zakarias hukukçu olmak için Konstantinopolis'e gitti (ve ailesini çok mutlu etti). İkili ilişkilerini sürdürdüler ve Zakarias'ın başkentte meslek sınıflarıyla kurduğu bağ, Severus'un on beş yıl münzevi bir yaşam sürdükten sonra, şehirde hızla güçlü bir konuma ulaşmasını kolaylaştırdı. Severus keşiş olarak geçirdiği ilk yılında, Gazze yakınlarında bir manastırda yaşamıştı; buradan Eleutheropolis* yakınlarındaki çöle gitti ve orada neredeyse ölüyordu. Yakındaki bir manastırda sağlığına kavuştuktan sonra, Gazze dışında kendi manastırını kurdu ve yoksullara yardım için ailesinin parasını kullanarak çabucak dönemin en etkili vaizlerinden biri haline geldi. 500 yılı civarında kendisine papaz unvanı verildi ve birkaç yıl sonra da Kudüs'ün Kalkedoncu piskoposu ile çok şiddetli bir mücadeleye girişti, piskopos, Severus'u kendi manastırından kovdu. Severus'un 508 yılında başını çektiği iki yüz keşişiyle birlikte Konstantinopolis'e gitmesinin nedeni buydu.[8]

Bunu izleyen on yıllarda yoksulların yardımına koşmayı kendilerine görev bilen Konstantinopolis manastırları giderek güçlendi. Seslerinin iktidarın merkezinde duyulmasını sağlamaları gerektiği fikriyle, genellikle aşırılıkçı teolojik eğilimleri olan cemaatler kurmak için bütün Doğu imparatorluğundan rahipler buraya gelmekteydi. Özellikle bir kutsal adam, şehrin dışında bir sütunun üzerinde yaşayan stilit Daniel, Basiliscus'un Zeno'ya karşı başlattığı ayaklanmanın bastırılmasında büyük bir rol oynadı. Daniel'in kariyeri diğer rahiplere, kendi uygulamaları Daniel'inki kadar tuhaf olmasa bile, önlerinde yatan olasılıkları göstermiş olmalıdır. Severus'un başkente gelmeden önce burada yaşama potansiyeline ilişkin gözlemler yaptığı kesin gibidir. Arkadaşı Zakarias aracılığıyla zaten şehirde bağlantılar edinmişti ve saraydan bağlantılar edinmek konusunda da hiç gecikmemiş görünüyor; bunlardan en önemlileri senatör Clementinus

* Kudüs'ün 53 km güneybatısında, Suriye Filistin'inde bir Roma ve Bizans şehri. Kentin kalıntıları İsrail'deki Beit Güvrin Milli Parkı sınırları içindeki Kudüs'ü Gazze'ye bağlayan antik yol üzerindedir-ç.n.

ve Severus'un teolojik içgörüsüne değer veren, adanmış bir mümin olan Eupraksius adlı hadımdı. Severus'un yaptığı yazışmalardan günümüze kalanlar arasında, öğretinin temel noktalarıyla ilgili olarak Eupraksius'un sorduğu soruları yanıtladığı ve Kalkedon yandaşlarıyla yaptığı tartışmalarda kullanması için konuşma konuları belirlediği uzun bir mektuptan parçalar vardır. Eupraksius'a aynı yıllarda gönderilmiş başka iki mektubun parçaları da elimizdedir, bunlardan biri, Eupraksius'un yanı sıra onun saraydaki çalışma arkadaşlarından Phocas'a hitap eder. Severus, belki de bu adamların yardımıyla, bağlantılarını ileride, "[Severus'a] içinde parlayan ilahî meşalenin ışığını gördüğünü düşündüğü söyleyerek" rahip olma olasılığı hakkında kendisine danışan zengin bir görevli olan Theodore'u da kapsayacak şekilde genişletti. Bir yönetici arkadaşının kızıyla evlenmek isteyen bir başka kıdemli memur Severus'a danışmaya geldi. Severus kendisinin büyücü değil filozof olduğunu söyleyerek yardım isteğini geri çevirdi ancak bu hizmeti verecek başka kutsal adamlar olduğunu söyleyerek yol gösterdi. Severus'u imparatora takdim edenin Anastasios'un yeğeni Probus olması mümkündür.[9]

Severus Filistin'deki evinden sürülmesinden sonraki birkaç yıl içinde kendisini imparatorluğun en güçlü adamlarından biri yapacak hamiler buldu. Bu konuda ince zekâsına, aklına ve belagatine güveniyordu. Severus'un kariyeri bize, imparatorluk hükümetinin ayrıcalıklı çevresinden olmayan birinin doğru bağlantılar ve yerinde adımlarla neler başarabileceğini göstermektedir.

Severus'un Konstantinopolis'te olduğu dönemde Anastasios'un, Kalkedon Konsili sayesinde teknik olarak Akdeniz'deki ikinci en yüksek rütbeli din adamı olarak Roma piskoposundan hemen sonra gelen Konstantinopolis patriği Makedonios ile sağlıklı bir ilişki içinde olmadığı açıktır. Anastasios, Zeno'nun 482'de yayımladığı Birlik Yasası ya da *Henetikon* adı verilen belgeye uygun bir yönetim sergilemeye çalışırken Makedonios da kendi payına Kalkedon Ortodoksluğu olarak gördüğü şeyi savunmak konusunda giderek keskinleşiyordu. *Henetikon* sarhoş ve beceriksiz bir hödük olarak bilinen Zeno'nun ünüyle örtüşmeyecek kadar ferasetle kaleme alınmış bir belgeydi. Zeno belgede esasen İznik Konsili'nin Ortodoksluğu tanımladığını ve 381 tarihli Konstantinopolis Konsili'nin de İznik'i teyit ettiğini (imparatorluk mevzuatında I. Theodosius tarafından güvence altına alınan bir ifadeyle uyumlu bir

açıklama) ilan ederek imparatorluğa dinsel barışı getirmeye çalışmıştı. Zeno, "Biz ve her yerdeki kiliseler" İznik'in kabul ettiğinin dışında "farklı bir inanca ya da inanç tanımına, farklı bir öğretiye veya itikada sahip olmadık, sahip değiliz ve olmayacağız; olanları da tanımayacağız" diyerek hem İkinci Efes Konsili'nde hem de Kalkedon'da olanları açıkça reddediyordu. Üstelik, Baba ve Oğul'un ilahî ve insanî her iki yönden eştözlü olduğunu ifade ederek ana meseleden kurnazlıkla kaçmıştı. Diğer konsillerin bahis konusu bile edilmemesi gerektiğini söyleyerek devam ediyordu.[10]

Eğer Zeno 476 yılında Konstantinopolis'te tahtta oturabildiyse bu kısmen Basiliscus'un sert bir Kalkedon karşıtı çizgi tutturarak insanları kendisinden nefret ettirmesi sayesindeydi; bu durum stilit Daniel tarafından örgütlenen ayaktakımının Basiliscus'u küçük düşürmesine neden oldu ve General İllus'u Zeno'ya destek vermeye ikna etti; ayaklanmanın kaderini belirleyen, bu olaydır. Zeno, "Birlik Yasası"nı yayımladığı sırada eski akrabalarından bir diğerinin (bu kişi Ariadne'nin kız kardeşiyle evliydi) örgütlediği bir başka suikast girişiminden yeni kurtulmuştu. Birlik Yasası, için için yanan bir ateşe dinsel hoşgörüsüzlük odunu atılmasını engellemek için makul bir çaba gibi görünmektedir. Anastasios da olayları aynı şekilde değerlendiriyor gibidir ve kimi zaman Makedonios da aynı fikirdedir.[11]

Makedonios, 511 yılında düşüşüne neden olan ayaklanmaların patlak vermesinden önceki aylarda, Birlik Yasası'na verdiği desteği geri çekmesi konusunda katı Kalkedoncu merkezlerin baskısı altındaymış gibi görünüyor. Bu özel çatışmanın birincil nedeni, ayin sırasında mezmurlara geçmeden hemen önce, liturya {cemaatle birlikte okunan dua-ç.} aşamasında okunan "Trisagion" {Üç Defa Kutsal} ilahisindeki övgü sözcüklerinin sıralamasıydı. Standart sıralama "Kutsal Tanrı, Kutsal Kudretli, Kutsal Ölümsüz, bize merhamet eyle" şeklindeydi, hâlâ da böyledir. Kalkedon karşıtlarının çarmıha gerilme hakkındaki görüşü, Kalkedon yandaşlarınınkinden temelden farklıydı. Kalkedon yandaşları, "Tanrı'nın oğlu kendisini doğuran Bakire aracılığıyla bedene büründüğünde insanın Oğlu gökten indiğine, yine Tanrı'nın oğlunun çarmıha gerilip gömüldüğüne ve bütün bu acılara sadece Baba ile eştözlü, onun gibi ölümsüz ve tek oğul sıfatıyla sahip olduğu Tanrılık doğasıyla değil, insan doğasının zayıflığıyla dayandığına" inanıyorlardı. Trisagion'un "Kutsal Ölümsüz"

ibaresinin yanına "bizim için çarmıha gerilen" ibaresinin eklendiği Kalkedon karşıtı versiyonunda, "Tanrı'nın ilahî yönüyle çarmıha gerildiği" söylenmiş oluyordu. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Kalkedoncuların hasımlarına göre, Tanrı'nın sahip olduğu tek özellik de buydu.[12]

Severus'a göre, ayaklanma 20 Temmuz 511'de Ayasofya Kilisesi'nde (şimdiki muhteşem kiliseyle aynı yerdeki bir önceki kilise) başladı. Bir dinî tören sırasında Kalkedon karşıtı bir grup Trisagion'un kendilerine ait versiyonunu söylemeye başladı. Görünen o ki Makedonios bu gösteri için hazırlanmıştı: Beraberinde getirdiği büyük bir haydut çetesine Kalkedon karşıtlarına saldırmalarını emretti. Severus şöyle anlatır:

> Daha sonra, {Kalkedon karşıtları} kilisede hâlâ ilahi söyler ve bu minvalde övgülerini sunarlarken, Tanrı'ya saygısızlık etme çılgınlığı ve hırsla alev almış küfrün oğlu Makedonios, parayla tuttuğu, hiçbir kötülüğü yapmaktan çekinmeyecek serserilerin yanına köleleri de katarak Ortodokslara karşı kiliseye gönderdi. Bunlar, Trisagion'u söyleyen biraderleri saçlarından sürükleyip elleriyle vurarak, ayaklarıyla tekmeleyip gözlerine parmaklarını sokarak ve etle beslenen hayvanlar gibi tırnaklarını geçirerek biraderler üzerinde iyileşmesi zor yaralar açıp büyük darbeler vurdular.

İmparatorluk makamları müdahale edince Makedonios Birlik Yasası'na bağlılığını açıklayacağını ilan etti. Sonrasında verdiği sözden döneceği anlaşılınca Anastasios onu görevden aldı. Makedonios'un görevden alınmasından hemen sonra Anastasios Antakya piskoposu Flavianos'u da görevden aldı ve onun yerine seçilmesi için Severus'u gönderdi. Beklenildiği gibi Severus seçildi ve seçilir seçilmez piskoposluk konutundaki mutfağı kapatıp özel banyoyu yıkarak, yerde uyuyup pazardan en sade yiyecekleri satın alarak yeni bir tarz yarattı.[13]

515'in sonu itibariyle Anastasios savaştan, ayaklanmadan ve kuşatmadan sağ çıkmıştı ama süreci hasarsız da atlatmamıştı. Gerçekten Anastasios, 9 Temmuz 518'de öldüğünde, Ariadne'nin ilk kocası Zeno'nun öldüğü 491'de sahip olduğundan çok daha az güce sahipmiş gibi görünüyor. Ariadne başarılı olmaya azmetmişti ama Anastasios tek başına bunu yapacak pozisyonda değildi.

Anastasios ve Ariadne'nin (515'te öldü) çocukları yoktu ve Anastasios'un önceki birleşmesinden de çocuğu olmaması onun im-

paratorluk makamı için ilk sırada değerlendirilmesini sağlamış olabilirdi. Bununla birlikte üç yeğeni vardı, hepsinin de orduda üst pozisyonlara yükselmesini sağlamıştı. İlk yeğeni Probus, Temmuz 518'de Konstantinopolis'ten yaklaşık üç bin iki yüz kilometre uzakta, muhtemelen sürgündeki Vitalianus'a göz kulak olmakla meşguldü ki, Vitalianus'un "saklanmakta" olduğu bilgisi pek de öyle gizli bir bilgiymiş gibi görünmüyor. İkinci yeğeni Hypatios, doğu sınırındaki, yani Antakya'daki ordunun başındaydı. Üçüncü yeğeni Patricius ise başkentteki orduya komuta ediyordu.[14]

Zeno öldüğünde Konstantinopolis halkı Hipodrom'da toplanmıştı. Yanında patrik ve maiyeti ile birlikte imparatorluk locasına gelen Ariadne, kalabalığın yeni imparatorda arzu ettikleri özellikleri haykıran sesini duymuştu. Ariadne görünür görünmez halk ona tezahürat etmeye başlamıştı:

> Ariadne Augusta!
> Yüce Tanrı, ona uzun ömürler ver!
> Tanrı merhametlidir!
> Augusta'ya uzun yıllar bahşet!
> İmparatorluğa Ortodoks bir imparator ver!

Kalabalık "Ortodoks" diyerek Kalkedon öğretisine mensup bir imparator istediğini kastediyordu. Kişisel itikat bakımından koyu bir Kalkedon yanlısı olan Ariadne, sadakatleri için onlara teşekkür etmiş, bu noktada kalabalık ona tekrar alkışlarla karşılık vermiş ve ondan bir "Romalı"yı imparator yapmasını istemişti; bu, Zeno'nun Isauralı hiçbir akrabasını istemedikleri anlamına geliyordu. Zeno'nun kardeşi Longinus besbelli bu iş için ehil olduğunu düşünüyordu. Ariadne kalabalığa imparatorun hem Romalı hem Hıristiyan olacağı garantisi verince kayınbiraderi saf dışı kalmıştı. Kalabalık sonra da imparatorun açgözlü biri olmamasını istemiş. Yeni bir şehir *praefectus*u atanması talebi (Ariadne bu ricayı da geri çevirmedi) ile ilgili uzun süren tartışmalardan sonra imparatoriçe saraya çekilip senato ile bir toplantı yapmıştı. Saray başmabeyincisi, bir sonraki hükümdarı Ariadne'nin seçmesine izin verilmesini önerinceye kadar bir süre daha tartışmalar birbirini izlemişti. Senato, bu ricayı Ariadne'ye iletmek üzere patriği göndermiş ve Ariadne

de beklendiği gibi, dört "*silentiarios*"undan* biri olan Anastasios'u imparator ilan etmişti. Bu tarihte Anastasios altmış yaşındaydı. Adı bundan birkaç yıl önce Antakya'nın bir sonraki patriğinin kim olacağına ilişkin yürütülen tartışmalarda çok sık geçtiğinden dikkate değer bir önem kazanmıştı. Dinî eğilimleri bakımından özel olarak Kalkedoncu değildi (ve hatta epeyce uzaktı) ama kazanmasını sağlayan, sahip olduğu diğer özelliklermiş gibi görünüyor.[15]

Bu özelliklerin, hepsi değilse bile bazılarının dikkatli bir planlama ve sahne yönetiminin ürünü olması muhtemeldi ama en azından düzgün biriydi. Oysa 9 Temmuz 518'de durum çok farklıydı.

9 Temmuz 518'de, *silentiarios*lar, muhtemelen otuzu birden, (imparatoriçeye bunun dışında dört kişi atanırdı) imparatoriçenin gıyabında saray sekretaryası *magister officiorium*a ve saray muhafızlarının bir kolu olan *excubitores*e imparatorun öldüğünü ve derhal sarayda bir toplantı yapmaları gerektiğini bildirdiler. 508'den beri *magister* olan Celer, Makedonios'un sürgüne gönderilmesinde çok büyük bir rol oynamıştı ve bu nedenle Kalkedon yanlılarının gözünde, son beş yıldır onlar adına çok çaba sarf etmiş olmasına rağmen fazlasıyla şüpheli bir konumdaydı ve dolayısıyla pozisyonu taht üzerinde hak iddia edemeyecek kadar zayıftı. Anastasios'un hükümdarlığının ilk dönemlerinde, birkaç önemli askerî harekât sırasında son derece önemli görevler yerine getiren ve şehrin Vitalianus'a karşı savunulmasına katkıda bulunan çok deneyimli bir general olan İustinos, *excubitores*in komutanıydı. Toplantıya katılan yetkililere imparatorun öldüğünü açıklayan oydu, ki bu, altmışından fazla olmasına rağmen önemli bir oyuncu olarak görüldüğü anlamına gelir.

Sarayda bu dramatik durum yaşanırken, bir generalin imparator olmasını isteyen insanlar Hipodrom'da toplandı. Bu arada Celer, saraydaki görevlilere bir an önce birini bulmaları gerektiğini söylüyordu; usulüne uygun işleyen veraset sistemine göre, senato ve sarayın daha sonra orduya ve halka açıklayacakları aday üzerinde mutabık olmaları önemliydi. Geçen her dakika, bir şeylerin yolunda gitmediğini ve askerlerin ya da takımların inisiyatifi ele geçirdiğini düşündürüyordu.

* İyi eğitimli ve çok kültürlü soylular arasından seçilen *silentiarios*ların görevi imparatorun özel dairesini gözetlemek ve dinlenmesini sağlamak üzere saraydaki düzen ve sessizliği (Latince: silentium) sağlamaktı. Sayıları otuzla sınırlıydı ve senatörlerle aynı mevkideydiler-ç.n.

Hatta Celer konuştuğu sırada, Hipodrom'daki *excubitore*ler, Maviler tarafından susturuluncaya kadar İoannes diye birinin adını bağırdı. Sarayın içinde ise, bir başka muhafız birimi olan *scholarios*, Anastasios'un yeğeni Patricius'u imparator ilan etmeyi deniyordu.[16] Patricius'tan hiç hoşlanmayan *excubitore*ler ise onu öldürmekle tehdit ediyordu.

Bu noktada İustinos'un yeğeni ve *candidati* (adını üyelerinin giydiği parlak beyaz tunikten alan muhafız birliği) üyesi olması nedeniyle herkesçe tanınan Jüstinyen sahneye girdi. Patricius'u güvenli bir yere çekilmeye ve taht teklifini geri çevirmeye ikna etti (zaten, imparatorluk alametlerinin muhafazasından sorumlu saray hadımları bunları ona vermeyi reddediyordu). Nihayet senato ve diğer yetkililer anlaşarak İustinos'u imparator ilan etti. Bunun üzerine, *scholario*lardan birinin İustinos'un suratına bir yumruk atmasının ardından -bu fiziksel saldırı, sonucu hızlandırmış olabilir- herkes İustinos'un imparatorluğunu alkışlamaya başladı ve hadımlar imparatorluk alametlerini ortaya çıkardı. Bir imparatora yaraşır şekilde giyinip kuşanan İustinos etrafı yetkililerle çevrilmiş halde imparatorluk locasına girdi. Buradan kendisini kuvvetli alkışlarla karşılayan halkına seslendi ve tüm muhafızlara azımsanmayacak bir "hediye" sözü verdi.[17]

Bu önemli anda, çok kısa süre içinde üç önemli olay meydana geldi. Vitalianus "saklanmakta" olduğu yerden çağrılarak başkent ordusunun komutanı yapıldı, Severus Antakya piskoposluğu görevinden alındı (Vitalianus, ondan dilini kesmek isteyecek kadar nefret ediyordu) ve bir grup saray hadımı İustinos'a suikast girişiminde bulunmakla suçlandı. Bu hikâye, heretikler adı verilen ve ortadan kaldırılması gerektiği düşünülen Kalkedon yanlılarının Ayasofya'da gerçekleştirdikleri bir gösteriden sonra uydurulmuş gibi duruyor. Daha sonra ortaya çıkan bir başka hikâye, başhadım Amantius'un, koruması Theocritus'u imparator yapmak istediği ve kalabalığın kendi adamını desteklemesini sağlaması için İustinos'a para verdiğiydi. Bir başka versiyonda ise İustinos'un parayı kendine tahta giden yolu açmak için rüşvet vermek üzere çaldığı ve yine bir başkasında da paraya el koyduğu ve kendisini imparator ilan ettiği söyleniyordu. Bütün bunlar, daha çok hem Anastasios'un öldüğü sabah imparatorluk alametlerinin kontrolünü elinde tutan Amantius'un neden öldürüldüğünü açıklamak hem de bazı aristokratların, kendi imzasını atmaktan bile aciz, cahil bir köylü olarak gördükleri ve kazara

imparator olduğunu düşündükleri İustinos'u aşağılamak için sonradan uydurulmuş çirkin dedikodularmış gibi görünüyor. İustinos'un karısı Euphemia'nın da eski bir fahişe, en iyi ihtimalle adamın cariyesi olduğunu söylüyorlardı.[18]

İustinos'un iktidara yükselişini çevreleyen koşulların çok önemli bir ortak noktası vardı: Kalkedon karşıtı görevlilere karşı Kalkedon yanlısı görevlilerin pozisyonunu güçlendirmek. İustinos, kısmen, önceki kariyeri kendisini başkentteki pek çok kişinin gözünde kabul edilemez biri haline getiren bir Vitalianus olmadığı için, kısmen Anastasios gibi bilinen bir değer olduğu için; kısmen de güvenilir bir Kalkedoncu olarak görüldüğü için imparator olmuştu. Yüz yüze olduğu sorun, imparatorluğun, toplumun varlıklı ve Kalkedon karşıtı kesiminin çoğunlukta olduğu doğusunda idareyi nasıl sağlayacağıydı. Ayak bağı olan elbette sadece dinî meseleler değildi; bazıları Roma İmparatorluğu'nun tipik bir özelliği olan büyük ekonomik eşitsizliklerden, bazıları kent içindeki ya da kentler arasındaki ya da kentle kırsal kesim arasındaki rekabetten kaynaklanan daha başka çok sayıda gerilim söz konusuydu. Gerçekten İustinos'un karşı karşıya olduğu teolojik sorunların siyasallaşmasının, önemli idarî görevlere kimlerin getirileceğine karar verme aşamasında ve imparatorluğun egemenliği altındaki farklı bölgelerde yönetimin işleyiş biçiminde önemli bir rol oynayan imparatorluk ekonomisinin yapısıyla daha da karmaşık hale geldiğini söylemek adil olacaktır.

Bu çağda paranın çoğu, önceki bin yılda olduğu gibi topraktan geliyordu. Roma İmparatorluğu'nda toprak, köylerde neredeyse sadece hayatta kalmaya yetecek düzeyde çiftçilik yapan köylülerin ya da kentlerde yaşayan ve herhangi bir ekonomik faaliyette bulunmayan toprak sahiplerinin ya da kurumların elindeydi; İustinos'un zamanında "kurumlar" giderek Kilise'yi ifade eder hale gelmişti, özellikle de imparatorluğun doğusunda Kalkedon karşıtlarının egemen olduğu dinî kurumları. Topraklarının başında olmayan toprak sahiplerinin pek çoğu özellikle zengin değildi; sahip oldukları birkaç tarlayı yerel temsilciler vasıtasıyla köylülere kiraya veriyor, hasat zamanlarında tam kapasite çalıştırmak üzere başka köylüler istihdam ediyorlardı. İmparatorluğun servetinin büyük bir bölümünü denetimi altında tutan az sayıdaki toprak sahibiyse kendi karmaşık bürokrasileri tarafından idare edilen ve bilfiil kendi adamları

tarafından korunan sayısız mülke sahipti. Bu kesim, çıkarlarını devletin çıkarlarıyla iç içe geçirmiş durumdaydı ve teorik olarak bağımsız köylü topluluklarını, çoğunlukla imparatorluk hükümeti ile olan ilişkilerini, kendi bürokrasileri aracılığıyla yürütmeyi kabul etmeye zorluyorlardı. Bu insanların pek çoğunun aynı zamanda imparatorluğun yüksek katlarında makam sahibi olmaları, bütün topluluklara baskı uygulamalarını kolaylaştırıyordu.

En zenginlerin bu tür pozisyonlar üzerinde tekel sahibi olması sadece köylü topluluklarını kızdırmıyordu. Devlet kademelerinde bir iş bulmaya can atan paralı bir adam olan Lidyalı İoannes, Anastasios'a *praefectus praetorio* olarak hizmet eden ve vergi toplama işiyle görevli yerel kent konseylerinin yerine kendisine bağlı görevlileri geçirmeyi alışkanlık edindiği için "kentlere sanki düşmanmış gibi muamele ettiği" iddia edilen Marinus'un çalışma tarzıyla ilgili şikâyetlerinde özellikle dilbazdı. (Marinus'la yakında yine karşılaşacağız; kendisi dönemin siyasetinde önemli bir oyuncuydu.)[19]

Büyük toprak sahiplerinin kırsal kesimi egemenliği altına alması yeni bir olgu değildi. Yeni *olan*, eyalet ileri gelenlerinin artık aynı zamanda yüksek rütbeli memurlar haline gelmesiydi. Ayrıca Kilise'nin varlıklı kesim ile köylüler arasında, özellikle de Suriye'de çok sayıda münzeviye ev sahipliği yapan çölün kıyısında kurulu köylerin sakinleri arasında giderek bir tampon işlevi görmeye başlaması da yeniydi. Bu tür insanlar, Severus gibi, iyi eğitim görmüştü ama Severus'tan farklı olarak pek çoğu köy altyapısına sahipti ve bu münzevi yaşam tarzını Tanrı'nın gücünü kendi topluluklarına yardım etmesini sağlamanın bir yolu olarak görüyordu; şeytanı kontrol altında tuttuğunu düşündükleri şey, münzevilerin kutsal gücüydü, münzevilerin mucizeleriydi. Daha dünyevi bir düzeyde ise, hem yerel olarak hem de komşuları ile dış dünyanın güçleri arasında yaşanan çatışmaları dağıtma görevi görüyorlardı.[20]

Bu toprak sahipliği sisteminin sonucunda hem kentte hem de kırsal kesimde yaşayan nüfus için, ekonomik eşitsizlik ve baskı, hayatın gerçeği haline gelmişti. Çoğu günler ve çoğu yerde, insanlar sadece bu gerçekle yaşıyordu. Sıradan insanların efendilerine tahammül edebilmesine olanak sağlayan bir yapı oluşturabilmiş iki grup vardı: Kilise ve takımlar. Bu kurumlar çoğu kez fiziksel ve duygusal anlamda bir nebze teselli sağlıyordu; imparatorluk otoritelerine sorun çıkarmak normal olarak

takım liderlerinin menfaatine değildi ancak bazen kendilerini otorite sahibi insanlarla ortalama insan arasında sıkışmış bulabiliyorlardı. Kitlesel bir şiddet olayı patlak verdiğinde ya takımlar ya da Kilise, bazen ikisi de dahil olma eğiliminde oluyordu.[21]

MÖ birinci yüzyıldan MS dördüncü yüzyılın başlarında II. Konstantius Roma'daki kadim senatoyu dengelemek için Konstantinopolis'te yeni bir senato kuruncaya kadar, ülkede orantısız toplumsal ve siyasi güç, orijinal Roma Senatosu'nu oluşturan küçük bir süper zengin toprak sahipleri grubunun elindeydi. Romalı senatörler, şüphesiz her ne kadar ailelerinin yerleşik olduğu yerlerde zaman geçiriyor olsalar da, genellikle zamanlarının büyük bölümünü Roma'da geçirme eğilimindeydiler çünkü kendilerini yerel bir liderden çok emperyal liderler olarak görüyorlardı. Pek çok Romalı senatörün mülk sahibi olduğu Kuzey Afrika'nın Vandallar tarafından fethedilmesinin yanı sıra İspanya'nın Vizigotlar tarafından işgali ve Galya'da Frenk krallığının ortaya çıkışı, imparatorların artık Roma'da ikamet etmemeye başlamalarından sonra bile hâlâ çok önem arz eden bu grubun gücünü ciddi biçimde zayıflattı. Konstantinopolis'teki senato kendi köylü tabanıyla her zaman daha yakından ilişkili olmaya devam edecekti, bu da dinî kliklerin saray üzerinde daha büyük bir nüfuz oluşturması ve bu nüfuzu kullanması anlamına geliyordu. Toros Dağları'nın iç tarafında, bugünkü Türkiye'nin orta-güneyindeki bir bölge olan İsauralı bir aileden gelen Zeno'nun Doğu imparatorluğu tahtına oturması, böyle bir kliğin neler başarabileceğinin en iyi örneklerindendir. İustinos ise tahta çıktığında, bir bölgesel kliğin üyesi olmak gibi doğuştan sahip olduğu konumuyla, Vitalianus'u desteklemiş olan memleketi İllirya ile bağlarını koparıyordu. Aynı zamanda, doğu eyaletleriyle hiçbir doğal bağı olmadığının da fazlasıyla farkındaydı.[22]

İustinos'un başarılı olmasının yolu Suriye ve Mısır'ın memnun edilmesinden geçiyordu. Aynı zamanda, kendisini imparator yapan güçleri de görmezden gelemezdi. Desteğine mazhar olunması gereken memurlar vardı ve güçlü Kalkedon karşıtı eğilime sahip doğulu manastırların büyük arazileri ellerinde tuttuğunu aklından çıkarmaması gerekiyordu. Eğer tutunmak istiyorduysa, Konstantinopolis'te, imparatorluğun hiçbir kişisel bağlantısının olmadığı bir parçasında yaygın olmayan bir dinî pozisyonu destekleyen biri gibi görünmenin bir yolunu bulmalıydı. Başarılı olmak için, sadece bu bölgelerdeki görevlilerle birlikte çalışması

ve muhatap olabileceği din adamları bulması yetmezdi; bağlantılar kurabilmek için bunlara ilaveten Konstantinopolis'te kurulu bulunan ve aynı zamanda büyük kentlerle yakın bağları olan kurumlarla da birlikte çalışabilmesi gerekirdi. Bundan başka, geçen otuz beş yıl içinde Konstantinopolis'e karşı üç silahlı girişimi (bunlardan biri Zeno'nun tahta tekrar çıktığı zaman gerçekleşmişti) desteklemiş olan bir bölgede ordunun sadakatini de kazanabilmeliydi. Sirk takımlarına güvenebilirse, doğu şehirleri ile Kilise'den, ordudan ve diğer görevlilerden bağımsız bağlantılar kurabilirdi.

Dördüncü yüzyıl boyunca, sirk takımlarının varlığını sürdürmesinin sağlanması, kent konseylerine getirilmiş kentsel bir yükümlülük olageldi. Takımlar da sivil alanın örgütlenmesinde hiç olmadığı kadar aktif bir rol üstlenmiş gibi görünmektedir. Bunu imparatorluk yasalarında görebiliriz: örneğin, emekli edilmiş araba atlarının bakımının kamuya ait ambarlar tarafından sağlanması gerektiğine ilişkin bir düzenlemeye ve Campanialıların eğlenceleri için at edinebilmelerinin, ancak "zorunlu, kadim ve geleneksel" takımların her birine yüklü miktarlarda fasulye yardımı yapmaları durumunda mümkün olduğuna ilişkin bir ifadeye rastlıyoruz. 381'de imparatorun, çok belli ki fahiş fiyat uygulamasının önüne geçmenin yolu olarak, atların oyunlarda nasıl idare edilmesi gerektiğine ilişkin düzenlemeler yayımladığı görülüyor. II. Thedosios'un 426'da getirdiği iki düzenleme, tiyatrolar ve araba yarışları için birer sayman tayin edildiğine delalet ediyor, başka şehirlerdeki aynı rengi taşıyan ve iyi konumlara gelmiş bireylerin üye olduğu takımların, merkezî bir ağa bağlı olduklarına ilişkin kanıtlar o günden itibaren vardır.[23] Bildiğimiz kadarıyla bir takım, şehirdeki yarış alanının yakınında bir merkeze sahip bile olsa, şehirler genellikle iştigal edilen zanaatlara göre mahallelere bölünmüş olduğundan, belirli bir meslek grubundan insanlar arasında taraftar toplama eğilimindeydi. Takımların aristokrasinin üyeleriyle kurdukları bağlantılar kısmen sportif ilişkilere ve kısmen de diğer himaye ilişkilerine dayalı olabilirken, ailelerin belirli bir takıma yönelik sevgiyi paylaşmaları da muhtemeldir.[24] Takımlar toplumsal sınırları aştıkça, faaliyetleri bazen söz konusu takım içindeki farklı grupların menfaatlerini temsil eder hale geliyordu: Bu yüzden, oyunlarla ilişkilendirilen şiddetin bir kısmı "olay-tabanlı" iken ve sahada ya da tiyatroda

yaşananlardan kaynaklanıyor iken daha ciddi şiddet olayları çok farklı nedenlerden kaynaklanıyordu ve önceden planlanmış oluyordu.[25]

Söylenenlere göre II. Theodosius Yeşillere o kadar gönülden bağlıydı ki, onları her zaman tam karşısında görebilmek için Hipodrom'un oturma düzenini değiştirmişti.[26] İmparatorluk muhafızlarının imparator locasının karşısında yer aldığı standart oturma düzeninin ne zaman oluşturulduğunu bilmiyoruz ama bu tür belirgin hususların, Diocletianus'un Nicomedia'daki imparatorluk sarayı ile aynı tarihlerde, üçüncü yüzyılın sonları ile dördüncü yüzyılın başlarında kurduğu sirk kadar eskiye dayanıyor olması hiç de imkânsız değildir. Theodosius'un Konstantinopolis'teki Hipodrom'da yaptığı bu değişikliğin diğer yerlerdeki oturma düzeninin de değiştirilmesine neden olduğunu düşünmemiz için belirgin bir neden yoktur ancak "Yeşillerden yanaydı ve bütün şehirlerde onların tarafını tutuyordu" iddiası Theodosius'un kişisel bağlılığının etkilerinin başkentin dışında da hissedildiğini düşündürür. Bu etkilerin ne kadar yayıldığı nesnel terimlerle tam olarak ifade edilemese de takımların işleyişinin imparatorluğun müdahaleci yönetim anlayışından nasibini aldığına ilişkin bazı kanıtlar mevcuttur. Araba sürücüsü Porphyrius'u taltif eden bir söz, imparatorun o sürücüyü Mavilere hediye olarak verdiğini ileri sürer. Ancak bu düzenleme uzun sürmedi. 507 yılında Antakya'da *comes orientis* Basilus, Porphyrius'u o zamanlar ahırlarının başında bir liderleri olmayan Yeşillere "atadı." Porphyrius görevi kabul etti, yarışlarda zafer kazandı, bundan başka Yahudi nüfusuna yapılan şiddetli saldırılarda destekçilerine öncülük etti. Bir başka yerde de onun "ahmaklık"larından dolayı Mavilerden ayrıldığını okuruz. 486'ya geri dönersek, Zeno her bir takıma özel dansçılar atamıştı (imparatorluğun doğrudan denetiminin bir başka işareti); bu dansçıların başka şehirlerden geliyor olması, eyalet merkezlerini saraya bağlayan ağın menzilini gösterir.[27]

Ayrıntılara bile karışarak yönetmek bir şeydi ama kanlı eylemlere gözlerini kapamak bambaşkaydı. Hal böyleyken, imparatorluğun, takımların neden olduğu şiddeti bir ölçüde hoş görmeye ve hatta teşvik etmeye meyyal olduğuna ilişkin kanıtlarla bu şiddeti zapt etmeye çalıştığına ilişkin kanıtlar birbirini izler. Basiliscus'u görevden alırken ağırlıklı olarak Yeşillerden aldığı desteğe güvenen Zeno, Yeşillerin bir Yahudi'yi öldürmesini engellemeye çalışan kıdemli bir görevliyi görevden aldı.[28] 507'de Yeşiller, isyan çıkarma suçlamasıyla tutuklanan bazı adamların

serbest bırakılmasını istedi. Anastasios bunu reddedince imparatorluk locasına doğru hücuma geçtiler; başına taş isabet eden imparator zar zor kaçtı. Ayaklanma ancak Hipodrom'un önemli bir bölümü ve şehir merkezi yanıp kül olduktan sonra bitti. İmparator isyancıların hamilerinden birini şehir *praefectus*u tayin etti.[29] Ayrıca, Porphyrius'un Antakya'da başlattığı Yahudi karşıtı ayaklanma sonrasında bir kilisede saklanan takım arkadaşlarından birini öldüren kıdemli bir yetkilinin öldürülmesinden de Yeşillerin sorumlu olması ihtimal dahilindeydi. Anastasios'un daha iyi bir fikri vardı. Kendilerine rahat vermediği gerekçesiyle kıdemli bir yetkiliyi yerinden eden Yeşillerin Antakya'da neden olduğu şiddet olaylarına, kendisinin artık Kırmızıları desteklediğini ilan ederek karşılık vermişti. Bu adeta her iki takıma da atılmış bir tokattı ve imparatorun yanlış yapan herkese tavır alma konusundaki kararlılığının bir göstergesiydi.[30] Şüphesiz güçlü bir mesajdı ve sonraki birkaç yıl görece bir huzur ve sükûnet ortamının oluşmasında muhtemelen payı olmuştu - her şeyin toz pembe olduğunu düşünmek mümkün değildir ancak en azından, 501'de Mavilerden bir grubun toplu halde katledildiği güne kadar büyük bir zorbalık yaşandığına dair herhangi bir kayıt da yoktur.[31]

İustinos, imparator pelerinini kuşandığında çok az doğal müttefiki vardı ve pozisyonu takımlara karşı pasif bir yaklaşım sergilemeyi kaldıramazdı. İustinos'un imparatorluğun büyük kentlerinde kendi nüfuzunu tesis etmesini ve yürüttüğü dinî politikalara yönelik husumeti kırmasını muhtemelen takımların ilişki ağları sağladı. Hem Kalkedon karşıtı hem de bir takım üyesi olan birinin hangi aidiyetinin daha güçlü olduğunu belirlemek mümkün değildir; her halükârda, herkesin kendi bağlılığını değerlendirmesi de mümkün değildir, bazıları takımına daha düşkünken bazıları Kilise'ye daha meyillidir. İustinos'un durumunda, takım liderleriyle birlikte çalışmak dinî uzlaşmazlıkları kesinlikle azalttı. Ancak muhatap olduğu insanların her zaman güvenilir olmadıklarının da farkındaydı. Şehirlerde kendisine faydalı bilgiler getirecek ajanlara ihtiyacı vardı.[32] Theodora'nın arkadaşı Makedonia'nın ve tabii Theodora'nın da işe yarayacağı yer burasıydı.

Henüz Kalkedoncular veya Kalkedon karşıtları ile belirli takımlar arasında özellikle yakın bir temas yoktu. Araba yarışlarını bir pagan faaliyeti olarak gören Antakyalı Severus gibi insanların kendilerini herhangi bir tarafa yakın bulması olasılık dahilinde değildi ve Severus'un

daha gençliğinin başındaki Theodora gibi bir kadını başından savmış olması oldukça mümkündü. Severus tiyatrodan nefret ederdi, gayrimeşru cinsel ilişki hakkında söyleyecek çok sözü vardı (hiçbiri olumlu değildi), Havva'yı İblis'in ajanı olarak görüyordu ve Mesih'in doğasının tanımlanması ile ilgili doktrinlere deli gibi meraklıydı. Birkaç yıl sonra Severus kristolojik söylemlerini Theodora'nın dikkatine sunduğunda, Theodora'nın bunları bekleyebileceği kadar parlak bulmadığı açıkça görülecekti. Öyleyse Theodora nasıl oldu da Antakya'da geçirdiği yıllardan Kalkedon karşıtlarının ihtiyaç duyduklarında başvurabileceği kadın namını kazanarak çıktı? Severus gibi bir adamın onun ilgisini çekebilmek için ne söylemiş olması gerekiyordu? Bu ikisinin birbirlerine söyleyecek herhangi bir şeyleri olduğunun kanıtı nedir?

Bu soruların sonuncusu ilk iki soruyu anlamamızı sağlayabilir. Severus, İustinos onu piskoposluk görevinden aldıktan sonra sürgüne gitmiş olmalıydı ama bu "sürgün" daha çok Vitalianus'un "saklanması" gibi bir sürgündü. Kovulduktan sonra Mısır'a taşınmış olmasına rağmen, Antakya'da hâlâ herkesçe tanınan biri olmaya, diğer tanınmış insanlarla her konuya değinen uzun yazışmalar yapmaya ve öğretileriyle Kilise'yi ayakta tutmaya devam etti. Theodora Severus'un mektuplarında karşılaşmayı bekleyebileceğimiz kadınlardan biri olabilirdi ama Severus'un 520'lerin başından önce onunla tanışmış olması pek ihtimal dahilinde değildir. Severus 518 ve dolaylarında doğrudan bir nüfuza sahip değildi ve Theodora'nın Süryani Kilisesi çevresine girmesini sağlayanların kim olduğunu hâlâ bilmiyoruz.

Her ne kadar Severus'un arkadaş çevresinin Theodora ile doğrudan ilişkili olması mümkün değilse de, Severus'un külliyetli yazışmalarından elimize ulaşan küçük parçalar, önemli bir eyalet merkezindeki önemli bir figürün başkentle temasını kuran ilişkiler ağını bir an için görmemize olanak sağlar. Severus'un, Antakya ve Konstantinopolis'in sirk takımlarıyla kurdukları bağların, bu iki kent arasında her türlü ilişkiyi benzer şekilde kolaylaştırdığına ilişkin bilgiler verdiği gerçeğinden bir çıkarım yapabiliriz. Bu dönemde taşrada ikamet etmek "taşralı" olmak anlamına gelmiyordu. Dolayısıyla, içinde biri "gerçekten önemli" ve diğeri sadece "patrisyen" olarak adlandırılan Kaeseria adlı iki kadının adının geçtiği günümüze ulaşan yazışmalar göz önünde bulundurulduğunda, Severus'un Theodora'nın çevresiyle ilişkisinin, Theodora'nın Severus'un çevresiyle ilişkisinden daha kuvvetli olduğu sonucuna varmak mümkündür. Bu ilişkiler ağı, Theodora'nın Severus'un çevresinden kişilerle ilişki kurmasını sağlamış olabilir ama bu ağ, Severus'un Theodora'nın çevresinden kişilerle ilişki kurmasını sağlamış olamaz.

ğunda, bu kadınlardan ilkinin Anastasios'un kız kardeşi olması olasılık dışı değildir. İkinci Kaeseria'nın Kapadokya'da güçlü bir yetkilinin karısı olduğunu biliyoruz. Daha sonra Mısır'a yerleşti ve burada ölene dek yaşadığı manastırı bağışladı. Severus'un temas halinde olduğunu bildiğimiz imparatorluk görevlileri Conon, Eupraksius ve Phocas'tan başka bir de Misael isimli bir hadıma rastlıyoruz. Bu Misael, İustinos tahta çıktığı gün, imparatorluk alametlerini getirmekte ayak sürüyenlerden biriydi. Daha sonra Amantius'un komplosuna dahil olmakla suçlandı ve sürgüne gönderildi. Daha da sonra ise Theodora'nın en yakın hizmetkârlarından biri olacaktı.[33]

Başka bazı mektuplar, Severus'un merkezî idare ve ordunun diğer kanatlarında önemli yerler edinmiş adamlarla ilişki halinde olduğunu gösterir. Yazıştıklarından biri, Severus'un rahiplerin dinî davranış kurallarına sıkı sıkıya bağlı olmasının önemi konusunda bilgiler verdiği komutan Timostratus'tu. Doktriner meselelerle ilgili birkaç yazışma yaptığı Oecumenius isimli bir adam belli ki rahip olmak istiyordu. Severus'un, Antakya piskoposluğunu üstlenmeden önce bu adama yazdığı mektuplardan biri, bize Severus'un teolojisinin temelleri hakkında, çok sayıda otoriteden yapılmış alıntılarla dolu ayrıntılı bir açıklama sunar. Severus piskopos olduktan sonra Oecumenius'a muhtelif isimlerden alıntılar yaptığı uzun bir mektup daha yazdı. Oecumenius bu konuyla yakından ilgileniyordu ve Severus onun karşılıklı yazışmaya başlamadan önce de konuya vakıf biri olduğunu anlamıştı. Bu iki adam arasında neler geçtiğine dair elimizde sadece küçük bir parça var. Severus'un ilk mektubunda, iş yoğunluğunu gerekçe göstererek cevap vermekte geç kaldığı için kendini özür dilemek zorunda hissetmesi ilginçtir. İkili arasındaki ilişkinin bir iş ilişkisi de içerdiği, Severus'un İsaura'daki bir piskoposa, görevi kötüye kullanmaları nedeniyle bizzat kendisinin görevden uzaklaştırdığı birkaç rahiple ilgilenmesini Oecumenius'tan istediğini yazdığı bir başka mektupta açıkça görülür.

Az önce bahsettiğimiz imparatorluk görevlisi Conon, her ne kadar asıl unvanı doğu ordusu komutan yardımcısı olsa da "eşkıya avcısı" olarak biliniyordu. Severus, Conon'un kendisinin önemli bulduğu meseleleri sürüncemede bıraktığını düşündüğü için, kıdemine rağmen, onunla ilişkileri epeyce sertti. Bu meselelerden biri, üç kez evlenmiş olmasına rağmen (üçüncü kocası hâlâ hayattaydı) Kilise'de bir çeşit pozisyona sahip olan

bir kadınla ilgiliydi. Severus bu kadının "şeytan tarafından ele geçirilmiş" olduğu kanısındaydı ve o kadar öfkeliydi ki, Conon'un komutanı Rufinus'a konuyla ilgili bir şeyler yapması gerektiğini yazmıştı. Severus, bir başka mektubunda, bu bölümün başında İustinos'un tahta çıkması aşamasında tanıştığımız son derece önemli bir görevli olan Celer'den, heretik olduğunu düşündüğü kişilere karşı harekete geçmesini istiyordu; görünüşe göre, Severus, Anastasios'un 515'te Vitalianus'u takip için gönderdiği Rufinus'la ve onun yine doğuda yüksek rütbeli bir asker olan erkek kardeşiyle de iyi anlaşıyordu. (Bu özel aile, önemli memurların doğup büyüdükleri bölgelerde görev alması geleneğinin bir örneğidir.[34])

Severus'un, Türkiye'nin güneyindeki bir manastırdaki keşişlere hitaben yazdığı mektupta, bir grup askerin kendilerine bir piskopos tayin edilmesini rica ettiğini belirtip bir an önce içlerinden birini bu askerlere göndermeleri gerektiğini yazar. Suriye'deki Beroia piskoposuna, intikam almayı Tanrı'ya bırakmanın en iyisi olduğunu söyleyerek yerel Yahudi cemaatine yönelik şiddete engel olmaları gerektiğini söyler. İsaura piskoposu Solon'a yazarak rahatsız edici bulduğu iki rahipten kurtulmasını ister. Tarsus piskoposuna yakındaki bir şehirde yapılması planlanan bir papaz atama törenine izin verilmemesi gerektiğini, askerlerin baskısının söz konusu olduğunu söyler. Eustacius isimli bir rahibi, kölelerin, sahipleri tarafından azat edildikleri teyit edilmeden papaz olarak atanamayacağı konusunda bilgilendirir. Severus kendi bölgesi içinde, son elemeye kalan adaylar adına başvuruda bulunan kentlerin sunduğu kısa liste içinden piskopos seçme yetkisine sahipti. Bu gücü, yerel magistraların rahiplik için Severus'un onaylamadığı isimleri aday göstermesi durumunda, bu adaylıkları engelleme yetkisine sahip olmasıyla daha da arttı. Bir keresinde, yeni bir piskoposla ilgili kendisine mektup yazan Apamea halkının pagan bir yazarın yorumundan alıntılar yapmasından da hiç hoşlanmamıştı.[35]

Severus gücünü, sadece Konstantinopolis'le kurduğu ilişkiler sayesinde değil aynı zamanda yerel kurumlarla geliştirdiği bağlantılar aracılığıyla inşa etti. Kendini yerel kültlere adamıştı ve kendi bölgesinin civarındaki diğer dinî mekânlara da yorulmak nedir bilmeksizin seyahatler yapıyordu. Bu inançlardan biri Rusafa'daki şehit Sergius ve Bakhos tarikatıydı. Mabedin bu savaşçı azizlerinin dördüncü yüzyılın başlarında vuku bulan büyük zulüm sırasında öldürüldükleri söyleniyordu; mabedin kendisiyse

Arap çöl kabilelerinin yerleşik Suriye halkıyla buluştuğu ve Hıristiyanlığın Arap halkına yayıldığı yer olması bakımından hızla önemli bir yer haline geldi. Bütün doğu eyaletlerinde bu kültün Perslerin yıkıcı etkilerine karşı koruma sağladığına inanılıyordu ancak Persler aslında Anastasios ile yaptıkları barış anlaşmasına uymaktan başka bir şey yapmıyorlardı. 524'te bu konu Theodora bakımından önem kazanacaktı.[36]

Severus'un Antakya piskoposu iken hem yerel düzeyde hem de Konstantinopolis'le kurduğu bağlar, açıkçası kendisini İustinos'a sevdirecek türden bağlar değildi, Severus'un hizmet süresi de İustinos için başlı başına bir sorundu. İlk olarak Severus, İustinos'un kesinlikle güvenmediği insanlarla fazla sıkı fıkıydı. Bu nedenle Severus'a göre görevden alınması, doktriner farklılıklardan ötürü olduğu kadar siyasi bir karardı da. Bu görevden alma kararı, siyasi bir zorunluluk gibi görünmesine rağmen kötü bir karardı ve kaosa neden oldu: Severus'un ardılları otoritelerini hiç de azımsanmayacak bir gaddarlıkla savunmaya kalkıştılar ve beceremeyip sefil oldular.

Theodora'nın Kalkedon karşıtı çevrelerde boy göstermeye başlaması muhtemelen bu döneme denk gelir. Daha sonra Theodora'nın onu Konstantinopolis'te ziyaret eden doğulu kutsal adamlarla olan bağlantılarının bir resmini çizecek olan Efesli İoannes'e inanacak olursak, Konstantinopolis'teki kariyeri için ihtiyaç duyduğu Yunancanın yanı sıra Süryanice de öğrenmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Theodora, sonraki yaşamında, çöl mabetlerinin mezunlarıyla (İoannes'in kendisi de dahil) çevirmene ihtiyaç duymadan iletişim kurabiliyormuş gibi görünmektedir. Bununla birlikte Theodora'nın Jüstinyen'in arkadaş çevresine adım atmasını sağlayan, bu Kalkedon karşıtı topluluk değildi; tam tersinin gerçekleşmiş olması daha olasıdır. Theodora'nın başkente döndüğünde Jüstinyen'le tanışmasını mümkün kılan hizipsel bağlantıları kurmasını sağlayan iş, her ne olursa olsun, Makedonia ile birlikte yaptığı türden bir işti. Prokopios -ileri sürdüğü diğer iddiaların değeri ne olursa olsun- Theodora ile Jüstinyen'in Konstantinopolis'te tanıştıkları konusunda nettir. Severus'un sahip olduğu bağlantıların ortaya koyduğu şey, gördüğümüz gibi, Konstantinopolis ve Antakya toplumlarının üst katmanlarının Kilise ve takımlar aracılığıyla birbirlerine ne kadar yakından bağlı olduklarıdır. Araba sürücüsü Porphyrius'un mektupları elimizde

olsaydı, bu yazışmaların da tıpkı Severus'unkine benzeyen bir ilişki ağını ortaya çıkaracağından emin olabiliriz.[37]

Theodora'nın Kalkedon karşıtı bağlantılarını 520 veya 521'de Konstantinopolis'e gelmeden önce kurduğu belliydi ve bu tür çevrelerde vakit geçiriyor olması bize nasıl bir kadına dönüşmekte olduğuna dair fikir verebilir. Bu ortamda onu cezbeden neydi? Severus ve eşlikçileri tiyatro ya da sirkten haz etmez, seksi ve seksle ilgili her şeyi kınarlardı; Severus'un mektuplarının alıcıları, teolojik spekülasyona meyilli gibi görünüyorlar. Bunların hiçbiri tanıdığımız ya da daha doğrusu iktidar olduğu yıllarda yeniden tanıyacağımız Theodora'nın ilgisini çekermiş gibi görünmüyor. Severus'un "günahın aldatıcılığı kadın aracılığıyla geldiği için" kadınların erkeklere tabi olması gerektiğine inanması da büsbütün iyi karşılanmamış olabilir; cennette her şeyin affedileceğini ve dolayısıyla kadın ve erkeğin orada eşitlik temelinde var olabileceğini ileri sürdüğü hesaba katıldığında bile. Yine de Severus'un yandaşlarının İustinos'un atadığı kişilere karşı sergilediği kuvvetli direnişe dayanarak yargıya varmak gerekirse, Severus'un vaaz ettiği ve halk arasında büyük bir yankı uyandıran çok güçlü bir başka mesaj vardı. Zira Severus, sevgilisi tarafından terk edilmiş bekâr bir annenin kesinlikle özdeşleşebileceği bir grup teşkil eden mazlumların yazgısı hakkında aşırı tutkuluydu. Theodora kilisedeki sohbetlerde bir parça huzur bulmuş, son birkaç yıldır yaşadığı rekabetçi ortamdan kurtulmuş olabilir miydi? Belki çocuk bakımı konusunda biraz yardım? Theodora'nın Severus'a karşı özel bir hayranlığı olduğu anlatılır ve bu husus, onların yakın olduğunu düşünen bir düşmanın yorumlarıyla da doğrulanmış gibi görünüyor. Bu gözlemler 530'lu yıllara aittir ama Theodora'nın Severus'un çalışmalarına duyduğu ilginin daha erken bir tarihte başlamadığını düşünmek için de bir neden yoktur.[38]

Severus, varlıklı kesime karşı çok acımasız olabiliyordu. Süslü kıyafetler giymek, mebzul miktarda takı takmak ve kendilerine para harcamak söz konusu olduğunda zenginleri savurganlıkları nedeniyle kınıyordu. Paranın bir kısmını yoksulları doyurmak için harcamalarını salık veriyordu. Adalet sisteminin adil olmadığı kanısındaydı ve borç konusunda da öfkeliydi, Kilise'nin faizsiz borç vermesi gerektiğine ve yoksulların bankerlere boyun eğmesinin temelden yanlış olduğuna inanıyordu. Borçların tümden silinmesini önerecek kadar ileri gidiyordu.

Yaşlılara, öksüzlere ve kayıplara yardım edecek kurumlar oluşturmaya çalıştı. Theodora Antakya'ya vardığında yolunu bulmasını sağlayan bu kurumlardan biri miydi? Gerçi bütünüyle perişan durumda değildi ama Makedonia ile ilişkisinin hikâyesinden çıkan sonuç cidden bir işe ihtiyacı olduğuydu.[39]

Stresli bir işle iştigal eden bekâr bir anne için kilise bir sığınak olabilirdi; Theodora ve Makedonia, Maviler adına casusluk yaparken ne işle uğraşıyor olurlarsa olsunlar, bu casusluk işi onları şiddetin hiç de uzak olmadığı bir çevreye sokmuştu. Theodora imparatoriçe olduğunda Kalkedon karşıtlarının davasını üstlendiği kadar yoksulların ve ezilenlerinkini de üstlenecekti. Severus'un teolojisini sindirmek hiçbir zaman kolay değildi. Örneğin eski bir şairin rahip olup olamayacağı sorusuyla karşı karşıya kaldığında, şair eski mesleğini yeminle kesin olarak inkâr etmedikçe hayır diyor, sonrasında da bu istisnai bireyin nedamet getirmesinden "memnun" oluyordu. İnsanlığın günahlarından arınmalarını vaaz ediyor, kimsenin geçmişine kopmaz şekilde bağlı olmadığını anlatıyordu. Theodora'nın duymak istermiş gibi göründüğü ve ciddiye aldığı mesaj buydu.[40]

Emperyal bir personaya dönüşecek olan kadın bu yıllar içinde yetişmiş gibi görünüyor. En önemli kazanımı imparatorluk gücünün temsilcilerine kuşbakışı bakma becerisiydi. Bundan sonra bu bilgiyi kendi yararına kullanacaktı.

5. Bölüm

Patrisyen

520 yılının Temmuz ayında bir gün Vitalianus, konsül ilan edilişini kutlamak üzere düzenlenen ve masraflarını kendisinin karşıladığı araba yarışlarını izlemek için Hipodrom'un imparatorluk locasına geldi. İlk yarıştan sonra maiyetinin en kıdemli üyesi ile birlikte saraya geri döndü. Bu onların kamusal alanda son görünüşleriydi.

Vitalianus'un Hipodrom'dan çıkıp geldiği Delfaks, (sarayın büyük iç avlusu) adını, avlunun sütunlu girişini desteklemek üzere Yunan'daki Delfoi'den getirilen sütunlardan alıyordu. Bu zarif alan, yeni imparatorun ilan edildiği törenler de dahil olmak üzere pek çok imparatorluk töreninde önemli bir rol oynadı. İustinos'un saray görevlilerine yeni imparatorları olarak takdim edildiği yer burasıydı. Delfaks'ın kuzey-kuzeydoğusunda sarayın dış duvarları boyunca uzanan Zeuksppos hamamı ve Hipodrom, güneyinde on dokuz divanlı kabul salonu, doğusunda imparatorluk muhafızlarının dinlenme evi vardı. (Bu alanın büyük bir kısmı bugün Sultanahmet Camisi'nin altında kalmıştır.) Burası bir tören alanı olmasının yanı sıra, çok sayıda suikast girişiminin yaşandığı bir yerdi. Bu girişimlerin hepsi başarılı olamamışsa da bu seferki farklıydı.

O gün yaşanan olayın çarpıcı bir özelliği, suikastçıların isimlerinin hiçbir zaman ortaya çıkmamasıydı. Prokopios failin Jüstinyen olduğunu söyler ama bu kesinlikle ihtimal dışıdır. Vitalianus'un oğullarının ve yeğeninin Jüstinyen'in hükümdarlığının neredeyse tamamında kıdemli komutanlar olarak görev yapmış olmaları, Vitalianus'un öldürülmesinden Jüstinyen'i sorumlu tutmadıklarını akla getirir. En olası açıklama basitçe şu olabilir: İustinos'un neredeyse emperyal bir statü bahşettiği yeterince adamı vardı ve kendisi her zamankinden çok daha büyük bir kontrol arzusu içinde olabilirdi. İustinos'un birkaç yıl önce, Amantius ve arkadaşlarının idam edilmesi yönünde verdiği karar, tehdit unsuru

olarak algıladığı insanlara karşı sert tedbirler almaya hazır olduğunu gösterir. Bu konudaki resmî açıklamada, Vitalianus'un devlete karşı başlattığı isyanların bedelini ödediği ifade edilmiştir.[1]

Jüstinyen'in Vitalianus'un ölümünde herhangi bir sorumluluğu olmasa da, bu olaydan en çok çıkarı olan kesinlikle oydu. Öncelikle İustinos, Jüstinyen'i Vitalianus'un eski görevi olan başkent bölgesi ordu komutanlığına terfi ettirdi; Jüstinyen bunun, dayısının ölümünden sonra tahta çıkmasını sağlayacak bir konuma doğru hareket etmesini sağlayan sağlam bir adım olduğunu düşünmüş olabilirdi.

İustinos gibi Jüstinyen de İlliryumlu bir köylü ailesinin çocuğuydu. 482 yılında doğan Jüstinyen'e Petros Sabbatius adı verilmişti. Anayurdu, günümüzde eski Yugoslavya'nın bir parçası olan Makedonya Cumhuriyeti'nin Üsküp kenti yakınlarında, bugünkü adı Cari in Grad {Justinana Prima} olan Tavresion'du. Jüstinyen'in annesinin kardeşi olan İustinos, yaklaşık otuz yıl önce, harap olmuş Naissus'ta, bugünkü Sırbistan'ın Niş kentinde doğmuştu. İmparator Konstantin'in doğum yeri olması nedeniyle eskiden beri ünlü olan Naissus, İustinos'un doğumundan birkaç yıl önce Hun kralı Attila tarafından tarumar edilmişti. İustinos'un yeğeni Jüstinyen'i ne zaman evlat edindiğini bilmiyoruz ancak kendisi imparator olmadan önce olduğu kesindir; belki de o ve karısı Euphemia'nın hiçbir zaman çocuk sahibi olamayacakları anlaşıldıktan sonra.[2]

İustinos'un aleyhinde konuşanlar ki Prokopios da bunların arasındadır, onun cahil bir köylü olduğunu ve tamamen Jüstinyen'in güdümünde olduğunu iddia ederler. Bu kesinlikle yanlıştır. İustinos gibi kademe kademe yükselen birinin epeyce önemli şeyler başarmış olması gerekir; ayrıca kaz gelecek yeri de daha baştan biliyor olmalıdır. İustinos muhtemelen Basiliscus ve İllus'un çıkardığı ayaklanmalar sırasında Zeno'yu desteklemiş ve Anastasios'a faydalı hizmetlerde bulunmuştu. Belki de en önemlisi, bütün kanıtların, her zaman Ariadne'nin tarafında olmaya dikkat ettiğini göstermesidir. İustinos kırklarına geldiğinde rütbesiz askerlikten yüksek komutanlığa getirildi. Anastasios onu, Ariadne'nin akrabalarından biri olan Diogenianus'la birlikte, Türkiye'nin güneyindeki İsauralı kabileler arasında çıkan anlaşmazlığı bastırmak üzere düzenlenen harekâtın ve kısa süreliğine de olsa, 502-503'te patlak veren Pers savaşının, komuta takımında görevlendirdi. Bu noktada, Celer'in komutası

altında, hudut komutanı (*comes rei militaris*) olarak, Vitalianus'la eş rütbeye sahipti. Harekât, Pers istilalarını durdurmada oldukça başarılıydı.[3]

Komuta takımının bir başka üyesi, ordunun ikmal malzemelerini tedarik etmekle görevli, varlıklı bir Mısırlı olan Apion'du. Aradan on yıldan uzun bir süre geçtikten sonra İustinos'u, Anastasios'un *praefectus praetorios*u Marinus'un, Vitalianus'un donanmasını yerle bir eden donanmasında hizmet ederken görürüz. Marinus, Altın Boynuz'da, bütün Konstantinopolis'in gözleri önünde cereyan eden bu muharebe için gemilerini Proclus isimli Atinalı bir bilim insanı tarafından geliştirilmiş kükürtlü bir madde olan "Rum ateşi" ile teçhizatlandırmıştı ve bununla Vitalianus'un filosunu yakıp kül etti. İustinos'un üstlendiği rol, kariyerinde ilerlemesini sağlayacak kadar önemli olmuş gibi görünüyor; İustinos'un başarısının kendi yaşamı üzerinde doğuracağı etki hakkında pek fikri olmasa da Theodora'nın bu muharebeyi izleyip izlemediği, bizim için ancak bir merak konusudur.[4]

İustinos zirveye giden yolda ilerlerken taraf tercihinde dirayetli bir biçimde tutarlı davranmış olmalıdır; zirveye ulaştığındaysa eski dostlarına ve onların kariyerlerine mal olsa bile, birinci önceliği orada kalmak oldu. Öyle ki İustinos'un geçmişindeki iki önemli figür, onun tahta yükselmesinde aracılık eden Marinus ve Celer, 519'un sonunda görevlerinden alındılar. Marinus, İustinos'un tahta çıkışını, bir halk hamamının duvarına onun hayatını tasvir eden bir resim çizilmesi talimatı vererek kutlamıştı.

Marinus ve Celer'in görevden alınma nedeni muhtemelen dinî meselelerden kaynaklanıyordu çünkü her ikisi de güçlü bir Kalkedon karşıtı geçmişe sahipti ve İustinos'un Kalkedon'a verdiği destek, imparator seçilmesinde çok önemli bir etmendi. İustinos daha yıl sonu gelmeden Severus'u Antakya'daki makamından uzaklaştırmakla yetinmeyip imparatorluğun doğu eyaletlerindeki Kalkedon karşıtı topluluklara yönelik sert önlemler almaya da başlıyordu. Hükümdarlığının sonlarına doğru Anastasios'un sorun yaşayan ve Kalkedon meselesinde iyi bir sicile sahip olan adamların hepsi artık önemli konumlara geleceklerdi. Bunlar arasında Anastasios'un sürgüne gönderdiği, İustinos'un ise doğudaki ordunun komutanlığına atadığı Diogenianus da vardı. Bir başka örnek Anastasios'un son dönemlerinde sürgüne gönderdiği Philoksenos'tu; önce Trakya'da bir komutanlık görevine getirildi, sonra da çok büyük bir teveccühe mazhar olduğu anlamına gelen konsüllüğe yükseltildi.

Kısa bir süre önce Kalkedon karşıtlığından Kalkedon yandaşlığına dönen Mısırlı Apion, imparatorluk eyalet yönetiminin başı olan *praefectus praetorio* makamına geçmesi için sürgünden geri çağrıldı.[5]

Theodora bu dönemde, hem saray yanlısı Mavilere mensuptu (bu onun da saray yanlısı olması anlamına geliyordu), hem de Kalkedon karşıtıydı (bu da giderek sertleşen dinî bölünmenin kesinlikle yanlış tarafında yer alması demekti). Theodora'yı, her ikisi de büyük nüfuz sahibi isimler olan Severus ve İustinos ile ittifaka götürecek yol biçimlenmeye başlıyordu.

Vitalianus'un öldürülmesi, İustinos yönetiminin tepesinde önemli bir alan açtı. Geçmiş iki yılda, neredeyse herkes Vitalianus'u asıl meşru varis olarak görüyordu, o kadar ki, Roma'daki Papa Hormisdas'tan mektuplar almıştı; tıpkı İustinos, Euphemia ve Jüstinyen'in aldığı gibi. Papa'nın adres defterinde yer alanlar, önemli ve Kalkedon bakış açısına yakın kişiler olarak algılanıyordu. Papa, Konstantinopolis'te, Roma'daki senatör aristokrasisine giden bağımsız bir kanal olarak görüldüğünden siyaseten çok önemliydi; ayrıca Konstantinopolis'teki saray ile 471-526 arasında kral olan Theoderik'in Ravenna'daki Ostrogot rejimi arasındaki ilişkilerin giderek daha istikrarsız hale gelmesi nedeniyle özellikle önemliydi.[6] Theoderik'in doğuda, Zeno'nun hükümdarlığı boyunca bir tür proto-Vitalianus olarak görüldüğü bir geçmişi vardı. Zeno o dönem, Theoderik'i Odovakar rejimini devirmeye ikna etmişti. Germen general Odovakar, 476'da İtalya'daki Batı imparatorluğu silsilesine son vermişti, bu da Batı imparatorluğu tacının muhtelif taliplerinin ya bertaraf edilmesi ya da imparator olma umutlarından vazgeçmesi demekti. Odovakar'ın iktidarı ele geçirip kral olmasından önceki yıllarda taht üzerinde hak iddia edenlerin soyundan gelenler, her ne kadar Doğu imparatorunun tüm diğerleri üzerinde üstünlüğe sahip olduğuna ilişkin bir kabul vardıysa da, Konstantinopolis'te hâlâ faaldiler. Vitalianus imparatorluk hükümetinin istikrarını tehdit ettiği sırada yürüyen tüm bu tartışmalar büyük ölçüde akademik tartışmalardı.

Vitalianus'tan kurtulan Jüstinyen, Mavilerle kurduğu ilişki sayesinde imparatorluğun bütün şehirlerinde kendisine destek toplamak üzere aktif bir rol üstlenmiş gibi görünüyor. Bu tarihlerde, yukarıda da bahsettiğimiz üzere, Theodora'nın bu aynı takım için casusluk yapıyor olması

muhtemeldir. Acaba geleceğin imparatoru ile ilk karşılaşması bu sırada gerçekleşmiş olabilir mi?[7]

Prokopios'un aktardığına göre Theodora, Antakya'dayken Makedonia'ya rüyasında Şeytanların Kralı ile yattığını gördüğünü anlattı. Şeytanların Kralı ile bu tür bir karşılaşmanın Theodora'nın bizzat anlattığı herhangi bir hikâyede yer almasının pek olası olmadığını hesaba katarsak (herkesin bildiği bir masalın Prokopiosvari bir tarzda oldukça öngörülebilir bir yeniden ifadesi), Prokopios'un bunu dile getirmesinin, Theodora'nın yükselişi hakkında yaygın biçimde aktarılan öykülerde ilahî müdahalenin bazı unsurlarının kendisine yer bulduğu şeklinde yorumlanabilir. Bu hikâye bize, Theodora'nın yaşam öyküsünü çıkarmak gibi üstesinden gelmeye çalıştığımız bu zor işte Theodora'nın Jüstinyen'in dikkatini ne zaman çektiğine ilişkin bir kanıt sunar: Bu olay, Theodora Antakya'dayken gerçekleşmiş olmalıdır - yoksa neden hikâyede Makedonia yer alsın? Antakya'dan Konstantinopolis'e yaptığı olağandışı yolculuk göz önünde bulundurulduğunda, insan gerçekten bir tür ilahî unsurun iş başında olduğunu düşünebilir - örneğin, Theodora'nın hayat hikâyesinin bir versiyonu, geleceğini önceden görmesini sağlayan kutsal bir figürle karşılaşmasını içeriyor olabilir. Prokopios'un bu tür bir malzemeden yola çıkarak sapla samanı birbirine karıştırdığına dair elimizde fazlasıyla kanıt var.

İlahî müdahale diye bir şey olmadığını kabul edersek, Theodora'nın Jüstinyen'le Maviler adına casusluk yapması dolayısıyla tanıştığı fikriyle yetinmek zorundayız. İmparatorlar, muhbirlerinin verdikleri bilgileri kendi çıkarlarına olacak şekilde düzenleme eğiliminde olduklarının farkındaydılar. Bir imparator, her topluluğun onun sadece bilmesini istediği konuları bilmesini sağlamanın o topluluk çıkarına olduğunun ve memurlarının genellikle kendi kişisel çıkarlarına hizmet ettiklerinin ve dürüst davranmadıklarının da farkındaydı. Jüstinyen bu sakıncaları bertaraf etmek amacıyla kendisine aktarılanların gerçekliğini denetlemek için Theodora gibi insanları istihdam ederdi. Neyse ki İustinos devrinden ve Theodora'nın yaşamakta olduğu yere yakın bir yerden günümüze ulaşan bir belge sayesinde, bir özel soruşturmacı görevlendirilmesini gerektirebilecek meselelerin neler olduğu hakkında fikir edinebiliyoruz.

Söz konusu belge, Suriye sınırları içindeki, adından da anlaşıldığı üzere Fırat {Euphrates} Nehri'nin batı kıyısına bitişik Euphratentis eyaleti-

nin Kyrrhos kentinde olup bitenleri soruşturmak üzere görevlendirilen Thomas adlı bir imparatorluk ajanı (*agens in rebus)* tarafından düzenlenmiş bir rapordur. Bu özel davada, son atanan Sergios isimli piskoposun davranışları hakkında kafasında soru işaretleri olan kişi, Antakya'nın baş maliye görevlisi (*defensor*) idi. *Praefectura praetorio* bünyesinde istihdam edilen bir tür "içişleri" görevlisi olan ajan, Kyrros'ta son derece rahatsız edici birtakım şeyler döndüğünü ortaya çıkardı.

Yurttaşların Kilise tarihinin yanı sıra bazı yerli kutsal adamlar hakkında da bir kitap yazmış olan eski piskopos Theodoretos ile iftihar ettikleri anlaşıldı. Her iki kitap da günümüze ulaşmıştır ve bu kitapları okuyan herkes, Theodoretos'un dönemin güncel doktriner meseleleri ile ilgili tavrının tam anlamıyla Ortodoks olmadığını derhal görecektir. *Defensor*da şüphe uyanmasına neden olmuş gibi görünen olay, Theodoretos'un şaibeli teolojik ünü ile ilgili bir olaydı; çünkü en son düzenlenen festivalde Theodoretos'un portresinin yanı sıra Konstantinopolis'in eski piskoposu Nestorius gibi başka yerli kahramanların da portrelerini taşıyan iki rahip, bir arabayla tüm kenti dolaşmışlardı.

Nestorius burada kilit noktadır; o dönemde kendisinin sadık bir destekçisi olan Theodoretos'tan çok daha büyük bir sorun teşkil ediyordu. Nestorius, Meryem'in *Theotokos*'tan (Tanrı'nın annesi) ziyade *Kristokos* (Mesih'in annesi) olduğu iddiasındaydı. Kalkedoncu eğilimlere sahip birine bile aşırı gelen bu görüşler, teolojik dehasını içinde yaşadığı dünyada işlerin nasıl yürüdüğüne ilişkin engin kavrayışıyla birleştirmiş bir adam olan İskenderiyeli Kirillos'un talebiyle 431'deki Efes Konsili'nde mahkûm edilmişti. Kirillos'un Efes'te kazandığı zafer, esas olarak, II. Teodosius'un Nestorius'un apaçık zararlı olduğu konusundaki ısrarı kadar, fazla fazla rüşvet verdiği saray görevlileri sayesinde elde edilmişti. Nestorius sonuç olarak önce Petra'ya (modern Ürdün'de bir kent) ardından da ömrünün sonuna kadar bir Spartalı gibi yaşadığı* Yukarı Mısır'daki Harga Vahası'na sürüldü. Theodoretos, Efes Konsili bildirgesi açıklandıktan sonra bile Nestorius'un sadık bir destekçisi olarak kaldı, dolayısıyla fiilen ev hapsine çarptırılması kimseyi şaşırtmadı; ardından

* Yurttaşları için son derece disiplinli, sade, her türlü zevk ve lüksten uzak bir yaşam öngören, eski Yunan'daki Sparta kent devletinden gelir. "Sadeliği, tutumluluğu veya lüks ve konfordan uzak durması ile tanınan" anlamında kullanılan bir sıfat/deyimdir-ç.n.

449 yılında yapılan İkinci Efes Konsili'nden sonra da kısa bir süreliğine görevden alındı. İki yıl sonra, eski görevine iade edildiği için teşekkürlerini sunmak üzere Kalkedon Konsili'ne katıldı. Muhtemelen 450'nin ortalarında öldü, öldüğü güne kadar heterodoks tarzını korudu.[8]

Nestorius'un görüşleri Roma İmparatorluğu'nun büyük bölümünde heretiklik olarak görülmesine rağmen, Euphratensis'e göre nehrin hemen karşı kıyısındaki Pers İmparatorluğu'nda güçlü bir Nestoriusçu {Nasturi} topluluk vardı. Nasturi misyonerler, ayrıca Roma ve Pers imparatorlukları arasındaki çöl arazisinde hâkim Arap kabilelerini kendi Hıristiyanlık kollarına döndürmeye çalışıyorlardı ve bunda hatırı sayılır bir başarı elde etmişlerdi. Bu faaliyetlerin sonucunda gizli Nasturilik artık basit bir dinî mesele olmaktan çıkıp imparatorluğun güvenliği açısından tehlikeler barındıran bir dinî mesele haline geldi çünkü Nasturi Arapların, kendilerini heretik olarak gören Konstantinopolis rejimine karşı pek de iyi hisler besledikleri söylenemezdi. Gerçekten, liderleri Zerdüştiliğe mensup olan Persler, Araplara zulmetmediği sürece, Arapların Konstantinopolis'i tercih etmesi için hiçbir neden yoktu.

Mevcut durumda Kyrros sakinleri, imparatorluk makamlarının, Piskopos Theodoretos'a ve onun rehberine alenen saygı göstermelerine merhametle yaklaşmayacağının tamamen farkındaydılar. Bu yüzden, etrafta gezdirdikleri Nestorius portresinin o bildikleri heretik Nestorius'a değil, aynı adı taşıyan bir şehide ait olduğunu iddia ederek yalan söylediler. İustinos'un soruşturmacısı bu iddiayı araştırdı ve sadece bu isimde bir şehit olmadığını bildirmekle kalmayıp bizzat Sergios'un Nestorius anısına ilahi okuduğunu ve törene askerlerin de katıldığını ihbar etti. Bu özellikle rahatsız ediciydi çünkü İustinos çok kısa bir süre önce tüm askerî personelin Kalkedon inancını desteklemesini emretmişti ve bu açık itaatsizlik, Perslerle aralarındaki hasmane durum da dikkate alındığında askerlerin sadakatleri konusunda ciddi soru işaretleri doğuruyordu.[9]

"Özel ajan" Thomas, bu bilgileri edinmek için muhtemelen kendisini riske atmıştı ve soruşturmakta olduğu meselenin yöresel niteliği, kendisinin dışardan gelen biri olması nedeniyle muhtemelen işini daha da zorlaştırıyordu. Makedonia ve Theodora'nın toplamakta olduğu malzemenin de bunun gibi bir hassasiyete sahip olması kuvvetle muhtemeldir. Hazırladıkları raporlar, bu dönemde doğrudan Mavilerin istihbarat ağının yönetimini üstlenmiş gibi görünen Jüstinyen'e gidiyordu.

(Jüstinyen'in casuslarından birinin Orta Anadolu'da taverna işleten bir kadını hamile bıraktığını öğreniyoruz ki bu ilişkinin meyvesi sonradan aziz ilan edilecektir.) Jüstinyen'in bu ağa dahil oluşu, Vitalianus'un öldürüldüğü tarihlerde bir miktar önem kazanmış gibi görünüyor; muhtemelen, Vitalianus'un konsüllüğünü kutlamak için düzenlenen oyunlar ile Jüstinyen'in 521'de kendi konsüllüğünü kutlamak üzere hesapsızca harcama yaptığı oyunlarla bağlantılı olarak.[10]

Jüstinyen kimdi, nasıl biriydi? Theodora ile ilişkileri başladığı sırada halihazırda güçlü bir figür olmasına rağmen muhtemelen oldukça yalnızdı. Anlayabildiğimiz kadarıyla, o güne kadar münzevi denebilecek bir hayat sürmüştü. Artık otuzlarında olmasına rağmen evlenmemiş olması, muhtemelen aristokratların kızlarını, şimdi yüksek rütbeli bir general olsa bile, bir köylünün oğluna vermeye yanaşmamasına yorulabilir ama aynı zamanda sosyal bakımdan kendine güvenmemesinden de kaynaklanıyordu. Geçmişinde herhangi bir ilişki yaşadığına dair bilgimiz yok ve bu bilgi yoksunluğunun nedeninin, son derece az ilişki yaşamış olması makul bir çıkarım. Gayrimeşru çocukları olmadığını biliyoruz; ondan nefret eden Prokopios bile Jüstinyen'in zamanını sarayda kadınları kovalamakla geçirdiğinden bahsetmez. Daha çok, uykusuzluktan mustarip, çok az yiyen ve derin bir yalnızlık içinde yaşayan, yoğun teolojik düşüncelerle meşgul biri olarak tarif edilir. Jüstinyen'in kaleme aldığı ve günümüze ulaşan en eski belgelerden birinde, 520 yılında Roma'daki Papa Hormisdas'a yazdığı bir mektupta, Augustin'in teolojik çalışmalarından alıntılar yapabildiğini, katı Kalkedonculuk ile onun Severus geleneğini takip eden teolojik olarak daha ılımlı muhalifleri arasında bir uzlaşma sağlanmasını teşvik etmekle ilgilendiğini görüyoruz. Jüstinyen, bu amaçla, Teopaşizm olarak bilinen doktrinin, yani Tanrı'nın acı çekebileceği inancının çekimine kapılmıştı. Bu öğreti, ilk olarak, 519 yılında, meseleyi tartışmak üzere Konstantinopolis'ten Roma'ya giden, aralarında Vitalianus'un bir akrabasının da olduğu dört keşiş tarafından ortaya atılmıştı. Bu yaklaşımın çekiciliği, Mesih'in sadece tek bir ilahî doğası olmasına, ki bu Kalkedon karşıtları için can alıcı noktaydı, ama aynı zamanda bir insan gibi acı çekebilmesine, ki bu da Kalkedoncular için çok önemliydi, imkân vermesinden ileri geliyordu. Hormisdas kayda değer tartışmalardan sonra bu öğretiyi reddetti ama Jüstinyen'in konuya duyduğu ilgiyi dizginleyemedi.[11]

Resim 5.1. Jüstinyen'in Konstantinopolis kentinin siluetine kattığı en muhteşem anıtlarından biri olan Ayasofya Kilisesi'ne duyduğu bağlılığın anısına yapılmış bir mozaikte görülen Jüstinyen.
© Album / Art Source, NY

Jüstinyen'in karakterinin yaşamı boyunca çokça dillendirilen bir yönü, bazı durumlarda haddinden fazla sergilediği bir özellik olan derin kişisel bağlılık duygusu idi. Astlarına iş devredebilmiş olması muhtemelen bu sadakat duygusunun bir sonucuydu. Belki de zaman zaman tereddüde düşüyordu, özellikle maiyeti arasında fikir ayrılıkları baş gösterdiğinde. Görünüşe göre soğukkanlı biriydi ve güçlü bir sorumluluk duygusu vardı. Belki biraz romantikti, kesinlikle büyük hayalleri vardı ve teoloji kadar tarihten de hoşlanıyordu. Arkadaşları, onun döneminde yetkili konumlara yükseldi: İkisi de onun muhafızıyken general olan Belisarios ve Sittas; başarılı hukukçu Tribonianus; maliye bakanı olacak olan Kapadokyalı İoannes - hepsi de geleneksel aristokrat sınıfın dışındandı. Kendisine benzediğini düşündüğü insanlarla daha mı rahat hissediyordu? Az önce bahsedilen karakterlerden biri, Tribonianus, çelişik duygular ta-

şıyan bir insandı - pagan olduğu bile iddia ediliyordu, çünkü muhtemelen ilgi alanı teoloji değil felsefeydi. Buradan çıkarabileceğimiz sonuç şudur; Jüstinyen kendi dinî görüşlerine içtenlikle inandığı için, teoloji, onun yakın çevresinin bir üyesi olmak için turnusol kâğıdı değildi. Öyle olsaydı, Theodora'nın bu çevreye girmesi hiçbir zaman mümkün olmazdı.[12]

Bir şekilde Theodora, Jüstinyen'in dikkatini çekti. Maviler açısından özellikle iyi bir casus muydu? Verdiği raporlarda onu diğerlerinden ayıran belli bir zekâ pırıltısı ya da kıvraklık mı vardı? Bunu bilemiyoruz ama Jüstinyen'in ona çok hızlı ve sırılsıklam âşık olduğunu biliyoruz. Daha önce de belirttiğimiz gibi, ikilinin ancak 521 ya da 522'de, Jüstinyen'in İustinos'u -Prokopios'a göre İustinos'un, Theodora'dan nefret eden karısı Euphemia'nın ölümünden sonra- eski oyuncularla yüksek rütbeli görevlilerin evlenmesine izin veren bir kanun çıkarması için zorlamasından sonra evlenebildiklerini söyleyen Prokopios'un, hikâyedeki boşlukları doldurma becerimize azıcık katkısı oluyor. Ancak Jüstinyen'in 530'larda yaptığı kodifikasyona dahil edildiği için kabul ediliş tarihini bildiğimiz yasa metninin kendisi daha çok yardımcı oluyor. Efesli İoannes'in *Lives of the Eastern Saints* adlı kitabı, evliliğin 522'nin sonu ya da 523'ün başı itibariyle gerçekleşmiş olması gerektiğini ortaya koyuyor.

İustinos, söz konusu yasayı 521 Haziran-522 Temmuz tarihleri arasında *praefectus praetorio* olan Demosthenes'e gönderdi ve muhtemelen metnin taslağını Demosthenes bizzat kaleme aldı. Lidyalı İoannes, Demosthenes'i işgal ettiği makamla ilgili çok dar bir bakış açısına sahip bir adam olarak tarif eder ki bu İoannes'in hiç de hoşlandığı bir şey değildi; buna rağmen Jüstinyen, muhtemelen yeni yasa konusunda kendisine verdiği desteğin karşılığında Demosthenes'i 529'da aynı göreve yeniden atadı. Belgenin dili, bazı yerlerde sıradışı bir biçimde kişiye özgüdür, Theodora'ya çok benzeyen birini tarif eder, bu da Theodora'nın o dönemki konumuna ilişkin yararlı bir kavrayış ve onu harekete geçiren güçlerin ne olduğunu anlık da olsa görmek bakımından eşi az bulunur bir fırsat sunar. Gerçekten, bu yasa gerçek Theodora'nın hangisi olduğuna dair gizemi çözme çabamızda elimizdeki en önemli kanıtlardan biri olabilir.

Evlilik yasası, imparatorun, imparatorluk halkının iyiliğini gözetmenin imparatorluğun hayrına olduğunu ifade ettiği uzun bir girizgâhla

başlar. İmparatora göre, "kadınların değersiz olanı seçerek [ve] cinsiyetlerinin barındırdığı zayıflıklardan dolayı namuslu olandan saparak yaptıkları hatalar, yerinde bir ölçülülükle düzeltilebilir ... kadınlar daha iyi bir konuma ulaşma umudundan hiçbir şekilde mahrum bırakılmamalıdırlar". Bir imparatora yakışan, her gün "o olağanüstü merhametiyle" ölümlülerin işledikleri günahları affeden Tanrı'nın iyiliğini örnek almaktır. Buradaki esasa ilişkin ilk madde, kölelere bile azat edilerek imparatorluğun tanıdığı ayrıcalıkla kendilerine özgür doğmuş insan statüsü verilirken, "tiyatroculuk mesleğini kendi isteğiyle ifa eden ama sonra içinde bulundukları kötü durumu küçümseyerek reddeden, fikir değiştirip bu onur kırıcı mesleği bırakan kadınların, hiç hataları olmasa bile, onları sahneye geri dönmek zorunda bırakabilecek şekilde imparatorluğun ihsanından yararlanma umuduna sahip olmamalarının" haksızlık olacağını ifade eder. Bu nedenle, İustinos, "kötü ve onur kırıcı hayatlarını arkalarında bırakmayı seçen ve daha iyi bir yaşama kucak açarak kendilerine saygınlık bahşedilen" kadınların, meşru evlenme hakkı için imparatora başvuruda bulunabileceklerini buyurdu. Kadın oyuncularla evlenenlerin, eski yasaların hükümlerine göre evliliklerinin geçersiz kılınacağından korkmalarına gerek yoktu; eski oyunculara hiçbir biçimde "onur kırıcı bir lakap" takılamayacaktı. "Hiç günah işlememiş kadınlar"la aynı statüde olacaklardı.

İkinci madde, erkeğin eski bir oyuncu ile evliliğinden olan çocuklarının meşru çocuklar sayılacağını ve erkeğin önceki evliliğinden olan çocuklarıyla aynı haklara sahip olacağını düzenliyordu. Üçüncü madde, kadınların, evlenme hakkı için geçerli bir başvuruda bulunup sonradan bu evliliği ertelemek istemeleri halini öngörür. Bu durumda kadın evlenmemiş olsa bile, iyi bir itibara sahip olma statüsüne zarar gelmeyecekti. (Theodora bakımından böyle bir durum söz konusu olmadı ama o dönemde olasılık dahilindeydi.) Üçüncü maddeyi güçlendiren bir düzenleme olan madde 4, "imparatorun kendi isteğiyle bahşettiği bir armağan olarak kendilerine evlilikten önce saygınlık kazandırılmış kadınlar, bunu talep etmemiş olsalar bile, kadınların belirli erkeklerle evlenmesini men eden diğer her türlü lekeden de arınmış sayılacaklardır" der. Madde 5, anneleri sahne hayatını terk ettikten sonra doğan kızların "eski bir oyuncunun kızının belirli erkeklerle evlenmesini yasaklayan ... yasalara tabi olmayacağını"; ve anneleri kariyerlerine son vermeden önce doğan

kızların da evlenme hakkı için başvurabileceğini düzenler - "halihazırda rütbeleri ya da başka bir sebepten ötürü oyuncu kadınların kızları ile evlenmeleri yasaklanmış olanların birleşmesi ... yasaklanmayacak"tı.

Altıncı madde, anneleri meslek yaşamı devam ederken ölmüş olan kadınlara odaklanır. Bu kadınlar da, eğer isterlerse evlenme hakkı için imparatora başvurabileceklerdi. Sonraki madde, diğer yasalardaki, eşit statüde olmayan şahıslar arasındaki evliliği yasaklayan maddelerin kadın oyunculara uygulanamayacağını hüküm altına alır ve aynı zamanda imparatorluğun enseste ve diğer "menfur" birleşmelere karşı olduğunu ilan eder. Son olarak, yeni yasa İustinos döneminin başından itibaren geçerli olacaktır.[13]

Bu kanunu hazırlayan kişinin aklında Theodora olabilir miydi? Eğer, örneğin Konstantinopolis patriği, tahtın potansiyel varisi ile Kalkedon karşıtı toplulukla ilişki içinde olan birinin evliliğine itiraz edecek olsaydı, Theodora kendisini tam da madde 3'te tarif edilen durumda bulacaktı. Ayrıca, Theodora'nın eskiden Hekebolus'un cariyesi olmasından kaynaklanan her tür evlilik engelini de madde 4 ortadan kaldırıyordu. Kadın oyuncunun mesleğini icra ettiği sırada doğan kız çocuğunun -yasanın burada *liber* ("çocuk") yerine özellikle *filia* ("kız çocuk") demesi ilginçtir- aynı şekilde evlenme hakkı için geçerli bir başvuruda bulunabilme hakkına sahip olduğunu düzenleyen hüküm de Theodora'nın kızı için getirilmiş bir ayrıcalık gibi durur.[14]

Son olarak, yasanın çıkarıldığı 521-522 yılı da Kalkedon karşıtlığı davasında Theodora'nın önemli bir yeri olduğunu iddia eden Efesli İoannes aracılığıyla ulaşan bir hikâyenin anlamını kavramamızı sağlar. İustinos'un, Kalkedon karşıtı liderleri Pers İmparatorluğu sınırında çok önemli bir kent olan Amida civarındaki manastırlardan aynı yıl sürüp çıkardığını İoannes'ten öğreniyoruz. Cemaat liderleri acımasız koşullarda Petra kentinin yakınlarına sürgüne gönderildi.

Sonrasında neler olduğuna ilişkin boşlukları doldurabilmemizi yerdeki bir çukura ilişkin bir hikâye sağlıyor. Mısır'daki Mendes kasabasının yaklaşık üç buçuk kilometre dışında bulunan bu çukur, Theodora'nın araya girip Jüstinyen'den sürgünlerin Petra'dan gönderilmesini sağlamasının ardından, birkaç sayfa önce tanıştığımız özel ajan Thomas'ın değil, bir başka Thomas'ın altı yıl boyunca hayatını geçirdiği yer olması nedeniyle önemlidir. Thomas, daha önce bir başka kutsal adamın ika-

meti olan bu çukurda yaşamayı, bölgede hâkim olan lüks yaşam tarzı kendisini dehşete düşürdüğü için tercih etmişti. Thomas'ın delikte yaşamaya başlamasının altıncı yılında, yani 529'da, yani Amida sürgününün sekizinci yılında, Amida'nın eski piskoposu Mare'nin öldüğünü öğreniyoruz. Bu nedenle cemaatin yeniden Mısır'a yerleştirilmesini sağlamak için nüfuzunu kullanmasını istemek üzere Theodora'ya başvuran elçi heyeti, Konstantinopolis'e 523'ten daha geç bir tarihte gelmiş olamazdı. Jüstinyen'den "o tarihte general, patrisyen ve kralın yeğeni" olarak bahsetmişlerdi. Theodora da, "*porneion*dan [kadın oyuncular topluluğu] gelme, ancak o tarihte patrisyen ve Jüstinyen kral olduktan sonra kraliçe" olarak anılır. Her ikisine de statü belirleyen bir unvan olan patrisyen rütbesinin verildiği tarih 523'tü; daha sonra buna kısaca değineceğiz. Aynı metin, Jüstinyen'den "o zamanki kocası" diye bahseder. Tüm bunlar Jüstinyen'in kariyeri hakkında bildiklerimizle örtüşüyor. Theodora'ya yapılan referanslar da bu yeni evlilik yasasından Theodora'nın statüsü hakkında öğrendiklerimizle uyuşuyor.[15]

Yardım istemek için Theodora'ya yanaşanlar hayal kırıklığına uğramadı. Jüstinyen, her ne kadar onları eski yurtlarına yeniden yerleştiremeyecek olsa da Theodora'nın onlar için bir şeyler yapılması ricasını kabul etti. Bir başka anlatıya göre, aşağı yukarı aynı zamanlarda, İskenderiye'deki katı bir Kalkedoncu olan Piskopos Paulos'un bir diyakozun oğlunu öldürmesi olayında, Paulos'un zalimliğinin, Theodora aracılığıyla imparatorluğun dikkatine sunulduğu söylenir. Paulos yıl içinde görevden alındı. Bu hikâye bize her ne kadar daha sonraki döneme ait olan ve Theodora'dan imparatoriçe olarak bahseden Süryanice bir kaynak aracılığıyla ulaşmış olsa da doğruluk payı olabilir: Paulos'un görevi sadece bir yıl sürdü ve bu hikâyenin taşradan Konstantinopolis'e bilgi akışının nasıl sağlandığına ilişkin çizdiği resim, sürgün edilmiş Amidalı rahipler hakkındaki anlatılanlardan etkilenmiş gibi görünmüyor.[16]

Halk, kimin "gözde", kimin topun ağzında olduğunu anlamak için sarayı çok yakından izliyordu; dolayısıyla bu son derece sıradışı evliliğin haberi duyulur duyulmaz, insanların sorunlarını, aracılık etmesi umuduyla Theodora'ya getirmeleri şaşırtıcı olmayacaktı. Ayrıca, Theodora da hızla onları dinlemeye can attığının bilinmesini sağlamış olabilirdi. Ateşli bir Kalkedon yanlısı olan Euphemia'dan, kesinlikle farklı biri olacaktı. Gerçekten, eğer Prokopios'un Euphemia'nın bu evlilikten önce

öldüğüne ilişkin söylediklerinde gerçeklik payı varsa, bu Euphemia'nın kocasının hükümdarlığının henüz çok başlarında öldüğü anlamına gelir ve 520'den sonra hayatta olduğuna dair elimizde hiçbir kanıt olmaması, zorunlu olarak kayıtlarda bir eksiklik olduğuna yorulamaz. Euphemia'nın Konstantinopolis'te kendi inşa ettirdiği bir manastırda dinlenmeye çekildiği söylenmektedir ve İustinos'un, öldüğünde bedenlerinin aynı lahite konulmasını emretmesi, eski eşine duyduğu güçlü bağlılığının bir işaretidir. Euphemia'nın Theodora'ya karşı ilan ettiği düşmanlık açıkça (ve kelimenin tam anlamıyla) kısa ömürlü oldu; Prokopios'un, bunun aksini iddia etmeye hevesli olması, karşısına çıkan herhangi bir söylenti veya imanın anlamını saptırma ve abartma eğiliminin bir başka örneğidir.[17]

Jüstinyen'in Amida'dan sürgün edilenlere yardım etme kararı, sarayda her yere hâkim olan katı Kalkedoncu atmosfer göz önünde bulundurulduğunda, kariyerindeki en doğru hareket olmayabilirdi; ama en başta, bunun nedeni Theodora ile yakınlaşması da değildi. Açıkçası Theodora'yı mutlu edebilmek için bir şeyler yapması gerektiğini düşünüyordu - bu ilişki, çok büyük bir güç dengesizliği ile başlayan ilişkilerin pek de tipik bir örneği değildir. Theodora'nın Jüstinyen üzerinde dillere destan bir etkiye sahip olduğunu çok daha açık görüyoruz.

Evlilik yasası ve Amidalı elçiler hikâyesi, sadece, Jüstinyen'in konsüllüğü döneminde Theodora'ya tutkuyla âşık olduğunu değil aynı zamanda ilişkilerinin çok hızlı serpildiğini de gösterir. Evlilik yasasının dili, Theodora'nın, kızının geleceğiyle yakından ilgilenmeye devam ettiğini akla getirir. Aynı zamanda, Sittas ile evlenecek olan kız kardeşi Komito'ya da sahip çıkıyor olabilir. Jüstinyen'in koruması olan ve sonra da generalliğe yükseltilen Sittas'ın yakışıklı ve aynı zamanda çok yetenekli bir genç olduğu söyleniyordu. Daha önce de belirtildiği gibi, General Belisarios da, bir kadın oyuncuyla, Selanikli ünlü bir araba sürücüsünün kızı Antonina ile evlenecekti. Evlilik yasasına hâkim olan ve Severus'un yazdıklarını andıran günahtan kurtarma dilinin, özellikle belirli biri tarafından telkin edildiği kanıtlanamasa da, bir kadının yapabileceği kötü seçimlere yapılan vurgu, gözümüzden kaçamaz: Yasanın tercih ettiği terimler, kadını kendi geleceğini belirleme konusunda aktif taraf haline getirir.

Theodora da kendini böyle mi görüyordu? Öyle olduğuna dair kesin işaretler vardır. Siyaseten çok akıllıca değildiyse bile, Kalkedon karşıtı

inançlarına sadık kaldı; Jüstinyen'le evlenmeyi garanti altına almak için bile inançlarını terk etmeyecekti. Theodora, Bizans'ın kamusal sahnesinde dinine son derece bağlı ve kararlı bir kadın olarak boy gösterir, dostlarına sonsuza dek bağlı kalır. O *hem* bir patrisyen *hem de* eski bir oyuncuydu ve hayatı, keskin uçlarda yaşanan bir hayat olmuştu; gücün zirvesine ulaştığı anda bile o güne kadar olduğu insandan farklı biri olmayacaktı.

Konstantinopolis sahnesinde Theodora'yı özgün kılan sadece geçmişi değildi. Geçen yirmi-otuz yıl içinde, iktidar koridorlarında genç ve güzel sarışın bir kadın, her zaman görülen bir şey değildi.[18] II. Theodosius'un öldüğü 450 yılından beri Roma devletindeki hâkimiyet büyük ölçüde anaerkillikle gerontokrasi arasında gidip gelmişti. Theodosius'un kırk dokuz yaşında öldüğü tarihten itibaren yetmiş yıl içinde, sadece tek bir genç imparator tahta çıktı, o da Theodosius'un öldüğü yaştaydı: Kırk dokuz-elli yaşlarını süren Zeno. Marian ve Leon altmışa yakındı, Anastasios altmışın üstünde ve İustinos da yetmişten fazlaydı. Ariadne, tıpkı II. Theodosius'un kardeşi Pulcheria gibi çok baskın bir güçtü ve Verina da cesur bir kadındı.

Bu dönemde hâlâ kırk yaşına gelmemiş ve son birkaç yıldır Vitalianus'un gölgesinde kalmış olan Jüstinyen, herkesin İustinos'un mutlak varisi gibi gördüğü biri değildi. Papa Hormisdas ile imparatorluk sarayı arasındaki günümüze ulaşan yazışmalardan bir sonuca varacak olursak, Hormisdas'ın aslında Vitalianus'u Jüstinyen'le eş imparator olarak düşündüğünü söyleyebiliriz.

Prokopios, İustinos'u Jüstinyen'in yönlendirdiğini iddia eder. Bu iddiasını desteklemek için iki ana meseleyi kullanır: Euphemia'nın Theodora'ya duyduğu nefret ve Jüstinyen'in Vitalianus'un ölümündeki sorumluluğu (gerçi bu olayları ya -açıkça- yanlış anlar ya da çarpıtır). Jüstinyen'in İustinos üzerinde tahakküm kurduğuna dair söylediklerinin doğru olabileceğini düşünmek için gerçekten tek bir neden yoktur. Hatta Jüstinyen'in 523 yılında veraset silsilesindeki yerini kaybetmek üzere olduğunu düşündüren bazı kanıtlar mevcuttur. Doğal olarak, olayın üzerinden yıllar geçtikten sonra somutlaştırılan bu anlatıma göre, -neyse ki, sadece Prokopios'un anlatımlarıyla bağlı değiliz- Konstantinopolis'te ve imparatorluğun diğer şehirlerinde Mavilerin başlattığı ciddi bir ayaklan-

ma söz konusuydu. İustinos, hiddetle, sokaklarda düzeni sağlaması için Theodotus isimli bir memuru görevlendirdi. Theodotus, sokakta düzeni sağlamaya çalışırken Theodosius adındaki bir saray görevlisini tutuklayıp ardından yargılamadan infaz etmek gibi bir hata yaptı. Bu, İustinos için çok fazlaydı, Theodotus'u derhal görevden aldı.

Bir versiyon budur. Bir başkasında ise, Mavilerin sergilediği şiddetin arkasındaki beynin Jüstinyen olduğu söylenir; Theodotus, Theodosius'u infaz ettikten sonra, tam da o sırada ciddi biçimde hasta olan "patrisyen Jüstinyen'i" tutuklayacağını ilan etti. Bu versiyona göre, İustinos işte bu noktada öfkelenip Theodotus'u kovdu, o da Kudüs'te yaşamak için şehirden ayrıldı. Prokopios'un hikâyesinde ise Jüstinyen, Mavilere, Ayasofya'nın içinde işlenen cinayet de dahil olmak üzere, cinayet eylemlerine girişmelerini telkin ettikten sonra hastalandı ve Theodotus'un atanmasının nedeni buydu. Theodotus'un çevresini kuşattığının farkına varınca birdenbire iyileşen Jüstinyen, Theodotus'un yürüttüğü soruşturmanın önünü kesebilmek için onun aleyhine delil toplamak amacıyla sayısız insana işkence etti. Adamın birinin sesini yükseltip Theodotus'a çamur atıldığını söylemesine rağmen İustinos yine de onu Kudüs'e sürgün etti.

Bir son dönem Mısır vakayinamesinde ortaya çıkan elimizdeki ikinci kayıt, birinin Prokopios'un hikâyesini, sadece ilk kaynağımızdaki (Malala'nın vakayinamesi) anlatıya nakletme çabasından ibaret olabilir. Elimizde Prokopios'un *Gizli Tarih*'inin o dönemde birileri tarafından okunduğu dışında, Mısır vakayinamesinde, vakayiname yazarının eseri bildiğine dair başka bir kanıt olsaydı, bu mantıklı bir önerme olabilirdi. Prokopios'ta ve bu ikinci kaynağımızda gördüğümüz, kesinlikle aynı hikâyenin versiyonlarıdır, her ikisi de söz konusu olaylardan epey sonra yazıldıklarından dolayı her ikisi de birileri tarafından okunmuş olacaktır - ve bu hikâyenin tam da yazılı bir formda olması, İustinos'un hükümdarlığının o döneminde Jüstinyen'le ilgili bu çok tatsız masalları dolaşıma sokan birilerinin olduğu anlamına gelir. En azından buna tamamen inanılabilir.[19]

Theodotus'la ilgili olan biten her ne idiyse, Jüstinyen vaziyetini kurtarmış ve 523'te patrisyenlik mertebesine yükseltilmişti; aynı statü Theodora'ya da verildi. Altıncı yüzyıl Konstantinopolis'inde patrisyen olmak hiç de kolay değildi. Olay hem Jüstinyen hem de Theodora için

kitlesel bir aleniyetle gerçekleşti ve hem şehirde hem de sarayda büyük çaplı kutlamalar yapıldı. Başlangıçta ilk dönem Roma Cumhuriyeti'nin aristokrat ailelerinin sahip olduğu "patrisyen" unvanı, Konstantin döneminde, imparatorun ayrıcalıklı gördüğü insanlara verilen kişisel bir seçkinlik nişanı haline gelmişti. Bütün üst düzey bir statü verme törenlerinde görüldüğü gibi etkileyici bir andı. Theodora'nın durumunda neden gerekli olduğunu tam olarak anlayamasak da -yeni bir patrisyenlik ihdası ile ilgili elimizdeki tüm tören kayıtları ileriki bir tarihe aittir ve sarayın henüz var olmayan kısımlarında meydana gelen olaylara ilişkindir- önce senatoya ve saray mensuplarına ardından da sıradan halka, imparatorluk hükümetinin hiyerarşik yapısını yansıtan bir dizi insana ilk kez takdim edildiğinden neredeyse emin olabiliriz.

Tören, büyük ihtimalle, üst düzey kamu görevlilerinin, o dönem bu tür törenler için hangi imparatorluk tören salonu kullanılıyorsa oraya götürülmesiyle başladı. Theodora dışarda bekliyor ve ona törenlerden sorumlu *silentiarios*lar eşlik ediyordu. Orada toplanmış bulunan ileri gelenlerin huzuruna çıkarılmadan önce İustinos'un önünde diz çökecekti. Bir görevli, Theodora'nın patrisyen ilan edildiğini yazan levhayı taşıyacak ve İustinos'un sağlığı için edilen dualardan sonra topluluk salonu terk edecekti. Ardından, etrafında senatörler, diğer patrisyenler ve saray görevlileri ile birlikte, iki ana takımın (önce Maviler ve sonra Yeşiller) "*Theodora eise Patrikios!*" ("Theodora, patrisyen ol!") diye tezahürat eden temsilçilerine takdim edileceği bir sonraki tören için sarayın bir başka bölümüne götürülecekti. Daha sonra Ayasofya'ya gitmek üzere saraydan ayrılacak, kilisenin narteksinde patrisyenlerin giydiği tören kıyafetlerine bürünecekti. Buradan da muhtemelen, daha sonraki patrisyenlerin yaptığı gibi, Kutsal Havariler Kilisesi'ne gidecek, takım ve halk liderlerinin karşısına çıkacaktı.[20] Bir zamanlar onu sahnede alkışlayanların ya da hor görenlerin ya da onu arzulayanların ya da oldukça muhtemeldir ki eski âşıklarının karşısında, yeni süslü elbiseleriyle dikilmenin Theodora'ya neler hissettirdiğini ancak hayal edebiliriz.

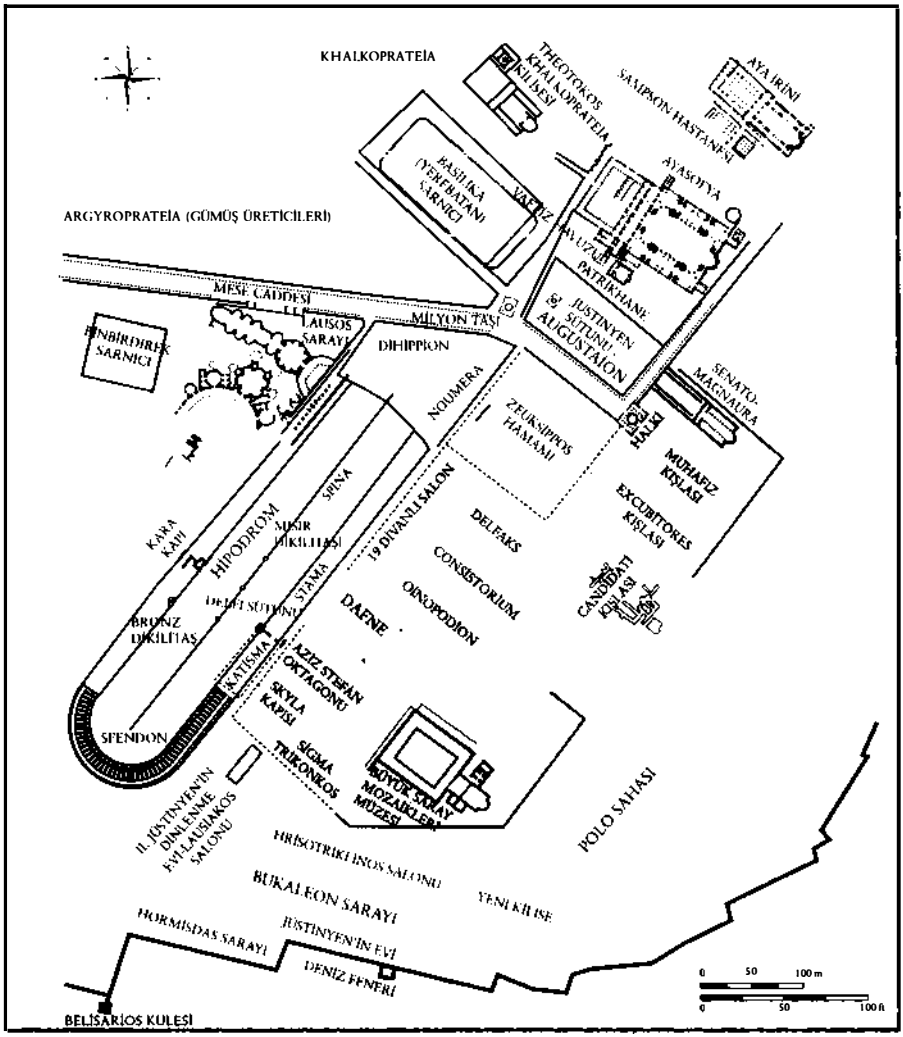
Artık evi, imparatorluk sarayı idi. Burası yekpare bir yapı değildi; daha çok, bugün ziyarete açık olan torunu Topkapı Sarayı gibi, pek çok binadan oluşan bir idare merkeziydi. Jüstinyen ve Theodora, bu nokta-

da, aynı kompleks içinde Hormisdas Sarayı* olarak bilinen binaya taşındılar. Saray adını mevcut papadan değil, dördüncü yüzyılda burada yaşamış olan Pers prensinden alıyordu. Jüstinyen'in Theodora ile birlikte buraya yerleşme kararı, geleneğin dışına çıkmak demekti; imparatorluğun gücünün geleneksel olarak sergilendiği bu bölge, Büyük Saray'ın kalbinin attığı yerdi, imparatorluk bürokrasisinin göbeğiydi. Kompleksin ana bölümleri, gözümüzde canlandırabildiğimiz kadarıyla, -büyük bir dinî mabedin ve şehir merkezinin altında kazı yapmanın pratik olmayışı ışığında çoğu şey belirsiz kalacaktır- batıya dönük büyük tören kapısı Halki'nin güneyine; devasa Zeuksippos hamamı ile Konstantin'in Ayasofya'sının önündeki Augustaion Forumu'nun arasından geçerek Mese'ye açılıyordu.[21]

Büyük Saray, antik tanrıların evi Olimpos Dağı gibiydi; ya da sakinlerinden biri bizi öyle olduğuna temin eder. Işıklı ve havadardı, herkes sarayın nerede olduğunu bilirdi. Bu kompleks içinde hayati öneme sahip yerler muhafızların kışlalarıydı: Birincisi Zeuksippos hamamına bitişik muhafızların (*scholae*) kışlası; daha sonra *candidati* (İustinos'un eskiden görev yaptığı birlik) ve Delfaks'ın sıra sütunlarına bitişik *excubitores*in ('gözcüler') kışlası; sonra Delfaks'ın kendisi ve son olarak da onun karşısında, doğuya doğru, adını imparatorluk konseyinden alan bir alan olan *consistorium* - kelime anlamı imparatorun "etrafında duranlar"dır (Latince *constare* fiilinden gelir). *Consistorium*un güneyi *onopodion*dur, Yunanca'da "eşeğin ayağı" anlamına gelen bu sözcük muhtemelen at nalı biçimindeki avluyu ifade etmektedir. Batıya doğru ilerlediğimizde, on dokuz divanlı kabul salonuna, buradan güneye döndüğümüzde büyük yemek salonuna, yani *tricliniuma* ulaşırız. *Tricliniumun* güney tarafından çıkıp doğuya dönersek, *Octogon* adı verilen bina ile karşılaşırız, buradan da Aziz Stefan Kilisesi ile bir başka kabul salonu olan Augusteus'a. İmparatorluk konutu Aziz Stefan'ın güneyindedir.[22]

Bu alanlardan belki de en önemlisi *consistorium*dur çünkü imparatorun kıdemli memurlarla toplandığı ve önemli elçileri kabul ettiği yer burasıdır. Buranın mor kumaşla kaplanmış, altın ve mücevherlerle süslü imparatorluk tahtına ev sahipliği yapma ayrıcalığına sahip, "sıvı

* Sarayın 306-307 yıllarında Konstantinopolis'e sığınan Pers prensi Hürmüz tarafından yaptırıldığı saray hakkındaki iddialardan biridir. Türkiye'de daha çok bilinen diğer adı da Bukaleon Sarayı'dır-ç.n.

Harita 5.1. Büyük Saray'ın planı

altın gibi" parlayan bir kubbeyi destekleyen "dört muhteşem sütunla" çevrelenmiş, "görkemli bir salon" olduğu söylenir. Kubbenin üzerinde, aralarında bir defne yaprağı tutan iki adet iki kanatlı Victoria heykeli ve büyük kapıların dışında, "layık olmayanları" buradan uzak tutan muhafızlar. Bu dönemde Theodora "layık olmayanlar" arasında sayılıyor olmalıdır zira toplantı devam ederken kadınların içeri girmesi yasaktı. (Bu değişecekti.) Üst düzey resmî ziyafetler, on dokuz divanlı

yemek salonunda {*triclinium*} verilirken imparator yerli ve yabancı elçileri Augusteus'ta kabul ediyordu. Theodora, Jüstinyen'in hayat arkadaşı olduğu dönemde ve başlı başına önemli bir insan haline geldikten sonra muhtemelen her iki salonda da boy gösteriyordu. Theodora özel misafirlerini ve kendisinden yardım isteyenleri muhtemelen Jüstinyen ile paylaştığı daha küçük Hormisdas Sarayı'nda kabul ediyordu.[23]

Jüstinyen'in zorlu günleri atlatması ve yükselmesi, Konstantinopolis'ten çok uzak bir yerde meydana gelen ve İustinos'un kendi yaklaşımını değiştirmesini gerektiren korkunç olaylarla bağlantılı olabilir. Bu yön değişikliği, İustinos'un sahip olduğu sadık Kalkedoncu siciliyle yardımsız çözebilmesi mümkün olmayan bir şey gibi görünmektedir çünkü olayların yaşandığı yer Kalkedon karşıtı cemaatin yaşadığı çok hassas bir bölgeydi. Denkleme yeni birinin girdiğini düşünmemizin nedeni, 523'te Suriye sınırının güvenliğinin ani bir tehditle karşı karşıya kalması ve bu tehdidin, ancak imparatorluk hükümetinin, dinî muhaliflerinin hakkından gelme becerisini ikna edici bir biçimde göstermesiyle ortadan kalkmış olmasıdır. Birdenbire kontrolden çıkan bir durumun hızlıca istikrar kazanması Theodora'nın bağlantıları sayesinde mi olmuştu? Her halükârda, felaket kesin olarak önlenmişti çünkü Konstantinopolis'te imparatorluğun doğu sınırındaki ve ötesindeki Kalkedon karşıtları ile nasıl baş edileceğini bilen birileri vardı ve bu grup sonraki yıllarda Theodora ile ilişki içinde olduğunu bildiğimiz kişilerden oluşuyordu. İmparatoriçe ile aşağı yukarı 524'te başlayan ilişkileri, Jüstinyen'in meşru varis olarak pozisyonunun sağlamlaşmasını sağlamıştı. 523-524'te ortaya çıkan bu durum, Konstantinopolis ile muhtelif Arap kabileleri arasındaki, Arap kabilelerinin birbirleri ile, Perslerle ve diğer Aksum (bugünkü Etiyopya) halkları ile olan ilişkileri ile ilgiliydi.

Konstantinopolis ile Afrika Boynuzu'nu birbirine bağlayan, karmaşık ve bu haliyle korkunç hikâye Arap Yarımadası'nın güney ucunda başlar. Bu bölge hem Roma dünyasında epey yüksek fiyatlarla alıcı bulan baharatların kaynağı olması bakımından hem de Güney Hindistan'ın iki ana limanını, özellikle de Doğu Asya ticaret ağıyla Akdeniz ticaret ağını birleştiren günümüz Bombay'inin üzerinde yer aldığı, büyük Hint Okyanusu ticaret rotası boyunca uzanıyor olması bakımından önemliy-

di. Konstantinopolis sarayının zarif kaftanlarının üretiminde kullanılan ipeğin yanı sıra baharatlar, özellikle metropolün üstün nitelikli yemeklerinin vazgeçilmezi olan biber, bu ticaret ağı üzerinden geliyordu. Ticaret rotasının batı ucunda, Kızıldeniz'in Mısır kıyısındaki Berenice limanı vardı, bu yüzden mallar son derece iyi korunan çöl rotası izlenerek Nil üzerindeki Koptos'a, buradan da gemilerle İskenderiye'ye nakledildiyor, buradan da varış limanlarına gönderiliyordu. Bir zamanlar, Fırat'tan başlayıp Suriye çölü üzerinden kervan kenti Palmira'yı geçerek Basra'da son bulan bir başka ünlü rota daha vardı; ancak bu rota, Pers krallarının neredeyse sürekli yaşadığı nakit akışı zorlukları göz önüne alındığında, Roma ile Pers arasındaki çatışmanın bir nedeni ve sonucu olarak büyük ölçüde kapalıydı.

Kızıldeniz ticaret rotası, ciddi malî sorunlar yaşamalarına rağmen yüzyıllar boyunca Romalıların ilgi alanı içinde oldu (Romalılar Hindistan'a gemilerle çok miktarda altın ve gümüş taşıdılar) çünkü Roma dünyasında egzotik ürünlere ulaşabilir olmak, nüfuz sahibi olunduğu anlamına geliyordu ve nüfuz her zaman satın almaya değerdi. İlk Roma imparatoru Augustus Arabistan'ı denetim altına almaya çalışmış ama çabaları akamete uğramış gibi görünüyor, kendisi sonradan bu çabasını reddetmiş ve orada ağır silahlı keşifler dışında başka bir şeyle uğraşmadığını belirtmiştir. İkinci yüzyılda Yemen'in güney sahili açıklarındaki Farasan adasında bir Roma garnizonu kurulduğunu biliyoruz. Muhtemelen, şimdi olduğu gibi o zaman da, Boynuz civarındaki korsanlık faaliyetleri endişe konusuydu.[24]

523 krizi patlak vermeden birkaç yıl önce, Kalkedon karşıtı topluluğa mensup bir Hıristiyan olan Aksum *negus*'u (kralı) Kaleb, Batı Arabistan'ı işgal etti. İşgal başarılı oldu ve Himyar olarak bilinen, Güney Yemen'den başlayıp Suudi Arabistan'ın batısına kadar uzanan şeridin kontrolünü ele geçirdi. Bu askerî seferle yerinden edilen hükümdar Zünuvas*, kısa süre önce Yahudiliğe dönen bir krallığa hükmediyordu. 523 kışında, kötü hava koşulları Aksum'dan takviye kuvvet gelme olasılığını ortadan kaldırınca Zünuvas saldırıya geçti, Aksum garnizonunu bozguna uğrattı ve bugünkü Suudi Arabistan'ın güneybatısında yer

* 517-525 yılları arasında, Arabistan'daki Himyar krallığının sonradan Yahudi olmuş kralı-ç.n.

alan Necran kentinde yaşayan Hıristiyan topluluğunu katletti. Yüzlerce kadın, erkek ve çocuk kiliselere doldurulup ateşe verildi; geriye kalanlaraysa yaptıklarıyla övünmek için kuzeye haberciler gönderen kralın huzurunda işkence edildi.

Zünuvas'ın yarattığı dehşetin canlı hatıraları on yıllar boyunca akıllarda kaldı, hatta muhtemelen dinî gerekçelerle yapılan zulümleri kınarken Kuran'ın seksen beşinci suresinde Necran'da insanların ateşte yakılmasına atıf yapan Muhammed peygamberin yaşadığı dönemde de hatırlanıyordu. Pers kralının hükmettiği topraklardaki Nasturileri, Yahudileri ve Zerdüştleri Kalkedon karşıtı Hıristiyan olmakla damgalayarak uluslararası endişelere neden olmak konusunda uzun bir kariyere sahip *daruso Parsaya* "Pers münazaracı" Simeon bu katliamı acımasız bir dille aktarır. Simeon, Theodora'nın hayranlık duyduğu bir adamdı ve 524'te Kaleb, Zünuvas'tan intikam almak üzere askerî harekât hazırlığı yaptığı sırada Roma'nın Pers sınırında huzuru sağlamak konusunda çok önemli bir rol oynamıştı.[25]

Necran katliamı, Arap Yarımadası'nda yaşayan halklarla yüz yüze olan bütün Roma yerleşimlerinin istikrarını tehdit eden dinî kabarış örneklerinden sadece biriydi. Zünuvas'ın, imparatorluk hükümeti ile fazlasıyla değişken bir ilişkisi olan Tiberia bölgesindeki (bugünkü İsrail) Yahudi âlimlerle işbirliği yapmış olabileceğine ilişkin bazı iddialar vardı, ayrıca Fırat'ın hemen batısındaki Hire kentinde mukim Lahmilerin* kralı III. El Mundir ile de temas halinde olduğu kesindi. Sorunun bir kısmı, İustinos'un adamlarının geçmiş birkaç yılın köklü dinî figürlerinin ayağını kaydırıp yerlerine başkalarını getirmesinden kaynaklanmış olabilir -Theodora'nın yakın zamanda yardımda bulunduğu Amidalı topluluk bunlardan biriydi- ve huzuru korumak için en çok çaba sarf eden iki kişinin Kalkedon karşıtı olması dikkat çekicidir. Bunlar, yukarıda bahsedilen Simeon ile Konstantinopolis'teki sarayın gönderdiği elçi Abraham'dı ve işleri aynı zamanda El Mundir'in rehin tuttuğu iki kıdemli görevlinin serbest bırakılması için müzakere etmekti.[26]

Zünuvas, El Mundir'e Hıristiyanların katledilmesi işinde kendisine

---

Elinizdeki kitabın İngilizce orijinal metninde "Nasrid Arabs." *İslam Ansiklopedisi*'ne göre devletin kurucusu Amr bin Adi'nin dedesinin adının bazı rivayetlerde Nasr olarak geçmesinden dolayı bazı kaynaklarda Nasriler olarak da geçer ki anlaşılan yazar bu kaynakları kullanmış-e.n.

katılmasını teklif etmişti; bu teklif, Zünuvas'ın hem Roma hem de Pers otoritesinden bağımsız olarak dinî aşırılığı, müzmin Roma ve Pers müdahalelerine olası bir alternatif olarak görmesi bakımından ilginçtir. O halde, El Mundir'in onu dinlemeye zaman ayırmasına şaşmamalı. Bir yüzyıl sonra, benzer güçler, ancak bu kez Necran'daki olayları olumlu hatırlamayan güçler, Kuzey Arabistan'daki kabileleri imanla beslenen bir ittifaka çekmeye çalışmak üzere bir kez daha Batı Arabistan'ın dışına çıkacaklardı. Bu kez, önde gelen liderler kulak verecekti ve bugüne kadar hissettiğimiz sonuçları olacaktı. Bu kez Etiyopya'daki Roma müttefiklerinden bir müdahale gelmesi ihtimali olmayacak ve olayda yer alan peygamber, Muhammed peygamber olacaktı.

Kuzey Arabistan'da Yahudi etkisindeki bir dinî hareketin ortaya çıkma ihtimali, 524'te El Mundir'in Ramla'da* yapılması talimatını verdiği toplantıya temel teşkil eden ve o tarihteki Roma sınırlarında hâkim olan güç dengesini bozabilirdi. Roma tarafında, bölge sakinleri ve göçmen halk için önemli bir buluşma noktası olan çöl sınırındaki Rusafa kentinin piskoposu Sergios'a -Romalılar buraya Sergiopolis derlerdi- eşlik eden Abraham ve Simeon'a ek olarak, Pers İmparatorluğu'ndaki Nasturi Kilisesi'nden üç temsilci ve karşı tarafta ise El Mundir'in önde gelen ve neyse ki hemen tüm taraflara sempatik gelecek şekilde, kendisi de Hıristiyan olan başkomutanı vardı. El Mundir ile başkomutanı arasında geçen ateşli tartışmaların ardından toplantıdan çıkan sonuç, Hıristiyanlara yönelik yeni zulümler yaşanmaması ve rehinelerin serbest bırakılmasıydı.[27]

Ramla'da alınan sonuç önemliydi. Barışın korunduğu ve İustinos'un uzun zamandır rahat vermediği insanlara ikna edici bir yakınlık gösterecek durumda olmadığı göz önünde bulundurulduğunda, Theodora'nın İustinos rejimi açısından ne kadar değerli olduğunun kanıtlandığı anlamına geliyordu. Başkentin son derece kutuplaşmış hali ve kutuplaştırıcı din politikaları, barışı korumayı sağlayan ilişkiler bakımından birtakım uğursuz sonuçlar doğurmadan imparatorluğa toptan ihraç edilemezdi. Jüstinyen ve özellikle Theodora, El Mundir'le baş edebilecek insanlarla kurulması gereken bağlantıları büyük ölçüde kurmuşlardı. Jüstinyen'in, Abraham'ın oğlu Nonnosus'u yeniden görevlendirecek ve Theodora'nın

* İsrail'in merkezinde bir kent. Arapça "kum" ya da "kumlu" anlamına gelir. Rama olarak da anılır-ç.n.

birkaç yıl sonra Simeon'un kemiklerinin Konstantinopolis'e, kendisine gönderilmesini isteyecek olmasının bir nedeni vardı. Benzer şekilde Theodora, Aksum'a yeni bir piskopos atanmasını sağlayacaktı. İran'daki Nasturiler, kendi aralarında gerçekten çok derin farklılıklara sahip olmalarına rağmen, felaket baş gösterdiğinde ezelî rakipleri Kalkedon karşıtlarıyla birleşeceklerini göstermişlerdi.

524'ün sonu itibariyle, Aksumlu Kaleb, Zünuvas'ın çıkardığı yangının son canlı anılarını da ortadan kaldırmıştı. Zünuvas kayıplara karıştı ve Kuzey Arabistan'da yeni bir Aksum sömürgesi kuruldu. Bütün bunlar çok önemli kazanımlardı. Ancak bunun gerçekten de Jüstinyen ve Theodora'nın başarısı olduğundan emin miyiz?

Böyle olduğunu düşünmenin bir nedeni, tek kelimeyle, doğru insanların seçilmiş ve istenen sonuçların elde edilmiş olmasıdır. Jüstinyen ve Theodora'nın Simeon ve Abraham gibi iki önemli aktörle sahip olduklarını bildiğimiz kişisel ilişkileri, Abraham'ın doğrudan Konstantinopolis tarafından gönderildiğinin söylenmesinde olduğu gibi, önemli bir ipucudur. Bu meselenin hallolmasından hemen sonra, Jüstinyen ve Theodora, konutları olan Hormisdas Sarayı'nın hemen yanına azizler Sergios ve Bakhos adına bir kilise yaptırdılar ve Rusafa bu Sergios ve Bakhos tarikatinin merkeziydi. Bu demek oluyordu ki, Ramla'nın baş aktörlerinden üçü -Simeon, Sergios ve Abraham- sonrasında da Jüstinyen ve Theodora ile olan ilişkilerini sürdüreceklerdi. Son olarak, imparatorluğun vereceği karşılığı koordine eden olası temsilcinin, bizzat Jüstinyen ve Theodora olmayacaklarsa, Hypatios olma ihtimali vardı. Hypatios, teknik olarak, 520'den itibaren doğuda komuta yetkisine sahip general (*magister militium*) konumundaydı ama neredeyse dokunduğu her şeyi berbat eden bir yapısı vardı: El Mundir'in elinde tuttuğu iki kıdemli görevli, Hypatios'un gözetimi altındayken kaçırılmıştı ve söylenenlere göre, o yıl içinde Jüstinyen'le araları o kadar kötüydü ki, Jüstinyen'i devirmek için Perslerle birlikte bir darbe planladığı iddia ediliyordu. Bu, bunun gibi hassas bir durumu başarıyla idare edebilecek birine işaret eden göstergeler değildir, her ne kadar kulağa o pek patrisyen burnu fena halde sürtülmüş gibi gelse de.[28]

524 yılı, Jüstinyen için önemli bir yıldı, Theodotus'un teşkil ettiği tehdit ne kadar büyük olursa olsun, artık öncesine göre çok daha sağlam bir konuma sahipti. Ertesi yıl İustinos'un halefi olma konusunda çok

önemli bir yol kat edecekti. Nitekim 525 yılında üvey babası ona en sonunda "kayzer"*, yani veliaht unvanı verdi. Artık tahtın tercih edilen adayı olduğu konusunda hiçbir şüphe kalmamıştı. Bununla birlikte tek aday o değildi ve yükselmesi belki de Roma ve Persler arasındaki ilişkilerde ortaya çıkan daha büyük karışıklıklardan kaynaklanmıştı. Hem bu ilişkiye hem de 523 yılında Jüstinyen'i korkutan, yönetici sınıf arasındaki ilişkilere hâkim olan gerginlik son bulmayacak ve gelecek yıllarda da onun ve Theodora'nın hayatını biçimlendirmeye devam edecekti.

* Ünlü Romalı komutan ve devlet adamı Jül Sezar'ın (Iulius Caesar. Latince okunuşu "Yulyus Kaysar") adından türetilen ve onun ölümünden bir süre sonra Roma'da kullanılmaya başlanan unvan. Sezar'ın evlatlığı Octavianus'un imparator olunca adına eklediği bu unvan, sonrasında tahtın veliahtını işaret eden bir unvan haline geldi. Roma'nın çöküşünden sonra bu imparatorluklar yıkılana dek Alman imparatorluğunda "kayzer", Rus imparatorluğundaysa "çar" şeklinde kullanılmaya devam edildi-e.n.

6. Bölüm

Halefiyet

Zünuvas Arabistan'da cinai kariyerine devam ederken, Roma'nın Pers sınırının karşı ucunda tuhaf olaylar vuku buluyordu. Karadeniz'de aşağı yukarı bugünkü Gürcistan'ın bulunduğu bölgeye karşılık gelen Lazika'nın kralı Tsate, Hıristiyan olmaya karar verdi. Resmî olarak Pers mandası altında olması nedeniyle, Perslere biat etmeyi reddetmek onun için oldukça dramatik bir karardı. İmparator İustinos memnundu, ona eş olarak Konstantinopolis'in soylu sınıfından bir kadınla birlikte, konumunu sembolize eden beyaz ve altın rengi muhteşem bir kaftan gönderilmesini sağladı. Pers kralı Kavad, kendi adına, başlangıçta öfkeliydi ancak sonunda, kuzeyindeki Hun Krallığı'nın (uzun bir süredir Persleri rahatsız eden ve arızi bir Roma müttefiki olan krallığın, beşinci yüzyılda Attila'nın kurduğu Hun İmparatorluğu ile alakası yoktur) hükümdarını öldürdüğü birtakım karmaşık müzakerelerden sonra İustinos'la yeni tartışmalar başlatmaya hazır olduğunu hissetti.[1]

Her iki hükümdarın da içinde bulunduğu durumda çarpıcı bir benzerlik vardı. Halefiyet meselesi Kavad'ın da zihnini meşgul eden en önemli meseleydi. Yetmiş yaşındaydı ve umutsuzca öz oğlu Hüsrev'in {Khusro} halefi olmasını istiyordu ancak saray hiziplerinin ve şimdilik onun tarafında olsa da baş belası güçlü bir heretik mezhebin muhalefeti karşısında bunu sağlayamayacağından endişe ediyordu. Uzun yıllar önce, ölmek üzere olduğunu anlayan İmparator Arcadius'un Pers kralı Yezdigirt'ten o gün küçük bir çocuk iken gelecekte II. Theodosius olacak olan küçük oğluna kol kanat germesini istediğine inanılıyordu. Yezdigirt kabul etmişti. Olayların bu beklenmedik yönde gelişmesine ilişkin elimizdeki tüm kanıtlar İustinos dönemi ya da sonrasının yazarlarına aittir ve bunların gerçekten yaşandığına inanmamızı gerektiren hiçbir sebep yoktur. Bu yazarların böyle bir şeyin yaşandığına dair kanaatleri,

Kavad'ın, oğlu Hüsrev'i içerde potansiyel suikastların hedefi olmaktan kurtarmak için İustinos'tan onu evlat edinmesini isterken bu hikâyeyi emsal aldığına dayanır. O dönemki *quaestor sacrii palatii*, kutsal saray *quaestor*u olan baş hukukçusu Proculus'un, konu bir senato toplantısında tartışıldığı sırada, imparatorun bu isteği kabul etmesi durumunda Hüsrev'in aynı zamanda Roma İmparatorluğu tahtında da hak sahibi olacağı konusunda kendisini uyarıncaya kadar İustinos teklifi kabul etmeye niyetliydi. Dolayısıyla rica reddedildi, bazı senatörler İustinos'un kendi veliahtlığını daha da sağlamlaştırdığı anın bu an olduğu kanaatindeydiler. Kral Kavad öfkeliydi, özellikle Hypatios'un kendisine isteğinin memnuniyetle karşılanacağı güvencesini vermiş olması nedeniyle.[2]

Bu olayın neden olduğu husumet her iki tarafın da savaş hazırlıklarına başlamasına yol açtı ve Hypatios'un Jüstinyen'den kurtulmak için Perslerle komplo kurduğu dedikodusu yayıldı. Neticede, ortaya çıkan sonuç, İustinos'un en sonunda sinirlenip Jüstinyen'in halefliğini güvenceye almak için daha resmî bir adım atması oldu. İmparatorun atmak üzere olduğu bu adımı atması için uzun bir zaman geçmişti, birinin onu Proculus'un yaptığı gibi cesaretlendirmesini beklemiş olması oldukça mümkündür. Derhal Jüstinyen'e, kayzer, yani tahtın resmî veliahtı unvanını verdi.

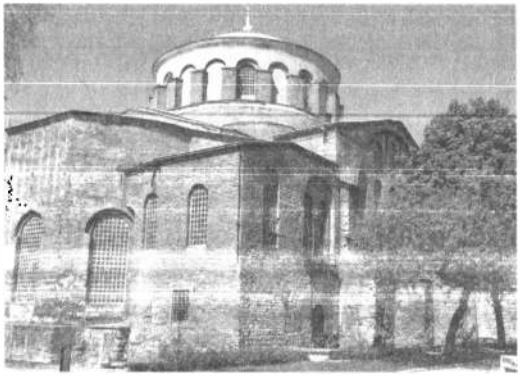
Sahneyi gözümüzde canlandırabiliriz. Belirlenen günde görevliler ve muhafızlar Delfaks'ta toplanır; patrisyen rütbesi taşıyanlar İustinos'un Jüstinyen'le birlikte oturmakta olduğu on dokuz divanlı salona alınır. Herkes hazır olduğunda, iki yönetici bu salondan Delfaks'taki görev nişanlarının üzerine sıralandığı bir altarın bulunduğu kürsüye giderken onlara refakat eden patrisyenlere Konstantinopolis patriği de katılır. Burada yapılan kısa bir duadan sonra, uşaklar yeni kayzere imparatorluk kıyafetlerini giydirmek için öne çıkar ve "İustinos ve Jüstinyen çok yaşasın; Tanrı, seçtiği imparatorlara uzun ömürler versin" ilahisinin ardından kalabalık "tüm zamanların en şanslısı" sözleriyle Jüstinyen'i alkışlar. Bir dua daha okunur ve hükümdarlar, tebaalarının rütbe sırasına göre onları selamlamak için beklediği salona geri dönerler.[3]

Theodora da oradadır, patrisyenlerle birlikte beklemektedir. Kocasını yeni ve muhteşem imparatorluk kıyafetlerini kuşanmış olarak izlerken, edilen dualar etrafında çınlarken neler hissettiğini hayal edebiliriz. Vakti gelince ve işler ters gitmezse, imparatoriçe, gelecekteki Augusta olacağı-

nı bilmektedir. Bir köylünün oğlu ile bir ayı bakıcısının kızı olarak, orada hazır bulunan patrisyenlere ne kadar aykırı bir çift gibi göründüklerinin fazlasıyla farkında olan sadece onlar olmalıdır. Yeni imparatorlarına alışmaları için insanlara zaman vermeli, rollerine çalışmalıdırlar; ayrıca güvenebilecekleri dostlara ihtiyaçları vardır.

Theodora ve Jüstinyen Hormisdas Sarayı'nda yaşamaya devam edeceklerdir; görünüşe göre, imparator şahsiyetlerine yakışır şekilde, bugün "Küçük Ayasofya Camisi" adıyla ayakta olduğu daha önce belirtilen Aziz Sergios ve Bakhos Kilisesi'ni planlamaya bu dönemde başlarlar (kilise 527'de tamamlanacaktır). Jüstinyen'in seçtiği yer kendi sarayına yakındı ve daha önce hamiliğini yaptığı Petrus ve Paulus Kilisesi'ne bitişikti. Saray kompleksinin bu bölümünün, böylelikle resmî varisin kendi dinî aidiyetini yansıtması istenmişti. Marmara Denizi'ne bakan her iki kilise de yoldan gelip geçenlerce görülmez. Sıradan halkın yeni kiliseyi görmesine ve orada ibadet etmesine izin yoktu, sadece saraya düzenli olarak kabul edilen, seçilmiş birkaç kişi bu şansa sahipti.

Sergios ve Bakhos, hizmet fikrini temsil eden azizler olmaları nedeniyle iyi seçilmiş isimlerdi. Ölümlerini saran efsaneye göre, çok yakın arkadaşlardı, her ikisi de askerdi ve dördüncü yüzyılın başlarında İmparator Maksimianus'un emriyle işkence edilerek öldürülmüşlerdi. Bu

Resim 6.1. 520'lerin ortalarında Theodora ve Jüstinyen tarafından Hormisdas Sarayı'nın yanına yaptırılan Sergios ve Bakhos Kilisesi, ikilinin deneysel mimariye olan merakını göstermektedir ve Konstantinopolis'te Mese boyunca uzanan devasa Aziz Polyeuktos Kilisesi ile tam bir tezat oluşturur.

© fotoğraf, David Potter

hikâye aradan yüz yıldan uzun bir zaman geçtikten sonra yazıldı ve bu tarikat, daha önce gördüğümüz gibi, piskoposu Ramla'daki konferansa katılmış olan Rusafa'da son derece önemliydi. Piskopos Severus 514 yılında şehitler konusunda vaaz vermişti ve Jüstinyen'in şehrin surlarının güçlendirilmesine katkıda bulunduğu tarih 520'lerdi.[4]

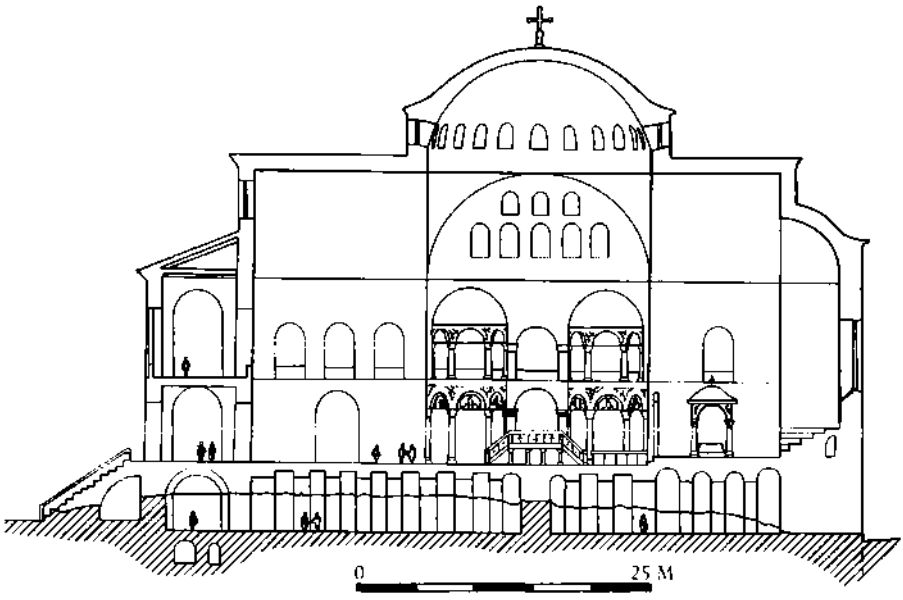
Yeni kilise, dönemin standart bazilika tarzına uygun inşa edilen ve cephedeki altarı gören uzun bir salon ya da neften oluşan Petrus ve Paulus Kilisesi'nden çok farklıdır. Sergios ve Bakhos Kilisesi, tersine, iki ana unsurdan oluşur: Dışta bir dikdörtgen üzerine oturan kubbeli bir sekizgen. Taban alanı aşağı yukarı yirmi üç metrekare olan bu sekizgen, alttan kubbeyi desteklemek üzere dokuz metreden biraz uzun iki katlı sütunlarla çevrilidir. Kiliseyi gören birinin aktardığına göre, kubbenin altındaki pencereler sayesinde iyi aydınlatılmış iç mekân, bir zamanlar altın ve diğer süslemelerin yanı sıra mozaiklerle kaplıydı. En göz önünde olan ise Rusafa'dan getirilen, Sergios'a ait bir yadigârdı (ayak parmağı).

Sergios ve Bakhos'un hizmete girmesi sadece imparatorluk çiftinin mimarî yaratıcılığının değil aynı zamanda Suriye ile olan bağlantılarının da anlaşılmasını sağladı; belli belirsiz de olsa havaya dönemin Kalkedon karşıtlığı kokusunu yayan bir iddiaydı bu. Petrus ve Paulus Kilisesi Roma'nın sözcüsüydü. Acaba bu iki kilisenin bu şekilde yan yana inşa edilmesiyle verilen mesaj, geçmişin anlaşmazlıklarının geçmişte bırakılması ve yeni dünya düzeninde farklı grupların birlikte var olmayı öğrenmeleri gerektiği miydi? Saray sakinlerinin pek çoğu, dinî anlaşmazlıklarla şehrin geri kalanının ilgilendiğinden daha az ilgileniyordu. Bu, uzun vadede gerçekleştirilmesi imkânsız olsa bile, duymaktan hoşlandıkları bir mesaj olabilir.

Sergios ve Bakhos Kilisesi'nin inşasıyla verilen bir başka mesaj, imparatorluk çiftinin, Büyük Saray'a taşınmayı hak etmediklerini düşünenler tarafından itilip kakılmaya niyetlerinin olmadığıydı. Özgün bir tarzda inşa edilmiş bu küçük kilise, bundan yirmi yıl önce saraydan başlayıp Kutsal Havariler Kilisesi'ne uzanan anacadde Mese boyunca İmparator Olybrius'un kızı, inançlı bir Kalkedoncu ve o dönemde dünyanın en varlıklı kadınlarından biri olan Anicia İuliana tarafından yaptırılan kiliseye verilmiş mimarî bir yanıt niteliğindeydi. İuliana'nın kilisesine yapılan göndermeyi okumak için çok uzağa gitmeye gerek yok, Sergios ve Bakhos Kilisesi'ne giren herkes görebilir. Kilisenin nefine oyulmuş mesaj

şudur: Başka hükümdarlar yararsız yaşamlar süren insanları onurlandırmayı tercih ederken, Tanrı'ya hürmet besleyen Jüstinyen bu kiliseyi, ateşle, kılıç zoruyla ve adaletsiz yargılamalarla inancından vazgeçirilemeyen, ölümüyle Cennete kabul edilen Aziz Sergios'a adadı. "Aklı Tanrı hürmetiyle parlayan, Tanrı'nın taçlandırdığı Theodora", haksızlığa uğramış olanlara yardım etmek konusunda hiç olmadığı kadar faaldi.[5]

Anicia'nın üslubu her zaman çok farklıydı; aynı zamanda eşit derecede kışkırtıcı. Anicia'nın Aziz Polyeuktos (daha eski bir zulüm döneminde olsa da, o da şehitti) Kilisesi, aile üyelerinden birinin yaptırdığı daha eski bir kilisenin yerine inşa edilmişti. Ayrıca yakındaki aile sarayını, manastır olarak hizmet etmesi için tahsis etti, bu şekilde, şehrin tam ortasında bir Anicia dinî bölgesi yaratmış oluyordu. Devasa Aziz Polyeuktos Kilisesi de bir tür deneydi: Büyük bir kubbeyi destekleyen nef duvarları ve merkez nef boyunca uzanan bir dizi dikmenin tamamına Anicia'yı kutsayan dizeler kazınmıştı. Bu dizelerde şöyle deniyordu: "Koridorun diğer tarafında, altın kubbenin yaydığı ışık huzmesini çoğaltan güçlü sütunların üstünde sütunlar; her iki taraftaki kemerlerin

Resim 6.2. İnşasında İncilin ölçü birimlerinin kullanıldığı ve imparator atalarının reklamını yapan, Anicia Iuliana'nın Aziz Polyeuktos Kilisesi'nin rekonstrüksiyonu.

üzerine dökülen defneler ayın ölümsüz ışığını yakalar." Bu satırlar bize, Solomon Tapınağı'nı geride bıraktığını düşündüğü kilisesinin ihtişamı hakkında biraz fikir verir. Bu analojiyi o kadar ileri götürmüştü ki, kilisenin inşası için istihdam ettiği mimarlar ölçü birimi olarak İncil kübitini* kullanıyordu.[6]

Anicia'nın dinî tesislerinin, eskiden kendi evi olarak kullandığı ikincisi hakkında çok az şey biliyoruz ancak farklı kaynaklardan edindiğimiz bilgilerle neye benzediğini kestirebiliyoruz. İlk ipucumuz Azize Euphemia adından geliyor. Azize Euphemia genç bir kadındı, söylentiye göre Sergios ve Bakhos'un öldürüldüğü zulüm sırasında o da şehit olmuştu. Azize Euphemia Kalkedon'da öldü (Sergios ve Bakhos ise Suriye'de). Gerçekten, Euphemia Kalkedon cemaati için o kadar önemliydi ki, buradaki Kalkedon Konsili'nin toplandığı büyük bazilikaya onun adı verilmişti. Kalkedonculuğun tanıtımı bu şekilde Azize Euphemia'ya adanmış bir mabetle yapılmıştı. Buraya nakşedilen dizeler, Anicia'nın mekâna yeni bir tazelik vermek için eski sarayın yıllanmış kaplamalarını kazıyıp çıkarttığını ve kilisenin bu yeni tarzıyla güzellikte yıldızlarla yarıştığını ilan eder.[7]

Anicia'nın yapılarını hiçbir tereddüde mahal vermeksizin yansıtmasını umduğu bu ithaf şiirleri, mimarî ihtişamı anlatmakla sınırlı değildir. Başkentin göbeğindeki bunun gibi devasa bir yapı, tanım itibariyle; hem teolojik hem de siyasi bir dışavurumdur. Anicia, Kalkedon'a olan adanmışlığı ile tanınıyordu ama bu yazıtlar, Anicia'nın ilgi alanının, ibadete yaraşır tarzı bulmanın fazlasıyla ötesine geçtiğini gösteriyordu. Bu aynı metinler, bu suretle, hem İustinos'un hem de atanmış haleflerinin başına bela olan teolojik meselelerin yoğunluğunu ve şimdi Theodora'nın mücadele etmek zorunda kaldığı tutkuyu anlamamızı sağlar. Oldukça basit bir biçimde bu dizeler, taht üzerinde muteber bir hak iddiasına sahip olan, hatta tahta çıkmaya daha uygun olduğunu düşünen büyük güç sahibi bireylerin duygularını dile getirir.[8]

Anicia, Azize Euphemia'ya adadığı kilisesine, bu eski aile sarayını üç kuşağın birlikte inşa ettiğini ve Teslis'e adadığını yazacaktı. II. Theodosius'un karısı Eudocia (sürgünde öldüğü için onu şimdilik unu-

---

* Dirsekten orta parmağın ucuna kadar olan mesafeye eşit ölçü birimi. Her medeniyet vücudun el, kol, avuç içi, parmak vb gibi uzuvlarının uzunluğunu esas alan kendine özgü bir kübit birimi kullanmıştır. Mısır kübiti, Yunan kübiti, Roma kübiti, kara kübit, kral kübiti, İncil kübiti, Talmud kübiti vs-ç.n.

tabiliriz) ilk kuşağı; 455'te Roma'yı yağmalayan Vandallar tarafından rehin alınan yeğeni Placidia ikinci kuşağı temsil eder. Yıllar sonra serbest kalan Placidia, 472'de kısa bir süreliğine (Leo'nun adayı olarak) Batı'nın imparatoru olan Anicius Olybrius ile evlendi. Batı imparatoru III. Valentinianus'un kızı olan Placidia doğrudan 395'te ölen, birleşik Roma İmparatorluğu'nun son hükümdarı I. Theodosius'un soyundan geliyordu. Son olarak da elbette Anicia'nın kendisi. Kocası Areobindus, Anastasios döneminde yaşanan savaş sırasında Perslere karşı yürütülen Roma harekâtlarının çoğuna komuta eden, hırslı bir generaldi. 512'de, Areobindus şehirden daha yeni ayrılmışken, Konstantinopolis'ten bir ayaktakımı onu imparator ilan etmeye kalkıştı. Areobindus, bu kalkışma sonuca ulaşacak olsa bile, bu uygunsuz teklifi reddetti. Oğulları Anicius Olybrius, babasının geri çevirdiği iş üzerinde hak iddia etmesinin mantıklı olduğunu düşünebilirdi. Bu ihtiraslar, Aziz Polyeuktos'u süsleyen şiirlerde açıkça görülür:

> Tanrı'yı onurlandırmayı dileyen Eudocia, o dönemki imparatoriçe, Tanrı'nın hizmetkârı Polyeuktos için ilk tapınağı inşa ettirdi; ama yapabileceğinden daha az görkemli yaptı ... çünkü, peygambervari ruhu ona bu işi, kiliseyi nasıl güzelleştireceğini daha iyi bilen bir kuşağa bırakmasını söyledi. Böylece kutsal ana-babasının medar-ı iftiharı, dördüncü kuşaktan imparatorluk kanı taşıyan [Anicia] İuliana, görkemli kraliçenin umutlarını boşa çıkarmadı, ama onu küçük bir tapınak olmaktan çıkarıp şimdiki boyutunu kazanacağı şekilde geliştirdi, saltanat asasını taşımış atalarının onurunu yüceltti; taşıdığı Mesih âşığı zihne yaraşır bir inançla yaptığı her şeyi atalarının yaptığından daha görkemli yaptı.[9]

Anicia'nın, yaptırdığı her iki kilisenin ithaf yazıtlarında neredeyse bir emperyal statü iddiasında bulunması İustinos'un -ve dolayısıyla Justinyen ile Theodora'nın- hâkimiyetinin aslında ne kadar dengesiz olduğunu ortaya koyar. Anicia burada, sadece kendisinin imparatoriçelerin soyundan geldiğini göstermekle kalmıyor, kendisinin Konstantin'in annesi muhteşem Helena'nın modern hali olarak sunuyordu.[10] Eskiden olsa, böyle bir iddiada bulunan herkes vatana ihanetten idam edilirdi. Fakat bu çağda, bu satırların yazarı toplumun etkili bir üyesi olmaya devam etti ve imparatorun yılda en az bir kez kiliselerinden birini ziyaret etmesini bekleyebilirdi.

Tahta giden yolda, Jüstinyen'in tek rakibi Anicius Olybrius değildi. Başlangıç için, Olybrius'a Anastasios'un birtakım akrabalarını, esas görevden uzaklaştırma nedenleri şüpheli dinî inançlara sahip olmaları gibi görünen adamları ve muhtelif imparatorluk aileleri ile bağları olduğunu iddia eden insanları ekleyebiliriz. Bunlardan biri Anthemios'tu. Babası, onun adı da Anthemios'tu, Leo'nun desteğiyle, 467-472 yılları arasında İtalya'da imparatordu. Genç Anthemios, Zeno'ya karşı düzenlenen ve Anthemios'un Balkanlar'daki Gotlara katılmak üzere hızla şehirden kaçmasıyla -Gotların 480'de İtalya'yı ele geçirmelerine yardım etti- sonuçlanan başarısız bir darbe girişimine katılmış olmasına rağmen, Konstantinopolis'e geri döndü; artık statü sahibi biriydi. Ariadne, Anastasios'tan onu *praefectus praetorio* yapmasını istemişti; imparator yeterli deneyime sahip olmadığı için bu isteği geri çevirdi ancak daha sonra konsül yaptı. Anthemios kusursuz bir Kalkedoncu sicile sahipti ve son zamanlarda imparatorluk makamlarında memurluk görevi üstlenmiş diğer ihtiyar erkekler gibi, hiçbir zaman Kalkedon karşıtı eski oyuncularla gönül eğlendirmemişti.[11]

Anicia'nın dinî tesis kurma kararı, çağdaşı dinî hamilik biçimleriyle uyumluydu: Ve elbette, böyle bir kararın büyük bir şehirde siyasi sonuçlar doğurması kaçınılmazdı. Başkentte halihazırda Kalkedon Ortodoksluğunun koruyucu kaleleri olan birkaç önemli manastır vardı. Dinî kurumların sahip olduğu siyasi güç, stilit Daniel'in Kalkedon karşıtı Basiliskos rejiminin dengesini bozarak Zeno'nun tahta yeniden çıkmasını kolaylaştırmak konusunda önemli bir rol oynamasıyla özellikle görünür hale gelmişti.

Aşağı yukarı Kalkedon Konsili'nin toplandığı zamanlarda, haftada yedi gün, günde yirmi dört saat yaptıkları toplu dualar nedeniyle Akametes, "uykusuzlar", olarak adlandırılan keşiş topluluğu, aktif olarak Kalkedon davasını savundu. Akametesler, şehirdeki diğer manastırlardan, özellikle Dalmatios, Bassianos, Auksentios, Matrona ve Stoudios manastırlarından doktriner olarak ayrıydı. Daha büyük manastırlardan bazılarının, özellikle Akametes ve Stoudios'un, taşrayla, özellikle de Filistin'le yoğun ilişkileri vardı: Kudüs bölgesi koyu Kalkedonculuğun kalbinin attığı yerdi ve Konstantinopolis'in yanı sıra Batı'yla da sıkı ilişkiler içindeydi. Bu manastırlar, Konstantinopolis'te, patrikle uyum-

lu oldukları ölçüde, onun otoritesini kurması için gereken fiziksel gücü sağlıyorlardı. Dinî kurumlar, takımlarla birlikte, başkentteki en varlıklı kesimin hem şehir surları içinde hem de dışında kamuoyunu etkilemesinin bir aracı olarak işlev görüyorlardı.[12]

Keşişlerden ve takımlardan yayılan tehdit algısı, Jüstinyen hükümranlığı döneminde kaleme alınan ideal yönetim üzerine büyüleyici bir diyalogda, en azından imparatorluk elitlerinin yüksek eğitim görmüş üyelerinin bakış açısıyla, açıkça gözler önüne serilir. Anonim yazar, evlerinde kalıp çiftçilik yaparak insanlığa çok büyük bir iyilikte bulunacak insanların manastırlara katılmasından yakınır; takımlar hakkında da pek iyi şeyler söylemez. Ona kalsa, her ikisi de yasaklanmalıdır. Bununla birlikte, her iki önerinin de uygulanamaz olduğu, patrisyenlik töreni türünden törenlerle açık seçik ortaya konulmaktadır. Bu tür törenler, imparatorun hayrına toplumun bütün sınıflarının dikkatini çekme amacını taşıyordu çünkü imparatorluk yönetiminin tüm kesimler tarafından desteklenmesi gerekiyordu. Keşişlerden ve takımlardan kaynaklanan sürekli bir tehdit gerçekten de vardı - bundan dolayı, arz ettikleri önem nedeniyle ve karşıt fikirler edinmelerinin önüne geçme umuduyla takımların ve manastırların ritüellere katılmalarına izin veriliyordu.

Öte yandan, hangi tedbirler alınmış olursa olsun, her türlü nedenle ayaklanma çıkması her zaman ihtimal dahilindeydi. Her ne kadar takımlar olmasaydı daha az ayaklanma olayıyla uğraşmak durumunda kalınacaktıysa da, bu kez de yurttaşlarla etkili bir iletişim kurmanın ya da yurttaşları Vitalianus gibi bir döneğe karşı rejimi savunmak için harekete geçirmenin bir yolu bulunamayacaktı. Bir gün önce imparatoru alkışlayan kalabalık, ertesi gün imparatora karşı ayaklanabilirdi. Gerçek, takımların ve manastırların, imparatorluk toplumunda hüküm süren hayli köklü ve değişmez eşitsizliğe karşı, haksızlığa uğramış olanlar için kurumsal bir sorumluluk üstlenmiş olmasıydı. İmparator bunların hiçbirini değiştiremezdi, ama yeterince donanımlı ve her zaman tetikte olursa süreci idare edebilirdi.[13]

Her şeyi ustalıkla idare etme alışkanlığı, kendi kuralını kendi koyan sarayda başladı: Saray sakinlerinin hayatlarına en ince ayrıntısına kadar düzenlenmiş ritüeller hükmediyordu. Theodora birkaç yıldır imparatorluk bürokratlarından saray mensuplarına ve özel danışmanlara kadar

her tür insanla baş etmeyi öğrenmekle meşguldü. Jüstinyen'in hayat arkadaşı olmasıyla birlikte değişen statüsü, giydiği elbiselerden -artık hep ipekli giyiyor, bolca mücevher takıyordu- yiyip içtiklerine ve seks hayatına kadar, yaşamını pek çok yönden etkileyecekti. Artık çok varlıklı bir kadındı, ona hatırı sayılır bir gelir sağlayan kendine ait mülkleri vardı.[14]

Yediklerinden başlayalım: Yiyecekleri eskiden yediklerinden daha iyi ve farklı olacaktı ve elbette, "karışımlarla" öne çıkan seçkin mutfaklara özgü, ince bir zevkin işareti olan baharatları da içerecekti. Bu yeni diyete, sağlıklı yemenin en iyi yolları üzerine sayısız tavsiye eşlik ediyor olmalıydı, zira dönem hekimliği hâlâ MÖ beşinci yüzyılın başlarında yaşamış, Hipokrat yemininin yazarı Yunan hekim Hipokrates'in teorilerinden gelen dört salgıya dayanıyordu. Hipokrates'e göre, sağlıklı bir beden, salgıların -kan, balgam, sarı safra ve kara safra- diyet ve yaşam tarzı tercihleriyle dengede tutulduğu bedendi. Yıldızı muhtemelen Theodora'nın ölümünden sonra parlayan Herofilos isimli tanınan bir âlimin eseri, Theodora'nın dikkate aldığı tavsiyelerin neler olduğuna ilişkin biraz fikir verir.

Herofilos'un insanların sağlıklı bir gastronomik düzene geçmesini sağlamak üzere oluşturduğu beslenme kuralları, ocak ayında balgam konusunda dikkatli olmayı önerir. Bu salgının neden olduğu uyuşukluğa karşı savaşmak için güne yavaş yavaş içilen, üç doz kaliteli ve aromalı bir şarapla başlanmalıdır. Et olarak acı biber, afşar otu ve tarçın taneleriyle tatlandırılmış kuzu kızartma ve çoçka {süt emen yavru domuz-ç.}; çeşniler, diğer baharatların yanı sıra karaman kimyonu da içermelidir; domuz eti kızartılmadan önce bal karıştırılmış şarapla haşlanmalıdır. Mercan balığı gibi nadir bulunan ithal balıklar ve küçük kuşlar da iyi bir fikirdir; bunlar baharatlı bir sos içinde pişirilip yanında kabak, turp, pırasa ve havuç gibi sebzelerle yenmelidir.

Düzenli banyo yapmak da zorunludur. Patrisyenlerin Herofilos'un önerisi olan ayda dört defadan biraz daha fazla banyo yaptığı tahmin edilmektedir. Akıllı biri şubat ayında pancardan ve yabani sebzelerden uzak durup diyetine kabuklu deniz ürünleri ve bol seks ekleyebilir. Mart ayında tatlı aromalara başvurulabilir (aşırıya kaçmamak koşuluyla). Mayısta, siyah kana karşı dikkatli olunmalıdır ve bu nedenle kuru olan her şeyden uzak durulmalı, kuzu ve kümes hayvanlarına yönelinmelidir; balık tercihleri genişletilmeli ve ayrıca cinsel faaliyet azaltılmalıdır.

Haziranda yapılabilecek tek şey sıcak kandan uzak durmaktır: seks menüden kesinlikle çıkarılmalıdır. Temmuz ve ağustos, her iki safranın da denetim altında tutulması gereken aylardır; banyo yaparken Ege adası Kimolos'tan getirilen çamurdan yapılma bir losyon kullanılmalıdır. Eylül, kasım ve aralık ayları, seksin hararetle tavsiye edildiği aylardır. Kendini saray sakinlerinin ve diğerlerinin kem gözlerinin altında bulan Theodora'nın Jüstinyen'le olan ilişkisinin, o dönem şairlerinin yardımıyla eski yıllarında tahmin ettiğimize (3. Bölüm) oranla çok daha az bir fiziksellik içermesi oldukça mümkündür. Ama bu durum, gördüğümüz gibi, dönemin evlilik yaşamı fikirleriyle uyumludur.[15]

Görevlilere gelince; Theodora'ya en yakın olanlar, giyinmesi ve temel ihtiyaçları konusunda kendisine yardım eden kadınlardan ve hadımlardan oluşan kişisel hizmetkârları olmalıydı. Yazışmalarını yürüten kişisel bir sekreteri olsa gerektir: Ayrıca muhtemelen korumaları da vardı. Hükümet çevrelerinde faaliyette bulunuyor idiyse Latinceye hâkim olması mecburiydi çünkü hükümet işleri hâlâ Latince yürüyordu. Saraya girmeden önce çat pat biliyor idiyse bile, sarayın kullandığı anlaşılması güç dil içinde rahatça çalışmasını sağlayacak düzeye ulaşmak için biraz çaba sarf etmesi gerektiği kesindi. Sahnede ve toplumun çeşitli katmanlarından gelen âşıklarından edindiği deneyim, Theodora'nın sokak dilinden imparatorluk hükümetinin bir miktar yapay kaçan arkaik tarzına kadar değişen bir yelpazede farklı Yunancalarla tanışmasını sağlamış olabilirdi ama eğer yeni rolünü mümkün olduğunca iyi oynamak istiyor idiyse muhtemelen bu alanda da biraz pratik yapması gerekiyordu.

Mısır'dan dikkat çeken bir papirüs, Theodora'nın işe nasıl koyulduğuna ilişkin biraz fikir verir. Söz konusu metin, bir sütunda Yunanca sözcüklerin diğer sütunda da Yunanca karakterlerle yazılmış Latince sözcüklerin yer aldığı bir sözlüktür. Sözcükler kategoriler halinde listelenmiştir. Örneğin, "Yıldızlarla ilgili" bölüm Yunanca tarafında *peri astrôn*, Latince tarafında *de seiderivous* (yazım hatası içerir) ile başlar ve altında yıldızların adları ile "iris" yani "gökkuşağı" gibi diğer gök olayları sıralanır. Belki de, Yunanca fiillerin hepsinin tekil haldeki Latince karşılıklarıyla çekildiği, modern bir gramer kitabına daha benzer şekilde hazırlanmış bir kitabı vardı; dolayısıyla *hupêretô*'nun *ministro*, yani "ben hizmet ederim" anlamına geldiğini hatırlayabilirdi.[16] Theodora yabancı bir ülkede yolunu bulabilmiş bir gezgindi.

Theodora'nın bir ölçüde büyük devlet daireleri ile baş edebilmesi gerekirdi ve bu insanların ne kadar zehirli olabileceğine dair zaten bir fikir edinmiştik. Peki neye benziyorlardı? Onları harekete geçiren neydi? Müstehcen hikâyeler anlatmadıkları zamanlarda neyle iştigal ediyorlardı? Çünkü bunlar Theodora'nın her gün muhatap olacağı insanlardı ve nihai başarısı veya başarısızlığı, Theodora'nın, kendi yaşamıyla onlarınkinin arasında halihazırda mevcut olan derin deneyim uçurumunun öte tarafına geçmeyi becerip beceremeyeceğine bağlıydı.

Sarayın Theodora'nın önünde derin boşluklar açabileceği yabancı bir dünya olduğu göz önünde bulundurulduğunda, karşısına çıkan riskleri aşması hassas bir denge kurmasını gerektiriyordu. Prokopios'un iddia ettiği gibi, sadece birkaç kadın arkadaşıyla vakit geçiren, otoritesi kocası üzerinde uyguladığı "şeytanî" etkiye bağlı, izole bir figür olsaydı, o zaman gerçekten bir imparatoriçeden ziyade mitolojik bir yaratık olurdu. Ama Theodora, gelecek yılların göstereceği gibi, kesinlikle Prokopios'un tasvir ettiği gibi yalnız biri değildi ve imparatorluğun dört bir tarafında geniş tabanlı bir destekçi grubu oluşturma konusunda dikkat çekici ölçüde başarılıydı. Ama bunu yapabilmesi için, önce kendisini saraya kabul ettirmesi gerekiyordu.

Theodora'nın neyle karşı karşıya olduğunu gereği gibi anlayabilmek için bu grubun birkaç üyesiyle tanışalım. En anlamlı olan İoannes Lydus (bizim Lidyalı İoannes) ile başlamaktır çünkü kendisi hakkında çok şey ifşa ederek, bize genel olarak bu tür görevlilerin, kendilerini daha yüksek bir yaşam seviyesine çıkarma yolları konusunda biraz içgörü kazandırır.

İoannes günümüz Türkiye'sinin batı sahilindeki Lidya topraklarında yer alan Tmolus'ta, Theodora'dan birkaç yıl önce, muhtemelen 490'da doğdu ve iyi bir eğitim gördü. Latinceyi muhtemelen burada öğrendi, bu durum kendi doğum yerinde kusursuz bir eğitim olanağına sahip olduğuna delalet eder, öyle ki İoannes'in yirmi bir yaşına gelinceye kadar Tmolus'tan ayrılıp Konstantinopolis'e taşınmak gibi bir kaygısı olmamıştı: öğrenimine İskenderiye ve Beyrut'ta devam etmeye karar veren Antakyalı Severus'la aşağı yukarı aynı yaştaydı. İoannes Konstantinopolis'e "Secundinos'un konsüllüğü sırasında" geldiğini söyler; hayata bakışını ayan beyan ortaya koyan dümdüz bir ifade. Flavios Secundinos, Anastasios'un kayınbiraderi, Hypatios ve Pompeios'un (kendisiyle henüz tanışmadık) babasıydı; o yıl konsüllük makamını Theoderik'in adayı Fe-

lix isimli, Galyalı bir soyluyla paylaşıyordu. Lidyalı İoannes'e göre Felix gibileri aslında yok hükmündeydi; onun varlığını kabul etmek, İtalya'daki Teoderik rejiminin meşruluğunu kabul etmek demekti. İoannes'in Romalı magistralar hakkındaki kitabını yazdığı tarihte, Odovakar ve Theoderik'in faaliyetlerinin sonucunda meşru imparatorluk hükümeti sonsuza kadar ortadan kalktığı için Batılı bir görevliden bahsetmenin hiçbir anlamı yoktu. İoannes, imparatorluk hizmetindeki diğer insanlarla derin bir ortak gelenek duygusunu paylaşıyordu.

İoannes'in yolunun kesiştiği insanlardan biri de büyük ihtimalle, kendisinden muhtemelen on yıl daha genç, hukuk eğitimi almış olan Prokopios'tu; yine de birbirlerine anlatacak neleri vardı merak ediyoruz. İoannes, Theodora'nın iktidara yükselmesinin çok iyi bir şey olduğunu düşünüyordu ve onun saray politikalarına müdahalesini daha sonra da takdir edecekti. Her ne kadar kendisi hiç bahsetmese de, İoannes'in yolunun kesişeceği bir diğer insan, hakkında pagan olduğu yönünde söylentiler bulunan Tribonianus idi.

Tribonianus'un durumunda geçerli olmasa da, pagancılık suçlaması ilginç bir suçlamaydı. Örneğin Prokopios, kendisi gibi Lidyalı İoannes'in de hiç hazzetmediği Kapadokyalı İoannes'in, aslında dini bütün bir Hıristiyan olmasına rağmen pagan duaları mırıldandığını iddia ediyordu. Daha önce gördüğümüz gibi, papazlık kariyerine başlamadan önce Severus'un da pagan olmasından şüphe ediliyordu (muhtemelen haklı gerekçelerle). Gerçekten de yüksek eğitim görmüşlerin dünyasında genellikle geleneksel inançlar yaygındı. Kişi pagan tanrılara ibadet etmese bile, gerçekten iyi bir klasik eğitim almış bir bireyin, konu dinsel ortodoksluk olduğunda tamamen güvenilir olmayabileceği kanısı hâkimdi.

Pagan ya da Hıristiyan, bu tür insanlar için gerçek tutku geçmişe dönüktü. Benlik bilincini klasiklere olan düşkünlükleri biçimlendiriyordu. Örneğin Lidyalı İoannes bir zamanlar İustinos'un komuta ettiği ve Justinyen'in mensubu olduğu, zincir zırh ve bronz miğferler giyen, sol taraflarında kısa bir pala ve sağda ise geniş ağızlı mızraklar taşıyan, siyah yün baldır zırhı ve geleneksel ayakkabılar giyen ana muhafız birimi *excubitores*i kutlamakta o kadar ileri gitmişti ki, bunun bir zamanlar standart Roma askeri tertibatı olduğunu ve Aeneas'ın Roma'yı kurmak üzere İtalya'ya giderken tam da böyle giyinmiş olduğunu söyler. *Excubitore*ler geleneksel biçimde giyinmeyi sürdüren son askerî birlikti, zira "bugün-

lerde" Romalı askerler ve barbarlar neredeyse birbirinden ayırdedilemez hale gelmişlerdi. Bu birimi Romulus kurmuş, Roma'nin ikinci imparatoru Tiberios ise bazı reformlar yapmıştı. İoannes, tezini oluştururken, bilgi birikimini göstermek için bazı Latince eserlerden alıntılar yapar. Söz konusu birliğin aslında "Kasap" Leo tarafından kurulmuş olması gerçeği onu hiç rahatsız etmiyor gibidir. Tabii bu birliğin ilk kurulduğu sırada bu tür bir "tarih" bilgisi aktarılmış olması da muhtemeldir.[17]

Lidyalı İoannes ve onun gibi adamlar, onları ayrıcalıklı kılan eğitimlerinden gurur duyuyorlardı. İoannes bizzat doğrudan imparatorluk hizmetine girmişti ve hemen bir yıl sonra Zoticus tarafından *praefectura praetorio* makamına takdim edildi. Bu göreve Zoticus getirilecekti ve İoannes, onun görev süresi içinde bin altın kazanacaktı. O yüzden İoannes'in o dönem Zoticus'a ithafen (Yunanca) bir şiir yazması belki hiç de şaşırtıcı değildir; aynı şekilde Zoticus'un ona her bir dize için bir altın ödenmesini buyurması ve İoannes'in zengin bir kadınla evlenmesini sağlaması da. Bu tür bir hamilik günümüzün "insan kaynakları müdürü"nün bir durup düşünmesine neden olabilirse de, İoannes bunda utanılacak bir şey görmüyordu - aslında bundan fazlasıyla onur duyuyordu ve ayrıca bu kadar genç bir yaşta senatoya yeni yasa teklifleri sunacak grubun bir parçası haline gelmiş olmaktan da gururluydu. Onun sözleriyle aktaralım:

> Şu aşağıdaki önergeyi yazmaya koyuldum. Başlangıçta, bütün devlet dairelerinin birincisi olarak gördükleri yazmanlıktaki tüm yardımcılar, görevli oldukları alanda, bir zamanlar, sıradışı bir öğrenme becerisine sahiplerdi ve kendileri için çok önemli olan Latincelerini mükemmel hale getirmek için çok çalışıyorlardı. Üst mahkemeye götürülecek bir dava söz konusu olduğunda ve bu dava hüküm vermesi için senatonun önüne geldiğinde, senatoya yardım etmek adına yardımcıların en kıdemlisi, "açıklama" adı verilen bir metin kaleme alır ve bunu o şekilde yapardı ki senatonun *quaestoru* ve bir zamanlar *antecensores* olarak adlandırılan şimdiki kopyacıları hayretler içinde kalırdı.

Bu önergelerin etkisi, 438'de II. Theodosius tarafından yürürlüğe konulan beşinci yüzyıl mevzuatına ve kısa bir süre sonra Tribonianus'un Jüstinyen için derlediği büyük kodifikasyona dahil edilen metinlerin pek çoğunda hâlâ görülebilir. İmparatorlar ve onların alan bilgisinden yok-

sun en kıdemli görevlileri, hakkında yasa yapmaları gereken sorunların ayrıntıları için İoannes gibi insanlara güvenecekti.[18]

İoannes işini o kadar iyi yapıyordu ki kısa zamanda yükseldi; okuyucularına, o günlerde, yaptıkları hizmetten fayda sağlayanların kendisine ve meslektaşlarına ödeme yapılmasının beklendiğini hatırlatır. Bu yeni bir uygulama değildi; Kuzey Afrika'da dördüncü yüzyıl ortasından kalma dikkat çekici bir metinde, memurların yaptıkları işin karşılığını hükümetten zaten alıyor olmalarına rağmen, tüccarlar ve benzerlerinin de onlara (tahıl cinsinden) ödeme yapmalarını bekledikleri yer alır; bu ödeme belli ki rüşvet olarak görülmüyordu. Bundan başka imparatorluk memurlarının elde ettikleri makamlar için bir ödeme yapması gerekiyor, kendileri bu görevlerden ayrıldıktan sonra ödedikleri paranın halefleri tarafından kendilerine geri ödenmesini istiyorlardı. İoannes'in belirttiği gibi, "Adalet arayanları teselli eden Bilge Adalet, beni memurlar gözünde saygın, yöneticiler nezdinde teveccühe layık kıldı."[19]

Lidyalı İoannes, Zoticus ve Herofilos gibi adamlar Theodora'nın artık her gün muhatap olduğu insanlardı. Onların dünyasına giriş hakkı kazanmıştı ama böyle yaparak mahremiyetini de kaybetmişti. Sarayın hizipçi ortamına kendi hizbini dahil etmesi ve onun yardımını isteyebilecek olanların, bir zamanlarki Kirene valisi ve eski âşığı Hekebolus'a değil de kendisi gibi deneyimleriyle öğrenen insanlara benzemesi şaşırtıcı değildir. Bir köylünün oğlu olan Jüstinyen de bir zamanlar böyleydi; onları birbirine çekenin de bu olduğuna hiç şüphe yoktur.

527 yılı itibariyle, Jüstinyen ve Theodora artık saraya iyice yerleşmişlerdi. Ancak geçmişleri ve deneyimleri henüz sorun olmaktan çıkmamıştı ve tıpkı son iki rejim değişikliğinin açık tercih olmayan kişileri imparator yapması gibi, Jüstinyen ve Theodora da kendilerini son derece yüksek eğitimli saray personelinin daha uygun bulacağı adamların etkisine karşı korumak zorundaydılar.

İustinos'un bu potansiyel sorunu çözüme kavuşturduğu yıl, bu yıldı. 1 Nisan'da (muhtemelen) *consistorium*da patrisyenlerle bir toplantı düzenledi ve Jüstinyen'i "Augustus" ilan ettiğini açıkladı. Bunun ardından, orada hazır bulunan görevliler, saray görevlilerinin geri kalanına ve muhafızlara katılmak üzere Delfaks'a geçti. Patrik Epifanios bir dua okuduktan sonra Jüstinyen'e taç giydirdi. Tören, II. Leo'nun 474'te Augustus

ilan edildiği zaman düzenlenen törene benziyordu, ancak bu kez törenin gerçekleştiği yer saraydı, oysa Leo'nun adı Hipodrom'da açıklanmıştı. Bunun nedeni, İustinos'un sağlığının kalabalık karşısına çıkabilecek kadar iyi olmaması olabilir. Üç gün sonra ikinci bir tören yapılacaktı.[20]

Theodora'nın "Augusta" ilan edildiği tören de muhtemelen sarayda gerçekleşecek ve Augusteus'ta başlayacaktı. Sahneyi bir kez daha resmedelim. Yüzü peçeyle kapalı Theodora, yanında Jüstinyen'le birlikte gelir. Patriğe yaklaşır. Patrik dua eder. Ardından Theodora'nın peçesi kaldırılır ve imparatorluk kaftanı giydirilir. Şimdi artık San Vitale'deki mozaikte gördüğümüz gibi giyinmiştir. Patrik, Theodora'nın tacı için şükür duası ettikten sonra tacı ona takması için Jüstinyen'e verir. Tören böylece tamamlanır, Theodora peçesini yeniden takar ve yanında Jüstinyen'le birlikte, rütbe sırasına göre, kadınlardan oluşan tören alayına katılır, grup on dokuz divanlı *tricliniuma* kadar çifte eşlik eder.

Burada senatonun, büyük ihtimalle halk temsilcilerinin ve muhafızların tebriklerini kabul eder. Peçesini tekrar çıkarır ve izleyiciler "Kutsal, kutsal, kutsal, en yücelerde Tanrı'ya yücelik olsun, yeryüzünde insanlara esenlik olsun!"* diyen Sanctus ilahisini söyleyerek ona tezahürat ederler. Theodora bir mum yakar ve mumu, Mesih'in üzerinde can verdiğine inanılan haçın, Hakiki Haç'ın bir parçasının önüne yerleştirir. Kalabalık onu tekrar alkışlar; sonra nihayet Augusteus'a doğru geldiği yoldan geri gider.[21]

Theodora için düzenlenen törenle Jüstinyen için düzenlenen törenin yapıldığı saray bölümleri farklıdır. Bu durum, daha genel anlamda bakacak olursak her ikisinin farklı alanlar işgal ettiğini sembolize eder. İmparatorlukta kadınların baskın olduğu onlarca nesilden sonra, imparatoriçe sadece kocasının bir uzantısından ibaret olmayacaktır. O da başlı başına bir hükümdardır. Theodora bunun ne demek olduğunun kesinlikle farkındadır.[22]

---

* Luka İncili 2:14'te "En yücelerde Tanrı'ya yücelik olsun, yeryüzünde O'nun hoşnut kaldığı insanlara esenlik olsun!" olarak geçen bölüm-ç.n.

7. Bölüm

Augusta: İlk Beş Yıl

İustinos, Jüstinyen ve Theodora'nın taç giydiklerini gördükten sonra yaklaşık dört ay daha yaşadı ve 527 yılının Ağustos ayının sonlarına doğru öldü. İmparatorluk çifti, bir sonraki yıl boyunca, tebaalarına imparatorluk gücünün yeni bir görünüm kazandığını bildiren bir dizi yenilik başlattı; bu gerçekten yeni bir yönetimdi. Bu yönetimin temel ilkeleri Prokopios'un Jüstinyen'in inşaat programı üzerine yazdığı *Aedificis* ("Yapılar Üzerine") başlıklı kitapta ortaya konulmuştu; Prokopios'un imparatorluk propagandası için ayna işlevi gördüğü bir çalışmaydı bu. Jüstinyen, tek başına imparator olduğunda üç büyük görev üstlendi, der Prokopios. Birincisi barbarların kontrol altına alınması; ikincisi Tanrı'ya yaraşır bir ibadetin güvence altına alınması, imparatorluğun doğru ibadet temelleri üzerine oturtulması ve tüm diğer uygunsuz ibadet biçimlerinin temizlenmesi; üçüncüsü imparatorluğun yasal mevzuatının düzene sokulması. Prokopios, haklı olarak, yasaların çoğunun muğlak olduğunu, dolayısıyla Jüstinyen'in tutarsızlıkları gidermeye ve şifahen yanıltıcı olan yasaları "temizlemeye" başladığını ekler.[1]

Yeni imparatorun görevine başlamasıyla, saraya şöyle bir göz atan biri, yapılan birtakım değişikliklerden şaşkına dönerdi. Jüstinyen'in yakın çevresi İustinos'unkinden daha gençti ve bu çevrenin geleneksel yönetsel altyapıyı edinecek yeterli zamanı olmamıştı, Tribonianus hariç. 13 Şubat 528'de yeni bir kanun derlemesi oluşturmakla görevlendirilen Tribonianus dâhi bir hukukçuydu; Jüstinyen adına kalem aldığı sayısız yasa metni nedeniyle kendisini bugün de takdir ettiğimiz *quaestor sacri palatii*, "kutsal saray *quaestor*u" olarak sahip olduğu nüfuz, imparatorun herhangi bir bakanının sahip olduğu nüfuzdan kat be kat fazlaydı. O ve yardımcısı Konstantin'den daha üstün kimse yoktu; malî meseleleri elinde tutan *praefectus praetorio*lar düzenli olarak değişiyordu ve

en üst düzey komutanlar da oldukça gençti. İmparatorluğun en baskın figürlerinden biri haline gelecek olan Belisarios ilk önemli komutanlık görevinin daha başındaydı. Daha sonra önemli insanlar haline gelecek başkaları vardı - örneğin, Kapadokyalı İoannes ve İustinos'un kuzeni Germanus, İustinos zamanında önde gelen isimlerdi ama şimdi birdenbire görünmez olmuşlardı.

Theodora'nın kendisi, bu oldukça değişken dar çevrenin belirgin biçimde önemli ve değişmez birkaç üyesinden biriydi. Kesinlikle hoşlanmadığı belirli bir insanın (Kapadokyalı İoannes) yükselmesini engelleyemiyorduysa da enistesi Sittas'la ilişkilerinin iyi olduğu ve bu ilk yıllarda görev yapmış *praefectus praetorio*lardan ikisinin Theodora'yla iyi geçindiği biliniyordu. Muazzam serveti de hızlıca güç kazanmasına ve ileri gelenlerden biri olmasına katkıda bulunmuştu. Şimdi ne kadar güçlü biri haline geldiğinin bir kanıtı, o güne kadar hiçbir imparatoriçenin yapmadığı bir şey yapıp imparatorluk kilise meclisinin, kocasının bakanlar kurulunun toplantılarına katılmaya başlamış olmasıydı.[2]

Böyle bir gücün Theodora üzerinde nasıl bir etkisi oldu? Hem hayatını bir oyuncu olarak kazanmasını hem de Hekebolus ile olan ilişkisinin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından hayatta kalmasını sağlayan o olmazsa olmaz dayanıklılık, imparatorluk sarayının son derece rekabetçi ortamında ona dayanma gücü verdi. Edilgen olanın yok olacağı bir dünyada yaşıyordu ve kendisinin tehlikeli bir düşman olduğunu kanıtlayacaktı. Yoksullar, kimsesizler ve muhtaçlar için derin bir merhamet duyarken babadan zengin olanları hor gördüğünü düşündürtecek her türlü neden vardır.

Theodora'nın Jüstinyen'le birlikte hükümranlığının ilk beş yılına damga vuran geniş kapsamlı başlıklar, rejimin meşruiyetini tesis etmek, idari yapıda gerçekleştirilen çılgınca değişiklikler, yakın geçmişin dinî tartışmalarını geride bırakmaya dönük belirgin bir arzu ve Tanrı ile daha istikrarlı bir ilişki kurma konusunda süregiden uğraşlardı. Bu sonuncusu meşruiyet mücadelesinden bağımsız değildi, zira Antakya'da yıkıcı bir depremin yaşandığı 526'dan itibaren Doğu Akdeniz'i vuran bir dizi doğal afet Tanrı'nın gazabının açık işaretleri olarak yorumlanıyordu. Bu tür olaylar, Jüstinyen'in, kendisinin Tanrı'nın dünyadaki elçisi olduğu iddialarının geçerliliği bakımından ikna edici reklamlar değildi. Durum bundan çok daha ciddiydi çünkü siyaset teorisi üzerine o dönem kaleme

alınmış eserlerden birinin yazarına göre, imparator Tanrı'nın sureti olarak yaratılmıştı; bu görüş Jüstinyen'in, imparatorluğun gücüne ilişkin bakış açısında temel bir unsurdu. Jüstinyen kendisini dönemin hukuk metinlerinde ilk kez *subiecti*, yani "tebaa" olarak tanımlanan halka hesap veren biri olarak görmedi. Halkı hem toplu hem de bireysel olarak kendi "ilahî" hayırseverliğinin potansiyel yararlanıcıları olarak görüyordu.[3]

Meşruiyet arayışı, imparatorluğun, altıncı yüzyıl Konstantinopolis'inde yaşayan herhangi birinin yaşamı boyunca hiç görmediği düzeyde bir proaktif tutum takınmasını gerektiriyordu. Hükümetin daha etkin olması, yolsuzluğun azalması, Kadir-i Mutlak'ın iradesine daha uygun bir çizgide olunması anlamında teoride her şey yolundayken pratikte zaman zaman hedefin gerisinde kalınıyordu. Yenilik anlarını gericilik hamleleri izliyor; yerel skandallar, imparatorluğun hoşgörüsüzlüğünün istenmeyen bir sonucu olarak dallanıp budaklanarak tüm imparatorluğu sarıyor; yüce gönüllülükle gaddarlık çatışıyordu; rejim yeni gelecekle uyumlu bir bakış açısı geliştiremiyordu. Bütün bunlar gereğinden fazla çabalamanın sonucuydu, ancak gizli muhalefet ya da bürokratik sabotaj korkusu çaba gerektiriyordu. Dahası, Jüstinyen'in, imparatorluğun artık yakın komşuları üzerinde tahakküm kurma gücünün kalmadığını kabul etmesi gerekiyordu. İustinos'un egemenliğinin sonuna doğru, askerî durum Konstantinopolis lehine çözümlenemeyince imparatorlukla sınırdaş olan İtalya'daki Ostrogot Krallığı'yla sorun çıkmıştı. Bir de Perslerden kaynaklanan tehdit vardı. Pers imparatoru Kavad sürekli Roma İmparatorluğu'nun zayıf noktasını bulmaya çalışmak dışında himayesi altındaki Lazika'yı Hıristiyanlığa kaptırmaktan dolayı kızgındı ve imparatorluğunu potansiyel bir banka olarak gören steplerdeki komşularını sindirmek için paraya ihtiyacı vardı, tabii kaynakları ona baskın yapmaya elverişli bir ordu kurmasına izin verirse.

Bu ilk beş yıl, iç ilişkilere yoğunlaşmayı gerektirmesinden ve Ocak 532'de patlak vererek kocasının egemenliğini ortadan kaldırma tehlikesi taşıyan Nika Ayaklanması nedeniyle hem siyasi merkezin yeniden inşa edilmesi gereken Konstantinopolis'te (bkz. 8. Bölüm) hem de bütün imparatorlukta bazı büyük değişiklikleri harekete geçirmesinden dolayı Theodora'nın egemenliğinin geride kalan kısmından ayrı bir yerde durur. Bu yılın sonu gelmeden, Jüstinyen Batı imparatorluğunu geri alma girişimlerine başlayacaktı; hükümdarlığının geri kalan yıllarının büyük bir

bölümünü etkisi altına alacak devasa bir görev. Nika Ayaklanması'nın bitişi, Jüstinyen ve Theodora'nın pozisyonunu, bundan sonra bir meşruiyet arayışına girmelerini gerektirmeyecek şekilde kesin olarak tesis etti; o an geldiğinde, tahtta kalıcı oldukları konusunda hiç şüphe yoktu.

Theodora'nın bu ilk beş yıldaki resmî faaliyetlerinin bazıları kentlere pahalı hediyeler göndermek ya da yabancı erkânla kendi adına görüşmek gibi daha önceki imparatoriçeler tarafından belirlenmiş sınırlar içinde kalıyordu; diğer bazı faaliyetleriyse onun kendi deneyimlerini ve ilgi alanlarını yansıtacaktı. Bir başka deyişle, bazı şeyleri sadece olduğu kişi olduğu için yapıyordu ve imparatoriçe olması nedeniyle bunları yapması mümkündü. Bazıları, Theodora'nın ilk işinin İtalya Gotları kraliçesi Amalasunta'yı öldürtmek olduğuna inanıyordu, böylece Jüstinyen onun yerine Amalasunta'yla evlenemeyecekti. Bu muhtemelen doğru değildir ama yine de insanların onun nelere muktedir olduğunu düşündüklerini gösterir. Daha muhtemel ve daha doğrulanabilir olan faaliyetleri ise, Kilise ve sarayda beğendiği adamları terfi ettirmeye ve bazen de beğenmediği adamlardan kurtulmaya kocasını ikna ettiği imparatoriçelik rolleri ile ilgilidir. Prokopios, Theodora'nın tehlikeli bulduğu adamları uzaklaştırmak için neredeyse istediği gibi davranabildiğini iddia eder, bu da onun büyük ve sadık bir personel ordusuna (muhtemelen bin kişiden fazla) sahip olduğu anlamına gelir. Theodora himaye ettiği kurumlar için hatırı sayılır bağışlarda bulunabilen ve bulunan biri olduğuna göre, açıkça parasını nasıl harcayacağı konusunda takdir yetkisine sahipti; kendisinden beklenen de imparatorluk rejiminin kamusal yüzü olmasıydı.[4]

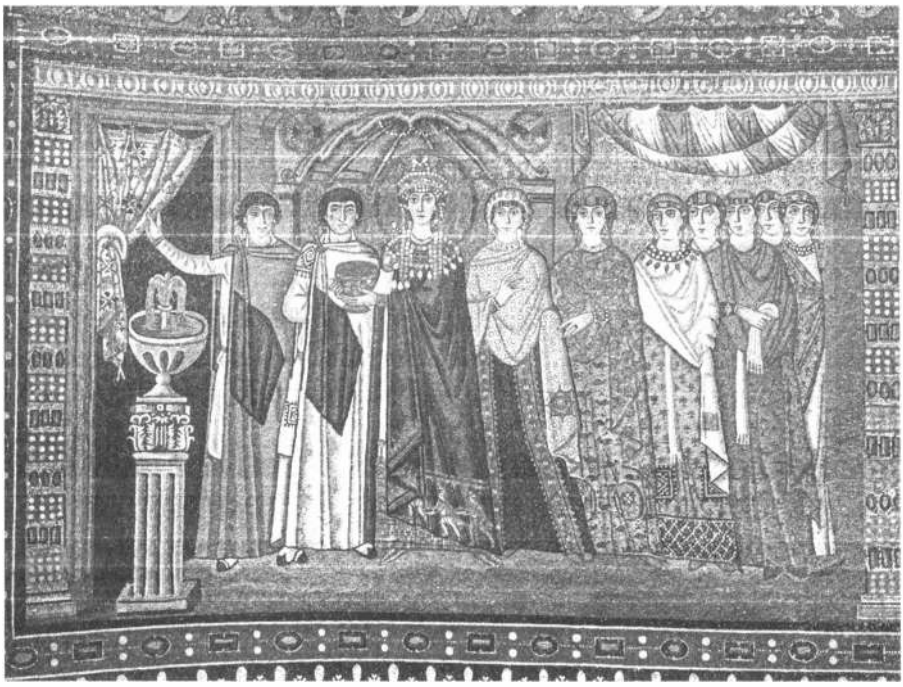
Prokopios'un söylediğine göre, güne kendi dairesinde -sarayda imparatoriçeye özel bir bölüm ve ona özel bir yatak odası vardı- uzun bir banyo yaptıktan sonra kahvaltı ederek başlardı. Günün çoğunu uyuyarak geçirdikten sonra, zengin bir öğle yemeği yemek için uyanır ve akşam da yine zengin bir akşam yemeği yerdi, diye iddia eder Prokopios - bu sonuncusu oldukça şüphelidir çünkü Theodora'nın ince yapılı bir kadın olduğunu söyleyen de yine Prokopios'tur. Theodora'nın okumaya ayırdığı zamandan hiç bahsetmez ancak Amantius'un 518'de İustinos'a karşı kurduğu iddia edilen komploya karışanlardan biri olduğu için sürgün edilen hadım Misael'e hitaben Severus tarafından yazılmış bir mektuptan imparatoriçenin okumaya zaman ayırdığı anlaşılmaktadır.

Resim 7.1. Son konsül İustinos'un konsüllük döneminde yaptırdığı, 540'a tarihlenen iki kanatlı tablo. İki kanadın da sol üstünde yer alan Theodora portresi, imparatoriçenin yaşarken yapılmış tek portresidir.

© Museum für Byzantinische Kunst, fotoğraf: Sailko

Theodora'nın özel hadımlarından biri olarak güvenilir kişi konumuna geri dönen Misael'in görevlerinden biri görünüşe göre, Theodora'ya gönderilen kitapların kaydını tutmaktı. Severus, Theodora için kitapların büyük harflerle yazılmış kopyalarını çıkardığından bahseder - büyük harflerle yazılmasının nedeni, muhtemelen Theodora'nın kitapları kendi kendine okuduğu varsayımına dayanıyordu ve sonraki on yıl içinde de bu uygulamaya devam edilmesinin nedeni şüphesiz miyop olması yüzündendi. Daha önce belirttiğimiz gibi, kendi kendine okumak üst sınıflar arasında tipik bir durum değildi ve bu da Theodora'nın imparatorluğun yönetim ve kültür hayatına dahil olmak konusundaki samimi arzusunun kesin işaretidir.[5]

Resim 7.2. Ravenna'daki San Vitale Kilisesi'nden, Theodora ve maiyeti: Theodora'nın en bilinen portresi bu olsa da, aslında onun ölümünden sonra tamamlanmıştır.
© Alfredo Dagli Orti / Art Resource, NY

Theodora için imparatoriçe gibi görünmek de önemliydi. Ravenna'daki ünlü San Vitale mozaiği, onun etrafında maiyetiyle birlikte bir görünümünü sunar (Resim 7.2). Büyük bir altın çanak taşımakta, beyaz bir *chlamys** ve üstüne de, etek ucuna işlenmiş üç Akil Adam figürü ve onları çevreleyen altın sırma şeritli mor bir pelerin giymektedir. Pers himayesi altında olup da bu bağlılığa son verme aşamasında olan kralları temsil eden bu Akil Adamlar (Magi) aynı zamanda Theodora'nın, "Tanrı'nın Annesi" Bakire Meryem'in temsilcisi olma rolünü sembolize eder. Boynunda bir omuzdan diğerine uzanan geniş ve mücevherlerle süslü bir kolye; kulaklarında uzun, altın küpeler ve başında da mücev-

* Makedonya ya da Tesalya kökenli, dikişsiz dikdörtgen bir kumaşın parçasının sol omuz üzerinden atılarak sağ omuz üzerinde bir fibula yardımıyla tutturulmasından ibaret olan, dize kadar inen, pelerine benzeyen bir çeşit antik dönem elbisesi. Bizans döneminde, sadece yüksek rütbeli memurların ve imparatorların giydiği ve zaman zaman ipekten de üretilen ve ayaklara kadar uzanan bir elbise haline gelmiştir. *Chlamys* bu haliyle MS 12. yüzyıla değin tercih edilen bir kıyafet olmuştur-ç.n.

herle donatılmış bir altın taç vardır. Sağ tarafında iki erkek refakatçi, sol tarafında maiyetinden yedi kadın bulunmaktadır. Theodora hayattayken yapıldığı kesin olan ve günümüze ulaşmış bu tek portrede (San Vitale mozaikleri onun ölümünden sonra tamamlanmıştır) aynı şekilde, ince ayrıntılarla bezenmiş bir taç taktığını görürüz, her ne kadar imparatoriçenin oldukça minyatürleştirilmiş bir versiyonunu içeren bu obje -konsüllük makamının son sahibini öven 540 tarihli bir iki kanatlı tablo- ayrıntıları ortaya çıkarmamızı engelliyor olsa da. (Resim 7.1)

İmparatoriçeleri açık şekilde yansıtan günümüze ulaşmış diğer heykel ve büstleri belirli bir hükümdarla eşleştirmek zordur çünkü hepsi de, şaşırtıcı bir biçimde, dördüncü yüzyıldan altıncı yüzyıla kadar benzer şekilde stilize edilmiş görünümler sunarlar. Paris'te böyle bir kadına ait bir boy heykeli ve büstü vardır, zaman zaman Ariadne'yi tasvir ettiği düşünülür; Sırbistan'ın Niş kentinde bronz bir "imparatoriçe" başı vardır ve Milan'daki bir büstün de Theodora'ya ait olduğu iddia edilir (Resim 7.3). Roma'daki San Clemente Kilisesi'nin yeraltı mahzenindeki, kucağında çocuk Mesih'i tutan, imparatoriçe gibi giyinmiş bir kadını tasvir eden *Theotokos* {Tanrı'nın annesi} betimlemesi, dönemin imparatoriçe temsillerinden esinlenmiştir (Resim 7.4). *Theotokos* ve tüm imparatoriçeler mücevherli taçlar giyer ve yüzleri huzur yayar; gönenç ve sükûnet

Resim 7.3. Bir Bizans imparatoriçesi büstü; Theodora'ya ait olduğu düşünülen bu büst Milan'da bulunmuştur.

© Scala / Art Resource, NY

en önemli özellikleridir. İmparatoriçelerin çoğu aynı zamanda, belki de bir kişisel çilecilik göstergesi olarak, ince yapılı tasvir edilirler. Bunlar, kişilerin değil imparatoriçenin gücüne ilişkin algının portreleridir. Dönem şairlerinden biri bu resmî portrelerde Theodora'nın sarı saçlarının koyulaştırıldığını söyler.[6]

Theodora'ya ait idari alan, önceki imparatoriçeler tarafından biçimlendirilmişti. Bunlardan ilki, Konstantin'in annesi Helena'ydı (c. MS 270-328). Helena, Hıristiyanlar için anlam ifade eden iki yerde kilise inşa ederek Kutsal Topraklara hac yolculuğu yapmayı teşvik etmiş, kendi mozolesini de Roma'ya giden Casilina yolu üzerindeki Aziz Marcellinus ve Petrus Kilisesi'nin yanına yaptırmıştı. Efsaneye göre, Kudüs'teyken Hakiki Haç'ın bir parçasını bulmuştu. Daha sonra, dördüncü yüzyılda, imparatoriçeleri öven konuşmalar, onların bilgeliklerine, iyi yürekliliklerine, açıklıklarına, cömertliklerine ve hepsinden öte ailelerine duydukları düşkünlüğe vurgu yapar. Daha önce bahsettiğimiz gibi, II. Theodosius'un kız kardeşi Pulcheria, kendisini ebedi bakire ilan ederek ve kız kardeşlerini de imparatorluk sarayında kendisiyle birlikte rahibeler gibi yaşamaya ikna ederek imparatorluk kadınlarının dinî rolünü daha da ilerilere taşıdı.

Konstantinopolis'in her tarafında imparatorluk kadınlarını, genellikle eşleriyle birlikte gösteren heykeller görülürdü. Tek başına tasvir edildikleri imgeler, imparatoriçenin kendi başına güçlü bir figür olduğu fikrini pekiştirmeye yarıyordu. Bakire Meryem'e duyulan derin saygının yükselişe geçtiği dönem beşinci yüzyıldı. Bu Meryem kültünün ortaya çıkışı, 431'de toplanan Efes Konsili'nin bir sonucuydu ve sonrasında Kalkedon Konsili'nden sonraki yirmi yılda iyice güçlendi. Kalkedon öğretisine göre Meryem, *Theotokos*, yani Tanrı'nın annesiydi ve bu nedenle Tanrı ve ölümlüler arasındaki ideal arabulucuydu; Theodora'nın yaşadığı dönem itibariyle, *Theotokos* imgesi pagan kent tanrıçası imgesinin yerini almaya başlamıştı.

Dolayısıyla Meryem kültü büyüdükçe, imparatora aracılık edebilecek kişi olarak imparatoriçenin önemi de arttı: Gerçekten de imparatoriçenin rolü Meryem'inkinin dünyevi karşılığıydı.[7] Theodora'nın geçmişi göz önünde bulundurulduğunda, bu bazıları için yutması özellikle zor bir lokmaydı. Ancak onlar için daha da zor olan, saray törenlerindeki değişikliktir:

> ... patrisyen rütbesindekiler de dahil olmak üzere, herkes huzura, yüzleri yere gelecek şekilde dümdüz yere uzanarak çıkmak zorundaydı; daha sonra kol ve bacaklarını mümkün olduğunca uzatmaları ve hem imparatorun, hem de imparatoriçenin ayaklarından birine dudaklarını dokundurmaları gerekiyordu.[8]

Bu aşikâr mesaj eski günlerin artık bittiği ve imparatoriçenin kocasıyla tamamen aynı seviyede olduğu anlamına gelir. Bundan başka, ikiliye artık "Sahip" {*master*} ve "Sahibe" {*mistress*} olarak hitap ediliyordu. Buradaki bir başka etken, Jüstinyen, İustinos'un son yıllarında bu sahnenin önemli bir parçası olsa da, yarım yüzyıldır ilk kez babasının yerine oğlunun geçmiş olması olabilir.[9]

Resim 7.4. Roma'daki San Clemente Kilisesi'ndeki mücevherli tacıyla Bakire Meryem görseli Theodora'nın yaşındaki bir imparatoriçenin özelliklerini andırır.

© fotoğraf David Potter

Sorumlusunun kim olduğu bilinmeyen bu yeni sembolizm mesafeyi ve emperyal üstünlüğü vurgulasa da Justinyen ve Theodora bunun yeterli olmadığının farkındaydı. Mesajı güçlendirmek için her ikisi de hayli gayret gösterdi ancak yeni dönemin ruhunu dikkate değer bir biçimde ayrıntılarıyla asıl ortaya koyan şey, Tribonianus'un derleme sürecinde olduğu yasal mevzuattır.

Justinyen, 7 Nisan 529'da Kodifikasyonun ilk baskısında şöyle diyordu:

> Devleti en güçlü biçimde koruyacak iki şey vardır: Silah ve yasa; devletin gücünün bu iki vasıtayla korunması, talihli Roma ırkını tüm milletlerin üstüne çıkarmış ve geçmişte tüm milletlere hükmetmesini sağladığı gibi, merhametli Tanrı'nın yardımıyla, gelecekte de hükmetmesini sağlayacaktır; silah ve yasa, her ikisi de her zaman birbiri sayesinde gelişmiştir, çünkü savaşla ilgili işler yasayla korunduğu gibi yasalar da silahla korunur.

Justinyen Kodu'ndan günümüze kalanlar, esas olarak Tribonianus ve kıdemli görevliler, özellikle de *praefectus praetorio*lar arasında teati edilen idari yazışmalar biçimindedir. Tribonianus'un metni, diğer şeyler arasında, eski mevzuatta tipik olan kafa karışıklığının burada giderilmekte olduğunu, imparatorun tebaası hakkında samimi kaygılar taşıdığını ve hem imparatorluk hizmetinde hem de Kilise'de, kamusal yaşamda görev ifa edenlerden çok yüksek beklentileri olduğunu söyler.

Devletin, toplumun ahlakî yapısının korunması konusunda bilhassa güçlü bir arzusu olduğunu ifade ettiği aşağı yukarı bu zamanlarda, Konstantinopolis patriği diğer rahiplerle, rahip sınıfının nasıl davranması gerektiğine ilişkin gayretli yazışmalar yapmakla meşguldü.[10] Bu temalara uygun olarak, o dönemki bir tarihçinin dikkatini çeken ilk iki tedbirin bir yanda takımlara, diğer yanda da heretiklere hitap etmesi çarpıcıdır.

Aykırı inançlarla ilgili uzlaşmaz bir beyan olan heretiklik ile ilgili yasa, İustinos'un ölümünden bir süre önce çıkarken takımlara kısıtlamalar getiren yasanın tarihi bu vefatın kısa süre sonrasına denk gelir. Bu tedbirlerin ilki, Yahudiler, Maniheistler ve Samirilerin -İsrail'in Tanrı'sına ibadet etmek için seçilen yerin Kudüs'ten ziyade Gerizim Dağı olduğuna inanan bir Yahudi mezhebi- imparatorluk yönetiminde görev almaları-

nın engellenmesiydi. (Bazı durumlarda, yasal düzenlemenin amacı gerçek olmaktan öte sembolik olabilirdi.) Maniheistler, kendi üretken hayal gücüyle birlikte Hıristiyanlık, Budizm ve Zerdüştlüğün bazı yönlerinin bileşiminden oluşan bir inanç vaaz eden MS üçüncü yüzyıl peygamberi Mani'nin vahiylerini takip ediyorlardı. Roma İmparatorluğu'nda pek fazla Maniheist yoktu ve olanlar da imparatorluğun çeperlerinde, Mısır çölündeki Kellis Manastırı gibi yerlerde toplanmış gibi görünüyordu. Samirilere gelince; eğer isimlerini değiştirmişlerse inançlarını da değiştirmiş oldukları varsayılıyordu (ve onlara inanç tercihlerinin ne olduğunu soracak kadar yakın hiç kimse yoktu). Samirilere karşı yapılan ve yerli Hıristiyanların Samiri cemaati üyelerine saldırdığı kanlı bir isyana yol açan bu yasanın, adını Silvanus olarak değiştiren bir Samiri'nin bölgede resmî bir göreve atanmasıyla dengelendiği düşünülüyordu. Hıristiyan heretikler "Evrensel Kilise"ye ve imparatorun "kutsal ve Ortodoks inancına" bağlı olmayanlar olarak tanımlanıyordu. Bu yasanın izin verdiği tek istisna, tanım itibariyle Ariusçu inancına sahip olan Got askerlerdi.

Bu yasanın esas amacı, insanın her zaman "kutsal inancın müritlerinin güvenliğini, şerefini ve iyi adını yükseltecek" bir tarzda davranmasını sağlamaktı. O dönem yaşayan hiç kimse, Kalkedon karşıtı vaazların kararname kapsamı dışında kaldığının farkına varmazdı - gerçekten de bu inanç metinde anılmıyordu. Fazlasıyla Ortodoks Jüstinyen ile Ortodoks olmadığına dair fazlasıyla şüpheler bulunan Theodora'nın yan yana yaşadığı saray gibi, kararname de, "gerçek inanç"ın Kalkedon tartışmasının her iki tarafını uzlaştırabileceğini söyler gibiydi. İmparatorluk yüz yüze kaldığı dış tehditlerin neden olduğu güçlüklerle baş etmeyi başaracaksa kendisiyle barışık olması en iyisiydi.[11]

Bütün bir imparatorlukta takımlardan kaynaklanan şiddeti yasaklayarak, takımlarla ilgili alınan önlemlerin Jüstinyen'in Mavilere olan ilk başlardaki göze çarpan yakınlığının üstünü örtme amacını taşıyor olması muhtemeldi. Ancak bu tür bir kararnamenin pratik etkisi ihmal edilebilir olacaktı, o zaman Jüstinyen'in bunu onaylarken aklından geçenler gerçekte neydi? Apaçık aptalca davranıyor olabilirdi - herhangi bir zamanda veya yerde asla görmezden gelinmemesi gereken bir husus. Geçmişte, şüpheli kararlar verdiği zamanlar olmuştu ve gelecekte de olacaktı; ama şu anda, sadece, Tribonianus'un üzerinde çok sıkı çalışmakta olduğu yeni medeni kanun düzenlemelerine, en az diğer gruplar

kadar, takımların da tabi olacakları mesajını vermek istiyor olabilirdi. Jüstinyen, imparatorluğa yeni bir çehre kazandırmaya ya da heretiklik yasasının diliyle söylersek, sistemi "yeniden kurmaya ve böylelikle güçlendirmeye" kararlıydı. İmparatorluğun idari yapısında yaptığı reformların yanı sıra, fizikî dokuyu da yapılandırmayı planlıyordu - Konstantinopolis'te ve taşrada bazı büyük inşaat projeleri geliştirmekle meşguldü. Yeni hükümdarın yayımladığı bir kararnameyle, tebaasından yeni bir iç barış dönemini dört gözle beklemelerini istemesinin sembolik önemi tartışılmazdı. Bununla birlikte geleceğe yönelik bu yeni yol önerisi, bazıları tarafından Roma'nın Akdeniz havzasının tamamına hükmettiği eski döneme dönüş olarak anlaşılacaktı.

Geçmişteki zaferleri yeniden gündeme getirerek ileriye gitmenin pek de yeni olmadığı iddia ediliyordu. Ayrıca bu eski zaferlerin neler olduğunu tanımlamanın tek bir yolu da yoktu. Lidyalı İoannes ve Prokopios gibi insanlar, bu zaferleri imparatorluğu kendileri gibi insanların yönettiği zamanlarda elde edilenler olarak tanımlardı. Mesela Hypatios, muzaffer geçmişi, tahtı bir köylünün oğlu ile eski bir oyuncunun işgal *etmediği* bir geçmiş olarak görürdü; şimdi Mısır'da yaşayan Severus'a göre iyi bir geçmiş, içinde Kalkedon Konsili'nin asla vuku bulmadığı bir geçmişti; Konstantinopolis'teki patrik içinse içinde Severus'un olmadığı bir geçmiş. Jüstinyen ve Theodora'yı bekleyen zorluk, çağdaşlarının birbiriyle rekabet halindeki özlemlerinin mümkün olan en az çatışmayla kapsanabileceği bir geçmiş vizyonu sunmaktı. En az çatışmayla değilse bile, mümkün olan en az direnişle. Bu, uygulamada, Jüstinyen'in yeni yasal düzenlemesinin dalgalı bir gidişata sahip olacağı anlamına geliyordu. Faaliyet alanının yarısı, eski haline getirilebilecek fiziksel varlıkları eski haline getirmek, iyileştirilebilecek olanları iyileştirmek ve komşularının tehdidi altındaki ya da son zamanlarda doğal afetler nedeniyle yıkıma uğramış yerleri yenilemek için ciddi bir inşaat programı ile hızla ilerlemek olacaktı.[12]

İç meseleleri bir kenara bırakırsak, acilen ilgilenilmesi gereken daha önemli işler vardı: Karadeniz kıyısındaki Lazika savaş tehdidi altındaydı, Lazika kralı Tsate'nin Hıristiyanlığa geçmesi nedeniyle Persler hâlâ için için yanıyordu. Aynı anda, Karadeniz çevresindeki kabilelerden İtalya'daki Ostrogotlara kadar, muhtelif halklarla müzakereler devam edi-

yordu. Theodora'nın cümle âlemin huzuruna kocasının partneri ve eşiti olarak çıkmadan önce de yabancı saraylarla bağlantıları, kendi bilgi kaynakları vardı. Dinî kariyerinin çoğunu Pers İmparatorluğu'nda geçiren "Pers münazaracı" Simeon, Theodora'nın onun lehine "kıdemli Pers Kraliçesi"ne yazmasını sağladı; Kavad'ın oğlu Hüsrev ise Theodora'nın imparatorlukla ilgili konular hakkında kıdemli bir Pers görevliye yazmasına "izin verdikleri" için Doğu Romalılarla dalga geçecekti (ya da Prokopios öyle iddia eder). Sudanlı kabileler, daha sonra Theodora'dan kendilerine bir piskopos göndermesini isteyecekti (Theodora da gönderecekti).[13] Mevcut durumda, yine de, Theodora'nın başlatmak isteyebileceği diplomatik girişim Perslerle olan ilişkilerin giderek kötüleştiği bir bağlamda gerçekleşecekti.

İlk başlarda avantaj, 528'in başında Hazar Denizi etrafında yaşayan Sabir Hunlarının yöneticilerinden biriyle ittifak yaparak ağır bir darbe indiren Jüstinyen'den yanaydı. Bu kral, ittifakın gerektirdiği gibi, Persleri destekleme eğilimi sergileyen diğer Hunlara saldırdı. Perslerin kuzey sınırında ortaya çıkan karışıklık, Doğu Romalılara Mezopotamya'daki savunmalarını güçlendirmeleri için zaman kazandırdı.

Açıkçası, daha yapılacak çok iş vardı ve Jüstinyen bundan sonra imparatorluğun doğu sınırındaki varlığını güçlendirmeye koyuldu, Martiropolis {Silvan} kentinin surlarını yeniden inşa etti ve adını değiştirerek buraya "İustinianopolis" adını verdi. Jüstinyen'in Amida'daki Kalkedon karşıtı merkezden pek uzak olmayan Martiropolis'e olan bu ilgisi, Perslerle silahlı bir çarpışma yaşanması ihtimalinin çok yüksek olduğu bir dönemde, sınırın daha kolay savunulmasını sağlamanın yanı sıra merkezî hükümetin etkisinin zayıf kaldığı bölgeyle hamilik bağı kurmaya çalışmasındandı.

Jüstinyen'in projelerinden bir diğeri, Palmira'yı yeniden inşa etmekti. Palmira, hükümdarı Kraliçe Zenobia Roma'daki imparatorluk hükümeti ile ters düşünceye kadar Doğu imparatorluğunun en büyük şehirlerinden biriydi. Bu çatışma kentin 273'te yıkıma uğramasına yol açtı. Yeni Palmira, artık büyük ölçüde Kızıldeniz üzerinden yürüyen Hindistan ticaret yolu üzerinde olması sayesinde zenginleşmiş olan, geçmişin ünlü kervan yolu üstündeki şehri çağrıştırmayacaktı. Bunun yerine, Davud'un Golyat'ı yendiği yer olarak İncil'in mirasına sahip çıkacaktı. O zaman Süleyman burayı babasının onuruna muhteşem bir kente çevirmişti, der

İncil, şimdi Jüstinyen'in yapmakta olduğu gibi. Anicia Iuliana'nın Konstantinopolis'teki Aziz Polyeuktos Kilisesi'ni Süleyman Tapınağı'na rakip olması niyetiyle yaptırdığı hatırlandığında, Jüstinyen'in bu hikâyeye sarılması, özellikle ilginçtir. Acaba Jüstinyen, Anicia gibi ama ondan daha büyük ölçekte, büyük İncil krallığının bütün mirasını kendisi mi sahiplenmek istiyordu? Daha pratik bir düzeyde bakarsak, Lahmilerin kralı III. El Mundir, 525'teki Ramla konferansından beri girdiği rehavetten kurtulmuştu ve Roma sınırlarına akınlar düzenliyordu. Geniş bir vahayı kontrol eden Palmira, askerî harekâtlar için uygun bir zemindi, hem El Mundir gibi baş belalarına karşı hem de Roma'nın Arap müttefikleri Gassanileri desteklemek için.[14]

Martiropolis'teki uğraşları, Jüstinyen'in İran'a yaklaşımına ilişkin bazı şeyleri ortaya çıkarır. Eski surun iç tarafında yeni bir duvar örülerek bu ikisi arasındaki boşluk taş dolgu ile doldurularak ve böylece altı metre uzunluğunda, üç buçuk metre kalınlığında bir sur elde edildi. Bu özel bölgede, bu heybetli yeni yapıyı inşa etme kararı Romalıların, iki kuvvet arasındaki geleneksel çatışma bölgesinde ağır biçimde tahkim edilmiş alanlar oluşturarak düşmanın ilerleyişini geciktirmenin bir Pers istilasına karşı koymanın en iyi yolu olduğunu düşündüklerini yansıtır. Bu, Jüstinyen'in, kuzeydeki, Karadeniz'e kıyıdaş topraklardaki ve Ermeni dağlarındaki alışılmış çatışma noktalarına yönelik yaklaşımına tezat teşkil ediyordu ki Jüstinyen buralarda bir hayli saldırganlaşmayı planlıyordu. Acaba Perslerin dikkatini, en çok zarar verebilecekleri yerden uzaklaştırmaya mı çalışıyordu? Buralar, 526 depreminin neden olduğu yıkımın hâlâ giderilemediği yerlerdi. Jüstinyen, birkaç şaşırtıcı istisnayla, tam da bunu yapmakta oldukça başarılı oldu. Theodora'nın bakış açısına göre, belki de en az bunun kadar önemli olan şey, Pers savaşı hazırlıkları kapsamında doğu sınırının komuta yapısında değişikliğe gidildiği sırada kıdemli birer rütbe verilen eniştesi Sittas ve arkadaşı Antonina'nın kocası Belisarios'un mevcut personelden herhangi birinin değiştirilecek olması halinde, yüksek bir komutanlık görevine atanma sıralarının gelmiş olmasıydı; bu da bir sonraki yıl bitmeden gerçekleşecekti. Aynı zamanda, Roma yönetiminin bölgedeki ana üssü olan Antakya'nın son deprem nedeniyle tarumar olması nedeniyle, harekâtlar da bir ölçüde gecikmişti.[15]

Günümüze ulaşan bir metin, 526 depreminin ne kadar büyük boyutlarda olduğunu gösteriyor. Bundan iki yıl sonra ikinci bir deprem daha olmuş, yine binlerce insanın ölümüyle Antakya'nın adının "Tanrı'nın kenti" anlamına gelen Theopolis olarak anılmasına neden olmuştu. Jüstinyen ve Theodora kentin yeniden inşasına katkıda bulunmak için kendi adlarına birer kilise yaptırdılar. Jüstinyen, yeni şehir surunun hemen arkasında Bakire Meryem Kilisesi adı verilen bir kilise yaptırırken Theodora da Başmelek Aziz Mikail Kilisesi'ni onartma yoluna gitti. Bu tür işler bir imparatoriçe için uygun projelerdi; bunun dışında manastırlar, yoksullar evi ve hastaneler inşa etmek ya da bunların hamiliğini üstlenmek de. Bu tür hayır işlerini kadınların aile, düzen ve istikrara olan eğilimlerinin bir ifadesi olarak da görebiliriz. Ancak cemaat kimliği meselelerinin mezhep mensubiyetine bağlı olduğu bir çağda, siyasi ile kültürel olan arasına ya da erkek ile kadın arasına bir çizgi çizmek mümkün değildir. Kamu binaları, bir bilim insanının çok yerinde bir tarifle "kamusal egemenlik kültürü" olarak tanımladığı şeyin bir unsurudur, kamusal itibarın dışavurumlarıdır.[16]

Antakya örneğinde, Jüstinyen ve Theodora'nın inşa ettirdiği yapılar çeşitli bakımlardan önemliydi. Jüstinyen, Meryem'i onurlandırmayı seçerek, yeni piskoposu Efrem'i desteklemiş oluyordu. Efrem'in Kalkedon karşıtı çoğunlukla diplomatik ilişkilerin gerektirdiğinden çok daha az ilişki kurmuş olması, onu toplumun hiç de rağbet etmediği biri haline getiriyordu. Theodora'ya göreyse Aziz Mikail'in belki de en önemli yönü onun bir şifacı olmasıydı ve o sırada Antakya'da herkesin ihtiyaç duyduğu şey kesinlikle buydu. Theodora, Aziz Mikail Kilisesi'ni onarttığı aynı zamanda, Konstantinopolis'in her tarafından sütunlar naklederek şehir merkezindeki Anatolius Bazilikası'nı da yeniden inşa ettirdi ve ayrıca Kudüs'e mücevherlerle süslü pahalı bir haç gönderdi.[17]

Her ne kadar dostları ve düşmanları benzer şekilde Theodora'yı hizipçi gibi sunsa da, Theodora'nın 528 yılındaki faaliyetleri, onun hizipçiliğin üstesinden gelmeye çalıştığını gösterir. Theodora'nın hayatının tanınmayacak kadar değiştiğine tanık olan şehre ve onun dinî bakış açısını paylaşmayan liderlere verdiği hediyeler, kendisinin de tıpkı Jüstinyen gibi, dinî inançları her ne olursa olsun tüm Romalarının hükümdarı olduğu mesajını vermek istediğini gösterir. Hem imparator hem de imparatoriçe,

takımların neden olduğu şiddeti yasaklayan kararname ile tebaasından geçmişin bölünmelerini geride bırakarak yeni bir geleceğe yönelmelerini istiyordu. Aynı anlayışla, uzakta, Edessa ve Amida'daki manastırlarından 521'de sürgün edilen iki keşiş grubunun da evlerine dönmelerine izin verildi. Bu, İustinos'un Kalkedon yanlısı sert politikalarının, hayatî bir öneme sahip sınır bölgelerinde sadakati güçlendirmek konusunda hiç işe yaramadığının kabul edilmesi anlamına mı geliyordu? Her halükârda, bu kesinlikle Theodora'nın gücünün bir işaretiydi, çünkü her iki grupla da ilişkileri vardı ve Amidalı keşişlerin Petra'da acımasız şartlar altında yaşadığı sürgüne son vererek Mısır'a yerleşmelerini sağlamıştı; Edessalı cemaatin geri dönmesini sağlayan buyruğu verdirenin de açıkça Theodora olduğu, bu işle Belisarios'u görevlendirdiği söylenir.[18]

Theodora'nın uzlaşmayı teşvik etme çabaları, pratik amaçlara yönelik olmaktan ziyade idealistçeydi ama değişmiş olduğunu hissediyordu, hem de radikal bir biçimde: Evlilik yasasında pişmanlık duymaya yapılan vurgu sadece retorikten ibaret değildi; siyasi açıdan bakıldığındaysa düşmanlarının insanlara hatırlatmaktan pek hoşlandığı türden oyunculardan farklı olduğunu gösterme zorunluluğundan hiçbir zaman kurtulamadı. Ona göre, imparatoriçelik tiyatro oynamak değildi: Sürekli olarak yaşamdaki yeni görevine layık olmaya çalışıyordu. Eğer *kendisi*, böyle bir dönüşümü gerçekleştirebilirse, herkese yeni bir geleceğe giden yolu gösterebileceğini düşünüyordu.

Heretiklere karşı ve "aykırı din mensupları" ile baş etmek üzere alınan iki tedbir, imparatorluk hükümetinin şimdiye kadar görmüş olduğumuz yukarıdan-aşağı/merkez-çevre modelinden oldukça farklı bir boyuta sahip olduğunu gösterir. Bu iki tedbir, Jüstinyen'in daha geniş kapsamlı bir hareket tarzı geliştirmesini gerektiren münferit nedenlerden kaynaklanıyormuş gibidir. Birincisi eşcinsel ilişkiler yaşayan erkeklerle, diğeri ise süregelen doğal afetler ya da "Tanrı'nın gazabı"nın işaretleri bağlamında paganlarla ilgilidir. 528'de, Soloi Pompeiopolis'teki (günümüzde Mersin ili içinde) şehrin yarısını yuttuğu söylenen korkunç depremin yanı sıra Antakya'da aynı yıl yaşanan deprem bunun örneğiydi. Şehrin yarısının birdenbire yerin altına gömüldüğü haberi tumturaklı bir abartı olabilir ama Kadir-i Mutlak'ın kötü bir günündeyken yapabilecekleri konusunda insanların nelere inandıklarının bir yansımasıdır. Cinsel

sapkınlık ile Tanrı'nın öfkesi olarak görülen şey arasındaki bağlantıya ilişkin göndermeler, 529 yılında (ve sonrasında da benzer olaylar vardı) gerçekleşen, iki piskoposun da dahil olduğu olaylara atıfta bulunur.[19]

Eşcinsel ilişkiler yaşayan erkeklere yönelik girişimlerin, açıkça suç teşkil eden cinsel ilişki olarak görülen ilişkileri yasaklayan erken dönem Roma kanunlarına uzanan bir geçmişi vardı. Bu örnekte, biri Rodoslu diğeri Trakyalı iki piskopos, her biri bulunduğu yerden Konstantinopolis'e getirilip kent *praefectus*u tarafından yargılandı. *Praefectus* piskoposlardan birine işkence yaparak sürgüne gönderdi. Diğerini ise hadım ederek bir sedyenin üzerinde teşhir etti. Jüstinyen, daha sonra, homoseksüel ilişkiler yaşayan insanlara yönelik daha kapsamlı bir yakalama talimatı verdi. O dönem kaleme alınmış bir vakayinamenin yazarı ve bu olup bitenlerle ilgili en önemli kaynağımız olan İoannes Malalas, "erkeklere şehvet duyma hastalığına yakalanmış" olanların üzerine büyük bir korku çöktüğünü yazar. "Dinsel sapkınlık" suçu için öngörülen cezalar kırbaçlama, halk önünde aşağılama ve hadım etmeydi; kimi zaman ölümle sonuçlanacak kadar vahşice uygulanıyordu.

Prokopios, Theodora'nın, zengin bir Yeşiller taraftarı olarak tarif edilen ve kendisine iftira atan Basianos adlı bir adamdan kurtulmak için bu yasadan yararlandığını iddia eder. Prokopios'a göre, onu bir kiliseden sürükleyerek dışarı çıkarmış ve yargılanmasını sağlamıştı. Rodoslu piskopos örneğinde olduğu gibi o da, yargılama sırasında işkenceye uğradı ve suçlu bulunması üzerine hadım edildi. Yargılamanın doğasında varolan ve özellikle de yüksek mevki sahibi olanlara karşı uygulanan vahşet, Jüstinyen'in de, diğerleri gibi, eşcinsel ilişkiyi paganizm uygulamalarıyla ilişkilendirdiğini ve sapkın dinsel davranışlar olarak gördüğü davranışların ortadan kaldırılması yönündeki düzenli çabaların ilk aşamasının bu olduğunu gösterir. Jüstinyen, aynı cinsle ilişkiyi yasaklayan bir başka ferman çıkardığı 559'da, Tanrı'nın gazabına uğrama korkusuyla hareket ettiğini söyler. Buna rağmen, bu kez Konstantinopolis patriği huzurunda günahlarını itiraf edenlerin ve onun "şefaatine" mazhar olanların cezalandırılmayacağını ifade eder. "Haklı olarak bize kızgın olan Tanrı" ile uzlaşmak için gerekeni yapmayanlara karşı magistralar harekete geçecektir.[20] 528'de aldığı kararlar ile bu açıklamaya neden olan şeyler arasında geçen otuz yılda Jüstinyen'in konu hakkındaki düşüncelerinin pek değişmediği anlaşılıyor.

Ertesi yıl, pek de farklı olmayan bir dizi olay, Atina'daki felsefe okulunun kapanmasına yol açtı. Bu okulun sahip olduğu özel öğretim geleneği ile rasyonel Avrupa düşüncesinin kökenleri arasındaki bağın izleri, bin yıldan daha eskiye uzanır. Uzun zamandır akademik bir durgunluk yaşayan okul, son zamanlarda, doğrudan ilahî esin vasıtasıyla kazanılan bilgelik kavramına dayanan, özellikle "cüretkâr" bir Yeniplatonculuk tarzında ders veren Damascios isimli yeni yöneticisi sayesinde yeniden önem kazanmaya başlamıştı.

Az önce tarif edilen olaylarda görüldüğü gibi, bu seferki, Konstantinopolis'te astroloji ile ilgilenmekle suçlanan bazı önde gelen kişilere karşı alınan ve daha sonra taşrada yaşanan benzer olaylara doğru genişleyen tedbirlerle başlıyor. Bu noktada, olup bitenlere ilişkin bilgimiz, İoannes Malalas'ın eserine dayanan dönem vakayinamelerindeki tek tük, kısa satırlarla sınırlı. Her halükârda, Damascios'un yerel düşmanları, okulu kapattırmak için, özellikle de bazı bölgelerde çoktan bir Hıristiyan uygulaması haline gelmiş, zar ya da aşık kemiği atarak kehanette bulunan bir kâhine danışmak gibi bazı pagan uygulamaları hedef alan bir ferman yayımlanması konusunda üstünlüğü ele geçirmişler gibi görünmektedir. Birkaç yıl sonra, 531'de, çok daha geniş kapsamlı bir pagan karşıtı düzenlemeyle karşı karşıya kalan Damascios ve meslektaşları toparlanıp İran'a göçtüler. Yerel bir meselenin imparatorluk çapında bir olaya dönüşmesi, Lidyalı İoannes'in tarif ettiği karşılık verme sürecinin doğal sonucuydu; buna göre, imparator, yerel bir talepten doğan bir karşılığı, uzun ya da kısa vadede, bütün bir imparatorluğu kapsayan bir kuralın temeli haline getirmeyi tercih edebilirdi.[21]

Heretikliğe ve dinsel sapkınlığa karşı yasal düzenlemeler, bu yılların bir özelliğiydi. Pek çok alanda son derece aktif olan Jüstinyen, diğer şeyler arasında, hükümette ve Kilise yönetimindeki yolsuzluğu sınırlandırma girişiminde bulundu. 529'da Tribonianus, Batı hukuk geleneğinin kurucu metinlerinden biri olan, bugün *Jüstinyen Kodeksi* olarak bilinen, Roma hukukunda teamül uygulamasını sistemleştiren yeni yasal mevzuatın ilk taslağını kaleme aldı.

Bu taslakta, ev içi anlaşmazlıklarla ilgili konularda, aristokrasinin aile hayatı konusunda giderek daha müsamahasız bir gözle kocasının yanında aktif rol alan Theodora'yı görürüz. Prokopios, Theodora'nın müdahalelerinin her zaman değişken ve acımasızca olduğunu iddia

eder; ölen bir patrisyenin kızlarını kendilerinden daha alt statüde olanlarla evlenmeye "zorladığını" söyler. Theodora'nın niyetininse zayıfı güçlüden korumaya çalışmak olduğu düşünülebilir. Örneğin, borca batmış halde vefat eden Eulalios isimli bir adam Jüstinyen'i varisi yapmıştı ve varisler kendilerine miras bırakılan mülklerin borcunu ödemekle yükümlüydü. Jüstinyen, Eulalios'un kederli kızlarına göz kulak olmak dine uygun bir davranış olduğu için mirası kabul ettiğini açıkladı ve üç kızı, usulüne uygun şekilde, imparatorluk konutunda yetiştirsin diye Theodora'nın gözetimine verdi. Theodora kendi inisiyatifiyle ve kötü muamele görmüş çocukların menfaatine olacak şekilde hareket ederek, çocuk fahişeliğiyle ilgili bir yasanın kabul edilmesini sağlamış bir kişiydi; haksızlığa uğramış olanları dert edindiğini gösteren bu ilk örnek, Sergios ve Bakhos Kilisesi'nin yazıtlarında yer alır. Lidyalı İoannes, Theodora'nın adaletsizlik mağdurlarına duyduğu ilgi ve özene atıf yapar. Bu örnekte Prokopios, başkalarının arasında kendisinden de bahseder ancak Theodora'nın adını anmış olması, onun kamusal personasına işaret eder.[22]

Bir kez daha esas kaynağımızı teşkil eden İoannes Malalas, Jüstinyen döneminde halkın kullandığı dille kaleme aldığı kendi metninde Theodora'nın algılanış biçimine ilişkin bir fikir verir: Anlatısına "Dini bütün Theodora, diğer hayır işlerine ek olarak şunu yaptı" ifadesiyle başlar. Bu örnekte Theodora'nın çözmek istediği sorun, çocuklarına hiçbir kötülük gelmeyeceğine söz vererek rutin biçimde para teklif ettikleri yoksul ebeveynlerin çocuklarını satın almaya çalışan kadın satıcılarıydı. Ancak ebeveynlerden kurtulur kurtulmaz çocukları fahişeliğe zorluyorlardı. Theodora tüm kadın satıcılarının, mağdurlarla birlikte yakalanıp getirilmesini emretti. Huzuruna -onu Augusteus'ta hayal edin- getirildiklerinde satıcılara yemin ettirip anne-babalara ne kadar ödediklerini açıklamalarını emretti. Çocuk başına birkaç parça altın (*nomismata*) ödediklerini söyleyince, Theodora her birine kız çocuk başına 5 *nomismata* ödeyerek kızların serbest bırakılmasını emretti. Kadın satıcılarının aynı işi yapmaları yasaklandı ve kızlar temiz kıyafetler giydirilip birer gümüş para verilerek evlerine gönderildi.

Sahne son derece ustalıkla düzenlenmiş bir kurgu gibidir ama fahişelere mağdur olarak muamele edilmesi ve sorunun ahlaki bir sorun olmaktan ziyade toplumsal bir sorun olarak ele alınması bakımından çözüm gerçekten özgündür. Roma devleti, ailenin korunması konusuna uzun

zamandır ilgi göstermekteydi ancak yoksulların zor zamanlarda çocuklarını terk etmelerinin ihtimal dahilinde olduğunu da kabul ediyordu. Konstantin döneminden beri devlet bu uygulamanın önüne geçmek için çaba sarf etti ama toplumsal eşitsizliğin altta yatan nedenlerinin üzerine gitmediği ya da gidemeyeceği göz önünde bulundurulduğunda pek de başarılı olamadı. İşte Theodora yardım edecek kimsesi olmayanlara yardım ediyordu ama kurtardığı çocukların evlerinde nasıl karşılandıkları da ucu açık bir soru olarak kalır. Fahişelik sorununa çok farklı bir yaklaşım sergilemesi, genel olarak son derece köklü bir toplumsal hastalık konusunda bir kerelik iyilik eyleminde bulunmanın, ilkesel olmaktan ziyade göstermelik bir davranış olduğunun farkına vardığı anlamına gelebilir. Çocuk fahişeliğini ahlaki olmaktan çok toplumsal bir sorun olarak ele alması, aynı cinsle cinsel ilişki meselesine yönelik 529'da geliştirilen resmî tutumla ilginç bir karşıtlık sergiler.

Bu aynı zamanda, Theodora'nın zayıflara dönük ilgisinin güncel siyasi önermelere dönüştüğünün bir dizi işaretinden biridir. Bir erkeğin köle cariyelerinin kendisi öldükten sonra mirasçıları tarafından tekrar kölelik statüsüne indirilemeyeceğini, aksine, eğer partneri vasiyetinde kadının köleliğinin devam etmesini özellikle belirtmemişse, kadının ve çocuklarının özgür olacağını düzenleyen 531 tarihli yasa, aksi durumda güçsüz duruma düşecek kadınları koruma kaygısını açıkça gösterir gibidir. Bu tür yasalar, Theodora'nın Tribonianus'u saray müttefikleri arasında gördüğü izlenimini güçlendirmektedir.[23]

530'un sonuna doğru, Theodora daha önce hiç yapmadığı ve en azından, bu aşamada kazandığı görünürlükle bir daha da yapmayacağı bir şey yaptı. Boğaz'dan Bitinya'daki (günümüzde Yalova) Pitian {Çekirge} kaynağı adı verilen bölgeye doğru özenle hazırlanmış bir imparatorluk geçit alayı düzenledi; hoş bir güzergâhtı ve Theodora, yol boyunca kiliselere, manastırlara ve hayır kurumlarına bağış yapma olanağı buldu. Onunla birlikte yolculuk yapan yaklaşık dört bin kişi arasında, bürokrasideki yozlaşmaya karşı tavrıyla pek çok belgede kendisinden söz edilen *praefectus praetorio* Menas gibi pek çok patrisyen vardı. Bu geçit alayıyla ilgili günümüze ulaşan hiçbir şey yoktur ancak Menas'ın varlığı ve üst sınıfların alaya katıldığına yapılan vurgu, Theodora'nın bu yürüyüşü, o güne kadar aralarının çoğunlukla soğuk olduğu bir grup insanla bağ kurmak için düzenlediğini akla getirir.[24]

Theodora'nın, Basianos'un başına gelenler ve kendisine iftira atmakla suçlanan Priskos'un bu aynı yıllarda sürgün edilmesi gibi olaylar nedeniyle, talihsizlere yardım eden kişi olarak görülmeye dönük tüm çabalarına rağmen beklenen etki oluşmadı. İnsanlar aklına geleni söylüyordu. Bir süre önce kral eşini kaybeden Amalasunta'nın öldürülmesinden haklı olarak artık tahtta kendisine eşlik eden {yeğeni} Theodahad'ın sorumlu olduğu iddia edilmesine rağmen Prokopios, Theodora'nın Jüstinyen'in oldukça güzel olduğu söylenen bu Ostrogot kraliçesi ile düşüp kalkmak için kendisini terk edeceğinden korktuğu hikâyesiyle ortaya çıktı, böylelikle Theodora'nın Amalasunta'nın öldürülmesinde parmağı olduğunu ima ediyordu.* Kuşkusuz, Theodora Batı'daki kıdemli görevlilerle temas halindeydi. Got sarayı ile sarayın Romalı uyrukları arasındaki ilişkileri yönetmede önemli bir rol oynayan güçlü Romalı senatör Cassiodorus'un elinden çıkma iki mektup elimizdedir. Bu mektuplardan biri, Theodora'nın kraldan oldukça kuşku doğuran bir ricada bulunmuş olabileceğini düşündürür: Kral adına yazan Cassiodorus "Bana hakkında hassas bir bilgi ulaşan o şahsın durumunda da, sizin niyetinize uygun olduğuna inandığım şeyi emrettiğimi bilmenizi isterim" der. İfadedeki kapalılık, gerçekten, Theodora'nın Theodahad'dan hiç de övgüye değer olmayan bir şey yapmasını istediğini düşündürür; Prokopios'un belirttiği gibi, Theodora bağımsız siyasi kararlar alma yetkisine sahipti. Bu mektuptan, çok önemli insanların bile Theodora'nın buyruklarını yerine getirmenin iyi bir fikir olduğunu düşündükleri sonucuna varmak, mektuba çok fazla anlam yüklemek olmayacaktır.[25]

Sarayda ise, Theodora bir kenarda oturup sözü, 531'de *praefectus praetorio* olarak atanan ve kesinlikle hiç hoşlanmadığı Kapadokyalı İoannes'e bırakacak değildi. Kapadokyalı hakkındaki şikâyetlerin bir listesini çıkarıp Jüstinyen'e sunmuştu ve Lidyalı İoannes, Kapadokyalı'ya karşı sesini alenen yükseltmeye kararlı tek insanın Theodora olduğunu açıkça belirtir. Prokopios, Theodora ve Jüstinyen'in kamu politikaları konusunda genellikle karşıt görüşte olduklarını iddia eder; bu durum din söz konusu olduğunda daha da önem kazanacaktı. Bu örnekte, Prokopios'un söyledikleri bir ölçüde doğrulanmaktadır, her ne kadar

* Prokopios'a göre Amalasunta "Gotlardan ayrılıp bütün yaşayış biçimini değiştirerek Bizans'a göç etmeye karar" vermişti-ç.n.

Prokopios'un iddiasını doğrulayan kişi, Theodora'nın sergilediği tavrı onaylamaya dünden hazır olsa bile.[26]

Theodora zamanla gelişip pozisyonuna yerleşiyordu. Gün geçtikçe becerilerine olan güveni artıyordu; Theodora'nın bütün yaşamı onun risk almaya hazır olduğunu, amansız bir düşman olabileceğini ve aptal insanlara katlanamadığını gösterir. Ama o bundan daha fazlasıydı. Kötü muameleye maruz kaldığını düşündüğü kadınlarla ilgilenmeye de, imparatorluk aristokrasisine konumunun kendisine saygılı davranılmasını gerektirdiğini hatırlatmaya da aynı ölçüde kararlıydı. Bugüne kadar bilmediğimiz tek şey, daha çok çocuk isteyip istemediğidir ancak şüphesiz istiyordu; belki de Tribonianus gibi (20 Şubat 531 tarihinde yayımlanan bir yasada ortaya koyduğu üzere) doğanın kadınları çocuk sahibi olmak üzere yarattığına ve bunun da kadınların en büyük arzusu olduğuna inanıyordu. Aşağı yukarı aynı zamanlarda, evlilikle sonuçlanan bir aşk ilişkisinden ama evlilikten önce doğan bir çocuğun, daha sonra o evlilik içinde doğan çocuklar gibi meşru olduğunu (elbette Theodora'nın kendi kızı gibi) düzenleyen bir başka yasa yürürlüğe girdi.[27]

Theodora'nın daha çok çocuk sahibi olmak istediğine dair elimizdeki en doğru bilgi aslında bir düşman kaynaktan, Skitopolisli* Kiril'in *Life of Sabas* {Sabas'ın Hayatı} isimli kitabındandır. 530'da, Yahudi Çölü'ndeki** bir manastırın başı olan Sabas, önceki yıl yaşanan şiddetli Samiri ayaklanmasının ardından Justinyen ve Theodora'nın Filistinli Hıristiyanlara kızgın olduğunu öğrendi. İmparatorla bu konuyu konuşmak için başkente gitti. Justinyen, Sabas'ı coşkuyla karşıladı -Sabas'ın başını öpmek için sevinç gözyaşları içinde koşuşturduğu söylenir (belli ki yüksek rütbeli din adamlarının yere kapanması gerekmiyordu)- ve ona Theodora'yı ziyaret etmeyi teklif etti. İmparatoriçe onu sıcak bir şekilde selamladı ve ona "Benim için dua edin peder, Tanrı bana rahmimin meyvesini bahşetsin" dedi. Sabas buna "Hepimizin efendisi Tanrı imparatorluğunuzu koruyacak" diye karşılık verdi. Theodora ricasını tekrarladı: "Peder, dua edin, Tanrı bana bir çocuk versin." Peder ona Yüce Tanrı'nın imparatorluğun takva ve zafer içinde yaşamasını sağ-

* İsrail'in kuzeydoğusundaki Bet Şean kentinin antik dönemdeki adı-ç.n.
** İsrail ve Batı Şeria'da, Kudüs'ün doğusundan Ölü Deniz'e uzanan çöl-ç.n.

layacağına dair güvence verdi. Bu noktada Theodora vazgeçti, belli ki ne kadar üzgün görünse de peder onun ricasını yerine getirmeyecekti. Daha sonra kendisine imparatoriçenin isteğini neden yerine getirmediği sorulduğunda, Sabas "Severus'un öğretilerini emmesin ve Kilise'de Anastasios'un neden olduğundan daha kötü bir karışıklığa neden olmasın diye, o rahim hiçbir zaman meyve vermeyecek" dedi.[28]

Theodora'nın çocuk isteği bu kadar alenileştiğine göre hamile kalmak için can atıyor olmalıydı. Bu başarısızlığın alenen kabul edilmesi genel olarak dünyadaki yerini güçlendirmeyecekti; Jüstinyen'le on yıldır evli olan ancak hâlâ ondan bir çocuk sahibi olamayan Theodora'nın kendi sesini bir kereliğine duyduğumuz anın bu an olması çok muhtemeldir.

Her ikisinin konumunu da tehdit eden devrimin öngünlerinde, 532 yılı Ocak ayı itibariyle Theodora, halk arasında kocasıyla aynı fikirde olmamayı göze alan ve Akdeniz etrafında dikkate değer bir nüfuza sahip olan bağımsız bir kadındı. Dolayısıyla Prokopios'un Theodora'sı bir dereceye kadar gerçekti. Ancak bu hikâyenin sadece bir bölümüdür çünkü Theodora, kendisinin iş başında olduğunun ve onların soydan gelen saygınlığa sahip oldukları iddialarından hiç mi hiç etkilenmediğinin aristokratlar tarafından anlaşılmasını ve kötü muamele kurbanı olarak gördüğü insanlara derinden değer verdiğinin açıkça bilinmesini istiyordu. Sabas gibi bir adamın Prokopios'tan çok daha fazla hareket özgürlüğü ve saygınlığa sahip olmasını sağlamak ve Lidyalı İoannes çapındaki adamların hayranlığını kazanabilmek istiyordu.

8. Bölüm

Devrim

530 yılında Perslerle patlak veren savaş içerde yaşanan değişimlerin hızını etkiledi ve Jüstinyen'in taht güvenliğini zora soktu. Tahta çıktığından beri birbiri ardına gelen çok sayıda doğal afet imparatorun hükmetme kabiliyeti konusunda soru işaretleri doğurmaya yetmediyse, Samiri ayaklanması ve bunun ardından bizzat Jüstinyen'in seçtiği generallerin savaş meydanındaki sönük başarıları eksiği tamamlayacaktı. Nisan 527'den Aralık 531'e kadar yaşanan savaş ve talihsizlik dönemi Ocak 532'nin ilk yarısında ortaya çıkacak olan felaketin arka planını oluşturur. Hipodrom'daki görece önemsiz başkaldırılarla başlayan bu felaket, sonraki on yılda Theodora'nın kişisel müdahalesinin, kocasının saltanatının kaderini değiştirerek onu görevden alınmaktan kurtardığının açıkça kanıtlandığı iki olaydan biriydi.

Theodora ile ilgili her şeyde söz konusu olduğu gibi, karmaşık olguları, fikirleri ve düpedüz kurgu olanı çözmek farklı kaynaklardan edindiğimiz ipuçlarını soyutlama becerimize bağlıdır, bunlar ister yazılı kayıtlar ile sonraki sözlü anlatılar arasındaki, isterse öyküleyici açıklamalar ile dönemin siyasi kültürünün tipik unsurları olarak kabul edebileceğimiz faktörler arasındaki tutarsızlıklar olsun. Roma dünyasının siyasi yaşamında bir kadın tarafından yapılmış, bu bölümde anlatılan, en dikkat çekici müdahalelerden sadece birini teşkil eden bu olayda görebileceğimiz şey, olağanüstü güçlü bir karakter, aileye ve dostlara adanmışlık ve zorunlu olduğunu düşündüğü bir acımasızlıktır. Theodora mazlumların dostu olarak görülmek istiyordu ama dostluk kendisinin çizdiği sınırlara tabiydi. Konumunu koruyabilmek için, tam da bakımını üstlendiği insanlara olağandışı gaddarlıkta baskı yapmaya kararlıydı.[1]

Jüstinyen'in konumunun zayıflamasında muhtemelen en büyük paya sahip olan faktör onun kontrolü dışındaydı: Bir doğal afetler zinciri. 526 ve 528'de Antakya'da büyük bir yıkıma sebep olan iki büyük dep-

remden zaten daha önce bahsetmiştik; 528'de bir de Pompeiopolis'te bir deprem yaşandı. Eylül 530'da, gökyüzünün batısında birkaç hafta boyunca bir kuyrukluyıldız belirdi; bu, felaketlerin süreceğinin bir işareti olarak görülüyor ve yaygın şiddet olaylarının kıvılcımı olduğu iddia ediliyordu.[2] Perslerle yaşanan sıkıntılara ek olarak, Efesli İoannes'in belirttiği gibi, daha önce Fırat'ın karşı kıyısına hiç geçmemiş bir boy olan Sabir Hunları ani bir saldırı gerçekleştirdi ve ardından da Samiri ayaklanması geldi. İran ile Mezopotamya sınırının orta cephesinde süren savaş, Dara şehrinin dışında ve Roma sınırının hemen iç tarafında büyük bir Roma zaferiyle sonuçlandı; ardından yeniden dizayn edilmiş Martiropolis ağır bir Pers saldırısına karşı koydu. Ancak 531'de Fırat üzerindeki Callinicum'un dışında yaşanan, kısmen Romalı generaller arasındaki iletişim eksikliğinden kaynaklanan ve Roma'nın zayıflamasına neden olan yenilgi, Jüstinyen'in doğu ordusunun komutasını gözden geçirmesine ve Belisarios'u Konstantinopolis'e geri çağırmasına neden oldu. Akabinde Kavad'la başlattığı barış görüşmelerinde, Kavad beklendiği üzere muazzam bir para talebinde bulundu.[3]

Eğer anlaşmanın parasal maliyeti ve itibar üzerinde yarattığı hasar mantık sınırları içinde tutulabilseydi, Perslerle ile barışmak çok büyük bir anlam ifade edecekti. Roma ordusu, statükoda büyük değişikliğe neden olabilecek bir saldırı harekâtı gerçekleştirecek kadar güçlü değildi. Sınırın her iki tarafında da ağır biçimde tahkim edilmiş şehirler, her iki taraf için de diğerinin topraklarına ciddi bir tehditte bulunmayı zorlaştırıyordu ve her iki ordu da taktik bakımdan eşit durumdaydı. Jüstinyen, hızlıca sonuç alamayacağı bir savaşın dışında kalmayı istemekte haklıydı ama bariz bir başarısızlık daha, Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olduğu kabul edilen Jüstinyen'in elini güçlendirmeyecekti - ve eğer düşmanla barış müzakerelerine başlanacaksa Pers elçisinin başkente kimse duymadan gelmesi mümkün olmazdı.

Bundan başka her doğal afet, Hun saldırısı ya da Roma ve Pers ordularının karşı karşıya gelişi para demekti. Anastasios'un hazineye bıraktığı ve İustinos'un korumayı başardığı hatırı sayılı miktardaki fazla, beş yıllık yoğun faaliyetin ardından artık alarm veriyordu. Jüstinyen'in, Theodora'nın istenmeyen kişisi Kapadokyalı İoannes'i, muhtemelen taze bir bakış açısı getirmesi umuduyla, 531 baharında *praefectus praetorio* atamaya karar vermesi bu arkaplan nedeniyleydi.

Prokopios ve Lidyalı İoannes, Kapadokyalı İoannes'in fiilleri konusunda bunları devrimci ve yıkıcı -ve hatta olumlu anlamda şeytani- faaliyetler gibi gösteren bir şikâyetler manzumesi sunar. Bunların bir kısmı bir miktar abartılı gibidir ve gerçekten, Tribonianus'tan elde edilen ve *Jüstinyen Kodeksi* sayesinde günümüze ulaşan bilgiler, böyle bir mızırdanmadan çıkarılabilecek sonuçlardan çok daha fazlasının önceki *praefectus*lardan beri süregeldiğini gösterir. Ancak bu bizi şaşırtmamalıdır, çünkü önemli kararlar imparatorluk konseyinde alınır ve Tribonianus'un personeli tarafından uygulanırdı. Kapadokyalı İoannes'in elinden çıkan önemli idari reformlar, onun Ekim 532 ile Mayıs 541 arasındaki ikinci *praefectus praetorio*luğu dönemine kadar yürürlüğe girmemiş gibi görünüyor. Lidyalı İoannes'in, bu reformların en önemlisinin -adaletsiz ve cebri bir vergi sistemi- Ocak 532'den önce yapıldığını söylemesi ve daha sonra da bu reformun tarihini sonraki yıllara atfetmesi (ki doğru olan budur), onun, Konstantinopolis'te o ay içinde patlak veren Nika Ayaklanması'nın doğrudan sebebinin İoannes'in faaliyetleri olduğu yönündeki görüşünü kabul etmeyi zorlaştırır.[4]

Kapadokyalı İoannes'e gelince; Lidyalı İoannes'in eleştirilerine, Prokopios'un Jüstinyen ve Theodora hakkında söylediği pek çok şeye -tıpkı imparatorun kafasının bedeninden ayrıldığı ve geceleri sarayda dolaştığı yönündeki iddiaları gibi- karşı duyulan aynı şüphe ile yaklaşmayı gerektirir. İlginç olan, Ocak 532'de yaşanan felaket nedeniyle Kapadokyalıyı suçlayan tek ismin Lidyalı İoannes olmamasıdır. Bu döneme ilişkin Süryanice kaleme aldığı tarih anlatısı Efesli İoannes'in eserine dayanan Mitileneli Sözde Zakarias, Kapadokyalı hakkında hemen hemen aynı şeyleri söyler - yani, ayaklanmaya doğru gidilen o dönemde Kapadokyalı hakkında sürekli şikâyetler mevcuttu. Yine de, İoannes'in o zamanlar Konstantinopolis'te olmadığını biliyoruz. Konstantinopolis'e aşağı yukarı Theodora'nın Kapadokyalının kariyerine nihayet son verdiği zamanda gelmişti. Bu durum daha sonraki tarihçilerin hâlâ rejimin en büyük krizlerinden biri olarak hatırlanan (ve bu da kendi içinde 532 olaylarının ne kadar önemli olduğuna işaret eder) bu olay nedeniyle Kapadokyalı'yı suçlamayı uygun buldukları ihtimalini akla getirir. Bu görüşü sınamak için, ayaklanmanın patlak vermesinden önceki dönemle ilgili tutulan yazılı kayıtlarda ele alındığı şekliyle Kapadokyalı İoannes'in rolüne göz atmakta fayda vardır.[5]

İoannes'in faaliyetlerinden anladığımız kadarıyla, kendisinden önceki *praefectus*lar gibi o da Tribonianus'un yasama gündeminin tahakkümü altındadır. Bu hukukçunun çalışma yöntemi, uygulanmasına karar verilen çok sayıda tedbirin hayata geçirilmek üzere *praefectus praetorio*lara gönderilmesi anlamına geliyordu; bazen aylar, bazen de birkaç hafta arayla. Örneğin, İoannes'in şu konularla ilgili talimatları 1 Kasım 531'de aldığını görüyoruz: Miras ve hakemlik usulü, evlilik anlaşmalarında kadınların hakları, parasal faaliyetler, evlat edinme ve bin yıldan daha eski bir yarı-Roma vatandaşlığı statüsü anlamına gelen "Latin hakları"nın kaldırılması.[6]

Lidyalı İoannes ve Mitileneli Zakarias'ın ayaklanmayla ilgili açıklamaları titiz bir incelemeye dayanamayacağı gibi Prokopios'un anlattıklarının hiçbiri de böyle bir sorgulamayı atlatamaz. Prokopios, *History of the Wars*'ta {Savaşlar Tarihi} takımların sahip oldukları güce ulaşmasının son zamanlarda yaşanan bir gelişme olduğunu ve buna da üyelerinin çılgınlığının neden olduğunu iddia eder.

> Bütün şehirlerde halk uzun zamandan beri Maviler ve Yeşiller arasında bölünmüş durumdadır ancak son zamanlarda, sırf bu isimler ve oyunlar sırasında oturdukları koltuklar uğruna paralarını harcar ve bedenlerini büyük acılara maruz bırakırlar ve utanç verici şekilde ölmenin hiçbir faydasının olmadığını düşünmezler.

Takım taraftarları, kavgalarını sokağa taşımaları durumunda sonunda hapse girebileceklerini bilerek ve tehlikeyi umursamadan birbirleriyle kavga ederdi, diye devam eder Prokopios. Rakiplerini geride bırakabildikleri sürece, ne insanî ne de ilahî hiçbir şeye aldırış etmeden harekete geçmelerini sağlayan şey, insan ırkına karşı duydukları derin nefretti.

Takımlar konusunda doğru olmadığını görmüş bulunduğumuz bu açıklama, yine de, o yıllardan günümüze kalmış, yazarı bilinmeyen *Dialogue on Political Science* {Siyaset Bilimi Üzerine Diyaloglar} adlı kitapla ilginç bir paralellik gösterir. Eserde konuşmacılardan biri, Thomas, "yetkililerin" takım renklerine duyulan sevgiyi sıkı denetim altına alması gerektiğini çünkü bunun büyük bir tehlike arz ettiğini söyler. Burada, tıpkı Prokopios'ta olduğu gibi, bu düzeyde bir takım çekişmesinin görece yeni bir olgu olduğu ima edilmektedir. Prokopios, farklı yerlerde iki açıklama daha getirir. Justinyen'in inşaat projesiyle ilgili olarak, "kentin

süprüntülerinin" nasıl imparatorun karşısına dikildiğinden bahsettiği gibi *Gizli Tarih*'te de ayaklanmayı senatonun bağlılığını sınamak için imparatorun kışkırttığını iddia eder (sınavı geçemeyenler görevden alındı, böylece Justinyen şehir merkezini yakıp kül etmek pahasına kasasını doldurabilirdi). Ayaklanmanın gerçek nedeni, daha ileride keşfedeceğimiz üzere, aslında Justinyen ve onun kıdemli ekibinin mantıksız biçimde inatçılığı ve aptalca beceriksizliğiydi.[7]

Bu yıkıcı ayaklanmaya ilişkin en iyi açıklama, Prokopios'tan değil, kendisine bu nedenle teşekkür borçlu olduğumuz, İoannes Malalas'tan kalan vakayiname geleneğinden gelir. İoannes'in metninin günümüze ulaşan hali, özgün metnin önemli unsurlarını içermeyen bir özeti olduğu için, esas olarak yedinci yüzyılın başlarında kaleme alınan *Easter Chronicle* {Doğu Vakayinamesi} ve dokuzuncu yüzyılda yazılan *Theophanes's Chronicle* {Theofanes Vakayinamesi} gibi, daha sonraki dönemlere ait metinlere dönmek zorundayız. Bu kaynaklardan edindiğimiz bilgi, sıkıntının 3 Ocak 532 Cumartesi günü Hipodrom'da, Yeşillerin hükümet baskısını protesto etmek için ayağa kalkarak bazı görevlilerin görevden alınmasını talep etmeleriyle başladığıdır. Bu noktada, şehre çok sayıda insanın göçmesi gibi özel bir durum söz konusu olmuş olabilirdi ve Yeşillere yakınmış gibi görünen bu yeniler, muhtemelen henüz takım sadakatinin davranışları üzerindeki belirleyiciliğini azaltacak daha derin bir topluluk bağı geliştirmemişlerdi.[8]

O gün Hipodrom'da yaşananlarla ilgili, iyi kötü güvenilir bir yazılı kayıt, bize Theofanes'in vakayinamesinden kalmıştır.[9] Olaylar, muhtemelen Yeşillerin çığırtkanlarının başlattığı bir tezahüratla; Hipodrom'un imparatorluk locasının karşısında oturan yarısının ayağa kalkıp çığırtkanlarının (aşağıdaki sözlerde birinci tekil şahıs kullanılmasının nedeni budur) ardından bağırmasıyla başlar:

> Çok yaşayasın Augustus Justinyen! Muzaffer olasın [*tu vincas*]. Ah Tanrı'nın erdemli kulu, bana yanlış yapıldı ve Tanrı'nın bildiği gibi, buna dayanamıyorum. İşlerini iyice ilerletir diye adını vermekten korkuyorum. O zaman kendimi tehlikeye atmış olurum.

İmparator, elçisi aracılığıyla halka kimden şikâyetçi olduklarını sorar. Burada aralarında çığırtkanın konuyu bilmediğini ortaya koyduğu

bazı konuşmalar geçer ve Yeşiller isim vermeyi reddeder. Bu nadir kayıtlardan bile sezileceği üzere Yeşiller, çığırtkanın kimseden onlara zarar gelmeyeceği iddiasına karşılık verince, işler daha gürültülü ve korkutucu bir hal almaya başlar:

> Bir kişi, sadece tek bir kişi bana yanlış yaptı, Tanrı'nın Annesi [*Theotokos*] onun başını dik tutmasın.

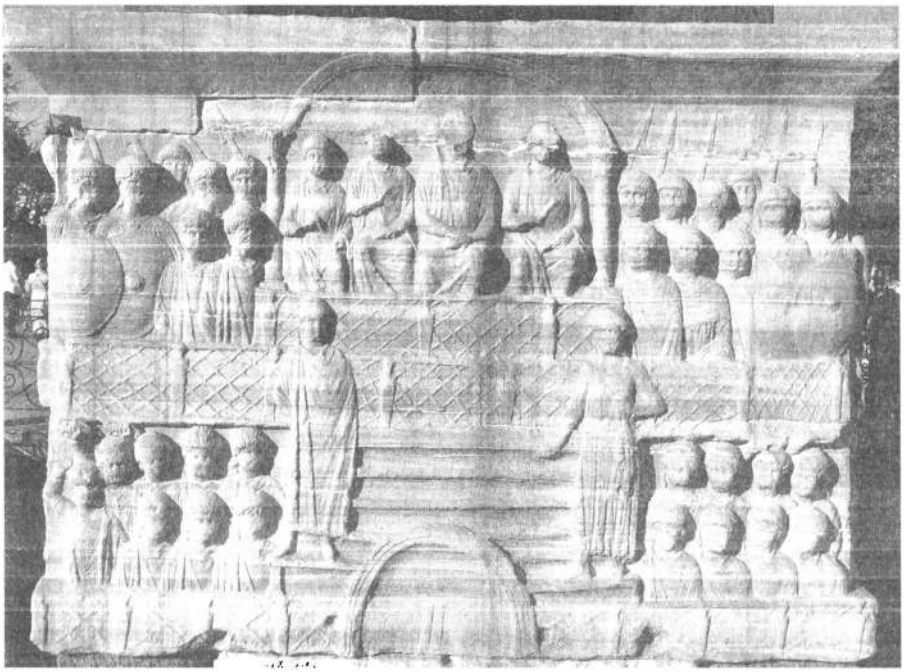
Bundan sonra Yeşiller, kendilerinin adalet ve Ortodoksluktan yana olduğunu, buna göre, imparator kendilerine kulak vermiyorsa bunun imparatorun ikisine de karşı olduğu anlamına geldiğini söyleyerek protesto etmeye başlar. Jüstinyen'in idare etmekte zorlandığı tehlikeli bir durum baş göstermiştir. Kalabalık en sonunda öfkelerinin hedefinin *spatharius* (imparatorluk muhafızlarının başı) Calopodios olduğunu açıkladığında Jüstinyen durumu yatıştıracağı yerde onlara yanlış yaptıklarını söylemekle yetinir. Yeşiller, Calopodios Yahuda İskaryot'la* aynı kaderi paylaşacak, diye sert bir yanıt verince çığırtkan, Hipodrom'a yarış izlemek için değil sadece hükümdarlarını küçük düşürmek için gelmiş olduklarını söyleyerek onlara karşılık verir. Ardından onlara "Yahudiler", "Maniheistler", "Samiriler" der. İyice gerilen Yeşiller Ortodoks inancına sahip olduklarını savunurlar ve sonra da imparatoru, takım üyelerinin öldürülmesinin üstünü örtmekle suçlarlar, sonunda hiddetle haykırırlar:

> Keşke Sabbatios [Jüstinyen'in babası] doğmamış olsaydı, o zaman bir oğul yerine bir katilin babası olmazdı.

Jüstinyen, imparatorluk makamının itibarını yükseltmek için sarf ettiği tüm çabalara rağmen, tebaasının (ya da bir kısmının) gözünde bir köylünün oğlu olarak kalır; muhtemelen Theodora da her fırsatta olmakla suçlandığı üzere, bir fahişedir.[10]

Daha da artan hakaretlerden sonra, konuşma biter ve Yeşiller, başka ne olursa olsun, 3 Ocak'ta bir şey yapmamaya karar verirler. Jüstinyen'in

* İsa'yı öldürmeye gelen Roma askerlerine İsa'nın yerini söyleyen havari Yahuda. Hıristiyanlar ona, "hain, ispiyoncu" anlamına gelen "iskaryot" lakabını takmıştır. İsa'nın çarmıha gerilip ölmesinden sonra duyduğu vicdan azabıyla kendini asarak intihar etmiştir-ç.n.

Resim 8.1. I. Thedosios sütununun imparatoru Hipodrom'dayken gösteren taban süslemesi.
© fotoğraf, David Potter

fiili iktidarı meselesi fazlasıyla açıkta kalmıştır. Gerçeği temsil ettiğini iddia eden bir *kalabalığa* karşı Tanrı'nın temsilcisi, düzen ve dirliğin efendisi olduğunu iddia eden imparator, adaletsizlik ve baskıdan yana olmuştur.

11 Ocak Pazar günü, şehrin *praefectus*u Eudaimon yedi kişiyi cinayet suçlamasıyla adalet önüne çıkarmaya çalıştığında işler hiç de iyiye gitmez. Bu yedi kişi, kentin içinden geçirilerek Altın Boynuz'un karşı kıyısına, idam edilecekleri uzak bir yere götürülür. Dördünün kafası kesilir, üçünün de asılmasına karar verilir. Adamlardan ilki asıldıktan sonra, takımların birer taraftarı olmak üzere asılacak diğer iki kişi darağacına çıkarılır. Cellat işi eline yüzüne bulaştırır. İnfazı izlemek için toplanan kalabalık, cellat adamı yeniden asmaya çalışıp yine becerememeyince dehşete kapılır. Kalabalık adamların serbest bırakılmasını sağlamak için, serseme dönmüş kafalarında bir adalet simgesi olarak beliren Jüstinyen'e tezahürat etmeye başlar. Aziz Conon Manastırı'ndan keşişler olay yerine gelip mahkûmları manastıra götürmeyi önerir. Eudaimon manastırın koruma altına alınmasını emreder; bir başka büyük hata.[11]

Kamuoyunda sadece tek bir takımın, Yeşillerin başlattığı huzursuzluk şimdi Mavileri de içine alacak şekilde büyümüştü. Artık imparatorluğun meşruiyeti çok daha büyük bir tehlike altındaydı. 13 Ocak'ta Hipodrom'da tekrar yarış yapılacaktı. Jüstinyen bu yarışları iptal edebilirdi ama bunun yerine yeni bir ayaklanma için onlara bir fırsat tanımış oldu.

O gün geldiğinde, Maviler ve Yeşiller birleşmiş, iki adamın salınmasını talep ediyordu. Jüstinyen boyun eğmeyi reddederek durumu daha da alevlendirmeyi başardı. O gün yirmi iki yarış yapılacaktı. Günün ilerleyen saatlerinde, takımların taraftarları "Yaşasın merhametli Maviler ve Yeşiller!" diye tezahürat etmeye başladılar. "*Nika*!" ("Zafer!") diye slogan atarak Mese Caddesi üzerinde, Konstantin Forumu'nun yanında yer alan kent *praefectus*unun makamına (*praetorium*) doğru ilerlediler. Hiçbir şeyden tatmin olmayarak binada tutulan tutukluları serbest bıraktılar ve binayı ateşe verdiler. Ardından sarayın Bronz Kapı'sının önündeki büyük meydana indiler ve daha fazla yer yaktılar. Harap olan yapılardan biri de Ayasofya Kilisesi'ydi. Muhafızlarını saraydan dışarı çıkarmayan Jüstinyen, senato üyelerinin ve içlerinde Hypatios ile Pompeios'un da olduğu Anastasios'un bazı akrabalarının koruma altına alınmasını muhtemelen bu aşamada emretti.[12]

Kalabalığın yine Hipodrom'da toplandığı 14 Ocak sabahı şehrin üstüne ağır bir duman kokusu çökmüştü. Gerçi bu sefer kalabalığın daha büyük bir amacı vardı. Orada toplananların artık anladıkları üzere ayaklanmayı imparatorluğa hâkim olan adaletsizlik başlatmış, imparatorluğun şikâyetleri dinlemeye yanaşmamasıysa yayılmasına neden olmuştu. O sabah insanlar, gerçek bir değişim görmek istediklerini tamamen açık ederek imparatordan Eudaimon, Kapadokyalı İoannes ve Tribonianus'u görevden almasını istediler; şehrin düzenini sağlamaktan ve Jüstinyen'in çok lafı edilen hukuk reformu programını hayata geçirmekten sorumlu olan bu üç adam, Konstantinopolis halkının gözünde başarısız olmuştu. Jüstinyen, bu olay üzerine kalabalığın karşısına çıkmamayı tercih ediyor ve haberleri, kalabalığı dinlemeleri için gönderdiği yetkililerden alıyordu. En sonunda, bu üç kişinin görevden alındığını ve yeni bir *quaestor* ile *praefectura praetorio* atandığını ilan etti.[13]

Ruh hali şimdi daha da kararan kalabalık, Jüstinyen'den de kurtulmanın mümkün olup olmadığını düşünmeye başladı; içlerinden bir grup

tahta geçmeyi kabul edip etmeyeceğini anlamak için Anastasios'un yeğeni Probus'un evine doğru yol aldı. Ancak Probus, Anastasios'un hükümdarlığı döneminde benzer bir teklif alan Anicia İuliana'nın kocasının yaptığı gibi şehirden kaçmıştı. Hayal kırıklığına uğrayan ve artık "*Allon Basileia tei polei!*" ("Şehre başka bir imparator!") diye haykıran kalabalık Probus'un evini yaktı. Artık tedirginliği had safhaya çıkmış olan Jüstinyen, isyancıları bastırmak üzere askerlerini sokağa gönderdi ama asker sayısı yeterli değildi ve durumu alevlendirmekten başka bir şeye yaramadı. 16 Ocak Cuma günü devam eden çatışmalar sırasında çıkarılan yeni yangınlarda Azize İrene Kilisesi ile içindeki hastalarla birlikte büyük bir hastane ve daha pek çok yapı mahvoldu. Bu arada, sarayın içinde de gerilim giderek tırmanıyordu; ayın 17'sinde Jüstinyen, Hypatios'a kardeşi Pompeios'u da alıp sarayı terk etmesini emretti. Eğer ona ihanet etmeyi düşünüyorlardıysa -ki öyle düşündükleri anlaşılıyordu- saray muhafızlarından mümkün olduğunca uzak olmaları en iyisiydi. Sonrasında yaşanan olaylar, aslında muhafızların bağlılığının da sallantıda olduğunu gösterir; insanların İustinos'un imparator olmak için Anastasios'un yeğenlerini nasıl "bir kenara ittiğini" tam da bu anda "hatırlamış" olması mümkündür. Jüstinyen şimdi en çok Orta Avrupalı general Mundus'un ve Belisarios'un sadakatine güveniyordu.[14]

18 Ocak sabahı, Jüstinyen krizi çözmek için son bir girişimde bulundu. Saraydan kalabalığa, muhtemelen takım yetkilileri aracılığıyla, imparatorun o sabah Hipodrom'a geleceğini bildiren bir haber uçurulmuş olmalı. O gün pazar olduğu için yarış günü değildi ve bu, aslında özel bir etkinlik olacaktı. Jüstinyen Hipodrom'da belirdiğinde elinde elyazması bir İncil tutuyordu. Daha sonra doğrudan halkına hitap ederek (yine de çığırtkan, imparatorun söylediklerini herkesin duyabileceği şekilde tekrar ediyordu) şöyle bir yemin etti:

> Sahip olduğum bu güçle [burada elindeki İncil'i havaya kaldırmış olmalıdır], bu hatanızdan dolayı sizi affediyorum ve kimsenin tutuklanmayacağını taahhüt ediyorum ama rahat durun; çünkü sizin omuzlarınızda yük yok. Yük benim omuzlarımda. Çünkü günahlarım Hipodrom'da benden istediklerinizi reddetmeme neden oldu.[15]

Bu hayranlık uyandırıcı teatral sahne, Jüstinyen'in karakterine o kadar aykırıydı ki tiyatro duygusuna sahip bir saray mensubunun impa-

ratoru gaza getirip getirmediğini merak edebilirdiniz. Üstelik neredeyse işe yarıyordu. Kalabalığın içindeki bazı unsurlar sadakat belirten "*Justiniane Auguste, toubikas!*" ("Augustus Jüstinyen, muzaffer olasın") tezahüratını başlattı. Ancak diğerleri "*Epiorkeis sgaudri!*" ("Sen yeminini bozmuş bir eşeksin!") diye kükrüyordu. Jüstinyen bunun üzerine hiç cevap vermeden saraya çekildi.

İmparatora verilen bu karışık yanıtlar kesinlikle tesadüfi olamazdı çünkü görünüşe göre, Hypatios tahta çıkma girişiminde bulunmaya karar vermişti ve önceden planladığı olayları büyük bir dikkatle sahneye koymaktaydı. Jüstinyen saraya çekilince Hipodrom'dan sokaklara taşan kalabalık yolda Hypatios ve Pompeios ile karşılaştı. Konstantin Forumu'na kadar Hypatios'a eşlik eden bütün bir ayaktakımının ağzından şimdi "*Hypatie Auguste, toubikas!*" sloganı duyuluyordu. Forumun merkezinde, Konstantin'in şehri açtığı gün tamamlanan devasa bir Konstantin heykelini destekleyen büyük sütun duruyordu. Ve halkın I. Theodosius'un ilk karısı Flacilla'nın sarayında muhafaza edilen imparatorluk alametlerini getirdiği yer burasıydı. Sarayın Konstantin Forumu'ndan epeyce uzak olması, Hypatios'un bir önceki geceyi Jüstinyen'in tahttan indirilmesini ince ince tertip etmek için komplo kurmakla geçirdiğini düşündürten birkaç işaretten sadece biridir. Hypatios, Konstantin'in naaşının gömülü olduğu Kutsal Havariler Kilisesi yakınındaki bu aynı saray civarından topladığı kendi çetesiyle birlikte ortaya çıktı. Sembolizm açıktır: Gaspçıyı devirmek amacıyla, şehrin gerçek kurucusunun da aralarında olduğu eski imparatorların, "gerçek imparatorların" hatırasını kullanıyordu. Hypatios, Hipodrom'daki imparatorluk locasına doğru giderken, yolda ona *praefectura praetorio* olarak Kapadokyalı İoannes'in yerini alan İulianos ve kardeşi de katıldı.[16] [16]

Ne yapmalıydı? Jüstinyen şaşkındı. Hatta Hypatios Hipodrom'a yöneldiği sırada, Jüstinyen'in Trakya'ya giden bir gemiye bindiği dedikodusu yayılmıştı bile. Danışmanlarını toplantıya çağırdığı sırada planı kesinlikle kaçmaktı. Theodora'nın müdahale ettiği an da işte bu andı. Prokopios Theodora'nın imparatora söylediklerini şöyle aktarır:

> Bir kadının erkeklerin önünde konuşması ya da korkudan sinmiş erkeklere cesaret vermesi tuhaf gelse de, sanırım şu an tartışmamız gereken şey bu değil, kim ne düşünürse düşünsün. İşleri bu kadar büyük bir tehlike içinde olanlar için, öyle ya

da böyle, yapılacak en iyi şeyi bulmaya çalışmaktan başka bir yol yoktur. İnanıyorum ki, şimdi olduğu gibi kaçmak mümkün olsa bile bizim yararımıza değildir çünkü hayatta önemli yerlere gelmiş birinin ölümden kaçınması mümkün olmadığı gibi hükümdarlık etmiş birinin kaçak konumuna düşmesi de mümkün değildir. Ben bu mor giysimden asla ayrılmayacağım. Yüz yüze geldiğim insanlar bana imparatoriçe demeyecekse tek bir gün daha yaşamayayım. Eğer kurtulmak istiyorsan Efendim, bu hiç sorun değil. Çok paramız var, deniz ayağımızın altında ve işte gemiler. Ama kaçıp güvenliğe kavuşurken ölümü mutlulukla tercih edeceğiniz bir hale düşmeyi isteyip istemediğinizi iyi düşünün. Bana en uygun gelen şu eski sözdür: İktidar harika bir kefendir.[17]

Theodora konuştuğu sırada Prokopios odada olmadığı için, onun tamı tamına bu kelimeleri telaffuz ettiğini kabul etmek mümkün değil. Diğer yandan, Prokopios'un ona atfettiği etkiyi yaratmış olabileceğini düşünmemizi gerektiren çok iyi nedenler var. Ayaklanmaların ardından insanların Justinyen'in şehri terk etmekte olduğunu düşündükleri iyi biliniyordu, ayrıca çok farklı bir rivayette Theodora'nın Pompeius ve Hypatios'u infaz etmesi için ona baskı yaptığı söylenmekteydi. Bundan başka, yukarıdaki pasajın alıntılandığı "Savaşlar Tarihi", *Gizli Tarih*'ten farklı olarak, Theodora'nın hâlâ hayatta olduğu bir tarihte, genel okuyucu kitlesi için yazılmıştı. Prokopios'un "Savaşlar"da ele aldığı başlıca konulardan biri Belisarios'un dehasıydı ve buradan haklı olarak şu sonucu çıkarabiliriz: Justinyen kaçmamaya karar verdiğinde Belisarios kesinlikle orada olduğuna göre, Theodora'nın rolünün bu şekilde aktarılması ona ve gerçekte neler olup bittiğini bilen diğerlerine de uygun görünmüştür. Bu versiyonun kararsızlık içindeki Justinyen'i özellikle olumlu yansıtmaması da ayrıca anlamlı olabilir. Söylenebilecek en iyi şey, Hypatios hem karısının hem de Origen isimli bir senatörün Hipodrom'dan uzak durması yönündeki tavsiyelerini duymazdan gelir gibi gösterilirken, Justinyen'in karısına kulak verdiğidir.

Bir başka husus: Prokopios, Kapadokyalı İoannes'in görevden alınmasını tasvir ederken kendisini İoannes ile ilgili bir küfür sağanağına kaptırır ama hem Tribonianus'un hem de *praefectus praetorio*luk görevini yeni üstlenen Phocas'ın düzgün insanlar olduklarını ileri sürer. Bu, büyük ihtimalle, yukarıda alıntılanan pasajın kaleme alındığı tarihi, Theodora'nın en sonunda İoannes'in bütün yetkilerini elinden aldığı 541

ile Phocas'ın pagancılık nedeniyle soruşturmaya uğradığı 545 arasında bir yere ve hatta muhtemelen Tribonianus'un öldüğü 542'den önceki bir tarihe yerleştirir - Theodora'nın siyasi nüfuzunun olağanüstü bir etkiyle tekrar ortaya çıktığı dönem. Duyulan ama duymazdan gelinen tavsiye konusu da ayrıca önemlidir; Prokopios'un belirttiği gibi, Theodora'nın kefene yaptığı, bir kraldan ziyade klasik geçmişin bir tiranından ödünç alınan gönderme, bazılarının kulağına bir ölçüde çelişkili gelebilirdi ama o zor bir eylem planını savunurken sözünü sakınmadan konuşuyordu ve sonrasında yaşanacak şiddetin sorumluluğu diğerlerine olduğu kadar ona da aittir. Bunun, trajik de olsa, takımlardan kaynaklanan şiddet ve itaatsizliğin kaçınılmaz bir sonucu olduğunu ilan eden saray, daha sonra olanlardan pişmanlık duymadı.[18]

Ne söylemiş ve nasıl söylemiş olursa olsun Theodora'nın müdahalesi olayların gidişatını değiştirdi. Jüstinyen isyanı zor yoluyla bitirmeye karar verdi. Hypatios imparatorluk locasında yerini aldığında imparator harekete geçmeye hazırdı. Hypatios çok kararsızdı, en azından ilk başta. Yanında Jüstinyen'in kişisel muhafızlarından biri olan Efraim vardı, Hypatios onu imparatora bir mesaj iletmesi için saraya gönderdi: Mesaja göre Jüstinyen minnettar olmalıydı çünkü Hypatios onun tüm düşmanlarını tek bir yerde toplamıştı. Efraim sarayda Jüstinyen'in doktoru Thomas'tan başka kimseyi bulamadı, Thomas ona Hypatios'a Jüstinyen'in kaçtığını haber vermesini söyledi. Artık Hypatios gerçekten tahta çıktığına ikna olmuş görünüyordu. Efraim'in getirdiği mesaj o günün büyük bulmacalarından biri olarak kalmıştır; askerî birliklerin sarayda toplanmakta olduğunu gerçekten fark edememiş miydi? Ne kadar dikkatle bakınmıştı? İki tarafa da çalışan bir casus muydu? Cevap muhtemelen sonuncusudur çünkü onun locaya dönmesini takiben başlayan katliamdan sağ kurtulmuş ve sonunda sadece sürgünle paçayı kurtarmıştı, sürgün de o şartlar altında onu cezalandırmaktan ziyade koruma amacı taşıyor gibi görünüyordu.[19]

Efraim döner dönmez, Yeşillerden ağır silahlı bir grup Kutsal Havariler Kilisesi civarından geldi ve Hypatios adına saraya zorla girmeyi önerdi. Böyle bir grubun varlığı, Hypatios'un görünenden daha hazırlıklı olduğuna dair başka bir göstergedir. Ama artık çok geçti. Jüstinyen karşılık vermek üzereydi.

Yapılacak ilk şey Hipodrom'da kargaşa yaratmaktı. Bu amaçla hadım Narses'i Mavilerin bazılarına kendisi ve Theodora lehine tezahürat başlatmaları için rüşvet vermeye gönderdi (ne yazık ki, kaynaklarımız bu talimat verilmeden önce kalabalığın ne diye bağırdığını söylemeyi atlamışlardır). Maviler söyleneni yapmaya başlar başlamaz, Jüstinyen'in generalleri Mundus ve Belisarios Hipodrom'a kendi askerlerini getirdi (imparator hâlâ saray muhafızlarına güvenmiyordu). İmparatorluk askerlerinin üç ayrı kapıdan arenaya girmesiyle birlikte Belisarios'un muhafızı Hypatios'a arkadan yaklaşıp yakaladı ve gözaltına aldı. Korkunç bir sahneydi: Tezahüratlar çığlığa dönüşmüş, Hipodrom'da kapana kısılmış insan kitlesi, kendilerini öldürmek üzere gönderilen adamlardan kaçmak için mücadele ediyordu.

Olayların resmî versiyonunda hiç kimsenin kaçamadığı söylenir. Nihai olarak, sadece o günkü zayiat toplam otuz bin kişi olarak tespit edildi. Hypatios ve Pompeius ertesi gün idam edildi ve cesetleri denize atıldı; her ikisinin cesedi de sonradan sahile vurdu. Bir rivayete göre, Jüstinyen canlarını bağışlamak niyetindeydi ancak Theodora öldürülmelerinde ısrar etti. İmparatorluk aristokrasisinin en yüksek kesiminden on sekiz kişi sürgüne gönderildi ve mallarına el konuldu.[20]

Theodora, Jüstinyen'i savaşması gerektiğine ikna ederken ne olacağını düşünüyordu? Tepkinin onu şaşırtması pek olası değil. Ancak eğer kendisi ve kocası kaçarlarsa ne olacağını biliyordu: Ya kısa bir zaman içinde öldürüleceklerdi ya da Ariadne ve Zeno'nun bir zamanlar yaptığı gibi, doğu ordularının konuşlandığı Pers sınırına gidecek ve başkenti yeniden ele geçirmek için geri döneceklerdi. Theodora'nın eniştesi Sittas hâlâ doğudaki en üst rütbeli komutandı. Ancak orduyu Konstantinopolis'e getirirlerse, bu kez doğu sınırı boş kalacaktı. Nika Ayaklanması başladığında, Perslerle savaşa son verecek olan barış anlaşmasında neticeye varılmak üzereydi. Eğer Jüstinyen tahttan indirilseydi, umulabilecek en iyi şey, zaten pek de elverişli olmayan şartların -anlaşma çok ağır bir nakit ödemesi içeriyordu- daha da kötüye gitmeyeceğiydi. Her şeyi göz önünde bulundurularak bakıldığında, Konstantinopolis'te kalma kararı muhtemelen yaşanacak can kayıplarını önemli ölçüde azaltmıştır ancak bu acımasız bir hesaptır ve eğer bu hesap yapıldıysa bile, Theodora'nın veya başka birinin her şeyi kılı kırk yararcasına hesaplaması pek olası değildir.

Yine de Theodora'nın içgüdüsü doğru söylüyordu. Daha önce pek çok vesileyle gördüğümüz gibi, Hypatios'un aptalın teki olduğunu biliyordu. Eğer tahtı ele geçirseydi imparatorluk daha iyi durumda olmayacaktı. Theodora'nın Prokopios'un özenle işlediği konuşmada kendisine atfettiği şeyleri söylemiş olsa da olmasa da, olayların gidişatını belirleyen bir ses olarak imajı, kendisinin ve konuştuğu sırada orada hazır bulunan insanların sükûnet içinde olduğunu gösteren bir imajdır. Onun işi hükmetmekti. Her ne pahasına olursa olsun imparatoriçe olma kararlılığından şüphe edenler yanılıyordu.

9. Bölüm

Savaş ve Din

534'ün sonlarında, Belisarios Hipodrom'a giren tören alayına liderlik etmek üzere Konstantinopolis'teki evinden çıktı. General bunun, 533'te, Afrika'yı Vandal kral Gelimir'in elinden alan donanma komutanı olarak terk ettiği şehre muhteşem bir geri dönüş olduğunu düşünüyordu. O gün arenada Gelimir de boy gösterecekti, esir olarak. Jüstinyen ve Theodora, Belisarios'un ve ardından Gelimir'in yerlere kapanmasıyla doruğa ulaşan gösteriyi imparatorluk locasından izlediler. Ganimetlerin ve esirlerin Hipodrom'da sergilenmesi Roma'da olduğu gibi Konstantinopolis'te de uzun zamandan beri, imparatorluk zafer törenlerinin alışılagelmiş bir parçasıydı. Ancak Belisarios'un zuhur edişi yeni bir şeydi, imparatorluğun alicenaplığının bir nişanesiydi, Belisarios'un ihanet suçlaması nedeniyle görevden uzaklaştırıldığına dair söylentilere de bir nokta koyuyordu. Aynı zamanda Belisarios'a, Nika Ayaklanması'na hızla son veren katliamdaki rolü nedeniyle, dostları ve yakınlarını kaybeden halkla ilişkilerini düzeltme şansı veriyordu. Belisarios'un zaferi ve Gelimir'in yenilgisi Tanrı'nın gücünün Jüstinyen aracılığıyla yansıması olarak görülüyordu. Zafer kutlamalarında giyilen geleneksel kıyafetlerini kuşanmış halde ayakta dikilen imparator, Vandalları Tanrı'nın inayeti sayesinde mağlup ettiğini söyleyecekti.[1]

Belisarios'un Afrika'dan getirdiği hazineler olağanüstüydü. O gün Hipodrom'da sergilenenlerin pek çoğu, Vandal kral Geiserik'in 455'te Roma imparatorluk sarayından ve tapınaklardan yağmaladıklarıydı. Altın tahtlar, Vandal kraliyet arabaları, mücevher kakmalı sofra takımları ve epey yüklü bir miktar gümüş vardı. Bundan başka MS 70'te Kudüs'ü talan eden imparator Titus'un yağmaladığı hazineler vardı. Eğer bunlar Titus'un Roma'daki zafer takında sergilenen nesneler idiyse, aralarında Tapınak'tan alınan büyük menora ve on emri içeren iki tabletin sak-

landığı Ahit Sandığı da olmalıydı. Bu sonuncu ganimet, Yahudi cemaati üyelerinin bugüne kadar sandığı elinde bulunduran bütün kentlerin yağmalandığına dikkat çekmeleri üzerine, kısa süre sonra Kudüs'e geri gönderildi. Jüstinyen Roma'dan ele geçirilen imparatorluk alametlerinin geri alınmasının kendisi sayesinde olduğunu halkın dikkatine özellikle sundu. Bahşettiği bu zafer için Tanrı'ya nasıl şükredip övgüler sunacağını bilemediğini söyledi.[2]

Tören alayı, Roma ordusunun yüzyıllardır kazandığı en eksiksiz zaferi kutluyordu. Belisarios tek seferde sadece çok ihtiyaç duyulan muazzam bir hazine ele geçirmekle kalmamış, aynı zamanda eski Roma İmparatorluğu'nun en zengin vilayetlerinden bazılarını geri almış ve Roma silahlarıyla yenilemez gibi görünen bir gücü ortadan kaldırmıştı. Doğu idaresinin Kuzey Afrika'yı Vandal denetiminden kurtarmayı hedefleyen bir önceki girişimi, yani Basiliscus'un 468 tarihli seferi, hem sıradışı maliyeti hem de su katılmadık başarısızlığıyla Jüstinyen döneminde hâlâ hatırlanmaktaydı. Hiç şüphesiz bu hatıranın yeniden canlandırılmasının bir nedeni kısmen, Jüstinyen'in başarısının olağanüstü nitelikte olduğunu özellikle öne çıkarmak idiyse bir diğeri de aynı zamanda göze alınan riskleri de hatırlatmaktı.[3]

Ocak 532'nin sonunda, aklı başında pek çok gözlemciye Jüstinyen'in gücü zayıflamış gibi görünebilirdi. Jüstinyen, bu kanlı ayaklanmalar karşısında sadece tahtını korumaya çalışıyordu; senato ile ilişkileri arzulanandan çok uzaktı, maiyetindeki en güvenilir isimlerden bazılarını tasfiye etmeye mecbur bırakılmıştı, Persler barış karşılığında muazzam bir para talep ediyordu ve başkent için için yanan bir harabeye dönmüştü. Bir şeyler değişmeliydi, hem de hızlıca.

Perslerle yaz bitmeden yapılacak barış anlaşmasında, büyük oranda onlar lehine bir sonuca varılmıştı. Barışın maliyeti çok yüksek olsa da, para ödemek savaşmaktan daha ucuza geliyordu. Buna ek olarak şehri onarmak için çok yüksek rakamlar gerekiyordu. Bunun bir kısmı ayaklanmalar sırasında yanlış tarafı seçtiği düşünülen senatörlerin (on sekizi) el konulan mülklerinden elde edilmiş olabilirdi. Diğer yandan bu el koymalara gelir sağlama amacından çok göstermelik olarak kalkışılmış olması muhtemeldir. Ocak ayında tüm malvarlığı elinden alınan Probus, aynı yıl içinde varlıkları üzerindeki tasarruf hakkını geri almıştı

ve oğlu ya da torunu daha sonra Theodora'nın kızıyla evlenecekti. Sarayla anlaşmayı beceren bir tek Probus muydu? Öyle değil gibi. Ayrıca ne Probus'un eski konumuna geri dönmesi ne de bu evlilik, muhtemelen hiçbiri Justinyen'in işi değildi. Theodora hemen hemen hiçbir zaman kendi ailesi üzerinde etkileri olan müzakerelerin dışında kalmamıştı ve eğer ikili arasındaki ilişkiye dair Nika Ayaklanması'nın Prokopios versiyonundan çıkan resim küçücük bir hakikat içeriyorsa, çok makul bir biçimde Probus'la yapılan görüşmelerde inisiyatifi Theodora'nın aldığı sonucuna ulaşabiliriz.[4]

Theodora'nın kızının Anastasios'un ailesinden biriyle evlenmesi, Theodora'nın toplumun en yüksek kesiminde kabul gördüğünün işaretiydi. Anastasios ailesinin bu kanadının hafiften Kalkedon karşıtı olması da aynı zihniyetteki imparatorluk aristokrasisi üyeleri karşısında Theodora'nın konumunu güçlendirmiş olabilir çünkü göreceğimiz gibi, Theodora Kalkedon karşıtlarının belki de her zamankinden daha çok dönüp bakacağı önde gelen bir figür olacaktır. Aynı zamanda bir bütün olarak hükümet içinde son derece etkili bir ağın merkezine iyice yerleşmiştir. Seküler krizleri incelediğimiz bir sonraki bölümde Theodora'nın sahip olduğu ilişki yelpazesinin bütün yansımaları daha açık görülecektir.

Bir sonraki bölümde, Theodora'nın ilişki ağının hükümet içindeki rakipleriyle baş etmesine nasıl yardımcı olduğunu göreceğiz çünkü ne kadar güçlenmiş olursa olsun, görüşleri Justinyen nezdinde önem taşıyan tek insan o olmayacaktı. 532 yılı bitmeden önce, Triboninanus *quaestor*luğa geri dönerken Kapadokyalı İoannes yeniden *praefectus praetorio*luğa getirildi. İoannes'in sonraki beş yıl boyunca izlediği tümüyle imparatorluğun maliyesini desteklemeye yönelik politikalar, göreve geri çağrılmasının nedeninin Justinyen'in nakit sıkıntısı içinde olduğunu ve onun malî yaratıcılığına güvendiğini düşündürür. Tribonianus hâlâ günümüze Justinyen *Derleme*si olarak ulaşan, Roma içtihat geleneğinin toplandığı son derece önemli bir bilgi havuzu niteliğindeki, hukuki meselelerle ilgili yargısal görüşlerin bir araya getirildiği kapsamlı bir derlemenin yanı sıra yeni mevzuat üzerinde çalışıyordu. Bir mevzuat derlemesinden çok daha fazlası olan *Derleme*, Tribonianus'un Batı hukuk düşüncesi tarihinde en etkili figürlerden biri olma iddiasını pekiştirecekti. 532'de Justinyen ayrıca, ayaklanma sırasında hasar gören kilisenin yerine inşa ettireceği yeni Ayasofya'ya nezaret etmek üzere bir

başka dehayı, Tralleisli* mimar Antemios'u istihdam etmeye karar verdi. Antemios'un eseri de, insanın hayal gücünün büyük zaferlerinden biri olarak bugün hâlâ ayaktadır.

Açık ki ocak ayında yaşanan felakete rağmen Jüstinyen ihtirasını muhafaza etmişti. Ancak imparatorun büyük inşaat projelerine ve hukuk sistemi reformuna bağlılığı göz önünde bulundurulduğunda Tribonianus'un yeniden göreve getirilmesi ve yeni kilisenin tasarlanması işinin Antemios'a verilmesi öngörülebilir bir şey olduğu halde, geçmişinde Afrika'yı istila etme kararını ve bu harekâta komuta etmek üzere Belisarios'u seçmesini öngörülebilir kılan hiçbir şey yoktu. Belisarios, bir memur olarak iyi bir üne sahipti; örneğin askerî seferlerde askerlerinin kendi halkını yağmalamasını yasaklamıştı (bir çağdaşının belirtmeye değer bulacağı kadar sıradışı bir özellik), ancak özellikle parlak bir taktisyen gibi görünmüyordu. 531'deki Callinicum Muharebesi'nde Pers komutan Azeretes tarafından köşeye sıkıştırılmıştı. Buna rağmen, hâlâ Ermenistan'da olan Sittas'la birlikte saygın bir general olarak bilinen Belisarios, başka hiçbir generalin iddia edemeyeceği bir şeye, Theodora ile yakın ilişkisi olan bir eşe sahipti. Bu ilişki, büyük oranda kendi siyasi beceriksizliğinden dolayı on yıl sonra bozulacak olsa da, Belisarios bu aşamada Theodora ile yakın bağlar kurmuştu. Harekâta komutanlık etme konusunda ilk akla gelen isim olmadığı göz önünde bulundurulduğunda, Theodora'nın arkadaşlığı belirleyici bir faktör olmuş olabilir.[5]

Kuzey Afrika seferinin başarı olasılığı üzerine kafa yoran herkes muhtemelen geçmişte yaşanmış bir örneğe, Priskos isimli bir adamın tarihsel nitelikteki çalışmasına dönüp bakacaktır. Trakya'nın Panidos** vilayetinden, kariyeri beşinci yüzyılın ortalarına yayılan ve imparatorluk makamında yazman olarak verdiği hizmetle Prokopios'la eşdeğer konumdaki Priskos, Attila ve Geiserik'in imparatorluğu tehdit ettiği endişe verici yılların etkili bir tanığıydı. Priskos, tüm kayıtlarında Roma'nın başarısızlığının düşmanın üstün yeteneklerinden ziyade beceriksizlik ve yetersizlikle yakından ilgili olduğunu ileri sürer. Priskos'un kaleme aldığı Vandal Krallığı'nın kısa tarihinde yüksek sesle ve net bir şekilde

---

* Aydın'ın kuzeyinde MÖ 13. yüzyılda kurulmuş kent-ç.n.

** Trakya'nın doğusunda, Marmara Denizi kıyısında, bugünkü Tekirdağ'ın Barbaros mahallesi-ç.n.

ortaya çıkan bu temaya, Prokopios Kuzey Afrika'nın yeniden fethinin tarihçesinin başında yer verir. Ancak kendisinin yaşadığı döneme ve ortama dair kendinden de bir şeyler ekler. Prokopios'un yaptığı bu ekleme, imparatorluğun bir kısmının kaybedilmiş olduğu ve şimdi yeniden ele geçirilmesi gerektiği fikridir. Priskos ise tersine, Attila'nın karargâhında Batı sarayının bazı temsilcilerine rastladığında "Batı Romalıların" ayrı bir devlete mensup olduklarını anlamıştı. Şimdi bile, Roma'daki senato, Ravenna'daki Got kralı Theoderik'le birlikte çalışıyordu ve bu teamül Roma'nın imparatorsuz olduğu dönemden kalma eski bir teamüldü. Zeno döneminde yaşayan ve kayıtlarında Zeno'nun 476'da Batı'da artık bir imparatora ihtiyaç olmadığını düşündüğüne yer veren Yunan tarihçi Malkos, görünüşe göre bu anın önemini kavramamıştı. İmparatorluğun iki yarısı çoktan yollarını ayırmıştı.

Bu bakış açısı, Theodora'nın kendisinden biraz daha genç bir çağdaşı olan Jordanes tarafından da paylaşılıyordu. Got tarihine ilişkin Latince kaleme aldığı kısa kitabını 551'de tamamlayan Jordanes, Zeno'nun Theoderik'i Roma Senatosu'nun güvenliğini sağlamakla görevlendirdiğini ve ona İtalya kralı olmasını tavsiye ettiğini belirtiyordu. Roma Senatosu kendisini, MÖ yedinci yüzyılda, Roma'nın efsanevi kurucusu Romulus sayesinde dünyaya gelen bir organ olarak görüyordu. "Roma'nın düşüşü" diye bir şeyin söz konusu olamayacağını, çünkü üyelerinin bakış açısına göre devletin en önemli kurumunun faaliyetine ve etkide bulunmaya devam ettiğini ileri sürüyordu.

Ancak Konstantinopolis'te fikirler değişmeye başlamıştı. Hatta Jüstinyen'in bir çağdaşı, Batı imparatorluğundan "Honarios'un imparatorluğu" diye bahsedecekti -bununla Batı Roma'nın *kendi* dünyasının bir parçası olmadığını ima ediyordu- resmî çizgi giderek Batı'nın kurtarılması gerektiğine ve eski haline gelmesinin ancak böyle mümkün olduğuna dönüşüyordu. Jüstinyen Afrika'yı "kurtarma" işinin halefleri ne verilmediğini ve Vandallardan alınan imparatorluk alametlerinin *kendisine* "geri getirildiği"ni yazmıştı. Prokopios'un çağdaşı Kont Marcellinos, MS 476'da genç imparator Romulus'u tahttan çekilmeye zorlayan Odavacar'ın İtalya kralı yapılmasını Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşüyle bağlantılandırıyordu. Marcellinos, 527'den önce Jüstinyen'in sekreteri *(cancellarius)* idi ve (ikinci baskısı 534'te tamamlanan) vakayinamesinde ima edilen bu görüş, tıpkı Nika Ayaklanması'nın aslında bir

gasp girişimi olduğunu ve Hypatios ve Pompeius'un öldürülmesi emrini Jüstinyen'in verdiğini açıkça ortaya konmasında olduğu gibi, şimdi resmî çizgiyi temsil ediyordu.[6]

Roma İmparatorluğu'nun sonu ile ilgili bu yeni teori, her ne kadar Jüstinyen'in döneminde ortaya çıktığı vakit tamamıyla doğru ya da tutarlı olmasa da, nihayetinde Avrupa'nın tarihi ile ilgili yüzlerce yıllık düşünüş biçimini belirleyecekti. Ayrıca herkesin aklında Roma'da ortaya çıkan ancak büyük ölçüde Konstantinopolis'teki spekülasyonlardan etkilenen, tam da zamanın nasıl ölçüleceğine dair bir teori daha vardı ve çok etkili olduğu sonradan anlaşılacak olan bu teori de ileri sürüldüğü sırada, Marcellinos'un Batı Roma İmparatorluğu'nun sonu konusunda ileri sürdüğü fikirden daha açık ya da daha tutarlı değildi. Yeni teori, Paskalya'nın ne zaman kutlanacağına dair sorulardan doğdu ve Kilise tarafından hesaplanan tarih ile devlet tarafından hesaplanan tarih arasındaki ilişkiyi yeniden ifade ederek sona erdi.

İustinos'un imparator olmasından yaklaşık bir yüzyıl önce, Paskalya'nın kutlanacağı tarih, 431'deki Birinci Efes Konsili'nde Nestorius'un mahkûm edilmesinde çok önemli bir rol oynamış olan İskenderiyeli Kiril (kendisiyle 5. Bölümde tanışmıştık) tarafından geliştirilmiş bir tabloya göre belirlenmişti. Kiril'in tablosu, döngünün başlangıcını, Diocletianus hanedanının başladığı tarihle ve resmî amaçlar için kullanılan on beş yıllık vergi döngüsünün* yürürlüğe girdiği tarihle ilintilendiriyordu. Paskalya tarihlerinin sürekli değiştiği Doğu sisteminin birtakım hoşnutsuzluklara neden olduğu, Roma'da yaşayan Dionisios Exiguus (ismi entelektüel alçakgönüllülüğünü göklere çıkarır),** Paskalya Döngüsü için, MS 532'den itibaren kullanılmak üzere, Mesih'in yeni tespit ettiği doğum tarihi ile mevcut zaman ölçüm sistemini birleştirdiği yeni bir takvim çıkardı. Pek çok insanın hâlâ dünyanın altı bin yıl sonra yok olacağına ve İsa'nın Yaratılıştan beş bin beş yüz yıl sonra doğduğuna inandığı göz önünde bulundurulduğunda, Dionisios'un İsa'nın doğumundan beri beş yüz yıldan fazla zaman geçtiğini gösterebilmiş olması, 6000 yılı ile ilgili yapılan yorumların te-

---

* Roma İmparatorluğu döneminde, on beş yılda bir yapılan emlak takdiri-ç.n.

** Latince "exiguus" sözcüğünün, Türkçe'de, "mütevazı, gösterişsiz, kibirsiz" gibi olumlu anlamlarının yanı sıra "aciz, aşağılık, itaatkâr" gibi anlamları da vardır ancak yazarın ikinci grubu kastettiğini gerektiren bir neden varmış gibi görünmüyor-ç.n.

olojik nazariyeler çöplüğüne atılabileceği anlamına geliyordu. Yeni takvim sistemi ayrıca, zamanın ölçülmesi meselesini Kilise'ye ağır zulümler etmesiyle bilinen Diocletianus'un hatırasından koparmaya da hizmet etti. Dionisios'un önerdiği bu değişikliklerden önce standart uygulama, olayları Diocletianus'un yürürlüğe koyduğu on beş yıllık vergi değerlendirme döngüsü içindeki yıllara göre tarihlemekti. Bu bağlantının ortadan kaldırılmasıyla, Kilise'nin kronolojisi artık imparatorluğunkine bağımlı olmayacaktı.

Dionisios'un bazı çağdaşlarına göre, Jüstinyen'in yeni ve gelişmiş Hıristiyan imparatorluğu, zamanın ölçülmesi konusunda daha iyisini yapabilecek durumdaydı; bu yüzden Dionisios Mesih'in doğum tarihini, yani *Anno Domini* 1'i, Roma kentinin kuruluşundan sonraki 754. yıl olarak belirleyen, genel kabul görmüş bakış açısı üzerinde küçük bir ayarlama yaptı. Hem bu tarihin, hem de düzelttiği tarihin, İncil'in İsa'nın doğumunu anlatan bölümüyle uzlaşmaz bir çelişki içinde olması onu rahatsız etmemiş gibi görünüyor. Kayıtlara göre Nasıralı İsa hem Büyük Herod hayatta iken hem de Kirinius -standart İngilizce İncil'de Cyrenius- Suriye valisiyken doğmuş olamazdı çünkü, tahminlerimize göre, ilki MÖ 4'te ölmüştü ve ikincisi de MS 6'da valilik makamındaydı.[7]

Eğer Kuzey Afrika seferi entelektüel bir karışıklık ortamında başlatıldıysa, bir anlaşmazlık bulutu içinde de yola çıkmıştı. Harekât için eldeki bütün kaynakların bir araya getirilmekte olduğu sırada bile, senato üyeleri arasında bu yeni harekâtın önceki gibi feci biçimde sonuçlanacağına dair büyük bir endişe vardı. Prokopios, durum o kadar sıkıntılıydı ki hiçbir general işgale liderlik etme işini üstlenmek istemiyordu ve Kapadokyalı İoannes bile kısaca, harekâtın içerdiği yüksek riskin altını çizerek Jüstinyen'i bundan vazgeçirmeye çalıştı, diye yazar. Bu anda bir keşiş Jüstinyen'e yaklaşarak rüyasında Tanrı'nın imparatora Hıristiyanları tiranlardan kurtarması gerektiğini ve O'nun Vandallara karşı yardım edeceğini imparatora söylemesini istediğini anlatır. Bunun üzerine Jüstinyen tüm tereddütlerinden kurtulur ve askerî birliklerin yola çıkması emrini verir.[8]

Prokopios'un burada çizdiği tablonun klasik tarih yazımında derin kökleri vardır ve bu tablonun gerçekten de olanı yansıttığını düşünmemizi gerektirecek tek bir sebep yoktur. Diğer yandan, bu *topos*un {geleneksel tema} seçilmiş olması, o dönem ortaya çıkan endişeleri yan-

sıtmak konusunda epey elverişli olabilir ve yanlış tavsiyede bulunan kişi olarak İoannes'in seçilmesi, şüphesiz Prokopios'un bu adama yönelik nefretinin bir göstergesidir. Theodora'nın Nika Ayaklanması sırasında yaptığı konuşmada olduğu gibi, söylenenlerin gerçek kaygıları dile getirdiğini kabul etmemiz için hepsinin harfi harfine doğru olduğuna inanmamız gerekmez. Bununla birlikte, riskin sanılandan daha küçük olması mümkündü ve dikkatli bir gözlemci, Gelimir'in 530'da tahtı kuzeni İlderik'in elinden almasının herkes tarafından sevinçle karşılanmadığını fark ederdi. 533 yazında Sardunya'da Gelimir'e karşı bir isyan başladı ve bu isyan Belisarios'un denize açıldığı sırada, Vandal ordusunun büyük bir bölümünü harekete geçmekten alıkoydu. Ayrıca Ravenna'daki yönetimin Vandallara karşı olumlu duygular beslemiyor oluşu da Belisarios'un istila harekâtına Sicilya topraklarından başlamasına olanak sağladı.[9]

Harekât devam ederken Theodora'nın olup bitenlerle bir ilgisinin olması pek ihtimal dahilinde değilse de, seferde kocası Belisarios'a eşlik eden Antonina ile temasını sürdürmüş olması muhtemeldir. Ayrıca Theodora'nın Belisarios ile kıdemli maiyeti arasında yaşanan tartışmalardan, komutanın imparatora karşı komplo kurmakla suçlandığından ve büyük olasılıkla, düşmanlıkların sonunda, bu zafer alayı yoluyla açık bir destek gösterisi sunma kararından haberdar olsa gerektir.[10]

Belisarios'un ele geçirdiği esirleri sergilediği sırada, yeni ve daha tehlikeli bir sefer yapılması gündemdeydi: İtalya topraklarını Gotlardan geri almak amacıyla İtalya'nın istilası. Görünüşte bu sefer, daha çok Vandallara karşı kazanılan zaferin olası bir tekrarına benziyordu. Taht iddiası, kuzeni Kraliçe Amalasunta'nın küçük oğlunun ölümünden sonra kraliçe ile kurduğu ortak naipliğe dayanan Theodahad'ın kraliçe ile ayrı düşmesinden sonra Got rejimi kargaşa içindeydi. Amalasunta doğuya kaçmayı düşünüyordu ama bunun yerine Theodahad'la uzlaştı. Kaçmak en akıllıca çözüm olabilirdi çünkü uzlaşma kısa sürdü. Theodahad Amalasunta'yı Balzano Gölü'ndeki bir adaya hapsetti ve daha sonra da, bildiğimiz gibi, öldürttü. Bu arada Theodora'nın gözdelerinden biri ve bir ölçüde dikkat çekici bir tarihçi olan patrisyen Petros aracılığıyla, muhtemelen kraliçenin güvenliğinin sağlanması konusunda Konstantinopolis'le yürütülen müzakereler devam ediyordu.[11]

533-534'te gerçekleştirilen Afrika istilasına Amalasunta'nın önemli yardımları olmuştu ve Konstantinopolis ile Gotlar arasında 535'te patlak veren savaşın resmî nedeni Amalasunta'nın öldürülmesi olacaktı. Bundan da önce yönetici sınıfların hoşnutsuz üyeleri doğuya gelerek beraberlerinde Got rejiminin sendelemekte olduğu iddialarını getirmekteydiler. Vandalların egemenliği altındaki Afrika'dan gelen göçmenler de Gelimir rejimi hakkında benzer haberler getirmişti ve Afrika ile ilgili verdikleri bilgiler, somut olaylarla teyit ediliyormuş gibi göründüğü için Jüstinyen muhtemelen İtalyanların şimdi söyleyeceklerini dinlemeye daha meyyaldi. Bu göçmenlerden biri Theodahad ile yaşadığı bir tartışma sonucu İtalya'dan kaçan Dominicus'tu; kendisiyle tartışan Kalkedon karşıtı bir tarihçi onu "bölgenin lideri" olarak tanımlıyordu. Eğer insanlar genel olarak Dominicus gibi düşünüyor idiyse, istilacıları kollarını açarak karşılayacakları kesindi.[12]

Jüstinyen için çok acıdır ki, İtalya'daki çoğunluğun görüşlerinden haberdar olmayan ya da çoğunlukla aynı görüşleri paylaşmayan Dominicus gibi insanlar, neredeyse doğaları itibariyle istihbarat konusunda çok kötüdürler. Şu kadar ki, Doğu Roma sarayı mensuplarını İtalya'daki durumun Kuzey Afrika'dakiyle aynı olduğuna ikna etmeye çalıştıklarında sadece kötü birer muhbir olmakla kalmadılar, mutlak olarak tehlikeliydiler. Aslında senatör sınıfı üyelerinin Got rejimi ile arası epey iyiymiş gibi görünüyordu. Dönemin önemli ailelerinden birinden olan Cassiodorus'a ait günümüze ulaşmış çok sayıda mektup, aristokrasinin Ravenna'daki rejime beklenebileceğinden daha iyi uyum sağladığını gösterir. Doğruyu söylemek gerekirse bu rejim, yaklaşık 456'dan 472'ye kadar Batı imparatorluğunu, bazıları Konstantinopolis tarafından atanan bir dizi kukla imparator aracılığıyla yöneten Ricimir dönemine kıyasla, İtalya yarımadasının güvenliğini sağlamak ve Vandalları kontrol altında tutmak konusunda dikkate değer ölçüde daha etkiliydi.

Gotlar kendilerini "Ariusçu", yani Mesih'in insanî yönüne vurgu yapan dördüncü yüzyıl sapkınlığının takipçisi olarak tanımlamalarına rağmen Roma piskoposu tarafından desteklenen güçlü Kalkedoncu çizgiye dokunmamışlardı. Got hoşgörüsü, Got ve Vandal rejimleri arasında büyük bir fark teşkil ediyordu ve Katolik kiliseleri ile Ariusçu cemaatler tarafından kullanılan Sant' Apollinare Nuovo {Yeni Aziz Apollinare Bazilikası} gibi kiliselerin yan yana var olduğu başkentleri Ravenna'da bu

karşılıklı etkileşimin başarısı bugün de görülebilir. Got kralları, görünüşe göre, Roma aristokrasisinin ayrıcalıklarına da dokunmamışlardır. Örneğin, Roma Oyunları'nın yönetimi senatoya bırakılmıştı ve 490'ların başı ya da 500'den sonra, deprem sonrası hasar gören Colossium'da son büyük tadilatı yaptıran, Roma *praefectus*u Basilios'tur. Ayrıca Ravenna'da kendi arenası ve araba yarışları olduğu halde senatonun otoritesine duyduğu saygıyı göstermek amacıyla araba yarışlarına katılmak için Roma'ya gelen de Theoderik'tir. Romalı aristokratların liderlerine göre, siyaseten Konstantinopolis'teki bir imparatorun boyunduruğu altına girmeden de Roma kurumlarını ve geleneklerini yaşatmak mümkündü. Theoderik'in 525 ve 526'da Konstantinopolis'le ihanete varan görüşmeler yapan iki kıdemli senatörü vahşice öldürtmesi bile ilişkiye kalıcı bir hasar vermemişti.[13]

Araba yarışları sadece siyasi nedenlerden dolayı değil, aynı zamanda Vandal Kuzey Afrika'dan farklı olarak, İtalya'nın birden fazla başkente sahip olduğunu ifade etmesi bakımından da önemliydi. Gotları yıkmak için Roma orduları çok sayıda büyük şehri ele geçirmek zorundaydı ve bu da, eğer insanların ihanet etmeyeceğine güvenilmeyecekse, zaman olarak da malî olarak da çok büyük yatırımlar yapılmasını gerektiriyordu. Konstantinopolis artık o kadar para sıkıntısı çekmiyorsa da, çok az sayıda deneyimli askeri vardı ve bir de Afrika'ya bir garnizon kurması gerekiyordu. Değişim, meydana gelmeden önce çok daha davetkâr görünür. Zaten Konstantinopolis'le dinsel konularla ilgili siyasi sonuçları da olan örtük bir gerilim yaşayan Roma açısından Ravenna'daki Ostrogot sarayı, Roma'daki Kilise'yi ilgilendiren dinsel konulara müdahale etmiyordu. Roma Senatosu Kilise üzerinde denetleyici bir konuma getirilmişti, bunun karşılığında Kilise lideri de hem şimdi İtalya'nın en zenginlerinden biri olan kendi kurumunun, hem de senatonun sözcüsü olarak hareket edebiliyordu.[14] Üstelik neticede Papa Leo'nun yaydığı öğretilere dayanan Kalkedon Konsili kararlarını genel olarak destekliyor olsa da, papalar, artık Konstantinopolis'teki patriklerin üstünlük bakımından kendilerinden sonra ikinci sırada yer aldığının teyidinden gayet memnunlardı. Ucuz atlatmışlardı, özellikle de son zamanlarda görev yapmış bazı patriklerin Roma'da sapkın olarak kabul edilen doktriner eğilimler sergiledikleri düşünülürse.

Bu yüzden Ostrogot yönetici elit dikkat çekici bir beceriksizlik sergiliyor ve birbirlerine gaddarlık ediyor olsa da, krallığın hızlıca ele ge-

çirilmesini engelleyen şey İtalya'nın kendi gücüydü. Konstantinopolis'in çabuk bir zafer kazanmayı beceremmemesi Gotların birlikte hareket etmek üzere bir araya gelmelerini mümkün kıldı. Gotların kendilerini kifayetsiz Theodahad'dan kurtarmaları ve aradıkları etkili liderliği Vitiges adında birinde -ve ardından, çok daha kayda değer bir şekilde, Totila isimli bir soyluda- bulmaları uzun sürmedi. Sonuç, Got Savaşı'nın yıllarca uzayıp gidecek olmasıydı.[15]

Got Savaşı insan ve para tüketmekle kalmayacak, imparatorluk içindeki dinsel sorunları kaçınılmaz olarak daha da keskinleştirecekti. Justinyen papanın desteğini kazanmak istiyorduysa, içerde Kalkedon karşıtı uyruklarını yabancılaştırmadan güçlü bir Kalkedoncu çizgi belirlemesi gerekecekti. Theodora önündeki uzun yıllar boyunca, en önemli rolünü bu müzakerelerde oynayacaktı; Vandal seferinde görev alacak komutanların seçiminde aynı şekilde etkili olmuş olsa da, onun görevi kesinlikle savaşı yönetmek değildi. Tanrı'nın Annesi'nin yaşayan simgesi olarak, görevi dinle ilgilenmekti.

Din Roma ve Konstantinopolis arasındaki ilişkilerde, eli kulağındaki savaştan önce de önemli bir rol oynayagelmişti. Papa Hormisdas açıkça imparatorluk sarayının inanç konusunda yönlendirilmeye ihtiyacı olduğunu düşünüyordu; nitekim, 519'da Justinyen'i meşgul eden (bkz. 5. Bölüm) ve yakında yeniden büyük bir görünürlük kazanacak olan "Acı Çeken Tanrı" (Teopaşit) kavramını reddediyordu. Halefi Papa I. İoannes, daha yumuşak başlı olsa da, Doğu'dan geldiği için potansiyel olarak sapkın teklifler olarak gördüğü şeylerden biraz şüpheliydi. Kuzey Afrika'daki harekât bütün şiddetiyle devam ederken, Justinyen Konstantinopolis'te üç gün sürecek bir konsil topladı ve Kalkedoncu ve Kalkedon karşıtı toplulukların temsilcilerini uzlaşırmaya çalıştı. Theodora, kişisel olarak, artık dayanıp döşenmiş ve Büyük Saray'a katılma aşamasındaki Hormisdas Sarayı'nı, Kalkedon karşıtı kutsal adamlara tahsis edecekti (o ana kadar çoktan yapmadıysa). Ara sıra orada kalan Efesli İoannes, topluluğun etkisinin doruğunda olduğu sıralarda, bir manastırdaki gibi hücrelere bölünmüş sarayın yaklaşık beş yüz kişiye yer sağladığını söyler. Theodora sarayda kalacak olanların geçim masraflarını da karşılıyor ve bazen kocasıyla birlikte onları ziyaret ediyordu - İoannes'in söylediği gibi, Justinyen bu toplulukla teolojik konuları tar-

tışmaktan zevk alıyor olabilirdi. Topluluk Sergios ve Bakhos Kilisesi ile temas halindeymiş gibi görünmektedir; bu da İtalya'da ayrıca bir rahatsızlığa yol açmış olabilir çünkü Roma temsilcilerinin ibadet ettiği Petrus ve Paulus Latin Kilisesi ile komşuydular.[16]

Jüstinyen'in Hormisdas Sarayı'na ara sıra yaptığı ziyaretler ve aslında büyükçe bir Kalkedon karşıtı topluluğu kendi sarayının kapısının önünde görmeye tahammül etmeye razı olması, onun imparatorluğun dinsel bölünmüşlüğüne barışçıl bir çözüm bulmayı ne kadar istediğinin bir göstergesidir. Pers Savaşı şartlarında, manastır keşişlerinin Amida ve Edessa'ya geri dönmelerine zaten izin vermiş ve bunu sağlaması için bizzat Belisarios'u görevlendirmişti çünkü muhtemelen İustinos'un bölgeye Kalkedon yanlısı piskoposlar dayatmasının devlet hiyerarşisiyle ruhban dışı halk arasında neden olduğu bölünmenin güvenliği zayıflattığından endişe ediyordu. Theodora da Fırat'taki Callinicum'da bulunan bir manastıra hediye gönderdiğinde bunu dikkate almış olabilir; bu, onun önceki yaşamına ilişkin birkaç farklı hikâyenin ortaya çıkmasına ve sonraki yüzyıllarda dolaşıma girerek onunla bu bölge arasında bir bağ kurulmasına yol açtı. Aynı zamanda, Jüstinyen Pers İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan Hıristiyan topluluklarla Roma topraklarında yaşayanları birbirine bağlayan, Kalkedon karşıtlarının kurduğu sınırötesi yerleşimlerin önemini kavramış gibi görünür. Doğulu din adamları, buna Jüstinyen'e "Armağanları bol olan Tanrı'ya yalvarırız ki, size Sükûnet ve Tanrı'yı seven İmparatoriçe'ye bizim hatırımıza göklerden güzel hediyeler ihsan etsin, sizi huzur ve sükûnete layık kılsın ve [dileriz ki] her bir isyancıyı ayaklarınızın altına sersin" diye dua ettikleri bir inanç bildirgesi göndererek karşılık verdiler. Nika Ayaklanması'nın arifesinde, hiç şüphesiz hoşa giden hassasiyetlerdi bunlar.[17]

Jüstinyen'in 532'de Kalkedoncu ve Kalkedon karşıtı liderler arasında düzenlediği toplantı, manastır keşişlerinin yurtlarına geri dönmesinden sonraya ve Persler ile barış görüşmelerinin sürdüğü zamana denk geliyordu. Toplantıya katılanlar arasında Mezopotamyalı Kalkedon karşıtı cemaatten Tella'lı İoannes de vardı ve iki imparatorluk arasında, devlet içinde fiili bir devlet kurulmasında merkezî figür olacaktı. Jüstinyen bu toplantıda her iki tarafın açıklamalarını dinledi ve her iki gruba da kendi Teopaşit formülasyonunu kabul ettirmeye çalıştı ama pek başarılı

olamadı. Kalkedon karşıtı katılımcılar, imparatorun bu önerisine kesin bir cevap vermeye yetkili olmadıkları yanıtını verdiler. Bununla birlikte sorunun üstesinden gelme çabası açıkça takdir ediliyordu. Davet edilmesine rağmen toplantıya bizzat katılmayan Antakya Piskoposu Severus imparatora bir mektup yazarak kendisine bağlılık sözü verdi. Ufukta anlaşma olasılığı görünmese bile en önde gelen Kalkedon karşıtı olduğu için Severus'un düşüncelerinin fazladan bir gücü vardı. Kendi tercih ettiği inanç formülasyonuna piskoposların onayını alamamış olmasına aldırmayan Jüstinyen, hâlâ haklı olduğu kanısındaydı ve kendisinin küçük farklılıklar olarak gördüğü şeyleri yumuşatmak için çalışmaya devam etti. Kalkedon karşıtı piskoposlara şöyle diyordu: "Ortodoks bir düşünüş biçimine sahip olmadığınız kanısında değilim ama aşırı detaylar [üzerindeki vicdanınızın elvermediği tereddütler] yüzünden ve diptiklerde* yer verilen [bazı] isimler nedeniyle komünyona Kalkedoncularla birlikte katılmak istemiyorsunuz."[18]

Belisarios'un Afrika'ya yol aldığı sırada imparatorun inanç anlayışının açıkça ifade edilmesi kuşkusuz önemliydi. 15 Mart 533'te, Jüstinyen dinî bölünmenin her iki ucunu da kınayan bir ferman yayımladı. Fermanın hedefi, (Meryem'in Tanrı'nın değil Mesih'in annesi olduğuna inanan, 5. Bölümde tanıştığımız Piskopos Nestorius'un yaydığı öğreti) Nasturilik ve (İsa'nın tek bir doğaya sahip olduğu iddiasında aşırılığa savrulan, bu nedenle 449'daki esasen Monofizit bir yapıya sahip İkinci Efes Konsili tarafından bile mahkûm edilen Konstantinopolisli Eutykhes'in yaydığı öğreti) Eutykhesçilik idi. Jüstinyen bu vesileyle, inanç alanında bir yenilik yapmadığını ancak hataları düzelterek berraklığa ulaşmaya çalıştığını açıklıyordu. Esas olarak 519'da Hormisdas'a yazdığı bir mektuptan alıntılar yaparak üç tözlü bir Teslis'e inandığını açıkladı ve:

> Tanrımız İsa Mesih, Tanrı'nın Biricik Oğlu, Gerçek Tanrı'dan Gerçek Tanrı, ezelî ve ebedî, Baba'dan olan, Baba ile birlikte ebedî, her şey ondan ve onun aracılığıyla yaratıldı, Göklerden indi, Kutsal Ruh ile Yüce Bakire ve Tanrı'nın Annesi

---

İki kanatlı tablo; birbirine menteşeyle bağlı, kutu gibi üst üste kapatılan ikiz levhalar. Levhaların oyuk iç yüzeyi üzerine yazı yazılabilmesi ya da resim yapılabilmesi için balmumuyla kaplıdır. Günlük kullanımda ahşaptan, metalden ve fildişinden yapılan diptiklerin özellikle fildişinden olanları, Geç İmparatorluk Dönemi'nde konsüller tarafından imparatora ve önemli kişilere armağan olarak verilmiştir-ç.n.

> olan Kutsal Meryem'den vücut bulup İnsan'ın özelliklerini aldı ve Pontius Pilatus zamanında bizim için çarmıhta çile çekti.*

Mesih, Tanrı'yla ve insanlarla aynı tözdendir ve Teslis, Teslis olarak kalmaya devam etmiştir, diye devam eder Jüstinyen. Mektubun yazıldığı tarihin üzerinden on yıldan uzun bir zaman geçtiği için burada kullanılan dil, Nestorius ve Eutykhes'in aşırılıkları arasında, ortak bir noktada buluşabilenlere hitap etmek için çok dikkatli bir şekilde seçilmiştir. Son derece kutuplaşmış bir dünyada sorun, buluşulacak ortak noktanın çok küçük olmasıydı ve böyle olmaya da devam etmiştir.[19]

Kuzey Afrika'da kazanılan büyük zafer, Jüstinyen'in izlediği yolun doğru yol olduğu fikrini teyit etmiş olabilir. 12 Kasım 533'te basılan *Institutes* {Kurumlar} adlı Roma hukuku ders kitabının tanıtımı için kaleme alınan elkitabında kendini gösteren yeni bir güven duygusuyla şöyle diyordu: "Şimdi artık Afrika ve sayısız başka vilayet, ilahî iradenin bahşettiği zaferlerimiz sayesinde uzun bir aradan sonra bize geri verildiğine göre" imparatorluk ihtişamı silahlarla süslenmeli ve yasalarla güçlendirilmelidir. Bir ay sonra, 16 Aralık'ta Tribonianus'un eski hukukçuların kararlarını içeren muhteşem derlemesi yayımlandığında, imparator şöyle diyecekti:

> Tanrı bize, Perslerle barış yaptıktan sonra, Vandalları yenilgiye uğrattıktan ve Libya'nın tamamını ele geçirdikten ve pek meşhur Kartaca'yı geri aldıktan sonra eski yasaları yenileme işini bitirme görevi verdi. Bu, bizden önce hüküm süren imparatorların hiçbirinin akıl etmeyi bile umamayacakları ve hatta insan doğasına tamamen aykırı olduğunu düşündükleri bir iştir.[20]

---

* Jüstinyen'in mektubunda yer verdiği bu satırlar, görünüşe göre, büyük oranda 451 yılında Kalkedon Konsili'nde son şekli verilen İznik İman Açıklaması olarak bilinen metinden alınmıştır ve Jüstinyen üzerinde bazı değişiklikler/eklemeler yapmıştır. Pek çok kaynakta farklı çevirilerine yer verilen bu metnin ilgili kısmının https://www.hristiyanlik.org sitesinde yer verilen versiyonu şu şekildedir: "Yeri ve göğü, görünen ve görünmeyen her şeyin yaratıcısı, her şeye kadir tek Baba Tanrı'ya inanıyoruz. Bütün çağlardan önce Baba'da olan Tanrı'dan Tanrı, Işıktan Işık, Gerçek Tanrı'dan gerçek Tanrı, kendiliğinden var olan, yaratılmamış, Baba ile aynı özden olan, Tanrı'nın Oğlu tek Rab İsa Mesih'e inanıyoruz. Her şey O'nun aracılığı ile yaratıldı. Biz insanlar ve kurtuluşumuz için göklerden geldi. Kutsal Ruh ve Bakire Meryem'den vücut buldu ve insan oldu. Pontius Platus zamanında çarmıha gerildi, acı çekti ve gömüldü..."-ç.n.

Efesli İoannes'in Hormisdas Sarayı'nda bir araya gelen toplulukla ilgili anlatımlarında gördüğümüz, kesinlikle kazanılan zaferle şenlenmiş bir Jüstinyen'dir - o ve Theodora kutsal saydıkları bu insanlarla görüşürken konumlarının gerektirdiği alışılmış formaliteleri bir kenara bırakabiliyorlardı. Çünkü Jüstinyen teolojik tartışmalardan zevk alıyor, münzevilerin fedakârlıklarını takdir ediyor ve Kilise görevlilerinin genel olarak münzevi bir yol izlemelerini umuyordu. 530'da, başrahip ve başrahibe arayışında olan dinî kurumların basitçe cemaatin en kıdemli üyesini değil, topluluğun geneline tavsiye edecekleri "iyi bir hayata, kusursuz bir karaktere ve münzevi bir yaşayışa" sahip olan kişiyi seçmeleri gerektiği talimatını içeren bir yasa çıkardı; rahiplerin evlenmemesi konusunda da ısrarcıydı. Şanssızlığına bakın ki 534'te zar atıp kumar oynayan rahipler olduğunu öğrendi; düşüncesi bile yüz kızartıcı, diyordu, piskoposlara kendi gözetimleri altında bu tür şeylerin yaşanmasına kesinlikle izin vermemelerini emretti. Rahiplerin başkalarına iyi örnek olmasının tek yolu lekesiz hayatlar yaşamalarıydı.[21]

Theodora bu aşama itibariyle Teslis konusunda pek acemi sayılmasa da muhtemelen Kalkedon karşıtı davaya duyduğu ilginin nedeni daha çok kendisinin ve Jüstinyen'in yaşam tercihlerinin değerini bilmesinden kaynaklanıyordu. Elimizde Severus'un yakın arkadaşı olan Theodosius isimli birinin Theodora'ya adadığı bir risale vardır. Theodosius bunu yazdığı sırada önemli bir makam olan İskenderiye piskoposluğunda bulunuyordu. Bu çalışma bizzat doğrudan Theodora'ya hitap ediyordu ve büyük ihtimalle herkese açık bir ortamda ona hitaben okunması amaçlanmıştı. Theodosius, "bu tür peygamberce, evanjelik, apostolik ve tanrısal öğretiler sayesinde" Mesih'in insan niteliklerini üç şekilde üstlendiğini öğrenecek, der. "Yine de Tanrısal öğretmenlerimizin aktardıkları tanıklıkları da önünüze getiriyoruz, böylece söylenen her şey her yerde birbiriyle tutarlı ve uyumlu olacak. Şimdi bakalım mucizeler yaratan kutsal insan Gregorios [üçüncü yüzyılda Anadolu'nun kuzeyinde yaşamış bir piskopos], eserinde İsa Mesih'in hem tanrı hem insan olduğu inancı konusunda neler söylemiş..." diye devam eder.

Daha sonra Theodora "kiliselerimizin rahibe yaraşır görkemli sesi ve doğru öğretinin ışığı, Kilisemizin müşterek gizemlerinin öğretmeni, Mesih'in insandışı doğasının gizemini bir insanın yapabileceği kadar asilce inceleyen öğretmen babamız [İskenderiyeli] Kiril," üzerinde dü-

şünmeye davet edilir. Bu cümlelerden de anlaşılacağı üzere, büyük oranda daha önceki yazarların eserlerinden yapılan alıntıların bir özeti olan bu eser, insanî yönüyle acı çekip ölebilen Mesih'in ilahî yönüyle acı çekemeyeceğini ve her durumda, tümüyle ilahî bir bilgiye sahip olduğunu gösteriyor - İncil'in İsa'nın söylediklerinin tamamen doğru bir kaydını içerdiğine inananlar için can alıcı bir nokta. Bunun ima ettikleri, Laodikea piskoposu Konstantin isimli biri tarafından Theodora'ya hitap eden başka bir eserde şöyle açıklanıyordu: Oğul'un dünyanın sonu için verdiği tarih Baba'nın verdiğinden farklı değildir.[22]

Prokopios, Theodora ve Jüstinyen'in uyruklarını aldatmak için birbirlerine karşıt taraflardaymış gibi davrandıklarını iddia eder.[23] İmparator ve imparatoriçenin dinsel konularda ayrışmaları yeni bir şey değildi. Tıpkı Theodora'nın Kalkedon karşıtı olması gibi Ariadne de kocaları Zeno ve Anastasios döneminde Kalkedon davasının güçlü bir destekçisiydi. Prokopios'un şikâyet ettiği şey, aslında imparatoriçe ve kocasının uyruklarını aldatmak için *sahte* anlaşmazlıklar uydurduklarıydı (sevgili dostumuzun son derece önemli ve gerçek bir anlaşmazlığı bazı ayrıntılarla belgelemesini gözardı edelim). Farklı çalışma yöntemleri olduğunu söyleseydi daha ilginç olurdu. Bunu söyleseydi, Jüstinyen ile Theodora'nın ilişkilerine dair bir kez olsun yararlı bir ipucu sunar ve onları bir araya getiren şeyin ne olduğunu daha net görmemizi sağlardı. Onlar, aynı uyarana çok farklı tepkiler veren çok farklı insanlardı. Örneğin Hypatios tahtı ele geçirme girişiminde bulunduğunda Jüstinyen kaçmayı düşünüyordu; Theodora ise savaşmayı.

Din konusunda Jüstinyen'e cazip gelen, teolojik meseleler üzerine fikirler üretmekti, oysa Theodora konuşmaktansa harekete geçmeye daha yatkındı. Onun kendisine yardım edenlere, inançları uğruna kendilerini feda edenlere yardım etmekle ilgilenme özelliğini en iyi şekilde Efesli İoannes'in anlattığı dikkate değer bir olayda görebiliriz.

Theodora, 536'dan sonraki bir tarihte Amida bölgesinden kendisine selam getiren, "Kimsesiz" Mare isimli, protokol kurallarını takmayan biriyle görüştü. Mare kıyafetlerini kırpıntı yünlerden kendisi yapıyordu. (İoannes bu adamın imparator karı-kocaya söylediklerine ilişkin yazılı hiçbir kayıt tutmadığını çünkü herhangi birinin iki dünya hâkimiyle bu adamın konuştuğu gibi konuşabileceğine kimsenin inanmayacağını söyler.) Theodora, Mare'nin açılış tiradını dinledikten sonra, Hormis-

das Sarayı topluluğu içinde bir yer önerdi ve hazinecisine, bir kısmıyla kendi ihtiyaçlarını bir kısmıyla da yoksulların ihtiyaçlarını karşılaması için Mare'ye çok yüklü miktarda para verilmesini buyurdu. Mare hazineciden çantayı alıp Theodora'ya cehenneme gitmesini söyleyerek (ya da İoannes öyle diyor) odanın öbür tarafına fırlattı ve hiddetle saraydan ayrıldı. Theodora gitmesine ses çıkarmadı ve Mare Sykae'ye (Altın Boynuz'un kuzeyindeki şimdiki Galata bölgesi) yerleşince de dostluğunu kazanmak için ona düzenli olarak birilerini gönderdi.

Mare, görünüşe göre epey ünlü olmuştu çünkü her kesimden önemli insan onu düzenli olarak ziyaret ediyordu, bu da bir haydut çetesinin çok zengin olduğunu düşünerek bir gece Mare'ye saldırmasına neden oldu. Mare çeteyi etkisiz hale getirdi ama ertesi gün adamları tutuklamaya geldiklerinde, adamların serbest bırakılmasında ısrar etti. Bu ana kadar, göreceğimiz gibi, sadık Kalkedon karşıtlarının, papa ve kocası ile birlikte, söz verildiği gibi tutumunu net olarak ortaya koymayan Theodora'dan rahatsız olmak için nedenleri vardı. Theodora, Mare'yi hoş görerek ve ona yardım ederek hamiliğinin hâlâ ne kadar önemli olduğunu gösteriyordu.[24]

Theodora'nın yakın temas halinde olduğu bir başka isim, daha önce de bahsettiğimiz keşiş Zoora'ydı. Zoora, ufak tefek bir adamdı (adı Süryanice'de "küçük" anlamına gelir) ve kariyerine Anastasios'un egemenliğinin sonlarına doğru, yaşadığı mahalledeki bir sütunun tepesine çıkıp orada oturarak başlamıştı. Gerçekten, İustinos dönemi boyunca orada oturmaya devam etmiş ve Jüstinyen tahta çıkıncaya kadar da aşağı inip Konstantinopolis'e gelmemiş gibi görünüyor. Besbelli ki zaten ünlü biri olan Zoora -kafilesiyle birlikte gelmişti- Jüstinyen tarafından kıdemli memurlar ve piskoposlardan oluşan geniş bir kalabalığın önünde karşılandı. Zoora'nın gelişi egemen çevrelerin saflarında korkuya neden oldu - Zoora'yı bekleyenler onun zekice sözlerine kapılıvermekten korkuyor, bu basit adamların sadece faziletin gizli gücüyle silahlandığını fark etmiyordu. Zoora'nın düşmanlarının, onun Kitab-ı Mukaddes'ten tamamen habersiz olduğu suçlaması gerçeklerden uzak olmayabilir.

Zoora inanca zulmettiğini iddia ettiği Jüstinyen'i bir küfür sağanağıyla selamladı - bu noktada, gözle görülür şekilde öfkelenen imparator, onu dönek ve sapkın olmakla suçladı, ona Sinod'a {Ruhani Meclis} küfredenlerin ölüm cezasına çarptırılacağını hatırlattı. Zoora buna çok açık

ve çok sert bir biçimde, evet doğru, Sinod'a küfretmek için cennetteki meleklerle birleştim, diyerek cevap verdi. Toplantı dağıldı. Hemen sonra Zoora'yı kurtaran Tanrı'nın gücü oldu, çünkü Jüstinyen'in bedeni şişti ve ancak Theodora keşişten dua etmesini istedikten sonra iyileşti. Jüstinyen iyileşir iyileşmez Theodora, Zoora'yı Sykae'ye yerleştirdi. Burada onu görmeye dört bir yandan insanlar geliyor, Theodora da Zoora'nın, bir araya gelmeleri kısa süre önce yasaklanmış olan Kalkedon karşıtları dostlarıyla toplantılar düzenlemesine izin veriyordu.[25]

İlahî müdahale kısmını bir yana bırakırsak, Mare gibi Zoora'nın da hikâyesinin kilit unsuru münzevi yaşam tarzı ve aklından geçenleri söylerkenki, kendisine Tanrı tarafından verildiğini düşündüğü korkusuzluğudur (*parrhesia*) - bugün bunu ifade özgürlüğü olarak değerlendirebiliriz. Mare gibi Zoora da münzeviliği sayesinde muazzam bir otorite sahibi olan, sınırlı eğitim düzeyine sahip bir adamdı. Bununla birlikte Mare'den farklı olarak, 536 yılında toplanan Konstantinopolis Konsili'nde Zoora'nın önemli bir yer tuttuğuna, bu toplantıda Kalkedon karşıtı topluluğun Severus'la eşit düzeydeki lideri olarak tanımlandığına ve papazlar üzerinde (vaftiz işlemlerini yürüttüğüne dair bir kanıta dayanarak) bir otoriteyi haiz olduğuna dair müstakil kanıtlarımız var. Her iki durumda da, bu insanların güvenliğini sağlayan ve nüfuzunu koruyan Theodora'ydı.[26]

Theodora'nın Mare ve Zoora'ya yaklaşımı dikkate alındığında, Severus'ta muhtemelen en çok hayranlık duyduğu şey, inançlı bir adama yakışacak şekilde yoksulluk içinde yaşamasıydı. Severus, kendi cebini doldurmak için konumunu kullanmayıp vaaz ettiği değerlere uygun yaşadı. Ancak Theodora'nın teolojiyi sıkıcı bulduğu da bir gerçekti; Severus, hadım Misael'e yazdığı, Theodora'nın okuma alışkanlıklarının ayrıntılarına ışık tutan mektubunda, eserlerini anlamadığından kesinlikle emin olduğu eski bir teolog hakkında Theodora'nın herkesin önünde küçümseyici yorumlar yapmasına çok kızar. Ayrıca kendisine daha yeni gönderdiği, dinle ilgili bir kitapçığın hakkını veremeyeceğinden de endişe eder. Bu kızgınlık, arkasında uzun bir ilişkinin ve Theodora'nın bazı durumlarda kuralları Severus lehine gevşeteceğine dair bir fikre sahip olduğunun -Severus'un Theodora'ya gönderdiği kitap, Jüstinyen tarafından resmen yasaklanmış bir kitaptı- kanıtıdır, bazı şeylerin Theodora için o kadar da önemli olacağını düşünmemiş gibi görünür. Severus bu mektu-

bu yazdığı sırada, Theodora'nın koruması altında Konstantinopolis'ten Mısır'a dönüş yolundaydı. Çağdaşı düşmanlarından biri Kalkedon karşıtı hareketin üyelerinden "Severusçular" diye bahsederken, bir başkası, katı Kalkedoncuların menfaatlerini kösteklemek için aynı kişilerden "Theodora'nın takımı" olarak bahsediyordu.[27]

Theodora'nın yaklaşımı ile kocasının yaklaşımı arasındaki fark, 535'te berraklık kazandı; bu esnada Konstantinopolis ile Ravenna arasındaki gerilim de demleniyordu. Bu ve bir sonraki yıl içinde bulunulan koşullar, Mare'yi tüm öfkesiyle Konstantinopolis'e çekmişti. Aslında İskenderiye ve Konstantinopolis patriklikleri aylar içinde birbiri ardına boşaldığında Kalkedon karşıtlarına her şey iyi başlamış gibi görünüyordu. Justinyen 532'de Kalkedon karşıtı piskoposlara birliğin nasıl sağlanabileceğini sorduğunda, piskoposlar kendilerinin küçük birer piskoposluk olduklarını, hareketin tamamı adına konuşamayacaklarını söylemişlerdi. Henüz denenmemiş bir çözüm, ılımlı Kalkedon karşıtı piskoposları İskenderiye ve Konstantinopolis piskoposluklarına getirmekti.[28]

Theodora'nın Konstantinopolis için adayı, o dönem Trebizond {Trabzon} piskoposu olan ve 532'de yapılan danışma toplantısına Kalkedoncu olarak katılan Antimos'tu. Antimos'un o günden bu yana fikir değiştirdiğinden haberdar olan Theodora onun patrik seçilmesini sağlayabildi. İskenderiye içinse teolojik metinleriyle daha önce karşılaşmış olduğumuz Theodosius'u seçmişti. Her iki adam da Severus'un teolojik kılavuzluğundan medet umuyordu. Bu konuyla ilgili olup bitenlere dair, tarafsızlıktan uzak olsa da, iki Kuzey Afrikalının çok önemli tanıklıkları vardır. Bunlardan biri *A Short History of the Affair of the Nestorians and Eutychians* {Nasturilerin ve Eutykhesçilerin İşlerinin Kısa Bir Tarihi} isimli kitabın yazarı Liberatus ve diğeri de Yaradılış'tan MS 566'ya kadarki dönemi kapsayan bir dünya tarihi vakayinamesi hazırlayan Tunnunalı Victor'dur; Victor'un eserinin sadece 444-566 arasını anlatan bölümü günümüze ulaşmıştır.

Bu iki kaynak da Antimos ve Theodosius'un "Theodora'nın takımı"nın etkisiyle bu görevlere getirildiklerini iddia eder ki her ne kadar söylemleri atamaları esas yapanın Justinyen olduğu gerçeğini gizliyor olsa da, bu kuşkusuz bir dereceye kadar doğrudur. Kapadokyalı İoannes'in kariyerinin fazlasıyla doğruladığı gibi, Justinyen karısının

hoşlanmadığı kişileri atayabilecek güce elbette sahipti ama bu örnekte, karısının kendisinden yapmasını istediği şeyi yaptığına hiç şüphe yoktur. Katı Kalkedoncular, her halükârda Jüstinyen'in tercih ettiği teolojik duruşu reddetmişlerdi, dolayısıyla belki farklı biri daha etkili olurdu. Jüstinyen'in iddiası, taraftar olduğu öğretinin hem Kalkedoncularla hem de Kalkedon karşıtlarıyla uyumlu olduğuydu. Şimdi ona gereken, kendisi gibi düşünen birkaç piskopostu. Kilise konsillerinin fikrini yansıtan bir yaklaşımdan Kalkedoncu olmayan piskoposların atanmasına geçme kararı, bir imparatorun normalde attığından daha radikal bir adımdı ve göreceğimiz gibi, bu karardan vazgeçmek niyetindeydi - bu, çok inandığı bir aday söz konusu olmadıkça genellikle yaptığı bir şey değildi (bir kez daha Kapadokyalı İoannes'i hatırlayalım). Victor'un Theodora "takımı"nın gücü hakkında söyledikleri ortalıkta dolaşan dedikodulardan başka bir şeye dayanmıyor olabilir ama bu örnekte dedikodular gerçeği yansıtıyordu. 535'teki piskoposluk adaylıkları, birleşik bir Kilise yaratma arayışında olan Theodora'nın ortaya koyduğu çözümdü.[29]

Yeni piskoposlar göreve başladığında hem İskenderiye hem de Konstantinopolis'te durum gergindi. Severus, Theodosius'un dostu olabilirdi ancak Theodosius'un İskenderiye'deki Kalkedon karşıtı topluluk içinde güçlü düşmanları da vardı. Bunlar Theodosius'u şehir dışına sürdüler, ta ki Theodora'nın emriyle, *cubicularius* {hadım saray nazırı} Narses yanında yeterli bir askerî güçle Theodosius'u görevine yeniden başlatmak üzere Konstantinopolis'ten çıkıp gelene kadar. Antimos'a gösterilen tepki daha az şiddetliydi ancak insanların onun seçilmesine itiraz etmesi için doktriner nedenlerin yanında teknik nedenler de vardı. En başta Antimos halen Trebizond piskoposu idi ve piskoposların bir şehirden diğerine gitmesini engelleyen ve uzun zamandır uygulanan bir teamül vardı. Severus bizzat Konstantinopolis'e geldi, Hormisdas Sarayı'na yerleşti ve Antimos'la birlikte komünyona katıldı.[30]

Şehirdeki büyük Kalkedoncu keşiş topluluğu, özellikle de uykusuzlar denen keşişler, ona doğrudan itiraz etmeye istekli değillerdi - bu muhtemelen, herkesi endişe verici şiddet olaylarına karşı temkinli hale getirmiş olan Nika Ayaklanması'nın mirasıydı. Yapabilecekleri şey, bir yerlerden destek aramaktı ve Filistin'deki meslektaşlarına başvurdular; Filistinli din adamları ise, Konstantinopolis'te kendisine verilen hassas görevi üstlenmek üzere olan Roma'daki Papa Agapetus'a yazdılar.

536 yılının Mayıs ayında yapılacak olan konsile ilişkin kapsamlı bir kayıtta, Konstantinopolis'in en başarılı manastırı (ve şehirdeki diğer manastırların "yöneticisi") Dalmatios Manastırı'nın başrahibi Marianus'un Agapetus'a şikâyetlerini ilettiği; yani Antimos'un sapkın olduğunu, seçilmesinin yasaya aykırı olduğunu ve şehirdeki diğer sapkınlarla, özellikle Severus, Apameali Petros ve Zoora ile ilgili bir şeyler yapılması gerektiğini sıralayan mektup günümüze ulaşmış durumdadır. Efesli İoannes'in Zoora'nın hayatını anlatırken aslında bu mektuba gönderme yapmış olması mümkündür çünkü Agapetus'un Zoora'nın ününü duyduğu için Konstantinopolis'e geldiğini söyler. Zoora ve ardından Mare gibi adamların imparatorluğun desteğini almak için birbirleriyle yarışmaları ve saray ile şehir halkı arasında müesses Kilise hiyerarşisine alternatif bir iletişim kanalı oluşturmaları da bunda rol oynamış olabilir mi? Marianus'un Zoora'yı tahammül edilemez bulduğu gün gibi açıktır.[31]

Liberatus'a göre, Agapetus'un seyahatinin nedeni, Theodahad'ın 535'te senatoya gönderdiği ve eğer İtalya'yı tehdit eden işgale engel olmazlarsa hepsini topluca öldüreceğini söylediği mektuptu. Bu hikâyede bir miktar doğruluk payı vardır ve Roma aristokrasisinin temsilcisi olarak Agapetus'un seçilmesi, Doğu ile Batı arasında bir diplomasi kanalı olarak Kilise'nin rolüne işaret eder. Bu durumda Theodahad'ın apaçık saldırganlığı çok farklı bir gündemi gizlemeye yarıyordu. Agapetus Konstantinopolis'e aslında Jüstinyen'in işgali durdurması karşılığında, Theodahad'ın diğer başka bazı tavizlerin yanı sıra Sicilya'dan vazgeçmeyi önerdiği bir anlaşma teklifi götürüyordu. Bu koşullar altında Jüstinyen papayı görmezden gelemeyecekken papanın çıkarı da yeni hükümdarı olabilecek adama dikkate alınması gereken bir güç olduğunu vurgulamaktaydı. Başkentteki Kalkedoncu kurumların yanı sıra Doğu manastırlarından gelen destek işaretleriyle cesaretlenen Agapetus şubatta şehre geldi ve bir hengâmeye yol açmak için hiç vakit kaybetmedi. Antimos'la birlikte komünyona çıkmayı reddetti; ayrıca Liberatus, Agapetus'un Theodora'yı aforoz ettiği kanısındadır. Karısının planının işe yarama ihtimali olmadığına muhtemelen karar vermiş olan Jüstinyen -Theodosius'un konumunu güvenceye almak için çoktan İskenderiye'ye asker göndermişti-, şimdi Antimos'un yasaya aykırı bir biçimde takdis edildiği gerekçesiyle görevden alınmasına onay veriyordu. Ardından mayıs başında bir konsil toplanmasına karar verdi - Jüstinyen'in sade-

ce iki ay öncesinden çağrı yaparak büyük bir Filistinli rahip topluluğunu bir araya getireceğini gerçekten düşünmüş olamayacağı göz önünde bulundurulduğunda bu tarih, her şeyin önceden ayarlandığını gösterir. (Gerçekten de bu rahipler şehre geldiler ki Agapetus'un şehre geldiği tarihte çoktan yola çıkmış oldukları kesindir.)[32]

Antimos şimdi ne yapması gerektiğini açıkça anlamıştı, tıpkı Theodora'nın anladığı gibi. Görevinden feragat etti ve konferans boyunca kaldığı yere (Hormisdas Sarayı'na - ki bu, gidişatın politik teatralliğini hoş bir biçimde vurgular) saklanmaya gitti. Konferansa, Agapetus'un 13 Mart'ta takdis ettiği yeni patrik Menas başkanlık ediyordu. Agapetus tüm bu işleri becerdikten ve Justinyen'in iman ikrarının tamamen Ortodoks olduğunu onayladıktan sonra, 22 Nisan'da öldü. Efesli İoannes, ölüm nedeninin Zoora'nın onun üzerine yağdırdığı lanet olduğunu iddia eder.[33]

Saraydan uygun bir uzaklıktaki Azize Mary Kalkoprateia Kilisesi'nde (Bakır Pazarlı Azize Meryem) gerçekleştirilen konferans, hazır bulunan Kalkedoncuların Severus, Antimos ve Zoora'ya dil uzatmalarıyla geçen altı oturumdan oluşuyordu. Bütün süreyi Severus'la birlikte Hormisdas Sarayı'nda bekleyerek geçiren Antimos'un gelmesini sağlamak için sürekli girişimlerde bulunuldu - toplantıda hazır bulunan piskoposlar onun nerede olduğunu gayet iyi biliyorlardı ama ortaya çıkmasını sağlamak için yapabilecekleri hiçbir şey yoktu. Konferansın sonucu, Konstantinopolis'teki Kalkedoncu egemenliği yeniden tesis etmek oldu. Justinyen 13 Ağustos'ta Menas'a Severus, Antimos, Zoora ve Apemealı Petros'un sapkın olduğunu ve başkentte bulunmalarını yasakladığını tebliğ etti. Severus Mısır'a döndü ancak Antimos yerinden kımıldamadı, muhtemelen Justinyen'in muvafakatıyla. Zoora da Trakya'daki Dercus kasabasına {günümüzde Terkos} hareket etmeden önce bir süre daha şehirde kalmış gibi görünüyor; Petros'un akıbetini bilmiyoruz. Geriye kalan tek önemli Kalkedon karşıtı Piskopos Theodosius 536'nın sonunda Konstantinopolis'e çağrıldı ve ertesi yıl görevden alınıp Dercus'taki Zoora'nın yanına gönderildi, Theodora ikisinin Hormisdas Sarayı'na taşınmasını sağlayıncaya kadar.[34]

536 Mayıs ayı ortası itibariyle Theodora'nın doktriner meselelere yaklaşımı karman çorman hale geliyordu ve sonraki birkaç ay içinde yaşanan olaylar -özellikle Justinyen'in konsil tarafından kınanan adamlara yasak koyması- imparatorluk çiftinin kişisel dindarlıkları ile ilgili

iddiaların ne kadar ciddiye alınması gerektiği konusunda soru işaretleri doğurdu. Bundan başka Theodora ve Jüstinyen'in son zamandaki gidişata eklenen bazı saçmalıklardan bihaber olduklarını düşünmek mümkün değildir.

Theodora'nın kendisine yanlış insanları temsilci olarak seçtiği hiç tartışma götürmez bir şeydir. Dostlarına, hepsinden öte Severus'a ve İskenderiye patriği olarak Thedosios'tan yana yaptığı seçime güveniyordu (konu birlik olduğu halde bir Kalkedon karşıtı grubu diğerinin karşısına koyduğu için büyük bir hataydı) ve Zoora'ya inanıyordu. Zoora o zamanlar bölgede gerçekten saygın bir figür olsaydı, 536 Konsili'ndeki önemi kolayca açıklanabilirdi. Çabaları boşa çıkan Theodora, bir miktar eleştiriye de razı olarak, dostlarının güvende olmalarını sağladı. Prokopios'un yazdıklarından çıkan kanının (nefretinde amansız ve güç arayışında kararlı bir kadın) aksine hatasını kabul edebilen biriydi. Gerçekten de 536 yılındaki Theodora, dostlarının güvenliğini, yıl boyunca aldığı darbelerle hasar gören sözü geçen kadın imgesinin üstünde gören, uzlaşılabilir bir insan gibi görünür. Görünüşe göre, Theodora, hayatta olduğu süre boyunca Konstantinopolis patrikliğini sürdüren Menas'a karşı da bir kan davası gütmedi.

Belki de hepsinden önemlisi, anlaşıldığı kadarıyla, birbirine karşıt tarafları destekledikleri açıkça görülmesine rağmen Theodora'nın Jüstinyen'le ilişkisinin zarar görmemiş olmasıydı. Birbirlerine olan adanmışlıkları aynı zamanda Theodora'nın Severus (8 Şubat 538'de Mısır'da öldü) ile birlikte Antimos, Theodosius ve Zoora'yı da korumasını sağlayacaktı.

Efesli İoannes'in Jüstinyen ve Theodora'nın Hormisdas Sarayı'ndaki kutsal adamlarla ilişkilerine dair tasvirinde, çiftin daha özel yaşamlarına dair de bir şeyler görebiliriz. Bu yıllarda kırklarının ortasındaki Theodora ile ellilerindeki Jüstinyen'i münzevilere eşlik ederken görürüz. Örneğin Jüstinyen yemek tercihleri söz konusu olduğunda her zaman son derece kanaatkârdı, öyle ki din adamlarına özgü bir iffet ve münzeviliğin önemine ilişkin herkesçe bilinen görüşleri, muhtemelen onun bir Hıristiyan imparatorluğunun liderine yaraşır bir yaşam tarzıyla ilgili görüşlerini yansıtmaktadır. Eğer böyleyse, Theodora da aynı görüşleri paylaşıyor olmalıydı -Prokopios bile Theodora'nın bir kenarda tuttuğu âşıkları olduğundan bahsetmez- ve bu da, İoannes'in inancına bağlı,

kutsal adamlar arasında huzur bulan, hakkaniyetli bir kraliçe olarak çizdiği Theodora portresine katkıda bulunabilir. Bu tarih itibariyle birbirlerine karşı özel bir muhabbet içeren bir ilişkileri olduğu gayet açık olsa da, fizikselliğin minimum düzeyde olduğunu düşündürecek nedenler vardır.

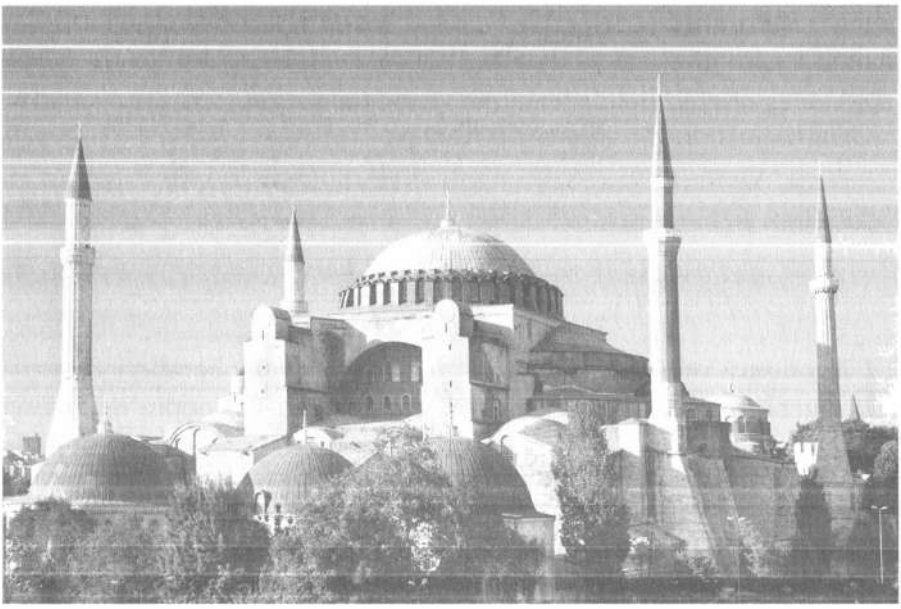
10. Bölüm

Komplolar ve Veba

Theodosius ve Antimos'un görevden alınmalarının beraberinde getirdiği olaylar yavaş yavaş baş göstermekteyken, Theodora'nın çağına ait kalıcı anıtlardan biri şekilleniyordu. İnsanlar Hormisdas Sarayı'nda Antimos'u aradığı sırada, şehrin kalbinde, yeni Roma İmparatorluğu'nu şekillendirmede dinin merkeziliğini ifade eden yeni bir anıt tamamlanmak üzereydi. Bugüne kadar İstanbul siluetine hükmeden ve dünyanın mimarî mucizelerinden biri olarak kalmaya devam edecek olan büyük Ayasofya Bazilikası, 27 Aralık 537'de hizmete girdi.

Prokopios, sarayın önündeki yenilenmiş meydanın hemen kuzeyinde yer alan bu yeni kiliseyi anlatırken, binanın dayanıklı olmayabileceğinin görülmesi üzerine Justinyen'in mimarlara bir tavsiyede bulunduğuna yer verir. Tarihçinin bundan çıkardığı sonuç, imparatorun ferasetli tavsiyesi olmasaydı yapının tamamlanamayacağı ve Justinyen'in ilahî ilhama aracılık etmiş olması gerektiğidir. Çünkü imparator mimarlık hakkında hiçbir şey bilmiyordu, der Prokopios.[1]

Konstantinopolis'i vuran 557'deki depremde kubbesi çöken kilisenin 562-563'te onarılmasının anısına bir şiir yazan Paulus Silentiarios, binanın temsil ettikleri ile ilgili etraflı bir bakış açısı sunar. Paulus'a göre kilise Doğu Roma başkentinin, "Yeni Roma"nın eskisi karşısındaki üstünlüğünü gösteriyor ve Theodora'nın ölümünden on dört yıl sonra bile imparatorluk çiftinin ortak eseri olarak takdim ediliyordu. İmparatora kılavuzluk eden bizzat Mesih'ti ve Roma'nın ruhu, imparatorun dünyanın dört bir tarafında elde ettiği zaferleri kutlamak için ayağa kalkmış, hükümdarlığının en muhteşem sembolü olan bu kiliseyi onartması için onu cesaretlendirmişti. Paulus kiliseyi överken insanların henüz çok kısa süre önce yaşadıkları deprem ve veba salgınıyla tetiklenen dünyanın sonu ile ilgili korkularının ne kadar yanıltıcı olduğunu

Resim 10.1. İstanbul siluetine hâlâ hükmeden Ayasofya Kilisesi, 532'deki Nika Ayaklanması sırasında harap olan aynı adlı kilisenin yerine yapıldı. 537'de ibadete açılan kilisenin kubbesi bir mimarlık harikasıdır.

© JM Travel Photgraphy

gösterir. Jüstinyen'in yakın tarihli bir komplodan kurtulması gibi, dünya da hayatta kalacaktır. Ayasofya ilahî gücün ve imparatorluğun gücünün birleştiği; monogramları kocasınınkilerle birlikte görünen ve sunak örtüleri üzerinde Meryem ve İsa ile el ele vermiş halde resmedilen imparatoriçenin unutulmasının mümkün olmadığı yerdir.

> Bu [Tanrı ile olan bağ] Kudretli Efendi, kutsanmış, mükemmel, sevgi dolu ve bilge ve imparatoriçenin ruhunu Tanrı ile sizin aranızda aracı kılar, o hayattayken sizin dindar kader ortağınızdı. Ve ölürken, uyruklarınıza destek olacak bir yemin etti, bozulmaz bir yemin, saygısızlık etmemeniz gereken ve görmezden gelemeyeceğiniz bir yemin.[2]

Yeni kilise yükselmekteyken Theodora da kendi projesi üzerinde çalışıyordu; bu proje bu yıllarda yürürlüğe giren başka bir yasal düzenleme ile bağlantılı olabilir. 534 yılında kabul edilen bir yasa, sahneye çıkmak istemeyen bir kadını hiç kimsenin sahneye çıkmaya zorlayamayacağını

ve eğer bir vilayet yöneticisi kadını bunu yapmaya zorlarsa yerel piskoposun onu engellemesi gerektiğini söylüyordu. Jüstinyen evlenmesine olanak sağlayan yasanın bir bölümünü yeniden düzenlerken aktrislerin kızlarının da aynı hakka sahip olacağını ilan etmişti. (Theodora'nın kızı, Probus'un oğlu ya da torunuyla yeni evlenmişti, bu da bu ifadenin oldukça yerinde olduğu anlamına gelir.) 537'de, imparator hiç kimsenin bir kadını sahneye çıkmaya devam edeceğine dair bir anlaşma yapmaya zorlayamayacağına ilişkin bir ferman yayımladı ve bu tür bir anlaşmanın hiçbir hukuki yaptırım gücüne sahip olmayacağını söyledi. Her kadın "tehlikeden uzak ve iffetli bir biçimde yaşamak"ta özgür olacaktı. Manastıra kabul koşulları ile ilgili sonraki yıl çıkarılan düzenlemelerde, Jüstinyen Tanrı'ya ibadet etme konusunda cinsiyet ya da statü bakımından ayrım yapılamayacağını, çünkü Mesih İsa'nın herkesi "adil bir biçimde eşit kabul ettiğini" söyleyecek kadar ileri gitti. Prokopios'un

Resim 10.2. Ayasofya'nın imparatoriçe locasından görünüşü. İmparatoriçenin tahtının bulunduğu yer yeşil bir taşla işaretlenmiştir.

© Album/Art Source, NY

Theodora'nın kadınlara geçmişte sahip olduklarından daha fazla özgürlük tanıyarak evlilik yasalarını yozlaştırma yöntemleri hakkındaki atıp tutması, evlilik sisteminin çerçevesini çizen 542 tarihli bir temel yasanın bazı hükümleriyle örtüşmektedir - bu durum insanda, muhtemelen haklı olarak, konuyla ilgili önceki düzenlemelerde olduğu gibi, bu yasa metninin hazırlanmasına da Theodora'nın elinin değdiği düşüncesini uyandırmaktadır. Jüstinyen, çok önemli bir başka konu olan üst düzey memuriyetlerin para karşılığı satılmasına son veren yasa hakkında da imparatoriçeye danıştığını açıklamıştı.[3]

Prokopios'un şikâyet ettiği bu hukuk hamlesi hem kadınla erkeğin biraz daha eşitlendiğine, hem de Prokopios ne derse desin, hukukun topluma daha yüksek bir ahlakî standart dayatabildiğine işaret eder. 542 tarihli yasa, sırf geçimsizlik nedeniyle boşanmayı yasaklayan Roma evlilik yasasının eski teamüllerini ortadan kaldırdı (Jüstinyen bunu daha sonra geri getirecekti). Ancak boşanma sebeplerini sayarken, erkek için kadına oranla daha uzun bir kusurlu davranışlar listesi çıkarıyordu. Yasa, örneğin, zinanın yanı sıra, aynı çatı altında, karısıyla birlikte, başka bir kadınla da karı-koca gibi yaşayan ya da aynı kentte metresleri olan bir erkeğin karısının, bir aile üyesi bu davranışın kabul edilemez olduğunu ihtar ettikten sonra, kocadan boşanabileceğini düzenler.[4] Böylesi bir hüküm, Theodora'nın önceki yaşamında yakından tanıdığı davranışların üzerine gitmek anlamına geliyordu ve Theodora'nın fuhuş konusundaki tutumuyla bağlantılı olduğu kesin olan önemli bir girişimden bağımsız olmayabilirdi.

Theodora'nın yukarıda üstü kapalı bir şekilde bahsettiğimiz kişisel girişimi, fahişelik yapmak istemeyen kadınlar için kurduğu konukeviydi. Prokopios, *de Aedificiis* {Yapılar Üzerine} adlı kitabında, bize bazı ilginç ayrıntılar verir. *Metanoia* {Prokopios'ta "Tövbeliler Evi" } denen bu konukevinin kentin birkaç kilometre kuzeyindeki eski bir imparatorluk sarayı olduğunu ve beş yüz kişiyi ağırlayabildiğini söyler (Hormisdas Sarayı'nın da bu aynı dönemde yeniden düzenlenmesi belki tesadüf değildir). Metanoia yüksek tabaka cariyeler için değil, daha çok ve genel olarak, eski zamanlarda bugünkü seks ticaretine tekabül eden faaliyetin mağduru olan kadınlar için düşünülmüştü: Yoksul ailelere mensup kadınlar Konstantinopolis'e getirilip genelev sahiplerine satılıyordu. Konuyla ilgili düzenlenmiş bir yasadan alıntılanmışa çok ben-

zeyen bir metinde, Prokopios yaptıkları her şeyde "aynı dinî duyguları paylaşan" imparator ve Theodora'nın genelev sahiplerini şehirden sürdüklerini yazar. Genelevleri tasfiye ederek fahişeleri geçimlerini sağlayabilecekleri kaynaktan yoksun bıraktıklarının farkında olan Jüstinyen ve Theodora, kadınların travmalarını geride bırakmalarını sağlayacak -ya da Prokopios'a göre, geçmişlerinden pişmanlık duyup günahlarından kurtulmanın bir yolu olarak kendilerini Tanrı'ya ibadet etmeye verecekleri- Metanoia'yı kurdular. Burada kalan kadınların temel ihtiyaçlarını karşılamaları için gereken para da temin ediliyordu.

Prokopios *Gizli Tarih*'te, kadınların kurtarılmak istemediklerini ve geceleri kendilerini konukevinin duvarlarından dışarı attıklarını söyleyecekti (belki de ondan söylemesini bekleyebileceğimiz bir şey). Aslında bu tür bir tedbir, uygulanabilirlikle, aktrislerle ilgili düzenlemelerde göze çarpan bir kavram olan pişmanlık ideolojisini birleştiriyordu. Ayrıca, iki grubun, kadın satıcıları ve fahişelerin koşullarının farklı olduğunu da kabul ediyordu. Kadın satıcıları sadece ortadan kaldırılması gereken pisliklerdi. Kadınlara gelince, Roma tarihinin herhangi bir döneminde Metanoia'yı çağrıştıran herhangi bir kuruma dair tek bir kayıt yoktur ve Theodora'nın toplumsal düzenin kurbanı olduğunu düşündüğü kadınlar için duyduğu derin kaygıyı yansıtır. Çocuk fahişeleri korumak için gösterdiği çabalarda olduğu gibi, Theodora fahişelik meselesini de ahlakî değil ekonomik yoksunluğun neden olduğu toplumsal bir sorun olarak ele alır ve bu sorunu Metanoia sakinlerine maaş bağlayarak kısmen çözmeye çalışır.[5]

Antimos ve Theodosius'u imparatorluğun iki büyük kentine patrik atama girişimine benzer şekilde, 530'ların ortalarında yapılan yasal düzenlemeler de Theodora'nın saray içinde muazzam bir nüfuza sahip olduğunu gösterir ama bu nüfuz tartışmasız değildir, çünkü onunkilerle çatışabilecek ve çatışan başka çıkarlar vardı, tıpkı Papa Agapetus'un Antimos aleyhine müdahale etmesi gibi. 536 yılında yaşanan anlaşmazlıklar, İtalya'da sürüp giden bitmek bilmez savaş nedeniyle imparatorluk içindeki gerilimleri serbest bıraktı. Kapadokyalı İoannes imparatorluğun gelir akışını iyileştirmek için çok şey yapmıştı ama bu, Got direnişini kırmaya, daha da önemlisi öbür sınırların güvenliğini sağlamaya yetecek büyüklükte bir orduyu finanse etmek için yeterli değildi.

Sorun, Belisarios'un en sonunda Got başkenti Ravenna'yı işgal etmesiyle ve temel özelliği Got asilzadelerinin Belisarios'u imparator olarak selamlaması olan bir barış antlaşması yapmasıyla 540'ta doruğa ulaştı. Belisarios bunun Jüstinyen'e bir meydan okuma anlamına geldiğini reddetti ama yine de yanında Got hazinesi ve Got kraliyet ailesi üyeleriyle birlikte, derhal Konstantinopolis'e dönmesi istendi. Belisarios bu kez zafer alayı düzenleyemediği gibi geçici olarak emekli edildi. Bu olayların anlamı, herkesin göreceği şekilde, sarayın bronzdan yapılmış devasa boyutlardaki bir Jüstinyen heykelinin sergilendiği yenilenmiş foruma bakan Bronz Kapı'nın üzerindeki bir mozaikte tasvir edilmiştir. Mozaikte imparatorluk çifti, Afrika ve İtalya'nın teslim alınışını ve orduyu sağ salim eve getiren Belisarios'u memnuniyetle karşılarken görülür. Ancak Belisarios mozaikte tasvir edilen şeyi yapamadığı gibi Theodora'nın ömrü boyunca da yapamayacaktı. İtalya'da kısa süre sonra savaş yeniden başlayacaktı ve bu, o sıralarda doğu sınırında gerçekleşen olaydan bağımsız değildi.[6]

Gotların teslim alınması o yılın mayıs ayında gerçekleşmişti ve haziranda, Pers kralı Hüsrev, Kuzey Mezopotamya boyunca uzanan alışılmış istila rotasını takip etmek yerine Fırat'a doğru ilerledi. Doğu ordusunda, tek kelimeyle, Hüsrev'e karşı etkili bir direniş sergileyecek yeterli asker yoktu. Bu nedenle Hüsrev 528'deki depremden sonra savunmasını tam olarak yenileyememiş Antakya'yı talan etti ve binlerce Antakyalıyı Pers başkenti Ktesifon {Tizpon} yakınlarında kurduğu "daha güzel Antakya" dediği yeni kenti nüfuslandırmak için esir aldı. Eski bir liman şehri olan Seleukya'yı yağmalamak üzere yoluna devam etti, Akdeniz'de yıkanmak için ara verdi ve Apamea'da (bugünkü Halep) Yeşillerin kazanması için ısrar ettiği araba yarışları düzenledi. Hırsla ilerlemeye devam eden Hüsrev, Edessa'dan kenti kuşatmaması karşılığında yaklaşık yüz kilo altın topladı, ayrıca diğer şehirlerden de şehri yağmalamama tazminatı olarak muazzam miktarlarda para aldı; bir yerleri yerle bir etmek için durmak zorunda kalmaması, Hüsrev'in daha hızlı hareket etmesini, yol üzerindeki her yeri tehdit etmesini ve daha sonraki bir seferde neler ele geçirebileceği konusunda fikir edinmesini sağladı.[7]

Roma ile Pers imparatorlukları arasındaki sınır bölgesinde yaşayan, Roma çıkarlarına göre hizalanmış Arap kabileleri Gassanilerin kralı, Hüsrev'in himayesi altındaki Lahmilere saldırdığından beri iki saray arasındaki ilişkiler zaten gergin bir halde olduğu için bu istila sürpriz

olmadı. Ordunun büyük bir kısmı hâlâ İtalya'da olduğundan Pers kralına barış anlaşmasını bozacak bir bahane vermek ciddi bir hesaplama hatasıydı. Hüsrev'in 541'de Kafkas dağları üzerinden Karadeniz'e doğru bir istila hareketi başlatması üzerine Belisarios -bu acil durum nedeniyle yaptığı düşüncesizlik affedilmişti- Suriye'yi koruyan ordunun komutanlığına getirildi. Belisarios, bu göreve önceki yıl atanan ve halen görevde olan, Vitalianus'un yeğeni Bouzes'ten daha proaktif davrandı ve Perslerin ana ordusu uzaktayken Pers topraklarına akın düzenleyerek askerlerini daha idareli kullanmış oldu, ayrıca, görünüşe göre komutan arkadaşı ile düzgün bir ilişki geliştirmişti.[8]

Doğu sınırındaki başarısızlık, Belisarios'un kendi kralları olmayacağı anlaşılınca aldatıldıklarını düşünmüş olabilecek Gotları Roma'yla yeniden savaşa girişmek konusunda cesaretlendirdi. Bu aynı zamanda, epey bir süredir yapmak istediği şeyi hayata geçirmesi için Theodora'ya beklediği fırsatı da vermiş olabilir: Kapadokyalı İoannes'ten kurtulmak. Prokopios'un her iki tarafa duyduğu bildik tiksintisini kattığı açıklaması, tıpkı Lidyalı İoannes'inki gibi, Theodora ile Kapadokyalı İoannes arasındaki rekabetin uzun süredir devam ettiğini ortaya koyar. Bu imkânsız değildir ama Jüstinyen'in memuriyetlerin para karşılığı satılması uygulamasını ortadan kaldıran yasa ile ilgili, "dinibütün eşine" danıştıktan sonra İoannes ile de konuştuğunu söylemesi önemli olabilir. Bu durum, yasa İoannes'i hedef aldığı için, tepede tam görüş birliği içindeki müşterek bir bürokrasinin söz konusu olduğunun ve bu konuda ikisini birbirine düşürme fikrinden vazgeçmeleri gerektiğinin bir işareti olarak alınabilirdi.[9]

İoannes'e tam olarak ne olduğunu anlamak için büyük ölçüde Prokopios'a bağımlı olsak da, diğer kaynaklardan bazı işe yarar bilgiler ediniyoruz. Lidyalı İoannes'in *Concerning the Magistracies* {Magistralar Konusunda} başlıklı elyazmaları, 542'deki olaylarla ilgili sade bir girişin hemen öncesinde, "dinibütün İmparatoriçe Theodora ve onun devlete nasıl yardım ettiği" diye baştan çıkarıcı bir girişle başlayan üçüncü ve son kitaba ait bir içindekiler listesi içerir. Bu noktada, Lidyalı İoannes'e göre, bahşedilen "yardımın" Kapadokyalı İoannes'in tasfiye edilmesi olması muhtemeldir, İoannes Malalas'ın vakayinamesinde, Kapadokyalının patrisyen Antonina ile imparatora karşı bir komploya katıldığı için 541 Ağustos'unda görevden alındığının belirtilmesine rağmen.

Vakayiname, Kapadokyalının görevden alınır alınmaz Anadolu'daki Kizikos'a* sürüldüğünü, burada kendisine diyakoz unvanı verildiğini söyler. Oradayken, bazı toprak sahipleriyle birlikte oranın Eusebius adındaki piskoposunu öldürmek için bir komploya katılmıştır. Jüstinyen bunu öğrenince öfkeden deliye döner ve beklendiği üzere, olayı soruşturmak üzere dört kıdemli memurdan oluşan bir komisyon gönderir. Komisyon Kapadokyalı İoannes'i suçlu bulunca, onu Mısır'daki Antinoopolis'e sürgün eder, İoannes de Theodora ölünceye kadar burada yaşar. Bir dereceye kadar doğruymuş gibi görünen ve Kapadokyalının sürgün edildiği tarihi 541 yerine 540 yılı içine yerleştiren -Mayıs-Haziran 541 arasında görevden alındı- bu açıklama önemlidir çünkü Prokopios'un uzun uzun anlattığı hikâyenin temel unsurlarının tamamen uydurma olmadığını, aksine o dönemde ortalıkta dolaşan resmî anlatıyı temsil ettiğini doğrular. Prokopios, *Gizli Tarih*'inde bazıları resmî versiyonun içerdiği unsurları ters yüz eden, bazıları ise Theodora'nın acayip kindar olduğunu ve piskoposun İoannes'in tamamen sorumlu tutulamayacağı bir tür hizip ayaklanması sırasında öldürüldüğünü ileri süren başka ayrıntılar da ekler.[10]

İoannes'in itibardan düşüşünü çevreleyen olaylara geçmeden önce, soruşturma komisyonunun bileşimine bakmak faydalı olacaktır çünkü bu insanlar, büyük ihtimalle, bir dereceye kadar Theodora'nın birlikte çalışması muhtemel olan kişilerdi. Biri eski bir saray görevlisi ve Paulus Silentiarios'un dedesi Florus; bir diğeri birkaç yıl önce pagan inancına sahip olduğu gerekçesiyle soruşturmaya uğradıktan sonra 532'de İoannes'in yerine *praefectus praetorio*luğa getirilen Phocas'tı; diğer ikisi, Paulus ve Thomas ise sadece bu soruşturma vasıtasıyla adı bilinen insanlardır ancak her ikisinin de senato üyesi olduğu ve Paulus'un onursal konsül olduğu söylenir. Komisyonda bu tür kıdemli memurların olması, İoannes'in düşüşünün basitçe birbirinden nefret eden iki güçlü figür arasındaki bir dalaşma olarak görülemeyeceğini, aksine önemli bir politik mesele olduğunu akla getirir. Bu bileşime Antonina ve dolayısıyla Belisarios da eklenince, hadise, tüm yönetici seçkinleri töhmet altında bırakan daha da derin bir hal alıyor.[11]

---

* Eski adı Arteka olan, günümüz Erdek ilçesi yakınlarında, Marmara Denizi kıyısındaki Misya antik kenti-ç.n.

Hikâye, ilk olarak Prokopios tarafından aktarıldığı üzere, şöyleydi: Theodora, kendisine saygı göstermeyen ve onu Jüstinyen'e kötüleyen Kapadokyalı İoannes'ten nefret ediyordu, ancak kocasını ondan kurtulmaya ikna edemedi. Bu kadarını zaten biliyorduk. Theodora tarafından hiç sevilmediğinin farkında olan İoannes, kendisini uykusunda öldürmesi için bir barbar göndermesinden korkuyordu, etrafında bir yığın muhafızla kendini korumaya almış olmasına rağmen sıkıntıdaydı. Çoğu zaman uyanır uyanmaz ilk işi, kendisini iyi hissetmek için ona imparator olacağına dair güvence veren büyücülere danışmak oluyordu. Dahası, her dua etmeye gittiğinde, pagan bir rahip gibi kaba kıyafetler giyiyor ve imparatorun zihnini kontrol etmek için büyülü sözler mırıldanıyordu. Kimsenin gözünden kaçması mümkün olmayan bu sonuncu bilgi özellikle ilginçtir çünkü paganizm bir yana, İoannes'in görev başında olmadığı zamanlarda münzeviler gibi giyiniyor olması, pekâlâ münzevi eğilimleri olan efendisinin gözüne girmesini sağlamış olabilir.[12]

Prokopios, Belisarios İtalya'dan döndüğünde, tüm nefreti mıknatıs gibi üzerine çeken İoannes aktif bir biçimde generale karşı çalışmaya başladı, diye devam eder. Gerçi bu bilgi doğru olmayabilir çünkü görünüşe göre 540-541 kışında İoannes Konstantinopolis dışındaydı. Belisarios doğu sınırıyla ilgilenmeye gönderildiği sırada İoannes'in kocasına karşı komplo hazırlığında olduğunu öğrenen ve imparatoriçeye iyilik yapmak isteyen Antonina şöyle bir plan üzerine odaklandı: İoannes'in Euphemia adında bir kızı vardı, tek çocuğuydu ve onu çok seviyordu. Bir gün, Antonina, Euphemia'nın güvenini kazanarak kocasının başarısına rağmen Jüstinyen'in ona nankörlük ettiğinden şikâyet etti. Theodora'dan nefret eden Euphemia bunu duymaktan pek memnun oldu ve Belisarios'un bir rejim değişikliğiyle ilgilenip ilgilenmeyeceğini sordu. Antonina, bu Belisarios'un tek başına yapabileceği bir şey değil, diye yanıtladı, ve içerden birinin yardımına ihtiyacı olacağını söyledi. Prokopios, Antonina'nın Euphemia'nın güvenini kazanmak için bir Hıristiyan'ın edebileceği en büyük yemini ettiğini ekler. Olaylara daha az dramatik bir bakış açısıyla bakarsak, Antonina'nın Euphemia ile arkadaşlık kurmak için İoannes'in şehir dışında olmasını fırsat görmüş olması mümkündür.[13]

Euphemia, Antonina'nın aklından geçenleri İoannes'e anlatınca, bunu tahtı ele geçireceğine dair kehanetlerin gerçekleşmesi olarak yorumlayan İoannes keyiflendi. Kızından mümkün olan en kısa zamanda

Antonina ile bir görüşme ayarlamasını istedi. Antonina şehirde buluşmamaları gerektiğine dikkat çekerek şehir dışındaki (Belisarios'un sahibi olduğu) Rufiniane mahallesinde buluşabileceklerini söyledi, ardından da olan biteni Theodora'ya anlattı. Theodora duyduklarından memnun bir şekilde İoannes'e tuzak kurmaya koyuldu.

Rufiniane'deki buluşmanın tarihi belli olunca Theodora, Jüstinyen'e gidip neler olup bitmekte olduğunu anlattı. Daha sonra, *cubicularius* Narses ve saray muhafızları komutanı Marcellus'u, yanlarına kendi emrindeki askerleri de vererek Antonina ile birlikte komplo planları yaptıkları sırada İoannes'i tutuklamaları için gönderdi. İoannes'in tuzağa düşürüldüğünü sezen Jüstinyen, hiçbir şekilde Antonina'yla görüşmemesi için ondan söz almaya çalıştı. Ama İoannes imparatorun uyarısına rağmen Antonina ile görüştü ve onun tahtı ele geçirmek üzere komplo kurduğuna kulak misafiri olan iki imparatorluk görevlisi İoannes'i kapana kıstırdılar. Ne var ki İoannes'in muhafızlarının koruması altında kaçabileceğini hiç hesaba katmamışlardı. İoannes bir kiliseye sığındı - eğer hemen doğrudan Jüstinyen'e gitseydi İoannes'in kılına bile dokunulmayacağını düşünen Prokopios, kiliseye sığınmanın büyük bir hata olduğunu söyler. Sonuç olarak İoannes, Theodora'ya kendisine karşı komplo kurması için ideal bir fırsat verdi.[14]

İoannes'in görevden alınıp malvarlığına el konulmasına ve rahiplik etmek üzere Kizikos'a gönderilmesine rağmen Jüstinyen ona karşı nazik olmaya devam etti ve İoannes kaybettiklerinin çoğunu geri aldı. Ama yine de Kapadokyalı, bu sırada Kizikos piskoposu cinayetine dahil edildi, bir komisyon tarafından soruşturuldu, çırılçıplak soyulup kırbaçlandı ve sürgüne gönderildi. Üzerinde bir pelerinden başka bir şey olmayan İoannes'e kendisini Mısır'a sürgüne götüren geminin durakladığı her şehirde gemiden inip dilenmesi emredildi. En sonunda Mısır'ın güneyindeki Antinoopolis'te sürgün yerine varan İoannes, Theodora ölünceye kadar Konstantinopolis'e dönmedi.[15]

Theodora'nın ölümünün ardından bu konu etrafında çizilen Theodora ve Jüstinyen portreleri, pek çekici değildir. Theodora karşımıza komplocu ve kindar biri olarak çıkarken Jüstinyen gözdesinin (aslında her iki gözdesinin) bazı istenmeyen özelliklere sahip olabileceğini kabul etmeye gönlü elvermeyen sönük biri gibidir. Peki bu olay bize Theodo-

ra hakkında gerçekte ne anlatmaktadır? Birincisi, şüphesiz Theodora'yı sevmeyenlerin onun davranışlarını nasıl yorumladığıyla ilgilidir - Lidyalı İoannes, Prokopios'un kınadığı bu davranışı, Theodora'nın kendisini halkın iyiliğine adamış olmasının bir işareti olarak övecekti. Prokopios, İoannes'le ilgili ilk anlatısında işlediği temaları *Gizli Tarih*'i yazarken genişletir ve ayrıca hikâyeyi çeşnilendirme fırsatı yakalar. *Gizli Tarih*'in giriş bölümündeki ana konulardan biri, Antinona'nın Belisarios üzerindeki gücüdür, Belisarios'un karısının ayrıntılarıyla anlatılan evlilik dışı ilişkilerine hoşgörü göstermesi, daha bu olaylar gerçekleşmeden önce onun aptal gibi görünmesine neden olur.

Başlangıçta Antonina'nın Belisarios'a karşı sadakatsizliği Theodora'yı kızdırmış ancak Antonina, Theodora'ya önemli konularda hizmet ederek onu "yönetmeyi" becermişti: Bu hizmetlerinden ilki Papa Silverius ile ilgiliydi; ikincisi ise az önce anlattığımız Kapadokyalı İoannes meselesiydi.

Silverius ile ilgili olarak, yazar Liberatus'a göre Theodora, 535'ten beri Konstantinopolis'te papalık temsilcisi olan Vigilius'u papa olmasını sağlaması karşılığında Antimos, Severus ve Petrus'u eski görevlerine geri getirmesi için kandırmıştı. Daha sonra, Belisarios'a, yapması gerekenler konusunda talimatlarını gönderdi. Theodora'nın talimatlarına göre Belisarios, 537 yılında Roma içindeyken Gotlar tarafından kuşatıldığında, Papa Silverius'un Gotlarla birlikte komplo kurarak onların şehre girmesini sağladığını iddia etti. Silverius bir kiliseye sığınmak üzere kaçtı ancak Belisarios'un oğlu Photius tarafından ihbar edildi. Likya'daki Patara'ya sürgüne gönderildi. İtalya'ya geri döneceği tehdidini savurunca Palmaria adasına hapsedildi ve orada açlıktan öldü. Vigilius ise planlandığı üzere 537 Mart'ında papa oldu ve 555'teki ölümüne kadar bu görevde kaldı ancak Antimos'un eski görevine getirilmesine azimle karşı çıktı ve Kalkedoncu tavrını yumuşatmaya yanaşmadı ki bu durum, Theodora ile işbirliği içinde oldukları söylentilerinin söylentiden başka bir şey olmadığını gösterir.

Bu, Theodora'yı, Prokopios'un hoşuna gidebilecek bir şekilde resmeden tatsız bir hikâyedir; aynı zamanda, Vigilius'un kariyerine ilişkin olguların ortaya koyduklarının ötesinde, bariz olgusal hatalarla malul bir hikâyedir. Liberatus'un, Theodora'nın talimatlarını Belisarios'un Ravenna'da olduğu sırada gönderdiğini söylemesi ilginçtir çünkü bu durumda hikâye 540'ta geçiyor demektir. Az önce söylediğimiz gibi, Roma

537'de kuşatıldı; Prokopios, *History of Gothic War* {Got Savaşı Tarihi} adlı kitabının bu olayı anlattığı bölümünde, Belisarios'un Silverius'u kenti Gotlara satma planı yaptığı için 537'de görevden aldığını söyler. Liberatus'un hikâyesinin 540'lı yıllarda geçmesi gerekir ve Prokopios *Gizli Tarih*'i yazdığı sırada dolaşıma girmesinin hiçbir açıklaması yoktur. 537'de Roma'da gerçekten neler olup bittiğiyle ya da Antonina ile Theodora arasındaki ilişkinin gerçek mahiyetiyle hiç ilgisi yoktur. Aynı derecede ilginç olan, Prokopios'un Antonina'nın özel hayatının Theodora'yı rahatsız ettiğini yazmasıdır. Bu acaba, Theodora ve Jüstinyen'in 540 itibariyle, münzevice bir perhiz içeren bir hayat sürdüklerinin başka bir ipucu mudur?[16]

Prokopios *Gizli Tarih*'te, Lidyalı İoannes'in Theodora'nın *praefectus praetorio*nun düşürülmesindeki rolünü özetlerken yaptığı yorumlara doğrudan cevap veriyor gibidir. Theodora'nın yaptıklarının arkasında yatan saikin, devletin çıkarlarını destekleme arzusundan değil -sonrasında daha acımasızca davranan insanlar hakkında hiçbir şey yapmamış olması bunun kanıtıydı- sadece Kapadokyalının kendisine iftira atmasından kaynakladığını söyler. Theodora o kadar kindardı ki dört yıl sonra bile Eusebius'un öldürüldüğü ayaklanmaya katılmakla suçlanan iki adama, İoannes'in cinayette doğrudan dahli olduğunu kabul etmeleri umuduyla işkence edilmesini emretti, diye devam eder. Adamlar kabul etmeyince ellerini kestirmiş. Bu olay İoannes Malalas'ta da geçer ancak o, Andreas ve İoannes isimli iki kardeşin ellerinin ayaklanmaya katılmış olmaları nedeniyle kesildiğini söyler. Bu ikisinin adının verilmiş olması, hizip içinde görece yüksek mertebede olduklarını ve davanın Prokopios'un sandığından biraz daha yankı uyandırıcı olduğunu düşündürür. Aslına bakılırsa Malalas'ın hikâyesi muhtemelen devlet kayıtlarına dayanıyordu. Bu kayıtlardan biri bu iki kardeşin yargılanmasına, diğeri İoannes'in yargılanmasına ilişkindi; Malalas'ın ifadeleri, İoannes hakkında yürütülen önceki soruşturmanın, İoannes'in ayaklanmadaki rolü hakkında kesin bir cevap vermediğini de gösterir. Bu kesin cevap, ancak, Andreas ve İoannes'in Theodora tarafından değil, yargıç tarafından cezalandırıldığı yargılama sonucunda ortaya çıkmıştır. Theodora, İoannes'in düşüşünün arkasındaki itici güç olmuş olabilir ama tek başına hareket etmemişti.[17]

Prokopios'un görüşleri ile Lidyalı İoannes'ten bölük pörçük öğrenebildiklerimiz -ve aslında Malalas'ın "resmî hikâyesi"- arasındaki esas

fark, Prokopios'a göre, Theodora'nın yanlış nedenle doğru şeyi yaptığı; İoannes'e göre ise doğru nedenle doğru şeyi yaptığıdır. Genel kamuoyu açısından, Kapadokyalının iktidarını kaybetmesi daha çok bir gösteri, ilk suçlandığı tarih ile sonunda sürgün edildiği tarih arasında geçen aylarda sergilenen bir tiyatro oyunuydu ve bu oyunda sadece imparatoriçe ve arkadaşı değil, imparatorluk hiyerarşisi içindeki önemli unsurlar da vardı.

Bütün bunların arkasında gizlenen, Kapadokyalı İoannes'in sahneden çekilişinin ne ölçüde maliye politikasındaki değişikliklerle ilgili olduğuydu. İoannes'in hemen ardından yerine getirilen Theodotus'un ve onun halefi, Theodora'nın ayrıcalıklı gözdesi Petros Barsymes'in maliye alanında hiçbir değişiklik yapmamış olmaları bu anlamda önemli olabilir. Theodotus da Petros da göreve getirildikleri tarihte deneyimli memurlardı. Dolayısıyla İoannes'in iktidardan düşüşü, muhtemelen, bürokrasinin önemli unsurlarının, Pers Savaşı felaketinin başlamasının ardından, İoannes'in imparator üzerinde çok fazla etki sahibi olduğunu ve artık gitme zamanının geldiğini düşünmelerinden kaynaklanıyordu, onun önerdiği politikalara gerçek bir alternatif sunamasalar da. Theodora'nın bu işle yakın ilgisi, muhtemelen Kapadokyalının taraftarlarının söylediklerini oldukça adil bir biçimde yansıtan Prokopios'un atıp tutmalarından çok Lidyalı İoannes'in övgüleriyle doğrulanmaktadır.[18]

Theodora'nın müdahalesinin bir başka ve son göstergesi de Kapadokyalının sürgün yeri olan Antinoopolis'tir. Hemen hemen Theodora'nın İoannes'in kariyerinin sona erişini hızlandırdığı zamanlarda, Sudan kabilelerinden biri olan Nobatia'dan, kendilerine ruhani liderlik edecek bir rahip gönderilmesini istemek üzere bir elçi gelmişti. Efesli İoannes'e göre, Theodosius'u Konstantinopolis'te yanında bulunduran Theodora, İulianos isimli bir rahibi seçti. Jüstinyen başka birini göndermek istedi ama Theodora bölge komutanına bir mektup yazarak Jüstinyen'in seçtiği rahibin kendininkinden önce şehre gelmesine izin verirse {komutanın} kafasını kestireceğini söyledi. Bahsi geçen komutan, İulianos'un Jüstinyen'in rahibinden epey önce şehre girmesini sağladı - imparatorun siyaset üzerinden düşünmeye eğilimli olduğu ancak Theodora'nın insanlar üzerinden düşündüğü göz önünde bulundurulduğunda, kendi adına akıllıca bir hareketti bu. 547'de ayrıca, Antinoopolis'ten pek de uzak olmayan ve

Theodora'nın kişisel koruması altında bulunan Afrodito* şehri sakinleri, imparatoriçeye elçi göndererek şehirlerini, İulian adındaki kodamanın kendi kontrolü altındaki bölgeler arasına katmasına izin verilmemesini istediler. Afrodito aynı zamanda, bilinen bir şair ve Kalkedon karşıtı düşünür olan Dioscorus'un da memleketiydi. Yani İoannes, Theodora'nın çok güçlü bir nüfuza sahip olduğu bir bölgede hapsedilmişti.[19]

İoannes'in güneye doğru ilerlediği sırada, Akdeniz'in kayıtlı tarihinde o güne kadar hiç kimsenin karşılaşmadığı çok daha ölümcül bir şey, kuzeye yöneldi. 542 yazında bölgeye giren büyük veba, her durumda Jüstinyen'in hırslarını bir süreliğine paramparça etti ve Theodora'yı Nika Ayaklanması'ndan bile daha büyük zorluklarla karşı karşıya getirdi.

Akdeniz tarihinde ilk hıyarcıklı veba vakasının Afrika'da ortaya çıktığı anlaşılıyor. Salgın hızla kuzeye yayıldı ve bu yeni ve korkunç felaketten kaynaklanan ilk ölümler 541'de Habeşistan'da ve Mısır'ın güneyinde kaydedildi. Ertesi yıl Konstantinopolis'e ulaştı ve bitmek bilmez üç yıl boyunca tüm doğu vilayetlerine yayıldı.

Hastalığın belirtilerine ilişkin o dönem yapılan tasvirler çok açıktır, bu da modern araştırmacıların hastalığı, *Yersinia pestis* bakterisinden kaynaklanan bir hastalık olarak tanımlamalarına imkân vermişti. Bu bakteri, insanlara genellikle enfekte olmuş küçük kemirgenlerin pirelerinin ısırması yoluyla bulaşır. Belirtileri ani ateş, halsizlik, titreme, ağrılı ve şişmiş lenf bezleridir ki hastalığa hıyarcıklı veba adını kazandıran da işte bu şişmiş bezelerdir. Modern toplumlarda antibiyotikle tedavisi mümkün olsa da altıncı yüzyılda hastalığa yakalananların yapabileceği tek şey banyo yapmak, yatarak dinlenmek ve dua etmekti. Mucizevi tedavilere olan yaygın ilgi ve inanç, imparatorluk ailesi üyelerini tedavi edebilecek türde bir hekime ulaşamayan ortalama bir insanın gözünde, bir dereceye kadar, ciddi bir hastalıktan kurtulmanın bir mucize olduğu gerçeğinin bir yansımasıdır. Gerçekten de hastalığı işlenen günahların cezası olarak gören o dönemki Roma toplumu gibi bir toplumda, hekimler ve münzevi kutsal insanlar, eşit derecede olası şifacılar olarak

---

* Orta Mısır'da, Kahire'nin doğusu ve Luksor'un kuzeyinde bir kent. Antik Mısır'da Kom Aşkava olarak bilinen köye Büyük İskender'in Mısır'ı fethetmesinden sonra Yunanca "Afrodrit'in şehri" anlamına gelen Afrodito ya da Afroditopolis adı verilmiştir-ç.n.

görülüyordu ve onların da birbirlerini yararlı bilgi kaynakları olarak görmüş olması muhtemeldir. Modern dünyada olduğu kadar Theodora döneminde de geçerli kabul edilen hekimlik uygulamalarının bir özelliği, karantinanın bu hastalığın ve diğer pek çok hastalığın yayılmasını önlemenin tek yolu olmasıydı. 540'lı yıllarda Türkiye'nin güneyinde karantina kurmaya çalıştığını gördüğümüz kişi, yerli halktan bir kutsal adam olan ve bugün daha çok Noel Baba olarak bilinen Sionlu Nikola* idi.[20]

541'de İskenderiye'de görülen vebanın etkisi yıkıcı oldu ve 542 baharında buradan kalkan gemiler enfekte kemirgenleri Suriye, Küçük Asya ve Konstantinopolis'e taşıdı. Tribonianus, Mart'ta "devletin başına bir daha [böyle] hiçbir felaketin gelmemesini umsak" da, ilahî irade ya da insan ilişkilerinin dengesizliği, imparatorluğun inayetini göstermesine fırsat sağlayan kötülükler getiriyor, diye yazar. "Ölümcül tehlike" her tarafa yayılıyor, diye devam eder. Konstantinopolis'te salgın, ilk görüldüğü andan itibaren dört ay içinde iyice yaygınlaştı. Tribonianus yıl sonunu göremeyecekti ve Prokopios'a göre, o da hastalıktan ölmüştü. Salgın başladığında başkentte olan Prokopios ve Efesli İoannes, hastalığı Tanrı'nın intikamı ve şeytanların oyunu olarak görüyorlardı. Prokopios, birçok insanın kendilerini yere seren insan formunda hayaletler gördüğünü yazar; İoannes ise bazı iblislerin keşiş kılığında ortaya çıktığını. Hekimler daha önce hiç görmedikleri bir hastalıkla ilgili ne yapacaklarını bilmiyorlardı; iyileşenlerin nasıl iyileştiğinin belirli bir nedeni yoktu.

Ölü sayısı korkunçtu. Konstantinopolis'te sadece tek bir günde beş ila on bin insan ölüyordu; başkentteki toplam ölü sayısı, şehir nüfusunun yaklaşık yarısı anlamına gelen yüz binleri bulmuş olmalıydı, bunun yanında Mısır sınırındaki bir kasabada sekiz kişi hariç herkes ölmüştü. Salgın sınıf ya da statü gözetmiyordu; sıradan halk ve soylular aynı şekilde etkilendi, sokaklarda sendeleyerek yürürken düşüp ölen insanlar vardı, esnaf veya müşterisi alışverişin ortasında birden gidiveriyordu. Konstantinopolis'te içinde yirmi cesetten başka hiçbir şeyin olmadığı bir evin, anneleri ölen çocukların ağlamalarının duyulduğu hanelerin hikâyesi dolaşıyordu. Jüstinyen'in özel ulağı, *referendarius* Theodore, ölüleri gömmekle görevlendirildi. Bu görevi yerine getirmek üzere ceset-

* Günümüzde Noel Baba olarak bilinen Aziz Nikola (Saint Nicholas-Santa Claus), dördüncü yüzyılda yaşamış Myra'lı (Antalya-Demre) Nikola ile ilişkilendirilir-e.n.

lerin taşınması için askerleri ve para ödediği sivilleri işe koştular, şehrin etrafındaki mezarları doldurdular, ölüleri gömmek için bulabildikleri her köşeye mezar kazdılar ve son çare olarak Sykai'yi çevreleyen surların kulelerini doldurdular. Salgın ilk patlak verdiğinde çok genç olan bir veba kurbanı, yumruların başına nasıl dert olduğunu ve ardından vebanın karısını, çocuklarının çoğunu, akrabalarını, hizmetkârlarını ve kiracılarını elinden nasıl aldığını daha sonra hatırlayacaktır. Bu kişilerin bazılarında ilk belirtilerin baş bölgesinde başladığını, gözler kanlanıp yüz şiştikten sonra hastalığın boyuna indiğini söylüyordu; bazıları ani ve şiddetli bir mide bozukluğu yaşamıştı; hıyarcıkların oluştuğu kişilerde, şiddetli bir ateş geliyor ve hasta ölecekse üçüncü gün ölüyordu.[21]

Vebanın uzun vadeli sonuçları hâlâ tam olarak ölçülebilir değildir. Şimdilik, Suriye'nin kırsal kesimlerinde yaşanan ekonomik büyümenin altıncı yüzyılın ortasında sona erdiği açıktır. Ayrıca, ürün ve kelle vergisinden oluşan temel gelir kaynaklarının birdenbire düşüşe geçmesi gibi büyük malî sorunlar yaşandığının işaretleri de vardır, bir yanda da ulaşım ağları kesintiye uğramıştı. Devlet gelirlerini artırmak için madeni paralarda ayarlamalar yapma yoluna gitti ama Petros Barsymes'in 542-543'te altın sikkeleri tağşiş ettiğinde olduğu gibi çoğu zaman bundan önemli bir başarı elde edilemedi. Askerlerin ücretleri ödenmedi ve ordu saflarını doldurmak neredeyse imkânsız hale geldi; İtalya'daki harekât fiilen durdu.[22]

Konstantinopolis'te çok daha acil bir sorun vardı. Veba iyice yayıldıktan bir süre sonra Jüstinyen'in kasıklarında yumrular görülmeye başladı. Hekimler bazı hastaların eski becerilerini tam olarak geri kazanamadıklarını söylüyordu. İmparator tam olarak iyileşmezse ne olacaktı? İnsanlar imparatorun işlevsiz olduğu fikrine kapılabilirdi; ayrıca saray hemen hemen korunaksız kalmıştı. Ancak Jüstinyen bir süreliğine çalışamayacak durumda olsa da, hayatta kalacaktı.

Aslında yaklaşık yirmi yıl sonra, Ayasofya'nın yeniden hizmete açılmasından sadece birkaç ay önce, Jüstinyen'in hayatına kasteden bir girişim vuku bulacaktı. Paulus Silentiarios bir şiirinde bu konuya değinir ve Prokopios, komploya katılanların sorgulanması sonucunda elde etmiş olabileceği bazı detaylar verir. Jüstinyen'in öldürülmesi epey kolay olurdu çünkü her gece geç saatlere kadar bazı kıdemli rahiplerle bir odada toplanıp Hıristiyan doktrinini tartışıyordu. Jüstinyen'in gece alışkanlık-

ları, *Gizli Tarih*'te biraz farklı bir şekilde açıklanır. Jüstinyen ise "uykusuz gecelerini", memuriyetlerin satılmasını ortadan kaldıran yasada, bizzat kendisi dile getirir.

Jüstinyen'i öldürmek isteyebilecek biri için tüm bu açıklamaların anlamı, Jüstinyen'in etrafında korumalarla gezen biri gibi görünmediği ve gecenin (tamamında değilse bile) pek çok saatinde Theodora ile aynı ortamda bulunmadığıdır. Sadece Theodora kiminle ne zaman görüşeceği konusunda çok katıydı.[23]

Veba yıllarında Hüsrev de salgın rüzgârına kapılınca -hastalık onun topraklarına da girmişti- ne yapacağına karar vermek üzere planlı bir istilayı iptal ettiği için Mezopotamya cephesindeki komutanlar, yakın savaş tehdidinden kurtuldular. Bu komutanlar arasında başta Konstantinopolisli yeni bir imparatoru kabul etmemeye karar veren Bouzes ve Belisarios vardı. Bu muhtemelen, Jüstinyen'in ölmesi halinde Belisarios'un imparator olmaya niyetlendiği anlamına geliyordu. Diğer iki general, Petrus ve "Obur" İoannes, bu tartışmaların özünü Theodora'ya aktardılar ki bunun, Belisarios'un o nahoş davranışının anılarını kolayca uyandırabilme ihtimali vardı; ve Prokopios bile bazı değişimlerin meydana geldiğini inkâr etmeyecekti. Jüstinyen iyileşmeye başladığında Theodora, Bouzes ve Belisarios'un başkente geri çağrılmasında ısrar etti. Her ikisi de görevlerinden alındı. (Her ne kadar Jüstinyen, Prokopios'un iddia ettiği gibi, bu ikisini sarayın Theodora'ya ait olan kısmının altındaki karanlık zindanlara at*ma*dıysa da) Sonraki birkaç yıl boyunca kamusal yaşamda Bouzes'in izine rastlanmadı ve Belisarios, artık daha büyük olan malvarlığına el konularak evine gönderildi.[24]

Prokopios, Theodora'yı burada da kötü niyetli ve kindar biri olarak resmeder. Hiç de şaşırtıcı olmayan bir biçimde Theodora, imparatorun ölmesi gibi pek olası olmayan bir durumda Konstantinopolisli yeni bir imparatorun kabul edilmeyeceği önermesini kendisine yönelik bir saldırı olarak almıştır. Dahası, der tarihçi, Theodora, sadece, genç bir adamla yaşadığı uzun süreli ve hiç de gizli olmayan ilişki sonucunda kocasından uzaklaşan Antonina'yı memnun etmek için Belisarios'a eziyet ediyordu ama bu da yeni bir şey değildi ve aslında bu kaçamağı kolaylaştıran bizzat Theodora'nın kendisiydi. Ama bu, meseleyi fazla basitleştirmek olur. Ayrıca eklemek gerekir ki her şeyden önce Theodora'nın ona ak-

tarılan konuşmayı kendisine yönelik bir saldırı olarak değerlendirmesi ve Obur İoannes'in Belisarios'un emri altında adım adım yükseldiği göz önünde bulundurulduğunda, kendisine söylenenlere inanması için her türlü nedeni vardı.

İkincisi, kendisine bilgi verilmiş olması, ona duyulan saygının bir göstergesidir. Eğer insanlar onun hükmetme becerisine sahip olmadığını düşünselerdi ona bilgi vermezlerdi. Kapadokyalı olayında olduğu gibi, Theodora pek de kendi adına değil, imparatorluk hükümeti içinde bir grupla birlikte hareket ediyordu. Daha önce gördüğümüz gibi Theodora, hayatının tahtta geçen yıllarında, her kesimden destekçiden oluşan güçlü bir ilişkiler ağı kurmuştu: İtalya'da onun çıkarlarına uygun davranan patrisyen Petrus bunlardan biriydi; bir diğeri Petros Barsymes'ti. Jüstinyen'in hastalığı sırasında Theodora'nın yaptığı duyuruları yaymakla görevli olan *referendarius* Theodore de muhtemelen onun destekçilerinden biriydi; hiç şüphesiz, tıpkı Kapadokyalıyı indirmeye yardım eden Narses ve Marcellus gibi. Sonra elbette doğu vilayetlerinde onu dinî inançlarının koruyucusu olarak gören çok sayıda insan vardı. Theodora, kendisine ve imparatora sadık ve birbirine bağlı bir hükümet partisi oluşturmak için sınıf, eğitim ve deneyimden kaynaklanan açıklarını kapatmayı başarmıştı.

Prokopios ne iddia ederse etsin; memurlar, askerler ve rahipler gibi çeşit çeşit insandan oluşan grubun merkezinde duran kişinin, gücünü ve etkisini saf teröre borçlu olması muhtemel değildi. İnsanlar Theodora'nın kocasına her zaman her istediğini yaptıramadığının gayet farkındaydı. Kapadokyalı İoannes'in uzun kariyeri gibi 536 yılındaki Konstantinopolis Konsili'nde yaşanan olaylar gibi örnekler bunu açıkça ortaya koymuştu. Mutlak güç dışında, Theodora'nın insanları cezbeden nitelikleri Jüstinyen'i cezbedenlerle aynıydı: Akıllıydı, sert ve enerjikti, muhtemelen, etrafında olmak isteyeceğiniz, çevresinde hayranlık uyandıran bir insandı. Taşradan gelip tamamen kendi becerileri sayesinde imparatoriçe olmuştu. 542 krizinde kendisinin imparatoriçe ve Jüstinyen'in imparator olarak kalmasını sağlamak için bir kez daha gerekeni yaptı. Hayatının geri kalanında da bu unvanı sadece kendi yeteneği sayesinde elinde tutacaktı.

11. Bölüm

Son Yıllar

İlk hıyarcıklı veba salgınından sonra gelen yıllar kolay olmadı. Hastalık yeniden ortaya çıktı ve yayıldı. Başkentin tedarik sistemi tehdit altındaydı. Yeniden ayaklanan Gotlara karşı yürütülen askerî harekâtlar yavaşladı; Jüstinyen'in affedip görevine iade ettiği ve servetinin büyük bir kısmını geri verdiği Belisarios ile birlikte gönderilebilecek önemli bir takviye kuvvet yoktu. Perslere karşı yürütülen harekâtlar da aynı şekilde, her iki tarafın da belirleyici hamlede bulunmaya hevesli olmadığı bir zeminde yavaş yavaş sürüp gidiyordu ve çarpışmaların büyük bir bölümü Karadeniz'in doğu kıyısında yoğunlaşmıştı. Değişimin önemli bir sembolü haline gelen şey, bundan sonra konsüllük diye bir makam olmayacak olmasıydı - bu belki de ilk önce veba tüm hızıyla devam ederken kimse konsüllük yılına adını vermeye hevesli olmadığı için yapılmış bir hamleydi. Ayrıca bu makam, kısıtlı kaynaklarla kolay kolay güç yetirilemeyecek bir lükstü. Bununla birlikte zaman geçtikçe konsül atanmaması farklı bir anlam kazandı. Jüstinyen Roma tarihini artık pek kaale almıyordu: Veba, imparatorluğu yeniden kurma emellerini hayata geçirmesine engel oluyordu; rejiminin de zayıflamasıyla, bariz bir rakip gibi görünecek birini terfi ettirmek istememiş olabilir. Geleneğin ve restorasyonun büyük sözcüsü Tribonianus ölmüştü, davayı üstlenecek başka kimse yoktu. Jüstinyen giderek daha fazla dine yöneldi, böylece yeni ve daha dindar bir imparatorluk makamı görüntüsü şekillenmeye başladı.[1]

Theodora bakımından, ailesi genişledikçe geleneksel kaygılar daha ileriye dönük meşguliyetlerle karışacaktı. En büyük erkek torunu ile yeğeni, Komito ile 537 ya da 538 yılında bir Ermeni pususunda ölen kocası Sittas'ın kızları Sofia'nın evlenme yaşı geliyordu. Aslında Sofia onu belki de gelecek yarım yüzyılın en güçlü kadını yapacak gücün ve ince zekânın belirtilerini şimdiden göstermeye başlamıştı. Theodora kendi

kızının başarılı bir evlilik yapmış olmasından muhtemelen epey hoşnuttu. 542'de, Efesli İoannes'i ve Kalkedon karşıtı en az bir din adamını daha dünürü Probus'un sarayında barındırdı, bu da herkesin birbiriyle iyi geçinmekte olduğunu gösterir.[2]

Theodora, artık yeni ve önemli bir aşamaya gelmiş bulunan Kalkedon karşıtı hareketle kararlı bir biçimde ilgilenmeye devam etti. Efesli İoannes'in 544 yılında Efes piskoposluğuna atanmasını sağladı (İoannes aslen Türkiye'nin güneydoğusundaki Amida bölgesindendi). İoannes'in atanması iki şeye işaret eder: Birincisi, Kalkedoncularla Kalkedon karşıtları arasında bir ortak zemin bulma çabası; diğeri, 542 itibariyle zaten ciddi bir din adamı sıkıntısı yaşayan ve yeni din adamları olmadan başarısızlığa uğraması kaçınılmaz olan Kalkedon karşıtı harekette yeni nesil liderler döneminin gelmesi. Theodora'nın harekete en önemli katkısı, yeni bir lider kuşağı yaratılmasını mümkün kılması olacaktı.

Efesli İoannes'in atanmasından birkaç yıl önce, bir başka İoannes; Theodosius destekçisi Mısırlı Piskopos Hephaestopolisli İoannes, Konstantinopolis'ten gizlice ayrıldı ve görünüşe göre, Hormisdas Sarayı sakinlerinin yapılmasını istemediği birtakım papazlığa atama törenleri gerçekleştirdi. Hasta olduğunu ileri sürerek saraydan ayrılma izni istedi ve Theodora da onu, bir miktar ödenek tahsis ederek bir başka saraya, Antemios Sarayı'na yerleştirdi. Hephaestopolisli İoannes, bu yeni evinde, farklı yerlerden gelen grupları kabul etti ve Theodosius'un ve anlaşıldığına göre, bizzat Theodora'nın tamamen bilgisi dahilinde kutsama törenleri yapmaya devam etti. İoannes daha sonra işine devam etmek için başkentten ayrılmak istedi ve Theodora ona yine izin verdi.

Bu noktada, (isimsiz) rakipler İoannes'e, muhtemelen yapmakta olduğu şeye son verip ortadan kaybolmasını umarak, imparatoriçenin onun idamı konusunda Jüstinyen ile hemfikir olduklarını söylediler. İoannes, kendisinden beklenenin tam tersini yaptı ve bir açıklama talep etmek için doğrudan Theodora'ya gitti. Theodora şaşkına döndü ve neler olup bittiğini öğrenince, bu dalaverenin sorumlularını cezalandırmakla tehdit etti. Ancak İoannes, Theodora'yı onları öldürmemesi konusunda ikna etti. Theodora, İoannes'ten başkentte bundan böyle kutsama töreni yapmamasını istedikten sonra hastalık gerekçesiyle şehirden ayrılmasına izin verdi. İoannes, Konstantinopolis'e geri dönmeden önce Suriye sınırlarına kadar ulaştı ve Theodora, Antakyalı Efrem'in İoannes'in caiz

olmayan kutsama törenleri düzenlediği yönündeki suçlamalarını burada da bastırdı; ancak bu suçlamalar kuşkusuz doğruydu. Birkaç yıl sonra, İoannes, benzer başka bir yolculuğa çıktı ve bu yolculuk sırasında, Konstantinopolis'e veba ile aynı anda gelen Efesli İoannes ile tanıştı ve onu da kutsadı.[3]

Bu hikâyede gördüğümüz Theodora, bir önceki bölümde gördüğümüz Theodora'dan hiç de farklı değildir: Kapadokyalı İoannes'i ve Belisarios'u devirdiğinde, Jüstinyen'in Theodora'nın yapmamasını tercih edeceği şeyleri yapmaya dünden hazırdı. Öte yandan İoannes'in yaptıklarına göz yuman Theodora'nın mizah anlayışının tadına bakmış oluyoruz: *Casablanca* filminde Claude Rains'in canlandırdığı, Rick'in yerinde kumar oynandığını birdenbire "keşfeden" polis şefine benziyor. Theodora, Prokopios aracılığıyla değil, daha çok sahip olduğu geniş dostluk yelpazesi aracılığıyla algıladığımız kadındır.

Efesli İoannes'in Konstantinopolis'e gelmesinin üzerinden çok geçmeden, Theodora Gassani kralının elçisini kabul etti; Pers Savaşı tüm şiddetiyle devam ederken kralı mutlu etmek önemliydi. Bu sefer, söz konusu olan "Ortodoks" (bu durumda, Kalkedon karşıtı) bir piskoposa karşı Kalkedoncu bir piskopos lehine baskı yapmasını telkin etmek değildi. Theodosius, kendi sarayının başka bir bölümünde neler olup bittiğinden habersiz olması mümkün olmayan Jüstinyen'in açıkça rahatsızlık belirtmediği iki kişiyi -Edessa piskoposu Yakup Burdono ve Bostra piskoposu Theodore- usulüne uygun olarak takdis etti. Piskopos Yakup'un son derece nüfuzlu biri olduğu sonradan anlaşıldı: Onun başarısı esasen, Suriye'nin tamamındaki Kalkedon karşıtı topluluklar için alternatif bir hiyerarşi yaratmaktı ki bu Jüstinyen'in dilediği bir şey değildi, çünkü Kilise'yi birleştirmenin hâlâ mümkün olduğunu umuyordu, bu nedenle daha sonra Yakup'u tutuklamaya çalıştı. Sonuç, bunun yerine, bugünkü Süryani Ortodoks Kilisesi'ne dönüşen cemaati destekleyen kurumların yaratılması oldu. İskenderiye'de mevcut yekpare idari yapının devamlılığını sağlama çabaları da, benzer şekilde, şehirde bir Kıpti Ortodoks Kilisesi kurulmasına neden olan bir bölünmeye yol açtı.[4]

Açıkçası Jüstinyen, Theodora'nın, en ciddi siyasi rakibini ortadan kaldırmasından önce bile Kilise'deki bölünme konusunda kendi bildiği gibi davranmasına izin veriyordu. Bu da, Theodora'da yıllar içinde biriken ve hem Kapadokyalı İoannes'i hem de 542 krizini ustaca yönetmesini sağla-

yan kurumsal gücün bir ölçüsüdür; ayrıca bu güç, anladığımız kadarıyla, Jüstinyen'in Theodosius ile oldukça iyi geçinmesini sağlamış olmalıdır. Ancak imparatorluğun karşı karşıya olduğu tek dinî mesele Kalkedonculuk değildi: Çünkü muhtemelen, veba eski dinî hoşgörüsüzlük politikasına geri dönmenin katalizörü oldu: Belliydi ki Tanrı imparatorluğa çok kızmıştı ve işleri yoluna koymak için bir şeyler yapılması gerekiyordu.

22 Mart 544'te, Jüstinyen, herkese Tanrı'nın verdiği cezanın artık bittiğini açıkladı. Vebanın bir sonucu, ulaşım ağlarının bozulması ve günlük tüketim maddelerinin fiyatlarının artmasıydı. Jüstinyen salgının sona erdiğini ileri sürerek imparatorlukta düzeni yeniden tesis etmeye çalışıyordu ve bu durumda, halka mallarına biçtikleri fiyatları şişirmeye son vermelerini buyurdu. Aynı yıl içinde, özünde pagan karşıtı bir cadı avı olan bir süreç başlattı. İoannes'i Efes piskoposu olarak atamasının arkasında yatan nedenlerden biri buydu, zira İoannes daha sonra bu görevdeyken Türkiye'nin batısındaki kırsal kesimlerde seksen binden fazla paganı -büyük olasılıkla fazlasıyla abartı- dine döndürdüğünü ve ikinci yüzyıldan beri bölgedeki bazı Hıristiyanları kendisine çeken bir "yeni kehanet" geleneğinin takipçisi Montanist sapkınları hiç acımadan hallettiğini iddia edecekti. Prokopios'a göre, Montanistler kiliselerinde kendilerini yakmışlardı. Bu trajedinin sorumlusu İoannes'in yürüttüğü kampanya olsa da, sonrasında bununla övünmemesi gerektiğinin farkındaydı, ne var ki, havada dinî "saflık" davası adına yapılan zulüm kokusu vardı. Konstantinopolis'te bir dizi kıdemli memur tutuklanıp işkence görürken hem Kapadokyalı İoannes meselesinde hem de Nika Ayaklanması sırasında rejimin en sadık destekçisi olduğunu kanıtlayan ihtiyar Phocas intihar etti.[5]

Veba sonrası dönemde, Theodora, Jüstinyen'in yanında daha az zaman geçiriyor gibidir. Prokopios, Theodora'nın sık sık Boğaz'ın karşı kıyısında, uzaktaki Herion'da bir sarayda kaldığını söyler. Jüstinyen tarafından inşa edilen sarayın ne zaman bittiğini ya da ne zaman tercih edilen bir konut haline geldiğini tam olarak bilmiyoruz ancak Prokopios'un sarayı tanımlarken kullandığı dil, yani "tüm insanlığı kuşatan kötülüklerin ardından" diye tarif etmesi, Theodora'nın burayı ancak 542'den sonra düzenli konut olarak kullanmaya başladığını gösteriyor. Aslında salgın nihayet hafiflediğine ve başkent şimdi tedarik belirsizlikleri ile

karşı karşıya kaldığına göre, Theodora'nın kalabalık maiyetini başka bir yere taşıması mantıklıydı. Prokopios, bunun maiyeti için epey zor olduğunu iddia eder çünkü kış aylarında görülen fırtınalar ve Porfiros adı verilen balinanın saldırıları, yeterli yiyecek göndermeyi zorlaştırıyordu. Porfiros, son yirmi-otuz yıldır zaman zaman Boğaz'a girip çıkan, yerli balıkçıların tekneleriyle "oynayan" ve genellikle denizcilikle uğraşanları terörize eden yaramaz bir ispermeçet balinasıydı. 540'larda yine hareketlenmişti ve 550 civarında Sangarius {Sakarya} Nehri'nin ağzında karaya vurdu ve orada yaşayan köylüler tarafından öldürüldü.[6]

Theodora'nın öncelikli merakının balina gözlemciliği olması muhtemel değildir. Altmışlarının başında olan Jüstinyen'in, yaşadığı döneme göre bir tür demografik mucize olduğu anlaşılmıştı çünkü çoğu insan altmışlı yaşlarını görene kadar hayatta kalamıyordu. Theodora'nın 540'ların ortalarında kendi ömrünün de fazla kalmadığının farkında olmaması mümkün değildir. Ailesi için en iyisini istedi ve bu da bir evlilik politikası gerektiriyordu - akrabalarını kayırması ve potansiyel rakiplerinin aleyhine olması umulan bir politika.

Theodora, görünüşe göre, Jüstinyen'in en becerikli ve kesinlikle hiç sevmediği kuzeni Germanus için hayatı kâbusa çevirmişti. İmparatoriçenin Germanus'tan hiç hoşlanmadığının bilinmesi, anlaşılan o ki, yüksek mevkilerdeki insanların Germanus ile ittifak aramalarını açıkça engellemişti ve sonuç olarak, der Prokopios, kızı on sekiz yaşına gelmiş olmasına rağmen hâlâ bekârdı - onun konumundaki bir kadın normalde on beş yaşında evlenirdi. Germanus nihayet 545'te Vitalianus'un yeğenlerinden biri olan İoannes'in oğluyla bir evlilik ayarlamaya ikna etti - Prokopios'a göre bu bir skandaldı, çünkü İoannes yeterince yüksek bir rütbeye sahip değildi ve Germanus'un çaresiz olduğu herkes tarafından görülebiliyordu. Aslında mesele biraz daha derindi, çünkü her iki adamın da Belisarios'la arası çok kötüydü ve İoannes, muhtemelen kardeşi (veya kuzeni) Bouzes'in 542'de görevden alınmasıyla bağlantılı olarak Theodora'ya karşı açık bir husumet besliyordu. Burada Prokopios'un kabul etmediği bir şey vardır, o da bu evlilik önerisinin, Theodora'nın düşmanlarının, Theodora'nın engelleyemediği bir birlik oluşturduklarının bir ifadesi olduğudur. Bu da insanların imparatoriçeyi mutsuz etmekten gerçekten ne kadar korkmuş olabileceklerine dair soruları gündeme getirecektir - zeki insanlar, eğer mümkünse güçlü insanları

kızdırmamaya çalışırlar, ancak hem Germanus hem de İoannes, belli ki Theodora ile aralarının hiçbir zaman düzelmeyeceğini düşünüyorlardı, bu yüzden uygun gördükleri şeyi gibi yapabilirlerdi.[7]

Daha pozitif bir anlatıma göre, Theodora'nın yeğeni Sofia, görünüşe göre Jüstinyen'in veliahtı olarak tercih edilen yeğeni İustinos ile evlendi. Komito, her ne kadar adını nadiren ansa da, ondan ismiyle bahseden tek kişi olan Prokopios'a göre, tüm hayatı boyunca kız kardeşi için son derece önemli bir dost olmuş olmalıydı. Theodora ayrıca Antonina ve Belisarios'un kızı İoanna ile kendi torunu Anastasios'un evlenmesini de ayarladı; düğün ölümünden kısa bir süre önce gerçekleşecekti. Bu evlilik uzun sürmedi (Prokopios bu konuda Antonina'yı suçluyordu) ve Anastasios hakkında kesinlikle bundan başka bir şey duymuyoruz. Theodora'nın diğer iki torunu daha uzun ve daha müreffeh bir hayat yaşamaya devam etti. Bunlardan İoannes, yüksek bir idari makama gelirken diğeri, Athanasios piskopos olacaktı. Bunlar, Theodora'nın kızının doğduğu tarihte, torunları için hayal bile edemeyeceği konumlardı ama şimdi, Theodora'nın torunları, kısmen İmparator Athanasios'un ailesiyle kurdukları bağ sayesinde, Konstantinopolis sosyetesinde en yüksek seviyeyi işgal edecekti.

Theodora torunlarının büyüdüğünü görecek kadar yaşamayacaktı. 547'nin sonlarına doğru ya da 548'in başlarında hastalandı. Hastalığı muhtemelen kanserdi. 28 Haziran 548'de, elli üç (ya da civarı) yaşında öldü.[8]

Theodora, çağının en güçlü kadını olmayabilir -bu unvan yeğeni Sofia'ya ya da İmparator Zeno ve Anastasios'un karısı Ariadne'ye daha kolay atfedilebilir - ama en sıradışı kadınıydı. Küçük yaştan itibaren hayattaki yolunu kendisi çizmek zorunda kaldı. Sarayda ikamet etmeye başladığında bile unutmadığı, ömür boyu süren dostluklar edinmesini sağlayan ilk kariyerini kendi kendine yaptı. Hayatındaki en önemli ilişkilerden biri, genç yaşlarında aktris ve dansçı olarak sahip olduğu yetenekle Theodora'yı gölgede bırakan ablasıydı. Acı bir biçimde annebabasından alamamış göründüğü desteği ona Komito vermiş olabilir. Theodora, gençliğinde kendisine yardım edenlere hayatı boyunca derinden bağlı kalacaktı. Jüstinyen ile tanıştıktan sonra hem saray içinde hem de imparatorluğun sınırlarına kadar uzanan geniş bir yelpazeye yayılmış bir ağ kurdu. Ona bu kadar çok nüfuz kazandıran, yarı okuryazar ra-

hiplerden askerlere, saray mensuplarına ve aristokrasiye kadar uzanan bu ağdır. Theodora ona ait olan dünyada, gücü garanti edenin doğum ya da eğitim değil, bir memuriyet elde etmek olduğunu ve memuriyet görevine getirilen birinin en önemli niteliğinin sadakat olduğunu anlamıştı.

Gerçek Theodora'nın Prokopios'un *Gizli Tarih*'inin sayfalarında anlatılandan farklı olduğunu bilen ve onu diğerlerinin gördüğü gibi gören bizler, onun harikuladeliğini hissediyoruz - bir erkek dünyasında, kendi geçmişinin asla unutulmadığı bir dünyada yaşıyordu, ama bu bir güçtü, zayıflık değil. İnsanlarla nasıl konuşulacağını biliyordu; dünyaya dair sahip olduğu engin deneyim, ona dinlemenin hükmetme yeteneği kadar önemli olduğunu öğretmişti. Efesli İoannes'in onunla ilgili anlattığı hikâyelerin pek çoğunda parıldayan, tam da bu niteliktir. Dil becerisi (en az üç dil bildiğini biliyoruz) ile birlikte, doğal duygudaşlık kurma yeteneği, Tribonianus, Probus ve Narses gibi kodamanların yanı sıra Zoora'nın, Mare'nin, diğer yoksul ve ayrıksı tiplerin dilini konuşabilmesi anlamına geliyordu. Sert biriydi. Düşmanları ondan korkmakta haklıydı; kocasının ve kendinin tahtını en az bir kez (Nika Ayaklanması sırasında) ve ayrıca büyük olasılıkla bir kez de büyük vebanın ardından kurtardı. Jüstinyen'le olan ilişkisi açıkça sadece tutkuya değil (işin doğrusu, 530'ların başında çocuklarının olmayacağını anladıklarında fazla bir tutkuları kalmamış gibi görünüyor), hatta daha çok karşılıklı saygıya dayanıyordu. Bazı konularda kesinlikle hemfikir değillerdi ve Jüstinyen'in kulak vereceği başka sesler her zaman vardı. Ama ikisi de sadakatle bağlı oldukları ilk insanın birbirleri olduğundan şüphe etmedi. İşleyişin bu şekilde olması gerektiğini her ikisi de anlamıştı.

559'da Jüstinyen'in, Theodora'nın mezarı başında dua edişi, ölümsüz aşkının açık ilanıydı. Theodora onun hayatını değiştirmiş ve imparatorluklarını şekillendirmeye yardım etmişti. Kadın kendisini nasıl dönüştürdüyse dünyasını da öyle dönüştürmüştü.

12. Bölüm

Geride Bıraktıkları

Hiçbir imparatoriçe halkının hayal gücü üzerinde Theodora'nın bıraktığı kadar derin bir iz bırakmadı. Batı'da daha çok papalara zulmeden kötü bir karakter olarak hatırlandı. Ortaçağda derlenmiş, papaların yaşamını anlatan *Liber Pontificalis* {Papaların Kitabı} olarak bilinen kitapta, sözde Theodora'nın Belisarios'a yazdığı ve onun Kutsal Baba'yı tasfiye etmesini emrettiği sahte bir mektuba dayanarak Silverius'un ölümünde rolü olduğuna dair bir söylentinin olduğu iddia edilir.

Onuncu yüzyılın sonu ile on birinci yüzyılın ilk yılları arasında yaşamış Fleuryli bir keşiş olan Aimoin, Frenklerin tarihini ele aldığı kitabında, farklı ve oldukça kırık dökük bir Theodora hikâyesine yer verir. Jüstinyen ve Belisarios'un bir geneleve gittiklerini, burada fahişe olarak pazarlanan doğma büyüme Amazon olan iki genç kız kardeşi, Antonia ve Antonina'yı gördüklerini söyler. Jüstinyen, Antonia ile vakit geçirmeye başlar ve Antonia akabinde bir kartalın getirdiği bir işareti onun imparator olacağına yorar. Antonia, Jüstinyen'den imparator olduğunda kendisini terk etmeyeceğine dair söz vermesini ister. İustinos ölünce, ordu Jüstinyen'i imparator ilan eder ve Jüstinyen, Pers kralını yenip Konstantinopolis'e zaferle dönerek tebaasının ona duyduğu inancın hakkını verir. Jüstinyen şehre vardıktan sonra, Antonia rüşvet vererek saraya girer ve ona, kendisine verdiği sözü hatırlatır. İlişkisini önemseyen Jüstinyen, senato üyelerinin ve genel olarak halkın öfkesine rağmen onu karısı olarak kabul eder ve itiraz edenleri öldürdükten sonra işler sakinleşir. Aimoin'in hikâyesi burada sona erer.

Belisarios'un Antonina'yla evlenmesi ve Afrika'nın fethi ile devam eden bu hikâyenin belki de en ilginç yanı, Theodora'nın hayatıyla ilgili başka herhangi bir yazılı anlatımla açık bir bağının olmamasıdır. Büyük ihtimalle, Theodora'nın gerçek adının unutulduğu zamanlarda bile

ayakta olan sözlü geleneğin bir yansımasıdır - o imparatoriçe olmuş bir fahişeydi ve hatırası da, Nika Ayaklanması'nın hatırasına bağlıydı ama Prokopios okurlarının anladığı şekilde değil.[1]

Kalkedon karşıtı davanın büyüyüp serpildiği bölgelerde işler farklı gelişiyordu. Mısır'da insanlar onun kendilerine ait olduğunu iddia ediyordu; daha sonra gelişen gelenekte Mısırlı olarak kabul edildi. İskenderiye patriği Timoteus onun "manevi babası" olarak görülüyordu. Sonraları Konstantinopolis'te ziyaretçilere, Theodora'nın Karadeniz sınırındaki bir bölge olan Paflagonya'dan* ilk geldiğinde dokumacı olarak çalıştığı evin yerine inşa edildiği söylenen Aziz Pantelemion Kilisesi gösterilecekti. Theodora'nın Konstantinopolis'teki Kalke Kapısı üzerindeki imgesine bakan başkalarıysa, onu artık ıslah olmuş, eskilerin utanmaz fahişesi olarak hatırlayabilirdi. Bir de Theodora'nın kendisine kızgın olduğunu öğrenince intihar eden Bassus adında bir patrisyenin hikâyesi vardır. Kutsal Havariler Kilisesi'ni ziyaret eden insanlara, buranın Theodora'nın kilisesi olduğu ve buraya çok emek harcadığı söylenecekti; havarilerin görülerinden nasıl ilham aldığını ve Jüstinyen Ayasofya'yı bitirmeden önce hizmete açabilmek için kocasını nasıl kandırdığını anlatacaklardı (kilise aslında ölümünden iki yıl sonra hizmete açıldı).[2]

Suriye'de bazıları onun, Jüstinyen'in İustinos zamanında tesadüfen tanıştığı Hieropolis rahibinin kızı olduğuna inanıyordu. Buna göre Theodora'nın güzelliğiyle çarpılan Jüstinyen, onunla evlenmek istediğini söyledi ama babası ancak Kalkedon karşıtı inancını korumasına izin verirse evlenmelerine rıza gösterecekti. Daha sonra hikâyenin geçtiği yerin Callinicum yakınlarındaki Daman kasabası olduğu söylendi ve Theodora'nın bir sütun adadığı iddia edilen Kadir manastırını himaye etmesi buralı olmasıyla bağlantılandırıldı. Başka bir Süryani kaynağında, *1234 Chronicle*'da, bu hikâyenin biraz farklı bir versiyonu ortaya çıkıyor; burada da güzelliği ve imparatoriçe olduktan sonra Ortodoks Hıristiyanlara sağladığı huzur ortamı bir kez daha vurgulanıyor. Gerçekten de Theodora, on ikinci yüzyılda yazan Suriyeli Mikael'de, doğruluk yolundan hiç sapmamış inançlı bir rahibin inançlı çocuğu olarak ortaya çıkar - bu aslında Süryani Ortodoks Kilisesi'nin insan cismine

* Günümüzde Bartın, Amasra ve Cide yöresine denk düşen bölge-ç.n.

bürünmüş örneği gibidir. Dokuzuncu yüzyılda Konstantinopolis patriği olan Nicephorus Callistus, Jüstinyen'in Kıbrıs'ı bağımsız bir başpiskoposluk yapmasından hareketle Theodora'nın babasının Kıbrıslı olduğunu ekledi - burada yanılıyor çünkü Theodora'nın kocası olan Jüstinyen'i 669'dan 711'e kadar hüküm süren II. Jüstinyen ile karıştırmaktadır.[3] Theodora'nın ölümünden sonra yüzyıllar boyunca hatırlanmasının nedeni özellikle dindarlığıydı ve elbette en çarpıcı şekilde San Vitale'deki mozaikle hatırlara kazınmıştı zira Theodora'nın güzelliğini, görkemini ve gücünü bu mozaikle idrak ederiz.

Theodora'nın bu rivayetleri uyandıran hatırası 12 Şubat 2000'de Şam'daki Süryani Ortodoks Kilisesi Patriği I. Zakka tarafından yeniden canlandırıldı. 12 Şubat tarihli papalık genelgesinde, 543'ten 578'e kadar Edessa piskoposluğu yapan Mor Yakup Burdono'nun ve Theodora'nın bin beş yüzüncü doğum günlerini kutlayarak Theodora'yı azize ilan etti. Theodora, Jüstinyen ile birlikte, çok uzun zamandan beri azize olarak onurlandırılır ve Doğu Ortodoks Kilisesi'nde her 14 Kasım'da ikisi adına ayin yapılır. Adil olmak gerekirse yüzyıllar boyunca, Theodora'nın dinî duruşunun önemini hafifsemek için saygınlığını azaltma yoluna gidilmişti çünkü Doğu Ortodoks Kilisesi her zaman kararlı bir Kalkedon yanlısıydı. Öte yandan Theodora'nın tutumunun Süryani Ortodoks geleneğinde çok önemli olduğu kabul edilir ve bu da gayet anlaşılabilir bir durumdur. Patrik Zakka Theodora'yı azize ilan ederken şöyle yazmıştı:

> Onun yaşamına tam olarak vakıf olan güvenilir ve dürüst çağdaşı tarihçiler, kökeni, hayatının ilk yılları, kusursuz davranış tarzı, tertemiz içsel benliği ve düşünceleri ile ilgili güvenilir açıklamalar sundular. Bunların başında, onu yakından tanıyan ve ailesiyle yakın bir ilişkisi olan Süryani vakanüvis Efesli Aziz İoannes vardı. Kendisi Theodora'nın çocukluğu ve Kayzer Jüstinyen ile olan evliliği hakkında yazdı. Jüstinyen {Theodora'nın} babasına, onu Kalkedon Konsili'ni ve konsilin sonuçlarını reddeden inancını değiştirmeye zorlamayacağına söz vermişti. Gerçekten sözünü tuttu. Onun ve aynı zamanda hakikatin de yılmaz düşmanı vakanüvis Prokopios, onun bilgeliği ve kocası Kayzer Jüstinyen'e yardım etmek konusunda gösterdiği cesareti sayesinde kazandığı ihtişamı inkâr etmeyi başaramadı. Sahtekâr ve adalet duygusundan yoksun Prokopios onun erdemli davranışlarını lekelemeye çalıştı. Ancak "elek gün ortasında güneş ışığını engelleyemez" sözü doğruluğunu koruyor.[4]

Doğu geleneğinin uzun süredir bilinmediği Batı Avrupa'da ise Prokopios'un bakış açısı hâkimdi; hem de *Gizli Tarih,* Nicolò Alemanni'nin Vatikan Kütüphanesi'nde günümüze ulaşan elyazmasını keşfettiği 1623'e kadar büyük ölçüde gizli kalmış olmasına rağmen. Alemanni kitabı yayımlarken, Prokopios'un Theodora'nın gençliğindeki cinsel hayatı konusunda hayal gücünün çılgınca at koşturmasına izin verdiği 9. Bölüm'ün daha müstehcen kısımlarını atladı ve bunun Jüstinyen'in saltanatına ilişkin dönem kaynaklarından elde edilen olumlu izlenimi baltaladığına işaret ederek Jüstinyen'in Silverius'a yönelik kötü muamelesi ile ilgili söylentilere dikkat çekti: "Kitabın Theodora'nın yüz kızartıcı yetiştiriliş biçimi, yaşamı ve alışkanlıkları hakkında içerdiklerinden şüphe duyan varsa (ki bunları utanç ya da öfke duymadan tercüme edemeyiz ki okuyucuların da aynı şeyi düşüneceğini tahmin ediyorum) düşmüş kadınların önde gelen erkeklerle evlenmesine izin veren İustinos anayasası bugün hâlâ varlığını koruyor."[5]

9. Bölüm'ün eksik parçaları, çok geçmeden, on altıncı yüzyıl sonlarında yaşamış Fransız rahip ve entelektüel Gilles Ménage'nin ince zekâsının örneği bir derleme olan *Menagiana*'da erişilebilir hale geldi. *Gizli Tarih*'in Jüstinyen'in (ve Theodora'nın) itibarı üzerindeki etkisi, Alemanni'nin söylediği gibi oldu. Gelecek yıllar bakımından en önemlisi, 1734'te yayımlanan *Romalıların Yücelik ve Çöküşünün Nedenleri Üzerine Düşünceler* adlı kitabında, Montesquieu'nün, Prokopios'un *Gizli Tarih*'te sunduğu kanıtları *Savaşlar*'da sunduğu kanıtlara iki nedenden dolayı (aslında üç neden sıralar) tercih ettiğini belirtmesidir: Biri, Jüstinyen saltanatından sonra imparatorluğun zayıflamasıdır; ikincisi, *Jüstinyen Kodeksi*'nde yapılan pek çok değişikliğin son derece önemsiz olduğunu, bunun da ancak Jüstinyen'in hükümeti satışa çıkardığı anlamına gelebileceğini düşünmektedir. Montesquieu'nün ileri sürdüğü nedenlerin sonuncusu ve en tahrip edici olanı, "devlete en çok zararı veren, {Jüstinyen'in} herkesi dinî konularda aynı fikre sahip olmaya zorlamak üzere geliştirdiği tasarı" olduğunu söylemesidir ki bunun imparatorluğun zirve dönemindeki genel dinî hoşgörüyle çeliştiğini düşünür. Montesquieu, Jüstinyen'in en büyük hatalarından biri, diye devam eder, "uzun süredir fahişelik yapan birini sahneye çıkarmasıydı, öyle ki {Theodora} cinsiyetinin tutkularını ve fantezilerini toplumsal meselelere karıştırarak tarihte eşi benzeri olmayan bir güçle hükmetti, zaferleri ve talihli başarıları yozlaştırdı."[6]

Roma İmparatorluğu'nun son yılları hakkında en çok okunan kitap olmaya devam eden *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi* adlı kitabın yazarı Edward Gibbon, Jüstinyen ve Bizans tarihi hakkındaki düşüncesinde genel olarak Montesquieu'den etkilendi. Gibbon, aksini iddia etmesine rağmen, Theodora'nın maceralarına ilişkin hikâyeyi eğlenceli ve anlamlı buluyormuş gibidir. Bir yandan, "böyle bir temel tutarsızlığın, şüphesiz itibara leke sürmesi ve Prokopios'un güvenilirliğine gölge düşürmesi gerektiğini" belirterek *Gizli Tarih*'i tatsız bulduğunu iddia eder. Ama aynı zamanda, "kötücüllüğünün zehrinin solunmasına izin verildikten sonra, şimdiye dek anlatılmamış olanlara ilişkin ayrıntılardan kalanlar, hatta bazıları onun resmî tarihinde itinayla gizlenmiş en utanç verici gerçekler, kendi içsel açıklıkları veya dönemin otantik anıtları aracılığıyla tespit edilmektedir". Bu noktada Montesquieu'den az önce alıntılanan pasajı dipnot olarak verir. Ayrıca Nicephorus Callistus'un yanlış bir yorumundan etkilenen Gibbon, "yetenekleri Venüs'ün özel adasından geldiğini haklı çıkarıyormuş gibi görünen güzel Kıbrıslının" gençlik maceralarını anlatırken bariz zevk alır. Bir başka dipnotta, tanıdığı "bilgili bir piskopos"un Theodora'nın kazlarla yaptığı gösteriyle ilgili Prokopios'tan alıntı yapmayı sevdiğini yazar. Theodora'nın hayatının ilk yıllarına ayırdığı sayfalar, genel anlamda Bizans İmparatorluğu'na ilişkin olumsuz sunumunun havasını belirler ve Bizans dönemini Roma'nın emperyal geçmişinin soluk bir yansımasına indirger.[7]

Montesquieu ve Gibbon'ın Theodora'sı gelecek yüzyılın Theodora'sı oldu. Bu nedenle, örneğin, *Gizli Tarih* daha sonra on dokuzuncu yüzyılın son derece etkili Fransız oryantalisti ve siyaset teorisyeni Ernest Renan'ın olumlu ilgisine nail oldu. Bir yandan, kendisinin de yazdığı gibi, İsa'nın hayatının insan olarak yazılması gerektiğini iddia eden ama diğer yandan İsa'nın Aryan olmak uğruna Yahudilik "leke"si ile ilişkisini kestiğini ileri süren de Renan'dı; bir devletin temel unsurunun, ortak anlatıyı paylaşan bir halk olduğu teorisini geliştirdi ve aynı zamanda Yahudilerin etnik bir gruptan ziyade dinî bir grup oluşturduğunu savundu. *Gizli Tarih*'e rastladığında ise bu çalışmanın son derece ilgi çekici çalışma olduğuna karar verdi. Renan'a göre Prokopios, antik çağın sonlarındaki büyük reformcu Jüstinyen efsanesini geçersiz kılıyordu. Prokopios aksine, Jüstinyen'in bir felaket; kurumların yerine

kendi iradesini geçiren, tüm kurumları merkezileştiren ve kendisi ile tebaası arasındaki tüm aracıları ortadan kaldıran bir hükümdar olduğunu meydana çıkarmıştı. Kadim kişisel haysiyet anlayışından beslenen insanları hizmetçilerinin önünde aşağılayarak özsaygılarını ellerinden almıştı. Bu nedenle, şüphe ve kötülüğü muteber hale getirenler için *Gizli Tarih*, bir cezadır.[8] Renan'ın 1884'te Paris'in büyük etkinliklerinden birine, Victorien Sardou'nun *Théodora*'sının açılış gecesine davet edilmesi, *Gizli Tarih* hakkındaki görüşlerinin doğal sonucuydu.

Başrolünde Sarah Bernhardt'ın yer aldığı ve müziğini Jean Massenet'in yaptığı Sardou'nun *Théodora*'sı büyük ilgi gördü; öyle ki belki de en anlamlı tanıklık, Benjamin Constant'ın Sarah Bernhardt'ı oynadığı rolüyle resmettiği iki tablodur. 1887 tarihini taşıyan *İmparatoriçe Theodora* adlı ilk tablo, onu kendisine fazlasıyla büyük geliyormuş gibi görünen bir taht üzerinde, ince, değerli taşlarla süslenmiş bir figür olarak gösterir. Constant'ın yaklaşık 1889'da tamamladığı *İmparatoriçe Theodora Kolezyumda (L'Impératrice Théodora au Colisée),* kızıl saçlı(!) imparatoriçeyi hiç gitmediği bir şehirde, hiç girmediği bir binada, bir kanepede aygın baygın yatıp yarı açık bir perdenin arkasından bir canavar avını izlerken gösterir.[9]

Sardou'nun metnin içeriğiyle değilse de büyük ve ağır dekoruyla dikkat çeken oyunu, Theodora'nın, sokaklarda kılık değiştirmiş halde dolanırken kim olduğunu bilmeden ona âşık olan Andreas adında bir soylu ile olan talihsiz ilişkisini anlatır. Anlaşıldığına göre, Andreas, Jüstinyen'e derin bir düşmanlık beslemektedir ve görünüşe göre daha önce şahsen tanışmadığı Theodora ile birlikte Jüstinyen'i öldürmeyi planlar. Giderek daha inanılmaz hale gelen bir dizi maceradan ve Hipodrom'da çıkan büyük isyandan sonra Theodora, kendisine hayatındaki erkekleri kontrol edebileceği bir aşk iksiri verebilecek eski bir arkadaşına gider (bu sırada Andreas saray zindanına tıkılmıştır). Son sahnede Theodora, Andreas'ı geri kazanmak için iksiri ona verir ancak iksir aslında oğlunu son çatışmalarda kaybeden ve Theodora'nın onunla Jüstinyen'i öldürmesini uman bir kadın tarafından hazırlanmış bir zehirdir. Onun yerine Andreas ölür, cellatların Theodora'ya doğru yaklaştığı sırada Jüstinyen Theodora'nın kendisine ihanet ettiği sonucuna varmıştır. Perde inerken cellatlar onu boğar.[10]

Resim 12.1. Benjamin Constant - Tahtında oturan Theodora
© Jean Joseph Benjamin Constant. La Emperatirz Theodora. 1887. Museo Nacional de Bellas Artes.

Sardou'nun oyunu sadece Constant'a ilham vermekle kalmadı, aynı zamanda yeni bir popüler imparatoriçe imgesi yarattı. Çağdaşlarından birine göre, "Paris'te bütün bir hafta boyunca Theodora'nın iffetini tartışmak en moda çay sohbetiydi".[11] Oyun çok iyi iş yaptı ve *New York Times*'ın 27 Aralık 1884'te bildirdiği gibi, bazı mahallelerdeki şikâyetlere rağmen Paris'te iki yüz kez oynandı:

> Sardou'nun "Theodora"sı muhteşem dekorlarıyla burada bu akşam burada sahneye konuldu. Çeşitli karakterlerin kostümlerinde esas olarak Ravenna'daki San Vitale Kilisesi'ndeki mozaiklerden esinlenildi. Sarah Bernhardt, Theodora'nın hanedan arması tavus kuşları ve paha biçilmez mücevherlerle süslenmiş mantosunun bir taklidini giydi. Müzik Massenet'e aitti. İlk sahne soğukkanlılıkla karşılanırken, sonrakiler coşkuyla alkışlandı. M. [Ernest] Renan ve diğer fikir adamları oradaydı. Salon ağzı-

> na kadar doluydu. Eleştirmenler oyunla ilgili çeşitli görüşler dile getiriyorlar; bazıları Sardou'yu tarihi tahrif etmekle suçlarken çoğunluk Sarah Bernhardt'ın mükemmel oyunculuğunu ve bazı sahnelerdeki dramatik yoğunluğu övgüyle karşıladı.[12]

Oyun İngilizceye çevrildi, 1885'te Londra'da, bir yıl sonra da New York'ta oynanmaya başladı. New York'ta, Sarah Bernhardt'ın yine başrolde olduğu Fransızca versiyonu 1887 ve 1891'de ve daha sonra bir kez de 1902'de oynadı. Theodora'nın, zamanın en ünlü aktrisinin kendisini canlandıracağını görmeyi aklından bile geçirmemiş olduğunu tasavvur etmek güç değildir.

Sonraki Theodora'lar daha az başarılı olmuştur. Xavier Leroux'nun, Sardou tarafından kaleme alınmış bir libretto ile bestelediği ve 1907'de Monte Carlo Opera Binası'nda sergilenen opera çok az beğeni aldı. Bir de, bir miktar Sardou'nun oyunundan yararlanan 1921 tarihli epik bir sessiz film vardır, film aynı zamanda Theodora'nın gençlik döneminden de (Aimoin'den ödünç alınmış) malzemeler de içerir. Rita Jolivet'in başrolde olduğu film Theodora'nın gençlik döneminin ötesine geçememesini konu edinir - güzel ve tutkulu bir kadın olarak kalır ki sonunda onun yıkımına yol açan bu tutkudur. On makara uzunluğunda olan filmin, üç milyon dolarlık şaşırtıcı bir rakama mal olduğu ve devasa setlerini inşa etmek için binlerce kişinin istihdam edildiği söylenmektedir; o dönem filmi izleyip sırf bir gösteri olmanın "ötesine nadiren geçtiğini" düşünen bir yorumcu, hikâyeyi yoğunluk ve tutarlılık bakımından biraz eksik buluyordu, diğerleri daha olumluydu ve film büyük kalabalıklar tarafından izlendi.[13] Sahnede ve filmde Theodora, Montesquieu'den beri olduğu gibi kaldı - gerçek bir kişiden ziyade Prokopios'un anlatılarına dayanan bir fikir. Theodora imgesi 1954 tarihli *Théodora, impératrice de Byzance*'te de, İngilizcede *Theodora-Slave Empress* (Theodora-Köle İmparatoriçe) adıyla gösterime girdi- değişmedi; göbek dansçısı Theodora Justinyen'i büyüler, araba yarışında onu yener ve ardından devrimci siyaset dünyasının içine düşer. Gillian Bradshaw'un (hayali oğlu İoannes'in bakış açısıyla anlattığı) *The Bearkeeper's Daughter* (Ayı Bakıcısının Kızı) ve Stella Duffy'nin *Theodora: Actress, Empress, Whore* (Aktris, İmparatoriçe, Fahişe) ve *The Purple Shroud* (Mor Kefen) gibi romanlarda, Prokopios'u tekrarlamaktan ziyade ona cevap veren bir karakter ancak son yıllarda şekillendi.

Resim 12.2. Sardou'nun oyunundaki Theodora rolüyle Sarah Bernhardt.
© Culver Pictures / The Art Archives at Art Resource, NY

Sardou'nun oyununun ilginç bir yan etkisi, yirminci yüzyılın başında Fransız Bizantolog Charles Diehl'e Theodora'nın ilk orijinal portresini yapması için ilham vermekti. Diehl, çok daha incelikli bir imparatoriçe görüntüsü sunmak için Greko-Romen olmayan geleneklerden -dipnot içermeyen bir çalışmasında- başarılı bir şekilde yararlanan ve her ne kadar bir dereceye kadar *Gizli Tarih*'in etkisi altında kalmışsa da Efesli İoannes'in *Lives of the Eastern Saints*'i gibi metinlerdeki işe yarar olasılıkları gün yüzüne çıkaran ilk bilim adamıydı. Gerçekten de bu konuda pek bir şey değişmedi: Bir başka Bizantolog Hans-Georg Beck'in 1986'da güzel bir şekilde söylediği gibi, Theodora'nın Prokopios'un kurbanı ve bir dereceye kadar da Prokopios'un Theodora'nın kurbanı olmaya devam ettiğini görüyoruz.[14]

Diehl'in yaklaşımı, uygulamada tamamen başarılı olmasa da, teoride doğruydu. Gerçek Theodora'yı bulmak için, Prokopios'un bize çizdiği

çerçevenin ötesine geçmeli ve içinde yaşadığı dünyanın yanı sıra *Gizli Tarih*'in sayfalarının dışında hayatta kalan malzeme zenginliğine bakmalıyız. Theodora ile ilgili herhangi bir çalışmada karşılaşılan sorun, herhangi bir döneme ya da geçmişten gelen herhangi bir figüre ilişkin tarihçiliğin temel sorunudur: Yani, geleneğe ve klişelere meydan okuyan bir toplumsal kişiliğin nasıl ele alınacağı. Hükmetmeye başladığı müesses nizamın yabancısı olan Theodora'nın, bir imparatoriçeden beklenenin çoğunlukla görünür bir dindarlık olduğu bir çağda, karizmatik ve politik olarak etkili bir kadın olduğundan şüphe edemeyiz: Theodora dindardı, ama bundan çok daha fazlasıydı. San Vitale'in duvarlarındaki şaheserden yayılan serinkanlı güç ve haysiyet imgesi, hem kadının kendisini hem de gelecek nesillere bırakmak istediği görüntüyü hatırlatır.

Kitapta Yer Alan Karakterler

Agapetus 13 Mayıs 535-22 Nisan 536 arasında papa; Antimos'un görevden alınmasından ve Konstantinopolis Konsili'nin toplanmasından sorumlu.

Amalasunta İtalya Ostrogot Krallığı'nın kraliçesi. Theoderik'in kızı. 526'da onun ölümü üzerine oğlu Athalarik'in naibi oldu. Athalarik 534'te öldüğünde, kuzeni Theodahad'ı eş hükümdarı olarak atadı. Muhtemelen Nisan 535'te Theodahad tarafından öldürüldü.

Anastasios Doğu Roma imparatoru, 491-518. Dyrrachium'da doğdu. 491'den önceki kariyeri hakkında bilgi yoktur. 491'de senatör değilse de bir *silentiarios*tu. Ariadne, Zeno'nun yerine geçmesi için onu seçti.

Anicia Juliana İmparator Olybrius'un kızı, 461'den 527-528'e kadar yaşadı. Sadık bir Kalkedoncuydu, St. Polydeuktos Kilisesi'nin yeniden inşası ve Azize Euphemia Kilisesi'nin iyileştirilmesi yaptığı hayır işleri arasındadır.

(Trallesli) Antemios Seçkin matematikçi ve mimar. 532'de orijinal kilisenin yıkılmasından sonra yeni Ayasofya'nın inşası ile görevlendirildi.

Antimos Konstantinopolis'in Kalkedon karşıtı patriği, 535-536. Öncesinde Trebizond piskoposu. 532'de Konstantinopolis'te doktriner sorunlarla ilgili düzenlenen toplantıda Kalkedon delagasyonunda bu sıfatla yer aldı. 536'daki ikinci Konstantinopolis Konsili'nden önce görevden alındı ve bu konsilde mahkûm edildi.

Antonina Belisarios'un karısı, Theodora'nın arkadaşı, eski aktris.

Apion Anastasios tarafından 503-504'teki Pers Savaşı'nda askerî destek hizmetlerini örgütlemek üzere atandı. 508-510 arasında Piskopos Antakyalı Severus'la yazışmalar yaptı. 510'da sürgün edildi, 518'de geri çağrıldı ve İustinos tarafından *praefectura praetorio* olarak atandığında Kalkedon'a bağlılığını bildirdi.

Ariadne, Aelia İmparatoriçe, 474-515. I. Leo'nun 457'de imparator olmadan önce doğan kızı. 466-467'de Zeno ile evlendi. oğulları II. Leo, 474'te Zeno ile birlikte eş imparator oldu. 475-476'daki Basiliscus isyanı sırasında Zeno'yu destekledi. Zeno'nun 491'de ölümünden sonra, Zeno'nun yerini alan Anastasios ile evlendi.

Basiliscus, Flavius gaspçı, Verina'nın kardeşi. 464-467/8'de *magister utriusque militiae per Thracias*; 465'te konsül. 468-472(?)'de *magister utriusque militiae praesentalis*; 468'deki Kuzey Afrika işgalinde başarısız oldu; 475-476'da Zeno'ya karşı isyan başlattı. Zeno'ya teslim olduktan sonra hayatının bağışlanacağı vaat edilmesine rağmen, sert koşullar altında hapsedildi ve açlıktan öldüğü iddia edildi.

Belisarios Jüstinyen'in başgenerali. Germania (günümüzde Bulgaristan'daki Sapareva Banya) yerlisi; Jüstinyen'in *bucellarius*u; *dux Mesopotamiae* 527-529; *orientem per magister utriusque militiae* 529-531; *orientem per magister utriusque militiae* (?) 532-542; Kuzey Afrika'yı yeniden fethetti (533-534); konsül 535; İtalya'da Gotları yendi 540; *comes sacri stabuli* 544-549, İtalya harekâtı; *magister utriusque militiae per orientem et comes protectorum* 549-551; 559'da Hunlara karşı yürütülen harekâta komuta etti; 562'de Jüstinyen'e karşı bir komploya katılmakla suçlandı, Temmuz 563'te temize çıktı; Mart 565'te öldü.

Celer *Magister officiorum*, 503-518. Illyricum'un yerlisi. 503-506 yılları arasındaki Pers Savaşı'nda ordunun iki komutanından biriydi ve savaşı sona erdiren müzakerelerde önemli bir rol oynadı. Antakyalı Severus'un arkadaşıydı ve 511'de Makedonios'a karşı düzenlenen bir komploda yer aldı.

Fredegund Frenklerin kraliçesi, Frenk kralı Chilperik'in karısı (muhtemelen 568'den önce). İddiaya göre çok mütevazı bir kökenden geliyordu. 597'de öldü.

Gelimir Vandalların kralı, 530-534. Mart 534'te teslim oldu; 534 zaferinde Jüstinyen'in önüne çıkarıldı; yaşlanıncaya kadar günümüzde Türkiye'nin merkez bölgesi olan yörede kendisine verilen mülklerde yaşadı ve burada öldü.

Germanus I. İustinos'un yeğeni, Jüstinyen'in kuzeni, *magister utriusque militiae per Thracias*, 518-527; *magister utriusque militiae praesentalis* ve konsül 536; Afrika'da komutan 536-539(?); 540'ta kenti savunmak üzere Antakya'ya gönderildi; 550'de öldü.

Hekebolus Theodora'nın sevgilisi; Anastasios döneminde Cyrenaica valisi; muhtemelen Theodora'nın kızının babası.

Hormisdas Papa, 514-523. Konstantinopolis sarayındaki kıdemli memurlara Kalkedon dogmasını savunmak üzere yazdığı mektupların çoğu muhafaza edilmiştir. Campanialı zengin bir aileden geliyordu.

Hypatios Anastasios'un yeğeni, konsül 500; 503'te *magister utriusque militiae praesentalis*; 513'te *magister utriusque militiae per Thracias.* İlk Vitalianus ayaklanmasını bastırmakla görevlendirildi, Vitalianus tarafından esir alınarak bir kafese kapatıldı; fidye karşılığı kurtarıldı. *Magister utriusque militiae per orientem* 516(?)-518 ve yine 527-529'da; Nika Ayaklanması sırasında tahtı ele geçirme girişimi nedeniyle 532'de idam edildi.

(Kapadokyalı) İoannes *praefectura praetorio* 532-541; büyük ölçüde önemli malî reformlardan sorumlu kişi; Theodora'nın entrikalarıyla 541'de sürgün edildi; 548'de Theodora'nın ölümünden sonra Konstantinopolis'e geri döndü.

(Efesli) İoannes Yazar ve piskopos, sadık Kalkedon karşıtı, başlıca eserleri *The Lives of the Eastern Saints* ve *The Ecclesiastical History*'dir. 507'de Amida yakınlarında doğdu; 529'da Tella'lı İoannes tarafından vaftiz edildi; 542'de putperestleri Hıristiyan yapmak için Asya'ya piskopos atandı; 558'de yalnızca unvandan ibaret olan Efes piskoposu olarak vaftiz edildi. Hapsedildi, daha sonra 571-574 yılları arasında II. İustinos döneminde sürgün edildi; *Ecclesiastical History*'e dahil ettiği tarihi saptanabilir son olaylar 588'de meydana geldi. Muhtemelen bu son olayları kaydettikten kısa bir süre sonra öldü.

(Lidyalı) İoannes Günümüze ulaşan üç eserin yazarı (emekli olduğu dönemde kaleme almıştır): *On the Months, Concerning Signs* ve *Concerning the Magistracies of the Roman State* (Aylar Üzerine, İşaretler Üzerine ve Roma Devlet Makamları Üzerine); Lidya'nın Philadelfia kentinden. 511'de Konstantinopolis'e geldi ve *praetor perefectus* ofisine girdi; edebi başarısı Jüstinyen tarafından övgüyle karşılandı, 543'te Konstantinopolis'te profesörlük makamına atandı; 551-552'de emekli oldu.

(Tella'lı) İoannes Kalkedon karşıtı teolog. 483-538 arasında yaşadı ve 530'larda Kalkedon karşıtı hiyerarşinin yaratılmasında önemli rol oynadı.

I. İustinos İmparator, 518-527; Jüstinyen'in dayısı ve üvey babası, *comes rei militaris* 503-504; *comes excubitorium* 515-518.

Krisomallo Theodora'nın arkadaşı.

Komito Theodora'nın ablası.

Makedonios Konstantinopolis patriği 495-511; İmparator Anastasios tarafından görevden alındı. 517'de öldü.

İoannes Malalas Önemli bir vakayinamenin yazarı; muhtemelen bir retorikçi. "Malalas" adı, "etkili konuşma ve hitabet uzmanı" anlamına gelen Süryanice (malal) sözcüğünden türetilmiştir. 530'larda Antakya'dan Konstantinopolis'e taşınmış olabilir.

Marinus *Praefectura praetorio* 508(?)-512 ve 515'te Vitalianus'a karşı yürütülen muharebede Anastasios'un filosunun komutanı. Antakyalı Severus'un arkadaşı ve aynı zamanda en başından beri İustinos'un önemli bir destekçisi; İustinos 518-519'da onu görevden aldı.

Marcellinus *Vir clarissimus comes*. Jerome'un izinden giderek Doğu imparatoru I. Theodosius'un saltanat döneminden 534'e kadar gelen önemli bir Latince vakayiname yazmış yazar; İustinos döneminde Jüstinyen'in *cancellarius*u.

Narses Hadım, *cubicularius*, 530-531/2; *spatharius* 532-535/6(?); *praepositus sacri cubiculi* 537/8-554 (veya 558/9); 538/9'da Belisarios ile birlikte İtalya'da komutanlık yaptı; 541'de Kapadokyalı İoannes'i tutuklamak için gönderildi; 551-568'de İtalya'da başkomutan; 552'de Busta Gallorum'daki Gotlara ve 554'te Casilinum'daki Frenklere karşı belirleyici zaferler kazandı; 568'de Konstantinopolis'e geri çağrıldı, 574'te doksan beş yaşında öldüğü İtalya'ya döndü. Theodora'nın sadık bir müttefikiydi.

Probus, Flavius, Anastasios'un yeğeni, konsül, 502; Antakyalı Severus'la yazışmışlardır; 532'de Nika Ayaklanması sırasında isyancılar tarafından imparator ilan edilmemek için kaçtı. Oğlu 533'te Theodora'nın kızı ile evlendi.

Prokopios Yazar. Hayatta kalan eserleri *The History of the Wars* (muhtemelen) 543 ile 553 arasında kaleme alındı, *Concerning Buildings* (c. 553) ve *Gizli Tarih*'tir (c. 550). Filistin'de, Caesarea'da doğdu, muhtemelen c. 500; 527-531 yılları arasında Belisarios'un emrinde, muhtemelen *vergi memuru* olarak görev yaptı; Afrika'nın işgali sırasında yine Belisarios ile birlikteydi; 534'te Konstantinopolis'e

döndü; 535'te Sicilya'da muhtemelen Belisarios ile birlikte görev yaptı; 536'da Afrika'da kısa bir süre görev yaptı; bunun dışında Belisarios'un 540'ta geri çağrılmasına kadar İtalya harekâtına katıldı.

(Antakyalı) Severus Piskopos ve ilahiyatçı; Kalkedon karşıtı hareketin lideri. Pisidya'daki Sozopolis'te doğdu, İskenderiye ve Beyrut'ta okudu; Hıristiyanlığa döndü ve bir çileci topluluğun lideri oldu; 508'de Konstantinopolis'e geldi, Patrik Makedonios'un görevden alınmasında rol oynadı; 512'de Antakya piskoposu olarak atandı, daha sonra 518'de görevden alındı; sürgün edildi ve 538'deki ölümüne kadar esas olarak Mısır'da yaşadı.

Silverius Papa, 8 Haziran 536-Mart 537; Roma'nın Gotlar tarafından kuşatılması sırasında Vitiges ile hainlik kabul edilen yazışmalar yaptığı için görevden alındı. Papa Hormisdas'ın oğluydu.

Sittas Theodora'nın kız kardeşi Komito'nun kocası; *magister utriusque per Armeniam* 528; *magister utriusque militiae praesentalis* 530-538/9.

Theodahad Ostrogotların kralı, 534-536; Belisarios'un işgali karşısında yetersiz kaldığı gerekçesiyle tacı elinden alındı, Aralık 536'da öldürüldü.

Theoderik, Flavius Ostrogotların kralı, 471-526; İtalya hükümdarı, 493-526; 476/7–478'de *magister utriusque militiae praesentalis* olmuştu; 479 ve 482'de İmparator Zeno'ya başkaldırdı; 483-487'de tekrar *magister utriusque militiae praesentalis* olarak atandı; 488'de Zeno'nun önerisi üzerine İtalya'yı işgal etti, 493'te Kral Odovakar'ı öldürdü ve İtalya'da krallığı kendisi için istedi.

Tribonianus *Quaestor sacri palatii*, 529-532 ve 535-541 (ö. 541/2); Jüstinyen'in yasal reformlarının baş yazarı.

Verina, Aelia İmparatoriçe, 457-484; 475-476'da kardeşi Basiliscus'un tahta ele geçirme girişiminin başarısızlığa uğramasının ardından tutuklandı; I. Leo'nun karısı, Ariadne'nin annesi.

Vigilius Papa 537-555. İoannes'in oğlu. Theoderik döneminde *praefectura praetorio*. 530 papalık seçimlerinde kaybetti ve ardından Papa Boniface'nin ardından papalığa onun geçmesine karar verildi. Boniface daha sonra anlaşmadan vazgeçti ve Vigilius Konstantinopolis'te papalık temsilcisi oldu. 536'da Roma'ya döndü ve Silverius'un görevden alınmasından sonra papa seçildi.

Vitalianus, Flavius Trakya'da komutan olduğu sırada, İmparator Anastasios'a karşı bir isyana öncülük etti, isyan 513'te Konstantinopolis'i kısa bir süreliğine kuşatmasıyla başladı; 514'te Konstantinopolis'e saldırdı, Anastasios'tan Kalkedoncu din adamlarını destekleyeceğine dair güvence aldıktan sonra geri çekildi; *magister militum per Thracias* 514-515; Konstantinopolis'teki yenilgiden sonra sürgün edildi, sonra geri çağrıldı; *comes et magister militum praesentalis* 518-520; konsül 520; 520'de İustinos'un emriyle öldürüldü.

Zeno, Flavius İmparator, 474-491. 466/7'de, Ariadne ile evlendi. Oğulları II. Leo, I. Leo'nun ardından imparator oldu. II. Leo tarafından 9 Şubat 474'te imparator ilan edildi, II. Leo'nun Kasım 474'te ölümünden sonra tek imparator oldu; 476'da Odovakar'ı İtalya kralı olarak tanıdı; Kasım 474-Ağustos 476 arasında Basiliscus isyanı sırasında sürgün edildi; 488'de Theoderik'i İtalya'yı işgal etmeye teşvik etti.

Zoora Amida bölgesinden bir keşiş, yıllarını bir sütunun üstünde geçirmesiyle tanınır; 530'ların başında Konstantinopolis'e geldi; 536'daki Konstantinopolis Konsili'nde Kalkedon karşıtı sert görüşleri nedeniyle kınandı, birkaç yıl sonra öldü.

Zamandizin

429	Afrika'nın Vandallar tarafından işgali
431	Birinci Efes Konsili
439	Vandalların Kartaca'yı ele geçirmesi
441(?)	Attila Hunların tek kralı oldu
449	İkinci Efes Konsili
450	Doğu Roma İmparatoru II. Theodosius'un ölümü; Marcianus'un tahta çıkışı ve Theodosius'un kız kardeşi Pulcheria ile evliliği
451	Kalkedon Konsili
453	Attila'nın ölümü; Pulcheria'nın ölümü
455	Vandalların Roma'yı yağmalaması
457	Marcianus'un ölümü, I. Leo'nun tahta çıkışı
468	Basiliscus'un Afrika işgalinin başarısızlığa uğraması
474	İmparator I. Leo'nun ölümü; Zeno'nun tahta çıkışı
475	Basiliscus'un Zeno'ya karşı isyanı
476	İtalya'daki son Batı Roma İmparatoru Romulus'un devrilmesi; Odovakar'ın İtalya kralı oluşu, Zeno'nun Basiliscus'u yenmesi
482	Jüstinyen'in doğumu (?); İmparator Zeno'nun *Henotikon*'u (Birlik Yasası) yayımlaması
484	İllus isyanının başlaması
488	İllus isyanının sona ermesi
491	Zeno'nun ölümü; Anastasios'un tahta çıkışı, Anastasios ile İmparatoriçe Verina'nın kızı Ariadne'nin evliliği
493	Theoderik'in Odovakar'ı öldürmesi ve İtalya'da Ostrogot Krallığı'nın kuruluşu

495(?)	Theodora'nın doğuşu
502	Pers Savaşı
503	Roma ile Perslerin antlaşması
508	Antakya'nın gelecekteki piskoposu Severus'un Konstantinopolis'e gelişi
511	İmparator Anastasios'un Konstantinopolis patriği Makedonios'u görevden alması
512	Severus'un Antakya piskoposu olması
513	Vitalianus'un ilk isyanı
515	Vitalianus'un üçüncü isyanı ve yenilgisi; İmparatoriçe Ariadne'nin ölümü
517(?)	Theodora ile Hekebolus'un ilişkisinin başlaması
518(?)	Theodora'nın kızının doğumu
518	İmparator Anastasios'un ölümü; Jüstinyen'in üvey babası I. İustinos'un tahta çıkışı
520	Vitalianus'un öldürülmesi
521	Kalkedon karşıtı topluluğun Amida'dan sürülmesi
522/23	Jüstinyen ve Theodora'nın evliliği
524	Necran katliamı
525	Ramla Konferansı
526	Güney Arabistan'ın Etiyopya'yı işgali, Zünuvas'ın yenilgisi; büyük depremin Antakya'yı yok etmesi
527	Jüstinyen'in imparator, Theodora'nın imparatoriçe oluşu; İustinos'un ölümü
528	Tribonianus başkanlığındaki Roma Yasalarını Gözden Geçirme Komisyonunun kurulması; Antakya'da ikinci deprem; Soloi Pompeiopolis'te deprem
529	*Jüstinyen Kodeksi*'nin ilk baskısı; Samiri isyanı; Konstantinopolis'teki "paganlar"a zulüm; Atina'daki felsefe okulunun kapatılması; çocuk fahişeliğine karşı yasa; Pers Savaşı'nın başlaması
530	Dara Muharebesi
531	Callinicum Savaşı; Kapadokyalı İoannes'in ilk kez *praefectura praetorio* oluşu
532	Nika Ayaklanması; Perslerle barış; Konstantinopolis'te teopaşizm konusunda düzenlenen konsil; Kapadokyalı İoannes'in yeniden *praefectura praetorio* olarak atanması

533 Afrika'nın işgali; Vandalların yenilgisi; Jüstinyen'in *Derleme* ile *Kurumlar* ve Roma hukuku ders kitabının tamamlanması; Theodora'nın kızının evliliği

534 Belisarios'un zaferi; *Jüstinyen Kodeksi*'nin ikinci baskısı

535 İtalya'nın işgali; Kalkedon karşıtı Antimos'un Konstantinopolis patriği ve Theodosius'un İskenderiye patriği olarak atanması; Papa Agapetus'un Konstantinopolis'te görevlendirilmesi

536 Papa Agapetus'un ölümü; Konstantinopolis Konsili; Konstantinopolis patriği Antimos ve İskenderiye patriği Theodosius'un görevden alınması

537 Roma Kuşatması; Papa Silverius'un görevden alınması; Papa Vigilius'un seçilmesi; Ayasofya'nın hizmete açılması

540 Belisarios'un Ravenna'yı ele geçirmesi; Perslerin Antakya'yı ele geçirmesi; Yakup Burdono'nun Edessa piskoposu olarak atanması

541 İskenderiye'de hıyarcıklı veba; Kapadokyalı İoannes'in görevden alınması

542 Konstantinopolis'te hıyarcıklı veba

542/3 Theodora'nın ısrarıyla Belisarios'un görevden alınması

545 Perslerle antlaşma

548 Theodora'nın ölümü

557 Konstantinopolis'te deprem

562 Jüstinyen'e karşı komplo

563 Onarılan Ayasofya'nın yeniden hizmete açılması

565 Jüstinyen'in ölümü

Kısaltmalar

ACO	*Acta Conciliarum Oecumenicorum, ed. E. Schwartz ve J. Straub (Berlin, 1914-1983)*
AJA	*American Journal of Archaeology*
An. Tard.	*Antiquité Tardive*
AW	*Ancient World*
BASP	*Bulletin of the American Society of Papyrologists*
BÉ	*Bulletin Épigraphique*
BIFAO	*Bulletin de l'Institut Français d'Archéologie Orientale*
BMGS	*Bulletin of Modern Greek Studies*
BZ	*Byzantinische Zeitschrift*
CA	*Classical Antiquity*
CQ	*Classical Quarterly*
DOP	*Dumbarton Oaks Papers*
GRBS	*Greek Roman and Byzantine Studies*
HTR	*Harvard Theological Review*
JHS	*Journal of Hellenic Studies*
JLA	*Journal of Late Antiquity*
JNES	*Journal of Near Eastern Studies*
JÖB	*Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*
JRA	*Journal of Roman Archaeology*
JRS	*Journal of Roman Studies*
JTS	*Journal of Theological Studies*
PBSR	*Papers of the British School in Rome*
PCBE	*Asie S. Destephen, Prosopographie chrétienne du Bas-Empire 2: Prosopographie du Diocèse d'Asie (325-641)*

PCBE	*Italie C. Pietri, L. Pietri et al., Prosopographie chrétienne du Bas-Empire 2: Prosopographie de l'Italie chrétienne (313-641)*
PIR²	*Prosopographia Imperii Romani (2nd ed.)*
PLRE 2	*Prosopography of the Later Roman Empire cilt 2, ed. J.R. Martindale*
PLRE 3	*Prosopography of the Later Roman Empire, cilt 3, ed. J.R. Martindale*
PO	*Patrologia Orientalis*
RhM	*Rheinische Museum für Philologie*
SEG	*Supplementum Epigraphicum Graecum*
T&MByz	*Travaux et Mémoires*
TAPA	*Transactions of the American Philological Association*
ZAC	*Zeitschrift für Antikes Christentum*
ZPE	*Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*

*Birincil Kaynaklar**

Aet. *Tetrab*	Amidalı Aetius, *Tetrabiblos*
Agath.	Agathias, *Historiae*
Anon. *Peri pol.*	Anonymous, *Peri Politeias*
Anon. *Sev.*	Anonymous, *Vita Severi*
Anth. Gr.	*Anthologia Graeca;* 1-15. kitaplar= *Anthologia Palatina;* 16. Kitap = *Anthologia Paludea*
AP	*Anthologia Paludea*
Apul. *Met*	Apuleius, *Metamorphoses*
Aug. *de Trin.*	Augustinus, *de Trinitate*
Candidus	Candidus (R.C. Blockley, *The Fragmentary Classicizing Historians of Late Antiquity* [Trowbridge, 1983])
Cass. *Var.*	Cassiodorus, *Variae* (ed. Mommsen)
Cedr.	Georgius Cedrenus, *Compendium Historiarum*
Chron. Pasch.	*Chronicon Paschale*

* Burada sadece en sık alıntılanan eserler listelenmiştir, diğer eserler için lütfen *Oxford Classical Dictionary*'deki veya *PLRE*'deki kısaltmalar listesine bakınız.

CJ	*Codex Justinianus*
Coripp. *Iust*	Corippus, *In Laudem Iustini Augusti minoris Libri iv* (ed. Averil Cameron)
CTh	*Codex Theodosianus*
Cyr. *Scyth. V. Sabae*	Cyril of Scythopolis, *Vita Sabae* (Life of St. Saba)
De Caer.	*Liber de Caeremoniis*
Evagr. *HE*	Evagrius, *Ecclesiastical History*
Greg. Tur. *HF*	Gregory of Tours, *Historia Francorum*
Joh. Ant, fr,	John of Antioch, Fragments (ed. Mariev)
Joh. Eph. *Chron.*	Efesli İoannes, *Chronicle*, ed. W.J. Van Douwen ve J.P.N. Land, *Joannis Episcopi Ephesi Syri Monophysitae Commentarii de Beatis Orientalibus et Historiae Ecclesiasticae Fragmenta* (Amsterdam, 1889)
Joh. Eph. HE	John of Ephesus, Ecclesiastical History
Joh. Eph. *V. SS. Or.*	*Lives of the Eastern Saints (Vitae Sanctorum Orientalium)*, ed. E.W. Brooks (PO xvii, xviii, xix; 1923, 1924, 1926): sayfa numaraları Brook baskısını takip eder.
Joh. Lyd. *de mag.*	John Lydus, *De Magistratibus Populi Romani*
Joh. Nik.	John of Nikiu, *The Chronicle of John of Nikiu*, çev. R.H. Charles
Just. *Nov.*	Justinian, *Novellae*
Lib. Pont.	*Liber Pontificalis*
Liberat. *Brev.*	Liberatus, *Breviarium causae Nestorianorum et Eutychianorum*
[Luc.] *As.*	[Lucian] *Asina*
Malal.	John Malalas, *Chronographia* (bkz. J. Thurn, *Joannis Malalae Chronographis* [Berlin, 2000])
Malal. Fr.	John Malalas fragments, ed. Thurn, *Joannis Malalae Chronographis*
Malchus	Malchus of Philadelphia (R.C. Blockley, *The Fragmentary Classicizing Historians of Late Antiquity* [Trowbridge, 1983])
Marcell. com. s.a.	Marcellinus comes, *Chronicle* (ed. Mommsen, *Chronica Minora II* [Berlin, 1894]) (tarihler yıl itibariyledir, *sub anno*)

Mart. Areth.	The Martyrdom of Arethas (ed. M. Detoraki, *Le martyre de Saint Aréthas et des compagnons* [Parin, 2007])
P. Perp. & Fel	*Passio Perpetuae et Felicitatis*
Par. Syn.	*Parastaseis Syntomoi Chronikai* (ed. Cameron ve Herrin *Constantinople in the Early Eighth Century:* the Parastaseis Syntomoi Chronikai [Leiden, 1984])
P. Bingen	*Papyri in Honorem Johannis Bingen Octogenarii* (ed. H. Melaerts. Leuven, 2000)
P. Oxy.	*The Oxyrhynchus Papyri*
P. Harrauer.	*Wiener Papyri als Festgabe zum 60. Geburtstag von Hermann Harrauer* (ed. B. Palme. Viyana, 2001)
Procop. *Aed.*	Procopius, *Concerning Buildings*
Procop. *Anecd.*	Procopius, *The Secret History*
Procop. *Bell.*	Procopius, *Wars*
Ps.-Dion. *Chron.*	*Chronicon Pseudo-Dionysium vulgo dictum* (çev. W. Witakowski, Pseudo-Dionysius of Tel-Mahre, *Chronicle*, Part III)
Ps.-Zach. *Chron.*	*The Syriac Chronicle Known as That of Zachariah of Mitylene*
Sel.Pap.	*Select Papyri* (Loeb Classical Library 3 cilt. Ed. A.S. Hunt, C.C. Edgar ve D.L. Page, 1932-1941)
Sev. Ant. *Ep.*	Severus of Antioch, *Epistulae*, ed. ve çev. E.W. Brooks (*PO* 12 [1915], 14 [1919])
Sev. Ant. *Ep. Sel.*	*The Sixth Book of the Select Letters of Severus, Patriarch of Antioch*, ed. ve çev. E.W. Brooks (Londra, 1902-1914)
Sor. *Gyn*	Soranus, *Gynecology*
Tac. *Ann.*	Tacitus, *Annales*
Victor Tonn.	Victor Tonnensis, *Chronicle* (ed. Mommsen)
Theoph. *A.M.*	Theophanes *Chronographia* (tarihler yaradılış takvimine göredir, *Anno Mundi*)
Zach. V. *Sev.*	Zacharias Rhetor, *Vita Severi*
Zon.	Ioannes Zonaras, *Epitome Historiarum*

Notlar

1. BÖLÜM KONSTANTİNOPOLİS
(Sayfa 1-19)

1 Zafer yolu ve Capitolium'un amacı için, bkz. C. Mango, "The Triumphal Way of Constantinople and the Golden Gate," *DOP* 54 (2000): 177; bölgesel kataloglara dayalı anlaşılır bir kent çalışması için (aşağıdakilerin çoğu buradan türetilmiştir), bkz. J. F. Matthews, "The Notitia Urbis Constantinopolitanae," L. Grig ve G. Kelly, ed., *Two Romes: Rome and Constantinople in Late Antiquity* (Oxford, 2012) içinde 81-115; Theodora'nın lahdi için, bkz. P. Grierson, C. Mango, ve I. Sevcenko, "The Tombs and Obits of the Byzantine Emperors (337–1042); and an Additional Note," *DOP* 16 (1962): 30-32, 46.

2 G. Dagron, *L'hippodrome de Constantinople: jeux, peuple et politique* (Paris, 2011): 112.

3 Anastasios'un saltanatında henüz beş yaşında olduğu dışında, doğum tarihi ile ilgili doğrudan tek bir kanıt yoktur. Bence 490'da değil de 495'te doğması daha olası, çünkü 530 yılında hâlâ çocuk sahibi olmayı umuyordu. C. Foss, "The Empress Theodora," *Byzantion* 72 (2002): 164-165, Theodora'nın doğumunu 490 civarına ya da biraz sonrasına tarihler, ancak Foss, İoannes diye bir oğulun varlığını kabul eder, ki ben kabul etmiyorum: bkz. s. 54-55. Anastasios saltanatı dönemindeki yaşı için, bkz. Procop. *Anecd.* 9.2 ve s. 14; alternatif doğum yerleri için, bkz. s. 206 ile birlikte n. 2.

4 Roma dünyası demografisine ilişkin temel bir araştırma olma niteliğini koruyan R. Bagnall ve B. W. Frier, *The Demography of Roman Egypt* (Cambridge, 1994); kadınlar için özellikle bkz. s. 84-90; erken Bizans dönemine ait verilerden biraz daha yüksek yaşam beklentisi ortaya çıkıyor, bkz. E. Patlagean, *Pauvreté économique et pauvreté sociale à Byzance 4e-7e siècles* (Paris, 1977): 98-99; ancak bu veriler, yaşam beklentisi için daha yüksek rakamlar verme eğiliminde olan cenaze metinlerinden geliyor, bkz. B. W. Frier, "Roman Life Expectancy: The Pannonian Evidence," *Phoenix* 37 (1983): 335-344. Theodora'nın torunları için bkz. s. 54; 201-02.

5 Theodora'nın kendi kendine okuması için, bkz. s. 124 ve s. 172 Justinyen ile ilişkisi başlamadan önce gizli raporlar hazırlaması hakkında; genel olarak kadınların yazıyı kullanması konusunda, bkz. R. S. Bagnall ve R. Cribiore, *Women's Letters from Ancient Egypt 300 BC–AD 800* (Ann Arbor, 2006): 5-24, bu mektuplarda tanıştığımız kadınların üst-orta sınıf ile üst sınıftan kadınlar olduğunu; Theodora'nın ailesinin sosyal konumunun üst-orta sınıfın alt tabakası olarak nitelendirmek gerektiğini belirtmek uygun olur; babasının işi ile ilgili bkz. s. 11, ve M. Vesterinen, "Dancers ve Professional Dancers in Roman Egypt" (Ph.D. thesis, Helsinki, 2007): 102-107, ortalama bir dansçı günde yaklaşık 12 drahmi kazanırken, ortalama bir işçinin kabaca 1 drahmi 5 obol kazandığını, bunun da asgari geçim ücreti olduğunu gösteriyor. Çalışmalarından yararlanmama izin verdiği için Dr. Vesterinen'e (şimdi Satama) sonsuz minnettarım. Dansçılar, s. 11'de tartışılan dağıtım listesinde "amigolar" ola-

rak derecelendirilirdi, bu da Theodora'nın ailesinin sahip olduğu toplumsal konumda, bir kız çocuğun eğitim görmesi beklenebileceğine işaret eder. Perpetua için, bkz. P. Perp. & Fel., passim; Vindolvea'daki Claudia Severa için bkz. http://vindolvea.csad.ox.ac.uk/TVII-291 (Tab. Vindol. II 291); ayrıca bkz. A. Bowman ve G. Woolf, ed., *Literacy ve Power in the Ancient World* (Cambridge, 1994): 142-143 içinde R. J. Lane Fox, "Literacy ve Power in Early Christianity,"; geç Ortaçağdaki çok düşük kadın okuryazarlık oranlarına bakarak geriye dönük bir tahminde bulunmak uygun olmayacaktır: bu rakamlar için bkz. A. Laiou, "The Role of Women in Byzantine Society," XVI. *Internationaler Byzantinistenkongress* (Vienna 1981), *Akten* I/1= *JÖB* 31/1 (1981): 253-257.

6 Dagron, *L'hippodrome*, 108-115; C. Roueché, *Performers ve Partisans at Aphrodisias in the Roman ve Late Roman Periods. Journal of Roman Studies*, Monograph 6 (Londra, 1993): 44-47; programlar için, bkz. P. Oxy. 2707; P. Harrauer 56; P. Bingen 128; P. Oxy. 5215-18; halka açık eğlence sisteminin ailelerin mesleklerinin mirasen intikal etmesi üzerine kurulu olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Komito ve Theodora'nın sahnede kariyer yapmış olmaları annelerinin de aktris olduğunun fiili kanıtıdır, bkz. E. Soler, "L'état romain face au baptême et aux pénuries d'acteurs et d'actrices, dans l'antiquité tardive," *An. Tard.* 15 (2007): 51.

7 Alan Cameron, *Circus Factions* (Oxford, 1976): 61-73.

8 Söz konusu parasal tutarlar zamansal olarak kıyaslanamasa da bu rakamlar statüyü temsil ediyor olabilir ve bu belgelerde listelenen meslekler, sekizinci yüzyıl para birimi sistemine dayanan sikkelerden daha eski olsa da, belli bazı nakit ödemelerin önceden var olan bir listeyle uyumlu olduğundan ve daha eski bir sistemi temsil etmeye çalıştığından oldukça emin olabiliriz.

9 *De Caer.* 2.55 ve Dagron, *L'hippodrome*'daki tartışma, 111; M. Hendy, *Studies in the Byzantine Monetary Economy c. 300-1450* (Cambridge, 1985): 503-506.

10 Genel olarak et hakkında, bkz. V. Grimm, "On Food and the Body," D. S. Potter, ed., *A Companion to the Roman Empire* (Oxford, 2005) içinde 361; tahıllar hakkında, bkz. P. Garnsey, *Famine and Food Supply in the Graeco-Roman World* (Cambridge, 1988): 43-53; ekmekler hakkında bkz. A. Dalby, *Flavours of Byzantium* (Totnes, 2003): 2, 25, 27-28, 163 (konditon tarifi); ve, genel olarak, Patlagean, *Pauvreté économique*, 36-44.

11 C. Mango ve G. Dagron, ed., *Constantinople and Its Hinterland: Papers from the Twenty-seventh Spring Symposium for Byzantine Studies*, Oxford, April 1993 (Aldershot, 1995) : 57-73 içinde G. Dagron, "Poissons, pêcheurs et poissonniers de Constantinople,"; G. C. Maniatis, "The Organizational Setup ve Functioning of the Fish Market in Tenth-Century Constantinople," *DOP* 54 (2000): 29-30.

12 Dans öğretmenlerinin etkisi hakkında, bkz. R. Webb, *Demons and Dancers: Performance in Late Antiquity* (Cambridge, MA, 2008): 43; dulların yeniden evlenmesi hakkında bkz. CJ 3.8.1; 5.9.1 + 6.56.4 ile birlikte A. Arjava, *Women and Law in Late Antiquity* (Oxford, 1996): 168-172; ayrıca bkz. I. Mueller, "Single Women in the Roman Funerary Inscriptions," *ZPE* 175 (2010): 295-303.

13 Procop. *Anecd.* 9.2-7; Konstantinopolis'in bu dönemdeki nüfusu için bkz. D. Jacoby, "La population de Byzance à l'époque byzantine: un problème de démographie urbaine," *BZ* 41 (1961): 81-109; daha kapsamlı bir değerlendirme için A. E. Müller, "Getreide für Konstantinopel. Überlegungen zu Justinians Edikt XIII als Grundlage für Aussagen zu Einwohnerzahl des Konstantinopels im 6. Jh," *JÖB* 43 (1993): 1-20.

14 D. S. Potter, *Constantine the Emperor* (Oxford, 2013): 259-268.

15 Grierson, Mango, ve Sevcenko, "The Tombs ve Obits of the Byzantine Emperors," *DOP* 16 (1962): 21-23.

16 Genel olarak bkz. Averil Cameron ve J. Herrin, *Constantinople in the Eighth Century: The Parastaseis Syntomoi Chronikai* (Leiden, 1984): 99, s. 212-213'teki (*Par. Syn.* 37) notla bir-

likte; ancak Leo'ya göre, bkz. K. R. Dark ve L. R. Harris, "The Last Roman Forum: The Forum of Leo in Fifth-century Constantinople" *GRBS* 48 (2008): 57-69. Bizans tarihi üzerinde çok önemli bir etkisi olan Septimius Severus'un bazı hatıraları muhtemelen, Carus'un oğlu Severus'un arkasında gizlidir.

17 J. H. G. W. Liebeschuetz, *Barbarians and Bishops: Army, Church and State in the Age of Arcadius and Chrysostom* (Oxford, 1990): 111-125; 273-278; ayrıca bkz. Alan Cameron ve J. Long-L. Sherry'nin katkılarıyla, *Barbarians and Politics at the Court of Arcadius* (Berkeley, 1993). Theodora'nın boyu için, bkz. Procop. *Anecd.* 10.11.

18 Tören için *De Caer.* 1.83.

19 Athanasios için bkz. D. M. Gwynn, *The Eusebians: The Polemic of Athanasius of Alexandria and the Construction of the "Arian Controversy"* (Oxford, 2007); Gotların din değiştirmesi meselesi hakkında, bkz. P. Heather, "The Crossing of the Danube and the Gothic Conversion," *GRBS* 27 (1986): 289-319, Valentinianus'un "Ariusçuluğu" oldukça abartılmış olsa da, bkz. D. S. Potter, *The Roman Empire at Bay AD 180-395*, 2. baskı (Londra, 2014): 539-540.

20 Efes'teki konsiller için, özellikle bkz. F. Millar, *A Greek Roman Empire: Power and Belief under Theodosius II 408-450* (Berkeley, 2006): 159-161, 189-190; M. Gaddis, *There Is No Crime for Those Who Have Christ: Religious Violence in the Christian Roman Empire* (Berkeley, 2005): 303-322; Kalkedon Konsili için, bkz. R. Price ve M. Gaddis, *The Acts of the Council of Chalcedon*, 3 cilt. (Liverpool, 2005); ve olaylar için, R. Price ve Mary Whitby, *Chalcedon in Context: Church Councils 400-700* (Liverpool, 2009): 70-91. içinde R. Price, "The Council of Chalcedon (451): A Narrative"

21 Kalkedon'un teolojik muhaliflerini tanımlamak için genel bir terim bulmak zordur, ancak bu dönemde "Monofizit" terimini kullanmak sorunludur, çünkü tutarlı ve kesin tek bir teoloji yoktu, bu nedenle ideal olmasa da doğruluğa en yakın olan "Kalkedon karşıtı {anti-Chalcedonian}" terimini seçtim. Bununla ilgili, bkz. N. Verade, "The Syriac Life of John of Tella and the Frontier Politeia," *Hugoye: Journal of Syriac Studies* 12 (2009): 200 sayı. 3; bu terimin kullanılmasına yönelik itirazlar için bkz. V. L. Menze, *Justinian and the Making of the Syrian Orthodox Church* (Oxford, 2008): 2-3; Monofizit hareketin Kalkedon'dan sonra yavaş yavaş gelişmeye başlaması hakkında, bkz. Gaddis, *There Is No Crime*, 322-329; gerekçe için, bkz. Price ve Whitby, *Chalcedon in Context*, 107-116 içinde A. Louth, "Why Did the Syrians Reject the Council of Chalcedon?"

22 K. G. Holum, *Theodosian Empresses: Women and Imperial Dominion in Late Antiquity* (Berkeley, 1989): 195-228.

23 Metin, Zeno'nun *Henotikon*'unun girişinden alınmıştır, bunun için bkz. Evagr. *HE* 3.14, çeviri Michael Whitby; *Henotikon* hakkında daha fazla bilgi için, bkz. sp. 6-67.

24 F. K. Haarer, *Anastasius I: Politics and Empire in the Late Roman World* (Cambridge, 2006): 164-179; M. Meier, *Anastasios I. Die Entstehung des Byzantinischen Reiches* (Stuttgart, 2009): 295-311 (s. 296'da ayaklanmanın başladığı tarih olarak verilen 514 tarihinin daha doğru olabileceğini belirtmek gerekir).

25 Basiliscus Sarayı için bkz. *Patr.* 3.124; kaynaklar için bkz. C. D. Gordon, *The Age of Attila* (D. S. Potter'ın yeni önsözü ve notlarıyla) (Ann Arbor, 2013): 120-121; Procop. *Bell.* 2.6: ve s. 158.

26 Heykeller için bkz. *Par. Syn.* 29; 89 (Verina); 14 (Aspar); 67 (Leo); edebi kaynaklar için bkz. Gordon, *Age of Attila*, 131-146; ve daha açık bir anlatım için A. D. Lee, *From Rome to Byzantium ad 363-565: The Transformation of Ancient Rome* (Edinburgh, 2013): 98-101.

27 *Par. Syn.* 89 (cadı Verina); Illus ayaklanmasının koşulları için bkz. H. Elton, *"Illus and the Imperial Aristocracy under Zeno," Byzantion 70* (2000): 393-407.

28 Anastasios'un başarısı hakkında bkz. Haarer, *Anastasius* 1-5; Meier, *Anastasios I*, 63-75.

2. BÖLÜM MÜSTEHCEN HİKÂYELER ANLATMAK (Sayfa 21-35)

1 Malal. 18.43; Malal. Fr. 45, Theoph. A. M. 6026. Procop. *Anecd.* 16.7 PLRE 3: 1051 (Priscus 1); Joh. Eph. V. SS. *Or.*, 189; *Parastaseis* 80 n. ad loc. (Burada Ariadne'nin adı verilmektedir ancak çalışmanın bir sonraki bölümünde Theodora'dan bahsedilir, bu da yazarın iki kadını karıştırdığını akla getirir). Bu pasajların hiçbirinin kanıt anlamında sorunsuz olmadıkları kabul edilmelidir: İoannes'ten bir pasaj söz konusu olduğunda, Brooks'un *porneion*'u kelimenin klasik Yunancadaki karşılığı olan "genelev" olarak çevirmesine rağmen, İoannes'in Theodora'nın basitçe aktris olduğunu söylemiş olabileceğinden şüpheleniyorum; aktris anlamındaki *pornê* için bkz. s. 39. Efesli İoannes'in adıyla ilgili olarak, bkz. *PCBE Asie*: 495. Bu dönemin araştırılmasındaki en önemli sorun, *Gizli Tarih*'le (*Anecdota*) nasıl başa çıkılacağıdır. Metin içinde kullanılan çalışmanın bakış açısı, H. Börm (ed.), *Antimonarchic Discourse in Antiquity* (Stuttgart, 2015): 14-15, 22-25 içinde H. Börm, "Procopius, His Predecessors, and the Genesis of the Anecdota: Antimonarchic Discourse in Late Antique Historiography,"den (Çalışmasını henüz yayımlamadan önce benimle paylaştığı için Profesör Börm'e sonsuz teşekkür borçluyum); ve G. Greatrex, "Perceptions of Procopius in Recent Scholarship," *Histos* 8 (2014): 100-101'den esinlenilmiştir. Diğer görüşler için özellikle bkz. A. Kaldellis, *Procopius of Caesarea: Tyranny, History, and Philosophy at the End of Antiquity* (Philadelphia, 2004): 45-51; B. Rubin, *Die Zeitalter Justinians* (Berlin, 1960): 197-244; F. H. Tinnefeld, *Kategorien der Kaiserkritik in der byzantinischen Historiographie von Prokop bis Niketas Choniates* (Munich, 1971); aksi yönde görüşler için Averil Cameron, bkz. "Early Byzantine Kaiserkritik: Two Case Histories," *BMGS* 3 (1977): 1-17; *Anecdota*'nın temel başlıkları için bkz. Averil Cameron, *Procopius and the Sixth Century* (Londra, 1985): 67-83. *Anecdota*'nın kaynak olarak kabul edilmesi hakkında bkz. S. A. Harvey, "Theodora the 'Believing' Queen: A Study in Syriac Historiographical Tradition," *Hugoye: Journal of Syriac Studies* 4 (2001) [2010]: 209-234; C. Foss, "The Empress Theodora," *Byzantion* 72 (2002): 141-176; E. A. Fisher, "Theodora and Antonina in the Historia Arcana: History and/or Fiction," *Arethusa* 11 (1978): 253-279; ve L. James, *Empresses and Power in Early Byzantium* (Leicester, 2001). L. Brubacker ve J. M. H. Smith, *Gender in the Early Medieval World: East and West 300-900* (Cambridge, 2004): 83-101 içinde L. Brubacker, "Sex, Lies and Intertextuality: The Secret History of Prokopios and the Rhetoric of Gender in Sixth Century Byzantium," Theodora'nın hayatının başlangıç yıllarının tüm detaylarının ortaya konulduğunu savunur.

2 Procop. *Anecd.* 12.14-24 (karı-kocanın şeytani doğası); Procop. *Bell.* 6.14.27 (Vandal kadınlara toplu tecavüz); Bell. 7.1.12 (Vandal kadınların güzelliği ve Belisarios'un onlara tecavüz etmekten kaçınması); *Bell.* 7.8.12 (Tanrı'nın tecavüzü cezalandırması); *Bell.* 8.10.5-6 (Lazikalı bir kadına tecavüz etmeye kalkışan Perslerin feci sonu); ve Fisher, "Theodora and Antonina," 261-262. Büyücülük konusunda bkz. Procop. *Anecd.* 27-28. Theodora ile Antonina'nın dost olması, bkz. Cameron, *Procopius*, 72-74. Prokopios'un dinî görüşleri, bkz. Procop. *Bell.* 2.12.22-23; *Bell.* 5.3.5-9; *Anecd.* 13.4; J. A. S. Evans, "Christianity and Paganism in Procopius of Caesarea," *GRBS* 12 (1971): 91-100 ile birlikte; G. Greatrex, "Recent Work on Procopius and the Composition of Wars VIII," *BMGS* 27 (2003): 62-67; G. Greatrex, "Perceptions of Procopius in Recent Scholarship," *Histos* 8 (2014): 76-121; aksi yönde görüşler için bkz. A. Kaldellis, "The Date and Structure of Procopius' Secret History and His Projected Work on Church History," *GRBS* 49 (2009): 607; Kaldellis, *Procopius of Caesarea*, 216-221. *Anecdota*'nın yazılış tarihi için bkz. Börm, "Procopius," 17; Kaldellis, "The Date and Structure," 585-606; ve Greatrex, "Recent Work," 60-61; kitabı 558-559'a tarihleyen alternatif görüşler için bkz. J. A. S. Evans, "The Dates of Procopius' Works: A Recapitulation of the

Evidence," *GRBS* 37 (1996): 309-313; B. Croke, "Procopius' *Secret History*: Rethinking the Date," *GRBS* 45 (2005): 405-431.

3 Theodora ve Komito için bkz. Procop. *Anecd.* 9.9-10; Theodora'nın oyunculuk kariyeri için bkz. *Anecd.* 9.11-13; delikler, *Anecd.* 9.18; A. Kaldellis, *Procopios: The Secret History with Related Texts* (Indianapolis, 2010): liv ile birlikte. Oğul için bkz. *Anecd.* 17. 16-23.

4 Procop. *Anecd.* 9.20-22.

5 Dostlar, bkz. Procop. *Anecd.* 4.18-19 (Antonina); Comito için bkz. Malal. 429.16-430.11 ("528" altı); Theoph. A. M. 6020; Krisomallo için bkz. *Anecd.* 17.33; zindanlar, Procop. *Anecd.* 4.4-11.

6 Procop. *Anecd.* 18.5-6, Procop. *Aed.* 1.9.3 ile çelişir; ve Malal. 18.24 (Theodora ve fahişeler); Procop. *Anecd.* 21.0-14 (valilerin yolsuzlukları); Malal. 18.20 (yolsuzluklara karşı yasa); Malal. 18.19; 28; 40; 112 (depremden sonra kentlere yapılan yardımlar); Procop. *Anecd.* 18.36-45 (doğal felaketler); Procop. *Anecd.* 22.38, 25.11-12; Malal. 18.117 (sikke); R. Scott, "Malalas, the Secret History, and Justinian's Propagvea," *DOP* 39 (1985): 101-102 ile birlikte. Şeytanların Kralı Jüstinyen, bkz. Procop. *Anecd.* 12.18-27.

7 Joh. Eph. *V. SS. Or.*, 24-25 - bu olay Agapetus'un Şubat 536'daki gelişinden önceki bir zamana tarihlenir; ayrıca bkz. s. 175.

8 Ariadne ve Zeno'nun ölümü için bkz. Evagr. *HE* 3.29; Theoph. A. M. 5983 (sadece epilepsi); Malal. 15.16 (dizanteri kaynaklı ölüm) ile çelişir; Zon. 14.2.31-35; Cedr. I. 622, 7-23 (gömülme). Geleneğin gelişimi için bkz. L. I. Conrad, "Zeno the Epileptic Emperor: Historiography and Polemics as Sources of Realia," *BMGS* 24 (2000): 61-81; İllus ayaklanması için bkz. Marcell. com. s.a. 484; Malal. 15.13; Theoph. A. M. 5972; Ariadne ve sahtekâr Leo, bkz. Victor Tonn. s.a. 475; B. Croke, "Basiliscus the Boy-Emperor," *GRBS* 24 (1983): 81-91 ile birlikte; Amalasunta'nın öldürülmesi hakkında bkz. s. 139.

9 Cadı Verina için bkz. *Parastaseis Syntomoi Chronikai* 89; imparatorluk sınırları içindeki erişimi hakkında bkz. Malchus Fr. 20 (Blockley); Verina'nın Basiliskos ayaklanmasındaki rolü için bkz. Cveidus Fr. 1, 52-59 (Blockley).

10 Geiserik ve Eudoksia için bkz. Joh. Ant. Fr. 224 (Mariev); Honoria ve Attila için bkz. Joh. Ant. Fr. 223 (Mariev).

11 Genel olarak bkz. James, *Empresses and Power*, 10-20 imparatoriçelerin beklentileri hakkında; Silverius'un ölümü hakkında bkz. s. 188.

12 Cass. *Var.* 10.32, 33 (Vitiges'in velilik konusundaki mektupları); in T. Mommsen *Cassiodori Senatoris Variae* MGH Auctorum Antiquissimorum 12 (Berlin, 1894) içinde L. Traube, *Cassiodori Orationum Reliquiae*: 465-482 (düğünle ilgili övgü, özellikle tecavüz konusunda ilginçtir); Procop. *Bell.* 3.11.27, 4.10.11-12 (Vitiges'in kötü muamelesi nedeniyle Ravenna'ya ihanet edişi bakımından ilginçtir); 4.28.5-6 (şehirdeki tahıl stoğunu yakar); ayrıca bkz. *PLRE* 3: 851-852 (Matasuenta).

13 Greg. Tur. *HF* 4.28 (Galsuintha); 4.51 (Sigibert'in öldürülmesi); 6.46 (Chilperik'in öldürülmesi, Gregoire ona döneminin Herod ve Nero'su der); *Liber Historiae Francorum* 35 (Lveeric ile ilgili hikâye).

14 Greg. Tur. *HF* 5.39 (Clovis'in kız arkadaşına işkence yapılması ve Clovis'in öldürülmesi); Leudast (5.49, 6.32); 6.35 (kadınlara ve *praefect* Mummolus'a işkence yapanlar); 8.31 (piskopos Praetextatus'un öldürülmesi); 8.39 (Badegisil'in dulu); 4.25 (Gutran'ın oğlunun öldürülmesi); 4.25 (Charibert'in evlilik kariyeri). Ayrıca bkz. D. R. French, "Maintaining Boundaries: The Status of Actresses in Early Christian Society," *Vigiliae Christianae* 52 (1998) içinde, Brubacker, "Sex, Lies ve Intertextuality," 92-94; 316-317 ve s. 39.

15 Antonina'nın evlilik dışı ilişkileri, bkz. Procop. *Anecd.* 1.13, 16-17, 36; cadılık, bkz. *Anecd.* 1.26, 2.2, 3.2; Unutuluş Kulesi, bkz. Procop. *Bell.* 1.5.7; ile H. Börm, *Prokop und die Per-*

ser: Untersuchungen zu den römisch-sasanidischen Kontakten in der ausgehenden Spätantike (Stuttgart, 2007): 216-217; Priskop nefreti için bkz. *Anecd.* 16.7; Agath. 2.29.1-30.3; ile A. Cameron, *Agathias* (Oxford, 1970): 103-104; M. J. Edwards ve S. Swain, ed., *Portraits: Biographical Representation in the Greek and Latin Literature of the Roman Empire* (Oxford, 1997): 206 içinde R. J. Lane Fox, "The Life of Daniel,"; J. T. Walker, "The Limits of Late Antiquity," *AW* 33 (2002): 65-67.

16 Agath. 2.29.1-30.3; ile Averil Cameron, *Agathias* (Oxford, 1970): 103-104; Agath. 4.21.5-227 (İoannes'in kariyeri); *PLRE* 3: 668 (İoannes 68); Evagr. *HE* 5.2 (İustinos'un başı).

17 Joh. Lyd. *de mag.* 3.57-61; ile Maas, *John Lydus and the Roman Past: Antiquarianism and Politics in the Age of Justinian* (Londra, 1992): 27, 81-82.

18 Joh. Lyd. *de mag.* 3.62; Prokopios portresi için bkz. s. 186.

19 Just. *Nov.* 8 praef. Ayrıca bkz. 184-185. Koşullar için bkz. E. Stein, *Histoire du bas-empire* 2 (Brüksel, 1949): 464.

20 Yasanın dili için bkz. Joh. Lyd. *de mag.* 3.42.1-3; *De mens frag. Incertae sedis* 7; ile Maas, *John Lydus and the Roman Past*, Latince hakkında s. 32 ve İoannes'in sonuçta ortaya çıkan güvensizliği hakkında s. 13; Tella'lı İoannes'in okuma yazma gereksinimi için bkz. Joh. Eph. *V. SS. Or.*, 316; Efesli İoannes'in edebi tarzı için bkz. S. A. Harvey, *Asceticism ve Society in Crisis* (Berkeley, 1990): 40; farklı kariyer yollarının anlamı için bkz. H. Börm ve J. Wiesehöfer ed. *Commutatio und Contentio: Studies in the Late Roman, Sasanian and Early Islamic Near East in Memory of Zeev Rubin* (Düsseldorf, 2010) içinde H. Börm, "Herrscher und Eliten in der Spätantike," 179.

21 Procop. *Anecd.* 4.2-12; ile s. 192-195.

3. BÖLÜM SEKS VE SAHNE (Sayfa 37-59)

1 Just. *Nov.* 105.1 (28 Aralık 537); ile R. Webb, *Demons and Dancers: Performance in Late Antiquity* (Cambridge, MA, 2008): 8; *CJ* 5.4.33 (534); gayrimeşru ilişki olarak sahneye geri dönmek (tarih ve bağlam için bkz. T. A. J. McGinn, "The Legal Definition of Prostitute in Late Antiquity," *Memoirs of the American Academy in Rome* 42 [1997]: 103 n. 173); ayrıca bkz. M. Vesterinen, *Dancing and Professional Dancers in Roman Egypt* (Ph.D. thesis, Helsinki 2007): 124-127; *CJ* 5.4.23, evlilik yasası bkz. s. 91-93.

2 Helena, için bkz. L. James, ed., *Women, Men and Eunuchs: Gender in Byzantium* (Londra, 1997) içinde Brubaker, "Memories of Helena: Patterns in Imperial Female Matronage in the Fourth and Fifth Centuries," 52-75; Tekla için bkz. G. Dagron ve M. D. La Tour, *Vie et miracles de sainte Thècle: texte grec, traduction et commentaire* Subsidia Hagiographica 62 (Brüksel, 1978); kamusal yaşamda kadınlar için bkz. A. Laiou, "The Role of Women in Byzantine Society," *JÖB* 31 (1981): 233-260.

3 Vesterinen, *Dancing and Professional Dancers*, 107-110.

4 Choricius Gaz. *On Mimes* 19; ayrıca bkz. Procop. *Anecd.* 9.14.

5 P. *Oxy.* 413; *Sel. Pap.* cilt. 3 n. 76; H. Wiemken, *Der griechischer Mimus: Dokumente zur Geschichte des antiken Volkstheaters* (Bremen, 1972): 48-80; S. Tsitsiridis, "Greek Mime in the Roman Empire (P. Oxy. 413): *Charition* and *Moicheutria*," *Logeion* 1 (2011): 184-232.

6 Choricius Gaz. *On Mimes* 6; aldatan kadın ve Ezop için bkz. P. *Oxy.* 413; *Sel. Pap.* cilt. 3 n. 77; Wiemken, Der griechischer Mimus, 82-104; ve genel olarak, R. W. Reynolds, "The Adultery Mime," *CQ* 40 (1946): 77-84; ve özellikle, D. F. Bright ve E. S. Ramage, ed., *Classical Texts*

and Their Traditions: Studies in Honor of C. R. Trahman (Chico, 1984) içinde P. H. Kehoe, "The Adultery Mime Reconsidered,", 89-106.

7 *CTh* 15.7.12.1 (AD 394); yeni mim metni için bkz. *P. Oxy.* 5189.

8 Özellikle bkz. *CTh* 15.7.13; ayrıca bkz. Choricius Gaz. *On Mimes* 17.

9 Burada alıntılanan pasajlar, E. W. Brooks, James of Edessa: Hymns of Severus of Antioch and Others içinde Severus of Antioch, *Hymn* 269 (çev. Brooks) c. 2, *Patrologia Orientalis* 7.5: 716-717'den (uyarlanmış) alınmıştır; ayrıca bkz. M. Brière, *Les Homélies Cathédrales de Sévère d'Antioche: Patrologia Orientalis* 25.1: 25-26 (s. 469-470 devam eden seriler halinde) içinde, on the Antiochene Olympic games, Cathedral Homily 91; M. Brière, *Les Homélies Cathédrales de Sévère d'Antioche: Patrologia Orientalis* 25.4: 191-192 (s. 697-698 devam eden seriler halinde) Cathedral Homily 107 içinde.

10 Pandomim savunucusu tarafından tırnak içinde söylenen sözler, benim Jacob's Homily 5'e dair yorumlarımdır: bkz. C. Moss, "Jacob of Serugh's Homilies on the Spectacles of the Theater," *Le Muséon* 48 (1935): 108-109; Jacob'tan alıntılar için bkz. Moss, "Jacob of Serugh's Homilies," 109; 105 (burada metinde belirtilen sırayla yer almaktadır). Choricius için özellikle bkz. yukarıda not 6.

11 *CTh.* 15.7.11; Jacob the Deacon, *Life of St. Pelagia the Whore* 2; 7.

12 Procop. *Anecd.* 9.26; ayrıca bkz. Wiemken, *Der griechischer Mimus*, 173-183, bir topluluğun organizasyonu hakkında; ayrıca bkz. P. Cesaretti, *Theodora: Empress of Byzantium*, çev. R. M. Giammanco Frongia (New York, 2004): 76.

13 Procop. *Anecd.* 9.15-16; özellikle bu pasajın tamamen edebi arka planı için bkz. B. Baldwin, "Sexual Rhetoric in Procopius," *Mnemosyne* 40 (1987): 150-152.

14 Nero ve Acte için bkz. Tac. *Ann.* 13.12, 46; 14.2; Suet. *Nero* 50; *PIR*² C 1068. Modern dünyada fuhuşla ilgili görüşlerin geniş kapsamlı bir özeti için bkz. C. A. McKinnon, "Trafficking, Prostitution and Inequality," *Harvard Civil-Rights Civil-Liberties Law Review* 46 (2011): 271-309 (Bu konuya dikkatimi çektiği için Suellyn Scarnecchia'ya müteşekkirim); farklı bir yaklaşım için bkz. R. Weitzer, *Legalizing Prostitution: From Illicit Vice to Lawful Business* (New York, 2011): 17-21; Roma dönemindeki fahişelik ekonomisine ilişkin önemli bir karşılaştırmalı inceleme için bkz. T. A. J. McGinn, *The Economy of Prostitution in the Roman World: A Study of Social History and the Brothel* (Ann Arbor, 2004): 14-77.

15 Aktrislerin hukuki statüsü için bkz. McGinn, "The Legal Definition of Prostitute in Late Antiquity," 73-116.

16 Caenis için bkz. *PIR*² A 888; Marcia için bkz. *PIR*² M 261. Romalı şüpheli kadınlar sınıfının canlı bir hatırlatması için bkz. J. Griffin, "Augustan Poetry and the Life of Luxury," 48-55 *JRS* 66 (1976): 87-105, bundan sonraki bölümde altıncı yüzyıl şiirindeki kullanım modellenmiştir.

17 *Anth.* Gr. 5. 302; Joh. Lyd. *de mag.* 3.28; ile M. Maas, *John Lydus and the Roman Past* (Londra, 1992): 31.

18 *Anth.* Gr. 5. 299 (Agathias); 300 (Paul); 272.

19 *Anth.* Gr. 5. 272 (Paulus); 222 (Agathias); 217 (Paulus); 240 (Makedonios); 255 (Paulus istediği kızı başka bir adamla görür); 256 (Paulus ve Galatea); 250 (Lais).

20 *Anth.* Gr. 5. 247 (Makedonios); 218 (Agathias); 248 (Paulus).

21 Sor. *Gyn.* 60-63; ayrıca bkz. A. Roussel, Porneia: *On Desire and the Body in Antiquity*, çev. F. Pheasant (Oxford, 1988): 40-45, Soranus'un yazısının içeriği hakkında.

22 Aëtius hakkında bkz. J. Scarborough, "Theodora, Aëtius of Amida and Procopius: Some Possible Connections," *GRBS* 53 (2013): 742-762 (Bu makalesini daha yayımlanmadan benimle paylaşan Profesör Scarborough'a sonsuz müteşekkirim). Rahim fibriyozisinin tedavisi hakkında bkz. Aet. *Tetrab.* 16.97; rahim yaraları hakkında bkz. Aet. *Tetrab.* 16.92;

regl ağrıları, Aet. *Tetrab.* 16.77. Kürtaj için bkz. Aet. *Tetrab.* 16.18. Bu bitkilerin kimyasal etkileri için başvurduğum kaynak: botanica.com, http://botanical.com/botanical/mgmh/r/rue---20.html(rue);WebMD, http://www.webmd.com/vitamins-supplements/ingredientmono-729-WORMWOOD.aspx?activeIngredientId=729&activeIngredientName=WORMWOOD (wormwood); ve WebMD, http://www.webmd.com/vitamins-supplements/ingredientmono-774-MARSHMALLOW.aspx?activeIngredientId=774&activeIngredientName=MARSHMALLOW (meşe palamudu). Vajinal fitiller ve doğum kontrol iksirleri için bkz. Aet. *Tetrab.* 16.17 (alıntılanan ilk tarif bu bölümdeki ilk tariftir; çam kabuğu ekstresinin tıbbi kullanımları için bkz. Memorial Sloan Kettering Cancer Center, http://www.mskcc.org/cancer-care/herb/pine-bark-extract). Ayrıca bkz., bitkisel doğum kontrol yönteminin etkinliğinin farkında olma konusunda, bir sonraki notta alıntılanan *Midrash Genesis Rabbah* 23.2.

23 Klitoridektomi hakkında bkz. Aet. *Tetrab.* 16.103; ile Scarborough, "Theodora," 755-756; mastürbasyon için bkz. Aet. *Tetrab.* 16.82; hahamların görüşü için bkz. *Midrash Genesis Rabbah* 23.2 (pek olumlu değildir - ilgili bölüm şöyledir: "Tufan neslinin erkekleri şöyle davranırdı: Her biri, iki kadın aldı; biri üremek diğeri cinsel doyum için. İlki hayatı boyunca dul kalacaktı, ikincisine doğurmasın diye bir kök iksiri verildi ve sonra bir fahişe gibi karşısına oturdu." [çev. H. Freedman ve B. Simon, ed., *Midrash Rabbah* (Londra, 1939) 1: 194]).

24 [Luc.] *As.* 8-9; konu hakkında ayrıca bkz. *P. Oxy.* 5204, sözcük dağarcığı konusu ile ilgili; Apul. *Met.* 3.20; Procop. *Anecd.* 9.14-15.

25 Aktrislerin emekli olabileceği yaşlar için bkz. Vesterinen, *Dancers and Professional Dancing*, 112-113; Hekebolus için bkz. Procop. *Anecd.* 9.27, 12.30. Theodora'nın ilk yıllarının kronolojisini belirlemek için kızının soyunun tarihi çok önemlidir. Theodora'nın 548'de evlenen en büyük torununun bu tarihte on beş yaşlarında olması muhtemeldir. (daha fazlası için bkz. C. Foss, "The Empress Theodora," *Byzantion* 72 [2002]: 164). Theodora'nın diğer iki torunu, Athanasios ve İoannes, Theodora'nın ölümünden önce evlenme çağına gelmemişler gibi görünüyor. Anastasios için bkz. *PLRE* 3: 63 (p. 63); Athanasios bkz. *PLRE* 3: 147 (Athanasios 5); İoannes için bkz. *PLRE* 3. 676-677 (Joannes 90); aksi görüş için bkz. T. Pratsch, *Theodora von Byzanz: Kurtisane und Kaiserin* (Stuttgart, 2011): 44. Ortalama evlilik yaşı için bkz. S. Treggiari, *Roman Marriage: Iusti Coniuges from the Time of Cicero to the Time of Ulpian* (Oxford, 1991): 39-43; 399-400. Daha ileri bir kronoloji için bkz. Foss, "The Empress Theodora," 167.

26 İoannes için bkz. Procop. *Anecd.* 17.16-23.

27 Bkz. s. 137-138; 182-183.

28 Genel olarak bkz. A. Arjava, *Women and Law in Late Antiquity* (Oxford, 1996): 205-210; S. Treggiari, "Concubinae," *PBSR* 49 (1981): 59-81; T. A. J. McGinn, "Concubinage and the Lex Julia," *TAPA* 121 (1991): 335-375. Çocuklar konusunda özellikle bkz. Arjava, *Woman and Law*, 208-210.

29 R. G. Goodchild, J. G. Pedley ve D. White, *Apollonia: The Port of Cyrene. Excavations by the University of Michigan 1965-1968 Supplements to Libya Antiqua* IV (1976) içinde J. G. Pedley, "The History of the City," 11-15; silfiyum sorunu için (Pliny birinci yüzyılda neslinin tükendiğini iddia etmesine rağmen Synesius, beşinci yüzyılda bir miktar yetiştirildiğini iddia ediyor.) bkz. K. Parejko, "Pliny the Elder's Silphium: First Recorded Species Extinction," *Conservation Biology* 17 (2003): 925-927.

30 *SEG* 9.356; daha ileri bir tartışma için bkz. J. Reynolds, "The Inscriptions of Apollonia," in Goodchild et al., *Apollonia*: n. 37 (s. 309); ve F. K. Haarer, *Anastasius I: Politics and Empire in the Late Roman World* (Cambridge, 2006): 215, daha genel olarak 213-216.

31 R. G. Goodchild, "The 'Palace of the Dux'," et al., *Apollonia*: 245-265.

32 Pedley, "The History of the City," 21, 431 ve 449 yıllarındaki Efes konsillerinde kentin temsil edildiğine işaret etmektedir. Kalkedon'da taşra temsil edilmemiştir.

4. BÖLÜM TAKIMLAR VE İLİŞKİ AĞLARI (Sayfa 61-84)

1 Procop. *Anecd.* 12.28-30; J. A. S. Evans, *The Empress Theodora: Partner of Justinian* (Austin, 2002): 17-18. A. Kaldellis, *Prokopios: The Secret History ile Related Texts* (Indianapolis, 2010): 60 n. 108, Makedonia'nın hikâyeye soktuğu tuhaflığa dikkat çeker; aslında, Theodora'nın yokluk içinde olduğunu ileri süren *Anecd.* 9.27, Pentapolis'ten dönüş yolculuğunda parasını kaybettiği ifadesiyle çelişir. P. Cesaretti, *Theodora: Empress of Byzantium, tr. R. M. Giammanco Frongia* (New York, 2004): 133, hikâyenin edebi yönüne dikkat çeker.

2 Theodora'nın bu ilişki ağındaki yeri için özellikle bkz. S. A. Harvey, "Theodora the 'Believing' Queen: A Study in Syriac Historiographic Tradition," *Hyoge* 4.2 (2001) [2010]: 224-225; ve aynı yazarın, *Asceticism and Society in Crisis: John of Ephesus and the Lives of the Eastern Saints* (Berkeley, 1990): 78-81; aksi görüş için bkz. V. L. Menze, *Justinian and the Making of the Syrian Orthodox Church* (Oxford, 2008): 211-216.

3 Pagan entelektüel cemaati için bkz. E. J. Watts, *City ve School in Late Antique Athens and Alexandria* (Berkeley, 2006).

4 Severus, *Homily* 26 (M. Brière ve F. Graffin, *Les Homélies Cathédrales de Sévère d' Antioche. Homilies XXVI-XXXI. PO 36.4* [Turnhout, 1974]: 544-557); genel olarak Antakya için bkz. G. Downey, *A History of Antioch in Syria from Seleucus to the Arab Conquest* (Princeton, 1961): 496-526, değerli bir başlangıç niteliğindedir; ancak bkz. yakın tarihli C. Kondoleon, *Antioch: The Lost City* (Princeton, 2001); ve G. W. Bowersock, *Mosaics as History: The Near East from Late Antiquity to Islam* (Cambridge, MA, 2006) kültürel bağlam bakımından özellikle önemlidir.

5 Makedonios'un görevden alınması hakkında bkz. F. K. Haarer, *Anastasius I: Politics and Empire in the Late Roman World* (Cambridge, 2006): 145-156; 512 yılı ayaklanmaları için bkz. M. Meier, "Σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς: Der Aufstand gegen Anastasios im Jahr 512," *Millennium* 4 (2008): 157-238, historiografik sorunlar konusunda temel kaynaktır; Haarer, *Anastasius*, 156-157.

6 *Anth.* Gr. 15.50, 16.350; ile Alan Cameron, *Porphyrius the Charioteer* (Oxford, 1973): 126-130; Haarer, *Anastasius*, 164-175; ayaklanmanın dinî ve ekonomik boyutları için ayrıca bkz. D. Ruscu, "The Revolt of Vitalianus and the 'Scythian Controversy'," *BZ* 101 (2008): 773-779.

7 Severus'un çocukluğu için bkz. Zach. V. *Sev.* 11; Severus'un gençliğinde pagan olduğu iddiaları için bkz. Zach. V. *Sev.* 8-10. Severus, aynı şekilde, Leontius'a atfettiği dine dönüş sürecine kadar pagan olduğunu söyler, bkz. F. Alpi, *La route royale: Sévère d'Antioche et les églises d'orient* (512-518) (Beyrut, 2009): 40-45; P. Allen ve C. T. R. Hayward, *Severus of Antioch* (Londra, 2004): 5-11. İskenderiye'deki paganlar hakkında bkz. Zach. V. *Sev.* 1.7-47; ile E. J. Watts, *Riot in Alexandria: Tradition and Group Dynamics in Late Antique Pagan and Christian Communities* (Berkeley, 2010): 2-22; Beyrut için bkz. Zach. V. *Sev.* 58-63; bu dönemdeki paganizm için bkz. C. P. Jones, *Between Pagan and Christian* (Cambridge, 2014): 126-143.

8 Zach. V. *Sev.* 145-146; Haarer, *Anastasius 1*, 144-145; Allen ve Hayward, *Severus of Antioch*, 5-8.

9 Bu noktada, Konstantinopolis'teki manastır toplumu için bkz. P. Hatlie, *The Monks and Monasteries of Constantinople ca. 350-850* (Cambridge, 2007): 90-132. Stilit Daniel için özellikle bkz. M. J. Edwards ve S. Swain, ed., *Portraits: Biographical Representation in the Greek and Latin Literature of the Roman Empire* (Oxford, 1997): R. J. Lane Fox, "The Life of Daniel," in 201-206. Clementinus ve Eupraksius, için bkz. Zach. V. *Sev.* 146, ile *PLRE* 2: 303 (Clementinus); ve *PLRE* 2: 426 (Eupraksius), ile E. W. Brooks, *A Collection of Letters of Severus of Antioch from Numerous Syriac Manuscripts Patrologia Orientalis 14.1* (Paris, 1920) nn. 65 (çok uzun), 67, 68 (67 ve 68, her iki parça da Eupraksius ve Phocas ele alınır, Phocas *PLRE* 2: 881 [Phocas 4]). Theodore için *PLRE* 2: 1095 (Theodoros n. 54) ve meşale bkz. Sev. Ant. *Ep.*

Sel. 10.3; eğer 10.5'in muhatabı o ise, valilerin kayınbiraderi olarak tanımlandığı için çok iyi bağlantıları vardı. Silentiarios Conon'un mektubu için bkz. Sev. Ant. *Ep. Sel.* 10.4; *PLRE 2*: 307 (Conon 5).

10 Henotikon'dan alıntılanan metin için bkz. Evagr. *HE* 3.14; çev. M. Whitby, *The Ecclesiastical History of Evagrius Scholasticus* (Liverpool, 2000): 147-149.

11 *V. Dan.* 73-83; Joh. Ant. Fr. 234, 3 (Mariev); Evagr. *HE* 3.26; Theoph. A. M. 5971-5972; Cveidus Fr. 1, 89-103 (Blockley); *PLRE 2*: 717-718 (Fl. Marcianus 17).

12 Trisagion'un tarihçesi için bkz. S. Brock, "The Thrice Holy Hymn in the Liturgy," *Sobornost* 7.2 (1985): 24-34, özellikle s. 29. Kalkedon karşıtlarının yaptığı eklemenin gerekçesi için bkz. Ps.-Zach. *Chron.* 9.49 (G. Greatrex, ed., *The Chronicle of Pseudo-Zachariah Rhetor: Church and War in Late Antiquity*, çev. R. R. Phenix ve C. B. Horn, S. P. Brock ve W. Witakowski'nin katkılarıyla (Liverpool, 2011): 265-267; Ps.-Dion *Chron.* s.a. 506-7 9 (W. Witakowski, *Pseudo-Dionysius of Tel-Mahre, Chronicle Part III* [Liverpool, 1996]: 13-15); Henotikon politikası hakkında, M. Meier, "Σταυρωθεὶς δι' ἡμας," 211-226. Metin, "Tome of Leo"nun Kalkedon Konsili'nde okunan versiyonundan alınmıştır. (Session 2.22), çev. R. Price ve M. Gaddis, *The Acts of the Council of Chalcedon: Cilt 2* (Liverpool, 2005): 20-21. P. Brown, *Poverty and Leadership in the Later Roman Empire* (Hanover, 2002): 109'daki önemli tartışmayı ayrıca belirtmek gerekir.

13 Severus'un 511 olaylarına ilişkin açıklaması için yararlanılan pasaj "Coptic First Letter of Severus to Soterichus"den alınmıştır, çeviri J. Dijkstra ve G. Greatrex, "Patriarchs and Politics in Constantinople in the Reign of Anastasius (ile Re-edition of O. *Mon. Epiph.* 59," *Millennium* 6 (2009): 241. Severus'un seçilmesi ve seçilmesi için yürüttüğü faaliyetler konusunda bkz. Ps.-Dion. *Chron.* s.a. 511-512; seçim için ayrıca, Zach. V. *Sev.* 153-154; Anon. *Sev.* 56.

14 Her birinin beklentileri hakkındaki değerli tartışma için bkz. Gretarex, "Hypatius," 126-135.

15 *De Caer.* 1.92. *Silentiarios*ların rolü için bkz. A. H. M. Jones, *The Later Roman Empire 284-602: A Social, Economic and Administrative Survey* (Oxford, 1964): 571-572; Ariadne'nin Kalkedonculuğu konusunda bkz. Cyr. Scyth. V. *Sabae* 145; çev. R. M. Price, *Lives of the Monks of Palestine by Cyril of Scythopolis* (Kalamazoo, 1991): 154; ve Harrar, *Anastasius I*, 1-6 (tahta çıkışı), 152 (Ariadne).

16 Genel olarak bkz. A. A. Vasiliev, *Justin the First: An Introduction to the Epoch of Justinian the Great* (Cambridge, MA, 1950): 68-82, özellikle s. 75, senato ve memurların ilk tercihlerini yaptıkları kritik an hakkında; Patricius'un genel olarak sevilmeyen biri olması konusunda, bkz. Greatrex, "Hypatius," 126-127.

17 *De Caer.* 1.93.

18 İustinos'un tahta çıktığı gün Amantius ve İustinos için bkz. Ps.-Zach. *Chron.* 8.1; (G. Greatrex, ed., *The Chronicle of Pseudo-Zachariah Rhetor:* 281); Malal. 17.2; Theoph. A.M. 6011; Marcell. com. s.a. 518-519; Evagr. *HE* 4.2; "Amantios komplosu," için yukarıda değinilen metinlere ek olarak bkz. Procop. *Anecd.* 6.26; İustinos ve Amantios için ayrıca bkz. G. Greatrex, "The Early Years of Justin I's Reign in the Sources," *Electrum 12* (2007): 99-105. İustinos'un Anastasios'un akrabalarını "bir kenara itmesi" hakkında ayrıca bkz. s. 150 (Procop. *Bell.* 1.11.1).

19 Joh. Lyd. *de mag.* 3.49.

20 Kutsal adam ve kadınların işlevi için P. Brown, "The Rise and Function of the Holy Man in Late Antiquity," *JRS* 61 (1971): 80-101, temel kaynak niteliğindedir.

21 Altıncı yüzyıl ekonomisinin yapısı dikkate değer bir tartışma konusudur; burada benimsenen bakış açısı, J. G. Keenan, "Notes on Absentee Landlordism at Aphrodito," *BASP* 22 (1985): 137-169'da ileri sürülen görüşleri çok yakından izler (özellikle s. 169'daki sonuç tespitlerini); ayrıca bkz. J. Gascou, "Les grves domaines, la cité et l'état en Égypte byzantine: recherches d'histoire agraire, fiscale et administrative," *T&MByz* 9 (1985): 1-90 içinde, önceden çizilen tabloyu doğrular nitelikteki R. Bagnall, *Egypt in Late Antiquity* (Princeton, 1993): 148-153. Farklı bir bakış açısı için bkz. J. Banaji, *Agrarian Change in Late Antiquity: Gold, Labour and*

Aristocratic Dominance (Oxford, 2001); ve P. Sarris, *Economy and Society in the Age of Justinian* (Cambridge, 2006). İmparatorluk makamının çekiciliğinin geleneksel sivil yönetimi baltaladığı görüşü J. H. G. W. Liebeschuetz, *The Decline and Fall of the Roman City* (Oxford, 2001) kitabının ana fikridir (ki ben de büyük ölçüde hemfikirim). Sarris ve Banaji'nin öne sürdüğü görüşle ilgili sorun, basitçe, bahsettikleri mülklerin sandıkları kadar büyük ve kârlı olmamasıdır; bkz. T. Hickey, Wine, *Wealth and the State in Late Antique Egypt* (Ann Arbor, 2012). Burada benimsenen ilişki modeli için özellikle bkz. P. N. Bell, *Social Conflict in the Age of Justinian: Its Nature, Management and Mediation* (Oxford, 2013) özel. s. 341-345; ve E. Patlagean, *Pauvreté économique et pauvreté sociale à Byzance 4e-7e siècles* (Paris, 1977): 203-231.

22 Özel. bkz. P. Brown, *Power and Persuasion in Late Antiquity: Towards a Christian Empire* (Madison, 1992): 30-34 (kuşkusuz daha önceki kanıtlara dayanarak) imparatorluk yöneticilerinin yerel bağlantıları hakkında; Vandal fethinden sonraki dönemde Roma aristokrasisinin ekonomik konumunun dönüşümü için bkz. s. 164-165.

23 II. Theodosius'un öngörüsü, bkz. *CTh* 15.10.1-2; *Palmati* hakkında bkz. Cameron, *Circus Factions*, 8; araba atları için bkz. *CTh* 15.7.5-6; tiyatronun ve araba atlarının muhasebesi için bkz. *CTh* 8.7.21-2.

24 Kentsel bölgelerde sirk gruplarının kurulmasına ilişkin önemli bir çalışma için bkz. Gascou, "Les institutions de l'hippodrome en Égypte byzantine," *BIFAO* 76 (1976): 185-212; ayrıca bkz. C. Roueché, *Performers and Partisans at Aphrodisias in the Roman and Later Roman Periods, JRS* Monograph 6 (Londra, 1993): 147-151'deki önemli tartışma; taşra şehirlerindeki takım merkezleri için bkz. *SEG* 1987 n. 1548; *BE* 1989 n. 993 (Jerash); J. P. Rey-Coquais, *Inscriptions grecques et latines de Tyre* (Beyrut, 2006) n. 127-146; ile C. Roueché, "Spectacles in Late Antiquity: Some Observations," *An. Tard.* 15 (2007): 62.

25 G. Greatrex, "The Nika Revolt - A Reappraisal," *JHS* 117 (1997): 64-65; Bell, *Social Conflicts*, 150-160.

26 Malal. 14.2, ile K. Hopwood, ed., *Organized Crime in Antiquity* (Swansea, 1998) içinde Michael Whitby, "The Violence of the Circus Factions," 237.

27 Procop. *Anecd.* 9, ile *AP* 16.355.3-6, ve Alan Cameron, *Porphyrius the Charioteer* (Oxford, 1973): 163; Porphyrius hakkında bkz. *AP* 16.338. 5-6; Antakya'nın durumu, bkz. Malal. 16.6; Antakya'da ayaklanma için özel. bkz. Cameron, *Circus Factions*, 51, ile *PLRE* 2: 215 (Basilus 8) (p. 215); dansçılar hakkında, bkz. Malal. 15.12.

28 Zeno ve Yeşiller için bkz. Malal. 15.15, ve *PLRE* 2: 1092 (Theodorus 33) daha ileri referanslarla.

29 Malal. *n* 16.4; Mal., Fr. 37; *Chron. Pasch.* s. 608; ile Mary Whitby ve Michael Whitby, *The Chronicon Paschale AD 284-628* (Liverpool, 1989): 100 n. 316, tarih sorunu hakkında; Marcell. com. s.a. 507: *seditio popularis in circo facta miles ei armatus obstitit* nedeniyle ben 507'yi tercih ediyorum.

30 Malal. 16.2: ile *PLRE* 2: 251 (Calliopius 3); (s. 251); 313 (Constantius 13); 558 (Hierius 6).

31 Malal. Fr. 39; Joh. Ant. Fr. 214c; Marcell. com. s.a. 501; ve *PLRE* 2: 313 (Constantinus 13).

32 Bell, *Social Conflict*, 343–344.

33 *PLRE* 2: 248 (Caesaria 2); ile Joh. Ant. Fr. 214b, ve *PLRE* 2: 2478 (Caesaria 1); *PLRE* 2: 248–249 (Caesaria 3); *PLRE* 2: 763–764 (Misael); Eupraksios, Phocas ve Conon için bkz. n. 66 n.9.

34 *PLRE* 2: 794 (Oecumenius); özel. bkz. Brooks, *Letters* 1, 2; rahiplerle ilgili bkz. Sev. Ant. *Ep.* 23; Conon Sev. için Ant. *Ep. Sel.* 1.45, bkz. *PLRE* 2: 307-308 (Conon 6), Conon Sel. için *Ep.* 6.1, 10.4; Sev. Ant. *Ep.* n. 78, bkz. *PLRE* 2, 307 (Conon 5) ve yukarıda n. 9; Celer'e mektup için bkz. Sev. Ant. *Ep.* n. 21 ile *PLRE* 2: 277 (bu mektup hakkında Celer 2); 954 (Rufinus 12); Trakya *magister militumu*, Rufinus'un kardeşi Timostratus'a mektuplar için bkz. *PLRE* 2: 1119-1120 (Timostratus); *PLRE* 2: 954-957 (Rufinus 13); babaları için bkz. *PLRE* 2: 1011 (Silvanus 7); ayrıca bkz. Brooks, *Letters*, nn. 19-21; 62; 95 *comes* Isidorus'a (aynı zamanda teolojik), ve *PLRE* 2: 631 (Isidorus 7).

35 Sev. Ant. *Ep.* n. 29 (Izak'ın keşişleri); Sev. Ant. *Ep. Sel.* 1.14 (Beroialı Antoninus'a); Sev. Ant. *Ep. Sel.* 1.26 (Solon'a uygunsuz rahipler hakkında); Sev. Ant. *Ep. Sel.* 1.33 (Pompeiopolis'teki durum); Sev. Ant. *Ep. Sel.* 1.35 (Eustacius'a rahip köleler hakkında); Sev. Ant. *Ep. Sel.* 1.18; 1.30; 1.32; 1.46 (piskoposların seçilmesi); Sev. Ant. *Ep. Sel.* 1.27 (Anazarbuslu magistralara verilen bir rahibi kutsamamaları buyruğu); Sev. Ant. *Ep. Sel.* 1.30 (bir pagan yazardan alıntı yapan Apamealı rahipler).

36 Severus'un şehit mabetlerine olan ilgisi ve seyahatleri için bkz. P. Allen ve C. T. R. Hayward, *Severus of Antioch* (Londra, 2004): 22-23; Sergios ve Bakhos için bkz. E. K. Fowden, *The Barbarian Plain: Saint Sergius between Rome and Iran* (Berkeley, 1999): 1-26; 106-112; 117-120; Haarer, *Anastasius*, 37-39; ve p. 102-104.

37 Procop. *Anecd.* 12.28-30, ile s. 86-87, Theodora'nın Jüstinyen'le ilk buluşması için. Süryanice gelenekteki alternatif versiyonlar için bkz. s. 206. Theodora'nın Severus hayranlığı için bkz. Cyril Scyth. V. *Sab.* s. 172-174; Ps.-Zach. *Chron.* 9.19; Theodora'nın Kalkedon karşıtı cemaate duyduğu ilgiye ilişkin çok farklı bir bakış açısı için bkz. s. 94, n. 14. Severus'un oyunlar hakkındaki görüşleri için bkz. s. 62.

38 (Severus'un zengin bir kadın olan Procla'ya yazdığı mektuptaki) Havva'nın bu versiyonu için bkz. Brooks, *Letters*, n. 92. Severus ile bilinen temas için bkz. önceki not.

39 Severus'un toplumsal eşitsizlik hakkındaki görüşleri için bkz. Alpi, *La route royale*: 172-178; Brown, *Poverty and Leadership*, 109-110.

40 Rahip/şair için bkz. Sev. Ant. *Ep. Sel.* 1.27.

5. BÖLÜM PATRİSYEN
(Sayfa 85-109)

1 Jüstinyen'in Vitalianus'un öldürülmesinden sorumlu olduğuna dair görüşler için bkz. Victor Tonn. s.a. 523; Procop. *Anecd.* 6.27-28. Suikastın resmî açıklaması için Theoph. A.M. 519/20; Malal. 17.8; Malal. Fr. 43; Joh. Nik. 90.11-2. Sarayın bu bölümünün coğrafyası için bkz. R. Guillve, "Les quartiers militaires," *Byzantinoslavica* 17 (1956): 71-85, ve aynı yazarın *Études de topographie de Constantinople byzantine* (Amsterdam, 1969): 14-24; J. Kostenec, *Walking through Byzantium: Great Palace Region*, 2. baskı (Istanbul, 2008): 136. İustinos'un saltanatına ilişkin aşağıdaki bakış açısı büyük ölçüde B. Croke "Justinian under Justin: Reconfiguring a Reign," *Byzantinische Zeitschrift*, 100 (2007): 13-55'ten etkilenmiştir; sarayın yapısı hakkında daha fazlası için ayrıca bkz. n. 98-100.

2 Bkz. Stein, *Histoire du Bas-Empire* 2, 275-276.

3 İustinos'un kariyerinin ilk dönemleri için bkz. A. A. Vasiliev, *Justin the First*, 42–85; Isauria harekâtları için bkz. Haarer, *Anastasius I*, 22-28; Pers Savaşı'nın başlaması için bkz. G. Greatrex, *Rome and Persia at War* (rev. ed.), 502-532 (Cambridge, 2006): 79-115.; Diogenianus için bkz. Malal. 16.2, Ariadne'nin akrabası olarak Diogenianus için; geri çağrılması için bkz. Malal. 17.3; Theoph. A.M. 6011; bkz. genel olarak *PLRE* 2: 362 (Diogenianus 4).

4 Limandaki çarpışma için bkz. Malal. 16.16; Proclus için, bkz. *PLRE 2*: 919 (Proclus 8); Whitby ve Whitby, *Chronicon Paschale*, 103 n. 324'te belirtildiği gibi muhtemelen *PLRE* 2: 919 (Proclus 9) ile aynıdır; Apion, bkz. sonraki not.

5 Apion için bkz. *PLRE 2*: 111-112, ve ch. 4, n. 21'de anılan eseri (Oxyrhyncus'taki [Antik Mısır'da bir kent] malvarlığı dönem ekonomisi araştırmalarının en önemli unsurudur; *praetorio praefectus* olarak atanması hakkında bkz. Malal. 17.3; *Chron. Pasch.* s.a. 519; Theoph. A.M. 6011; CJ 7.63.3a tarih için (1 Aralık itibariyle görevindeydi); Philoxenus için, bkz. Malal. 17.3; *Chron. Pasch.* s.a. 519 ile *PLRE 2*: 879-880 (Philoxenus 8).

6 Durumun Batılı bir bakış açısıyla değerlendirmesi için bkz. J. Moorhead, *Theodoric in Italy* (Oxford, 1992): 194-120.

7 Procop. *Anecd.* 12.28-32. Theodora'nın Jüstinyen ile tanışma biçiminin bu olduğuna dair bir görüş için ayrıca bkz. J. A. S. Evans, *The Empress Theodora: Partner of Justinian* (Austin, 2002): 17-18; ve aynı yazara ait, *The Power Game in Byzantium: Antonina and the Empress Theodora* (Londra, 2011): 45-47; M. Angold, ΦΙΛΕΛΛΗΝ, *Studies in Honor of Robert Browning* (Venedik, 1996) içinde "Procopius' Portrait of Justinian," s. 31-32.

8 Metin için bkz. *ACO* 4.1: 199-200 (Konstantinopolis Konsili'nin 26 Mayıs 553 tarihli yedinci oturumunun kayıtlarında yer almaktadır). Theodoretos ve Nestorius için bkz. Millar, *A Greek Roman Empire*, 24-25, 183, 200, 222; T. Urbainczyk, *Theodoret of Cyrrhus: The Bishop and Holy Man* (Ann Arbor, 2002): 23-29; Gaddis, *There Is No Crime*, 289, 301-303; Cyril'in saraya verdiği rüşvetlerin listesi için bkz. Cyril, *Ep.* 96.

9 Bir savunucunun rolü için bkz. Haarer, *Anastasius I*: 209-211.

10 Gebelik için, bkz. V. Theod. Syk. 3.10 ile S. Mitchell, *Anatolia: Lands, Men, and Gods in Asia Minor* (Oxford, 1993): 122.

11 Uyku ve beslenme alışkanlıkları için bkz. Procop. *Anecd.* 13.28-29, 15.11; Jüstinyen ve Teopaşizm için bkz. *CA* n. 187 (düşman), 188 ve 191 (kabul), 196.6 (alıntı Aug. *de Trin.* 2.16); 519-520'de doktrini yayan İskit rahipleri Vitalianus ile bağlantılıydı, bkz. *CA* 216.5; J. Moorhead, *Theodoric in Italy* (Oxford, 1992): 204-211; Ruscu, "The Revolt of Vitalianus," 779-783.

12 T. Honoré, *Tribonian* (Londra, 1978): 13-14, Jüstinyen'e en yakın olanların özellikleri hakkında; ibid., 64-66, Tribonianus'un olası paganlığı hakkında (ayrıca bkz. s. 115-116).

13 *CJ* 5.4.23; Demosthenes hakkında bkz. *PLRE* 2: 533-534 (Demosthenes 4); Joh. Lyd. *de mag.* 3.42; ve C. Foss, "The Empress Theodora," *Byzantion* 72 (2002): 169. Bu yasanın basit analizi için D. Daube, "The Marriage of Justinian and Theodora: Legal and Theological Reflections," *Catholic University Law Review* 360 (1966-967): 380-399. Prokopios'u takip etmek için hiçbir neden yoktur (*Anecd.* 9.51) ve yasa Euphemia'nın ölümünden sonraya tarihlenir: yine de bkz. 522 sonrasına kadar tanıştıklarına inanmayan G. Tate, Justinien: *l'épopée de l'Empire d'Orient* (Paris, 2004): 92-98.

14 Üçüncü maddenin kişiye özel olması hakkında bkz. Daube, "The Marriage," 393; Alan Cameron, "The House of Anastasius," *GRBS* 19 (1978): 271.

15 Joh. Eph. *V. SS. Or.*, 192-195 (ile s. 26, n. 1); ayrıca bkz. S. A. Harvey, *Asceticism and Crisis in Society: John of Ephesus and the Lives of the Eastern Saints* (Berkeley, 1990): 78-79. Amida'dan kovulma tarihi hakkında bkz. Greatrex, *Rome and Persia at War*, 131; "saray gözetleme" için bkz. Millar, *A Greek Roman Empire*, 192-196. Sürgünlere ilişkin farklı bir anlayış için bkz. V. L. Menze, *Justinian and the Making of the Syrian Orthodox Church* (Oxford, 2008): 213-214, Menze'nin görüşlerini Tel-Mahreli Ön-Dionysios ile bağdaştırmak zor gibi görünüyor, *Chronicle* s. 29, 32; ve B. Croke, "Justinian, Theodora and the Church of Saints Sergius and Bacchus," *DOP* 60 (2006): 32-36. Bu restorasyonların bağlamı hakkında bkz. s. 134; 167 ile n. 17.

16 Suriyeli Mikail, *Chron.* 9.24 (V. Chabot, *Chronique de Michel le Syrien* 2 (Paris, 1901): 206-207; Evans, *Empress Theodora*, 70'te bu pasajın önemi belirtir.

17 Euphemia'nın ölüm tarihi hiçbir yerde yoktur: bkz. *PLRE*, ölümüne ilişkin geleneksel görüşler için ayrıca Croke, "Justinian under Justin," 41-42. Gömülmesi hakkında bkz. P. Grierson, C. Mango, ve I. Sevcenko, "The Tombs and Obits of the Byzantine Emperors (337-1042); with an Additional Note," *DOP* 16 (1962): 27, 45-46. 521-522 gibi erken bir tarihte öldüğünü düşünmenin tek nedeni evlilik yasasının yapılış tarihidir.

18 *Anth. Gr.* 16.78 (Paul Silentiary) saç rengi hakkında, ile P. Cesaretti, *Theodora: Empress of Byzantium*, çev. R. M. Giammanco Frongia (New York, 2004): 296.

19 Malal. 17.12 ilk versiyon için (ayrıca bkz. Theoph. A.M. 6012); Joh. Nik. 90.16-19 (versiyon 2); Procop. *Anecd.* 9.33-43; antik çağda okunmamış olması hakkında bkz. Averil Cameron,

Procopius and the Sixth Century (Berkeley, 1985): 4; bu kez saray içinden dördüncü bir versiyon için, bkz. Marcell.com. s.a. 523; bu malzemeye biraz farklı bir bakış için bkz. Croke, "Justinian under Justin," 39-40. Theodotus için bkz. *PLRE 2*: 1104-1105 (Theodotus 11).

20 "Patrisyen" unvanı için bkz. Jones, *Later Roman Empire*, 106; tören için, benim aktardığım versiyon, daha sonraki bir döneme ait olan *De Caer.* 1.47-48'deki sürümün basitleştirilmiş bir versiyonudur.

21 Bkz. J. Bardill, "The Great Palace of the Byzantine Emperors and the Walker Trust Excavations," *JRA* 12 (1999): 216-230.

22 F. Bauer, ed., *Visualisierungen von Herrschaft–frühmittelalterliche Residenzen Gestalt und Zeremoniell Byzas 5* (İstanbul, 2006) içinde J. Bardill, "Visualizing the Great Palace of the Byzantine Emperors at Constantinople: Archaeology, Text and Topography," 5-23, üst saray hakkında; Bardill topografyasında bir dizi çok önemli düzeltmeler yapmış olmasına rağmen, R. Guillve, *Études de topographie de Constantinople Byzantine 1 Berliner byzantinische Arbeiten* 37 (Amsterdam, 1969): 3-93 içindeki edebi metinlerin tartışılmasında hâlâ çok değerlidir.

23 Olympus olarak saray için bkz. Coripp. *Iust* 3.178-190; *consistorium*un ayrıntıları için bkz. Coripp. *Iust* 3.191-209; altın divanlar için bkz. Coripp. *Iust* 3.216.

24 Hindistan ile ticaret bkz. G. K. Young, *Rome's Eastern Trade: International Commerce and Imperial Policy 31 BC–AD 305* (Londra, 2001): 27-89 (Mısır üzerinden Hindistan ve Afrika ticareti); H. Sidebotham, *Berenike and the Ancient Maritime Spice Route* (Berkeley, 2011); Farasan için bkz. AE 2004 n. 1643.

25 Tiberias ile temas için bkz. A. Moberg, *The Book of the Himyarites* (Lund, 1924): 7; Malal. 18.15; saldırının zamanlaması ve olayların kronolojisi için bkz. *Mart. Areth.* 3; Kuran ile olası bağlantı için bkz. Moberg, *The Book of the Himyarites*: xlvi; katliamla ilgili kaynaklara genel bir bakış için bkz. M. Detoraki, *Le martyre de saint Aréthas et de ses compagnons* (*BHG* 166) (Paris, 2007): 13-56; ve olaylar için bkz. G. W. Bowersock, *The Throne of Adulis* (Oxford, 2013): 84-91; Simon'un rolü için bkz. *I. Shahîd, The Martyrs of Najrân. Subsidia Hagiographica 49* (Brussels, 1971): 113-178, özel. 159-167; ayrıca bkz. Procop. *Bell.* 1.20.

26 Abraham için bkz. *PLRE 2*: 3 (Abramius); Orta Arabistan'daki Kinda elçisi babası için bkz. *PLRE* 2: 425 (Euphrasius); Nonnosus'un kariyeri için bkz. Bowersock, *The Throne of Adulis,* 135-142; Croke, "Justinian under Justin," 38-39'da inisiyatifin İustinos'a ait olduğunu ileri sürer.

27 Bkz., genel olarak I. Shahîd, "Byzantino-Arabica: The Conference of Ramla AD 524," *JNES* 23 (1964): 115-131.

28 Bkz. Greatrex, "Hypatius," 139-140, Hypatios'un komuta kademesinde tutulmasının makul bir değerlendirmesi (ve İustinos'un önemli bir değişiklik yapmama olasılığı) için.

6. BÖLÜM HALEFİYET
(Sayfa 111-126)

1 Malal. 17.9; *Chron. Pasch.* 613.3-615.4; olaylar Procop. *Bell.* 1.11.28-30'de yanlış aktarılır; daha fazlası için bkz. Vasiliev, *Justin the First,* 264-265; Greatrex, *Rome and Persia at War*, 133-134.

2 Proc. *Bell.* 1.11.23-30; Theoph. A.M. 6013 (olay tarihini 520/1 olarak değiştirmiştir); Greatrex, *Rome and Persia at War*, 135-136; Vasiliev, *Justin the First*, 266-268; Croke, "Justinian under Justin," 525 için 43-44; H. Börm, *Prokop und die Perser*, 312-313; II. Theodosius hakkındaki önceki müzakereler için bkz. Agath. 4.26.6-7; Procop. *Bell.* 1.2.1-10 ile A. Cameron, "Agathias on the Sassanians," *DOP* 23/24 (1969/1970): 149; ve aynı fikirde olduğum Börm,

Prokop und die Perser, 309-310; farklı yorum için bkz. G. Greatrex ve J. Bardill, "Antiochus the 'Praepositus.' A Persian Eunuch at the Court of Theodosius II," *DOP* 50 (1996): 171-180. Kavad ve Mazdakite heretikliği için, bkz. P. Pourshariati, *Decline and Fall of the Sasanian Empire: The Sasanian-Parthian Confederacy and the Arab Conquest of Iran* (Londra, 2008): 82-83.

3 Bu ayrıntılar *De Caer.* 1.43'ten alınmıştır; Jüstinyen ile olan ilgisi için bkz. Croke, "Justinian under Justin," 46-47.

4 Efsane hakkında bkz. Fowden, *The Barbarian Plain*, 7-26; surlar için bkz. Proc. *Aed.* 2.9.3-9; ile Fowden, *The Barbarian Plain*, 93-94.

5 B. Croke, "Justinian, Theodora, and the Church of Sergius and Bacchus," *DOP* 60 (2006): 49-51, aksi görüş için J. Bardill, "The Church of Sts. Sergius and Bacchus in Constantinople and the Monophysite Refugees," *DOP* 54 (2000): 1-11.

6 M. Harrison, *A Temple for Byzantium: The Discovery and Excavation of Anicia Juliana's Palace Church in Istanbul* (Austin, 1989): 33-35, 137-142; A. M. Yasin, *Saints and Church Spaces in the late antique Mediterranean: Architecture, Cult and Community* (Cambridge, 2009): 112-115; 138-140.

7 L. Brubaker, "The Age of Justinian: Gender and Society," M. *Maas*, *The Cambridge Companion to the Age of Justinian* (Cambridge, 2005): içinde 438-441.

8 L. James, *Empresses and Power in Early Byzantium* (Leicester, 2001): 149.

9 *Anth.* Gr. 1.10.1-13; daha fazlası için bkz. Mary Whitby, "The St. Polyeuktos Epigram (AP 10): A Literary Perspective," in S. F. Fitzgerald, ed., *Greek Literature in Late Antiquity: Dynamism, Didacticism, Classicism* (Aldershot, 2006): 159-188.

10 L. James, ed., *Women, Men and Eunuchs: Gender in Byzantium* (London, 1997) içinde L. Brubaker, "Memories of Helena," 56.

11 Anthemios için bkz. *PLRE* Procopius, Anthemius 9 (s. 99); Anicius Olybrius için bkz. *PLRE* Olybius 3 (s. 795); Areobindus için bkz. *PLRE* Fl. Areobindus Dagalaiphus Areobindus 1 (s. 143-144).

12 Daniel için bkz. s. 66; dönemin manastırları için bkz. P. Hatlie, *The Monks and Monasteries of Constantinople ca. 350-850* (Cambridge, 2007): 133-171.

13 Anon. *Peri pol.* 5.68-76; diyalogun tamamı için bkz. P. N. Bell, *Three Political Voices from the Age of Justinian* (Liverpool, 2009): 49-79; grup kimliklerinin "aktivasyonu" için bkz. P. N. Bell, *Social Conflict in the Age of Justinian: Its Nature, Management and Mediation* (Oxford, 2013): 150-160 içindeki önemli bir tartışma; M. Kaplan, ed., *Monastères, images, pouvoirs et société à Byzance* (Paris, 2006) içinde P. Hatlie, "Monks and Circus Factions in Early Byzantine Political Life," 21-23; törenlerin önemi hakkında bkz. D. Cannadine ve S. Price, ed., *Rituals and Royalty: Power and Ceremonial in Traditional Societies* (Cambridge, 1987) içinde Averil Cameron, "The Construction of Court Ritual: The Byzantine Book of Ceremonies," 106-136.

14 Procop. *Anecd.* 9.31-32; CJ 7.37.3 (531'de, imparatoriçe olarak tam unvana sahip olduğunu gösteren mülkiyet hakları hakkında); bkz. ayrıca Evans, *Theodora*, 29; Diehl, *Theodora*, 57.

15 Metinde yer verilen çalışma, *How a Man Should Order His Life on a Monthly Basis, by Herophilus the Philosopher* Ἡροφίλου φιλοσόφου πῶς ὀφείλει διατάσσειν ἄνθρωπος ἐφ' ἑκάστῳ μηνί gibi elyazmalarından alınmıştır; A. Delatte, ed. *Anecdota Atheniensa et alia II Textes grecs relatifs à l'histoire des sciences, Bibliothèque de la Faculté de Philosophie et Lettres de l'Université de Liège 88* (Liège, 1939): 456-466. Çevirisi için bkz. Dalby, *Flavours*, 161-169.

16 Sözlükler için bkz. *P. s.* 5162 (tematik), 5161 (fiiller).

17 Bkz. Maas, *John Lydus*, 67-82'deki kusursuz tartışma; özel. Tribonianus hakkında s. 73; ve C. P. Jones, *Between Pagan and Christian* (Cambridge, MA, 2014): 126-144, geleneksel inanç ve Hıristiyanlık arasındaki çoğu zaman bulanıklaşan çizgilerle ilgili hassas bir tartışma için ve

aynı yerde pagan ve Hıristiyan arasındaki farklı karşılaşmalar üzerine; Kapadokyalı İoannes için bkz. Procop. *Bell.* 1.24.10; *excubitore*ler için bkz. Joh. Lyd. *de mag.* 3.12.

18 Joh. Lyd. *de mag.* 3.30; *suggestion*lar için bkz. Millar, *A Greek Roman Empire*, 207-214.

19 Joh. Lyd. *de mag.* 3.30. Memuriyetlerin parayla elde edilmesi hakkında bkz. Kelly, *Ruling the Later Roman Empire*, 60-113 ve özel. 64-68; 79-81, 100-101 (İoannes tartışması); Timgad'daki ücret listesi için bkz. A. Chastagnol, *L'Album municipal de Timgad* (Bonn, 1978): 75-88; ve Kelly, *Ruling the Later Roman Empire*, 138-142.

20 *De Caer.* 1.94-95 törenler ve tarih için.

21 *De Caer.* 1.43; en geleneksel unsurlarını seçtiğim buradaki tören daha sonraki bir tarihe ait. Hakiki Haç'ı dahil etmem yanlış olabilir; bunu *tricliniu*mdaki törenin ayrılmaz bir parçası olduğu için yaptım; ama Hakiki Haç'a bu dönemde, daha sonra verileceğinden daha az önem veriliyor gibi görünmektedir. Nisan olarak verilen tarih için bkz. sonraki not.

22 Malalas'a dayanan bir rivayet, Theodora'nın 4 Nisan'da Jüstinyen ile birlikte taç giydiğini belirtir; bkz. Malal. 17.18; *Chron. Pasch.* s. 616; ancak bu tarih büyük olasılıkla yanlıştır; öte yandan Theodora'nın taç giyme töreninin 4 Nisan'da gerçekleşmesi imkânsız değil. 28 Haziran 548'de öldüğünde, 28 yıl üç ay hüküm sürdüğü söylenir. Diğer kaynaklar sadece Jüstinyen'in imparator ilan edildiği tarih olarak 1 Nisan'dan bahseder: bkz. Marcell.com. s.a. 527; Cyril Scyth. *V. Sabae* 68. Bana göre en önemli kanıt, *Liber de Caeremoniis*'te yer verilen taç giyme töreni anlatımıdır.

7. BÖLÜM AUGUSTA: İLK BEŞ YIL (Sayfa 127-149)

1 Procop. *Aed.* 1.1.6-11.

2 Yeni liderliğin önemi için bkz. G. Tate, *Justinien: l'épopée de l'Empire d'Orient* (Paris, 2004): 351-364, ancak burada altı çizilen ayrıntılar bu metinde tartışılanlardan farklıdır. Tribonianus için bkz. T. Honoré, *Tribonian* (Ithaca, 1978), 12-13; *Jüstinyen Kodeksi*'nin ilk baskısının ortaya çıkışı için bkz. S. Corcoran, "Anastasius, Justinian, and the Pagans: A Tale of Two Law Codes and a Papyrus," *JLA 2* (2009): 184-185; Konstantin için bkz. *PLRE 3*, 340 (Constantinus 1); Germanus için bkz. *PLRE 2*, 505-507; general olarak kazandığı ünü, 519-527 yılları arasında *magister militum per Thracias* olduğu sırada edindi ve 527-536 yılları arasında görevde değildi; Sittas için bkz. *PLRE 3*, 1160-3; 528'den itibaren *praefectus praetorio*lar: Atarbius (Mart-Haziran 528); Menas (Haziran 528-Nisan 529); Demosthenes (Eylül 529-Mart? 530); İulianos (Mart 530-Şubat 531). Menas ve Theodora için bkz. s. 139, ve bkz. *PLRE 2*, 755 (Menas 5); Demosthenes, Theodora'nın evlenmesine izin veren yasayı hazırlayan Demosthenes'le aynı kişidir: bkz. *PLRE 2*, 353-355 (Fl. Theodorus Petrus Demosthenes); Atarbius için bkz. *PLRE 3*, 140 (Atarbius); İulianos için bkz. *PLRE 3*, 729-730 (İulianos 4); 528'den önce Basilides için tesis edilen *praefectus praetorio*luk makamı onursal bir makam olabilir; zira Basilides Tribonianus'un iş arkadaşı ve kodeksi hazırlayan komisyonun üyesiydi, bkz. *PLRE 3*, 172-173 (Basilides). Geleneksel bürokrasinin kötülenmesi üzerine bkz. M. S. Bjornlie, *Politics and Tradition between Rome, Ravenna and Constantinople: A Study of Cassiodorus and the Variae, 527-554* (Cambridge, 2013): 75-77.

3 Meier, *Das veere Zeitalter Justinians*, 118-136.

4 J. Herrin, *Unrivaled Influence: Women and Empire in Byzantium* (Princeton, 2013): 221-222, maiyetinin büyüklüğü hakkında. Amalasunta'nın öldürülmesi için bkz. s. 30; 163-164.

5 Procop. *Anecd.* 15.6-9; Brooks, *Letters* n. 63; ayrıca bkz. s. 78; 172.

6 San Vitale için bkz. D. Deliyannis, *Ravenna in Late Antiquity* (Cambridge, 2010): 240-242; ve M. P. Canepa, *The Two Eyes of the World: Art and Ritual Kingship between Rome and Sassanian Iran* (Berkeley, 2009): 118, Theodora'nın pelerinindeki üç Akil Adamın Roma'ya gelen Sasani hami kralları temsil ettiğine işaret ederek; İustinos Diptiki için bkz. K. Weitzmann, ed., *Age of Spirituality: Late Antique and Early Christian Art, Third to Seventh Century.* 11 Kasım 1977-12 Şubat 1978 tarihleri arasında Metropolitan Sanat Müzesi'nde düzenlenen sergi kataloğu (New York, 1979), n. 51; San Clemente Theotokos'u için bkz. J. L. Osborne, "Early Medieval Painting in San Clemente, Rome: The Madonna and Child in the Niche," *Gesta* 20 (1981): 299-310 (özel. s. 300-304); bir imparatoriçenin kamusal imgesi için bkz. L. James, *Empresses and Power in Early Byzantium* (Leicester, 2001): 26-45. Theodora'nın saçları için bkz. *Anth. Gr.* 16.77 (Paul Silentiary).

7 Dördüncü yüzyıl imparatoriçe methiyeleri için, bkz. C. Kunst ve U. Riemer, ed., *Grenzen der Macht: zur Rolle des römischen Kaiserfrauen* (Stuttgart, 2000): H. Leppin, "Kaiserliche Kohabitation: Von der Normalität Theodoras," içinde 81-82; imparatoriçelik kurumunun gelişimi için bkz. H. Temporini ve G. Vitzthum, *Die Kaiserinnen Roms von Livia bis Theodora* (Munich, 2002) içinde H. Leppin, "Theodora und Iustinian," 439-441; Meryem ile imparatoriçe ilişkisi için bkz. Averil Cameron, "The Theotokos in Sixth-Century Constantinople: A City Finds Its Symbol," *JTS* 29 (1978): 87-88, 97-98, 104; J. Herrin, *Women in Purple: Rulers of Medieval Byzantium* (Princeton, 2001): 21-22; Herrin, *Unrivaled Influence* (özellikle hem Meryem ile ilişki hem de kadın otorite figürlerinin temsili hakkında): 165, 170-173; C. Pazdernik, "'Our Most Pious Consort Given Us by God': Dissident Reactions to the Partnership of Justinian ve Theodora, 525-548," *CA* 13 (1994): 267-268; bkz., genel olarak James, *Empresses and Power*, 90-95.

8 Procop. *Anecd.* 30.23 çev. Kaldellis; daha olumlu bir izlenim için bkz. Corippus, *In Justinum* 3.155-169; ayrıca bkz. Tate, *Justinien*, 340-343; ve Canepa, *Two Eyes of the World,* 150-153, Jüstinyen'in kendi saray uygulamalarını Sasani sarayınınkilere benzettiğine, bunun da Sasani elçilerinden yere kapanmalarını istemeyi kolaylaştırdığına işaret eder.

9 Bkz. Evans, *Theodora*, 22.

10 M. Maas, "History and Ideology in Justinianic Reform Legislation" *DOP* 40 (1986): 25; T. Honoré, *Tribonian* (Ithaca, 1978): 125-126. Yukarıda alıntılanan metin *Summa praef*'tir. Kodeksin doğrulaması P. Krueger, *Codex Iustinianus*, 14. baskı (Zürih, 1967): 2-3'ten yapılmıştır.

11 *CJ* 1.5.12; Malal. 18.30, 42; ile Stein, *Histoire du Bas-Empire* 2, 369, tarih hakkında. Samiri ayaklanması için bkz. Malal. 18.35, 54; Theoph. A.M. 6021; Cyril. Scyth. *V. Sab.* s. 163, 172-173; Procop. *Anecd.* 11.24-30, 27.8-9, ile Stein, *Histoire du Bas-Empire* 2, 287-288; Maniheistlerin statüsü için ayrıca bkz. *CJ* 1.5.15; Malal. 18.30, bu, önlemin Maniheistlere karşı girişilen bir Pers pogromu ardından alındığını düşündürebilir, ancak Maniheizm karşıtı yasaların kalıplaşmış doğası bunu gereksiz bir varsayım haline getirebilir; Roma İmparatorluğu döneminde Maniheist metinler için bkz. I. Gardner ve S. N. C. Lieu, *Manichaean Texts from the Roman Empire* (Cambridge, 2004): 35-45.

12 K. L. Noethlichs, "*Quid possit antiquitatis nostris legibus abrogare*: Politische Propaganda und praktische Politik bei Justinian I im Lichte der kaiserlichen Gesetzgebung und der antiken Historiographie," *ZAC* 4 (2000): 116-132 = M. Meier, ed., *Justinian: neue Wege der Forschung* (Darmstadt, 2011): 39-57.

13 Simeon'un ricası için bkz. Joh. Eph. *V. SS. Or.*, 157; Hüsrev için bkz. *Anecd.* 2.32-36; Ostrogot sarayı ile bağlantıları hakkında bkz. s. 139 ve 164; Sudan'daki Nobadae için bkz. Joh. Eph., *HE* 4.6 ve s. 190.

14 Hunlarla müzakereler için bkz. Ps.-Zach. *Chron.* 9.2.5; Procop. *Bell.* 1.13.2-8; Malal. 18.14; *Chron. Pasch.* 618; Stein, *Histoire du Bas-Empire 2,* 283; Palmira için bkz. Malal. 18.2; El

Mundir için bkz. Stein, *Histoire du Bas-Empire 2*, 284; amaç için bkz. Greatrex, *Rome ve Persia at War*, 151 n. 6.

15 Procop. *Aed.* 3.2.10-13; Malal. 18.5 Martiropolis için; doğu sınırının yeniden örgütlenmesi hakkında bkz. *CJ* 1.29.5; Comito'nun aynı yıl gerçekleşen evliliği için bkz. Theoph. A.M. 6020.

16 Aziz Mikael Kilisesi için bkz. Malal. 17.19, ve muhtemelen Procop. *Aed.* 2.10.25 (şüphcli bir şekilde Jüstinyen'e atfeder); ile W. Mayer ve P. Allen, *The Churches of Syrian Antioch* (AD 300-638) (Leuven, 2012): 99, 109, 160; ve G. Downey, *A History of Antioch in Syria from Seleucus to the Arab Conquest* (Princeton, 1974): 545 n. 21; Theotokos Kilisesi için bkz. Malal. 17.19; Procop. *Aed.* 2.10.24; ile Mayer ve Allen, *The Churches*, 107-109. Bkz. L. James, *Empresses and Power*, 148-159 (özel. "kamusal egemenlik kültürü" için s. 157).

17 Malal. 17.19.

18 Ps.-Dion. *Chron.* 29-32.

19 Malal. 18.19 (Soloi Pompeiopolis); Malal. 18.27; Theoph. A.M. 6021 (Antioch). Doğal afetlerin ideolojik anlamıyla ilgili önemli tartışma için bkz. M. Meier, *Das andere Zeitalter Justinians: Kontingenzefahrung und Kontingenzbewältung im 6. Jahrhundert n. Chr.* (Göttingen, 2004): 345-356.

20 Malal. 18.18; ayrıca bkz. *CTh* 9.7.6; Zon. 14.7; Procop. *Anecd.* 16.18-22 Theoph. A.M. 6021; Cedr., 645, 17-21; M. Meier *Das andere Zeitalter Justinians*, 201-202, 595; J. J. O'Donnell, *The Ruin of the Roman Empire* (New York, 2008): 211-212. Bu bağlamda paganizm için bkz. H. Leppin, *Justinian: das christliche Experiment* (Stuttgart, 2011): 105; cezaların doğası için bkz. E. Watts, "Justinian, Malalas, and the End of Athenian Philosophical Teaching in ad 529," *JRS* 94 (2004): 174 n. 6. 559 tarihli yasa Just. *Nov.* 141; bir ölçüde farklı bir bakış açısı için, bkz. Honoré, *Tribonian*, 14-15.

21 *CJ* 1.11.10, ile Corcoran, "Anastasius, Justinian and the Pagans," 198-203; Malal. 18.47, ile Watts, "Justinian," 168-182; geri dönüş için bkz. Agath. 2.30.3-4, ile Watts, "Justinian," 180; Jones, *Between Pagan and Christian*, 28-29; 30-31; 128-129; geçersiz kehanetler için bkz. D. S. Potter, "Lot Oracles from Asia Minor," *JRA* 24 (2011): 764-772.

22 Malal. 18.23; Theodora'nın değişken davranışları için bkz. Procop. *Anecd.* 17.7-14; Lidyalı İoannes için bkz. Joh. Lyd. *de mag.* 3.68.

23 Malal. 18.24; *CJ* 7.15.3 (1 Kasım 531'de yayımlandı).

24 Malal. 18.25; Theoph. A.M. 6025; tarihteki çelişki için bkz. Mango ve Scott, *Theophanes*, 286 nn. 2 ve 3; ve Diehl, *Theodora*, 57, Pitian kaynağının sağlığa yararlı olma özelliği konusunda. Menas için bkz. *PLRE* 2, 755 (Menas 2); ve bürokratik yozlaşma hakkında, özel. *CJ* 1.53.1 (memurların hizmet verdikleri yerlerde mülk satın alma veya bağış kabul etme ehliyetlerini kısıtlamak); *CJ* 7.54.2, 10.8.3 (*devlet hazinesi* %6'ya kadar borç hesabına yazabilecek olsa da, bir ödeme emri verildikten sonra borçluların ödemesi gereken faizi ayda %1'e düşürmek); *CJ* 9.4.6 (ile *CJ* 1.3.43, 1.4.22-23, 9.5.2, 9.47.26) sadece imparatorluk memurlarının hapis kararı verebileceğini ifade eder; *CJ* 12.33.6 (köleler efendilerinin bilgisi dışında imparatorluk hizmetine alınamazdı); *CJ* 12.34.1 (imparatorluk hizmetindekilerin devletle ticaret yapmasını yasaklamak).

25 Procop. *Anecd.* 6.1 (Theodora'nın rekabet korkusu); *Anecd.* 6.3-5 (cinayet); *Bell.* 5.4.25, Amalasunta'nın Theodora'nın ajanı daha varmadan öldürüldüğünü ifade eder; Cassiodorus *Var.*, 10.20, 21; pasajın alıntılandığı yer 10.20.4, çev. Barnish. Ayrıca bkz. s. 163-164.

26 Kapadokyalı İoannes'in kariyeri için bkz. *PLRE* 3 Joannes 11 (s. 627-635); Lidyalı İoannes için bkz. Joh. Lyd. *de mag.* 3.69; ile Maas, İoannes Lydus, 95.

27 *CJ* 6.40.2 kadınların amacı hakkında; 5.27.11 evlenmeden önce doğan çocukların meşruluğu hakkında, 18 Mart 531'de yürürlüğe girdi.

28 Cyril Scyth. *V. Sab.* s. 172-174. Samiri ayaklanması için bkz. yukarıda n. 11.

8. BÖLÜM DEVRİM
(Sayfa 151-164)

1 Bkz. M. Meier, "Zur Funktion der Theodora-Rede im Geschichtswerk Prokops (BP 1, 24, 33-37)," *RhM* 147 (2004): 91; A. Cameron, *Procopius and the History of the Sixth Century* (Londra, 1985): 69; J. A. Evans, *The Empress Theodora: Partner of Justinian* (Austin, 2002): 45.

2 Malal. 18.52 (metin için, Theoph. temelinde *kometes* okumak. A.M. 6023, bkz. J. Thurn, *Joannis Malalae Chronographia* [Berlin, 2000] ad loc.); Efesli İoannes, *Chron.* s.a. 541.

3 Kavad'ın talebi Pers kralının içinde bulunduğu nakit sıkıntısı bağlamında değerlendirilmelidir; bkz. özel. P. Pourshariati, *Decline and Fall of the Sasanian Empire: The Sasanian-Parthian Confederacy and the Arab Conquest of Iran* (Londra, 2008): 78-81; A. Cameron, ed., *The Byzantine and Early Islamic Near East 3: States, Resources and Armies* (Princeton, 1995) içinde Z. Rubin, "The Reforms of Khusro Anushirwan," in 227-297.

4 İoannes için bkz. özel, Joh. Lyd. *de mag.* 3.50 (onun neden olduğu "iblis güdümlü" sorunları 540'lara tarihlemek); 3.62 (Theodora'nın 541'de ürettiği suçlamaları yansıtmak); 3.62; 3.64 ikinci dönem oburluğu üzerine; 3.65 Just. *Nov.* 82 (August 8, 539); 3.69'e atfen, Theodora, Jüstinyen'i İoannes'i dizginlemesi gerektiği konusunda uyarır, bunu yapmaması Nika Ayaklanması'na yol açar. (3.70); daha fazlası için bkz. Maas, *John Lydus*, 79-81, 87-88, 93-96; ve G. Greatrex, "The Nika Revolt: A Reappraisal," *JHS* 117 (1997): 60 n. 5.

5 Sözde Zakarias için bkz. G. Greatrex, ed., ile R. R. Phenix ve C. B. Horn (çev.), *The Chronicles of Pseudo-Zachariah Rhetor: Church and War in Late Antiquity* (Liverpool, 2011): 343-344 (Ps.-Zach. *Chron.* 9.14).

6 Metin içinde bahsedilen yasal kayıtlar için, bkz. miras konusunda *CJ* 2.3.30, 2.40.5, 6.37.25, 5.27.12, 6.58.13, 7.15.3 (ancak bu, köle cariyelerin haklarıyla ilgili olduğu için, serbest değilse de, başka bir önlemin parçası olabilirdi.); hakemlik için *CJ* 3.1.17, 3.1.18; finansal işlemler için *CJ* 4.18.3, 4.27.3, 4.31.14, 4.39.9, 3.37.27, 8.37.14; kadınların evlilik içindeki hakları için *CJ* 6.40.3, 5.11.7, 5.14.11; evlat edinme için 8.37.14, 8.48; Latin haklarının sona ermesi için *CJ* 7.6.1.

7 Procop. *Bell.* 1.24.1-6; *Dial.* 5.103-107; Procop. *Aed.* 1.1.20; *Anecd.* 12.12.18.32; 9.12; Jüstinyen'in önemli hatalar yaptığına ilişkin görüş Greatrex, "The Nika Revolt," 80 ile uyumludur; ayrıca bkz. P. N. Bell, *Social Conflict in the Age of Justinian: Its Nature, Management and Mediation* (Oxford, 2013): 158; çok farklı bir bakış açısı için bkz. M. Meier, "Die Inszenierung einer Katastrophe: Justinian und der Nika-Aufstand," *ZPE* 142 (2003): 273-300, Jüstinyen'in uyguladığı politikalara karşı direnişi ortadan kaldırmak için ayaklanmanın büyümesine izin verdiğini iddia eder.

8 İnsanların şehre gelişi için bkz. Greatrex, "The Nika Revolt," 61, Lidyalı İoannes'teki diğer malzeme gibi bunun da 530'ların sonlarına tarihlenmesi mümkün olsa da; *quaestor* atanması 539'dadır, bkz. N. 80. Takımların birleştirici işlevi için bkz. Bell, *Social Conflict*, 156. *Akta dia Kalapodion*'un tarihi için bkz. Meier, "Inszenierung," 286.

9 Tarih için bkz. bir önceki notta Meier; ayın 10'unda gerçekleşen olay için bkz. E. Stein, *Histoire du Bas-Empire 2*, 450 n. 1; J. B. Bury, "The Nika Revolt," *JHS* 17 (1897): 106. G. Greatrex, "The Nika Revolt: A Reappraisal," *JHS* 117 (1997): 68 n. 41, *Akta dia Kalopodion* hakkındaki görüşlerle ilgili iyi bir incelemedir, Bury ayaklanmayı bu olayın tetiklediğini iddia eder. Metin geleneği ve buradaki sorunlar için bkz. Mango ve Scott, *The Chronicle of Theophanes Confessor* (Oxford, 1997): 281-282 n. 8; Mary Whitby ve Michael Whitby, *Chronicon Paschale AD* 284-628 (Liverpool, 1989): 113-114'teki akıl yürütmeye yakınım; ve Meier, "Inszenierung," 278-286; alternatif görüş için, bkz. Alan Cameron, *Circus Factions* (Oxford, 1976): 322-329. Jüstinyen'in verdiği yanıtın uygunsuzluğu için bkz. Cameron, *Circus Factions*, 169.

10 Burada alıntılan satırlar 1-5, 23-24, 51-52; kendinden menkul ortodoksluk temsilcileri olarak takımlar hakkında bkz. D. S. Potter, "Anatomies of Violence: Entertainment ve Violence in the Eastern Roman Empire from Theodosius I to Heraclius," *Studia Patristica* 60 (2011): 61-72.
11 Malal. 18.71; Theoph. A.M. 6024.
12 Malal. 18.71; Procop. *Bell.* 1.24.8-9; ile Bury, "The Nika Revolt," 106, 116.
13 Malal. 18.71; Procop. *Bell.* 1.24.11-18.
14 Bkz. Procop. *Bell.* 1. 24.19-20; yine de ayrıca bkz. Meier, "Inszenierung," 295; *Bell.* 1.24.39-40, muhafızla ilişkiler hakkında; ve *Chron. Pasch.* s. 624-625, *candidatus* Efrem'in rolü hakkında (*candidatus* pozisyonu için, bkz. A. H. M. Jones, *The Later Roman Empire*) ve *Chron. Pasch.* s. 626.12-14 ile Whitby ve Whitby, *Chronicon Paschale*, 125 n. 363 *scholarii* ve *excubitores* hakkında. Bu bağlamda İustinos'un tahta çıkması için bkz. Procop. *Bell.* 1.11.1; ile H. Börm, "Procopius, His Predecessors and the Genesis of the Anecdota," 6-7.
15 *Chron. Pasch.* s. 623, tr. Whitby ve Whitby.
16 Malal. 18.71; Theoph. A.M. 6024 kalabalığın dili hakkında; alametlerin teslimi için bkz. Procop. *Bell.* 1.24.22-31. Farklı bir görüş için bkz. Greatrex, "The Nika Revolt," 76; ve Meier, "Inszenierung," 295-296. Metinde ileri sürdüğüm gerekçeler nedeniyle Hypatios'un tahtı ele geçirmeye çalıştığını düşünüyorum.
17 Procop. *Bell.* 1.24.33-37.
18 Prokopios'un başlıca kaynağı olan Belisarios için bkz. Meier, "Zur Funktion der Theodora-Rede," 89, 97; I. Dionysios'un Isocrates üzerindeki etkisi 6.45 ve olası yankıları için bkz. Meier'in s. 99-101'deki yorumları; ve Theodora'nın konuşmasının Origen'inkini kapsadığı üzerine (aksi bilinmiyor, bkz. *PLRE* 3, 957 [Origenes]), yorumları için bkz. s. 103-104. Bu yerinde gözlemler, bence, Theodora'nın rolüne ilişkin betimlemelerin, onun kişiliğine yönelik çağdaş bir anlayışı yansıttığı şeklindeki temel görüşü geçersiz kılmıyor; ayrıca bkz. C. D. Pazdernik, "'Our Most Pious Consort Given Us by God': Dissident Reactions to the Partnership of Justinian and Theodora ad 525-548," *CA* 134 (1994): 271-272; Theodora'nın müdahalesini bu aşamaya yerleştiren anlatının aslen doğru olduğu hakkında bkz. Greatrex, "The Nika Revolt," 78.
19 *Chron. Pasch.* s. 624.19-625.8; bu olay, Meier'in Hypatios'un Justinyen'in ajanı olarak hareket ettiği ve bunun ancak Justinyen'in kaçtığı haberini duyduktan sonra düşmanlarının kendilerini açık ettikleri yönündeki görüşünün merkezinde yer alır; bkz. Meier, "Inszenierung," 296.
20 Ölü sayıları: Marcell.com. s.a. 532: *innumeris passim in circo populis trucidatis*; Malal. Fr. 46, 30.000; Procop. *Bell.* 1.24.54, 30.000'den fazla; Malal. 18.71; *Chron. Pasch.* s. 627; Theoph. A.M. 6024, 35.000; Joh. Lyd. *de mag.* 3.70, 50.000; ve Ps.-Zach. *Chron.* 9.14.b, 80.000. Malal. Fr. 46 ve özetteki farklılığın *Chronicon Paschale*'in yazarını ve Theofanes'i etkileyen bir aktarım hatasının sonucu olması muhtemeldir. Theodora'nın Hypatios ve Pompeius'un öldürülmesinde rolü olduğu iddiaları için bkz. Ps.-Zach. *Chron.* 9.14.b; diğer cezalar için bkz. Theoph. A.M. 6024; Procop. *Bell.* 1.24.57-58.

9. BÖLÜM SAVAŞ VE DİN
(Sayfa 165-188)

1 Procop. *Bell.* 4.9.1-14; Malal. 8.81; Ps.-Zach. *Chron.* 9.17 ile M. McCormick, *Eternal Victory: Triumphal Rulership in Late Antiquity, Byzantium and the Early Medieval West* (Cambridge, 1986): 124-129; ilahî temsiliyet hakkında ayrıca bkz. *CJ* 1.17.2; Justinyen'in imparatorluk sembolleri hakkında Joh. Lyd. *de mag.* 2.2 ve geçit töreninin politikası hakkında H. Börm, "Justinians Triumph und Belisars Erniedrigung. Überlegungen zum Verhältnis zwischen Kaiser und Militär im späten Römischen Reich," *Chiron* 43 (2013): 66-75; ideolojik yönleri hakkında

M. Meier, "Das Ende des Konsulats im Jahr 541/42 und seine Gründe: kritische Anmerkungen zur Vorstellung eines 'Zeitalters Justinians'," *ZPE* 138 (2002): 287-288.

2 *CJ* 1.27.1 (Jüstinyen'in teşekkürü); *CJ* 1.27. 6-7, imparatorluk süslemeleri; Procop. *Bell.* 4.9.5-7, Kudüs'ten gelen hazineler hakkında; Alarik'in yağmalamasından sonra Vizigotların elinde olduğu söylenen Süleyman'ın diğer hazineleri için bkz. Procop. *Bell.* 5.12.41-42.

3 Basiliscus için bkz. A. Merrills ve R. Miles, *The Vandals* (Oxford, 2010): 468-469; ve s. 22; Belisarios harekâtı için bkz. Merrills ve Miles, *The Vandals*, 228-233.

4 Senatörlerin eski görevlerine iadesi için bkz. Alan Cameron, "The House of Anastasius," *GRBS* 19 (1978): 264 ve evlilik hakkında s. 272; Pers barışı için bkz. Procop. *Bell.* 1.22.19; Malal. 459; 110 *centenaria* yani 800.000 solidi yıllık bütçenin aşağı yukarı %25'idir: bkz. M. Hendy, *Studies in the Byzantine Monetary Economy c. 300-1450* (Cambridge, 1985): 170; stratejik meseleler için bkz. E. Luttwak, *The Grand Strategy of the Byzantine Empire* (Cambridge, 2009): 53-55, 81.

5 Procop. *Bell.* 3.9. 25-26, Belisarios'un Afrika komutanlığına getirildiği kendisine söylenmeden Doğu'daki komutanlık görevinden azledildiğini söylüyor ancak bkz. Ps.-Zach. *Chron.* 9.17; ile G. Greatrex, *Rome and Persia at War* (1998): 194-195; Procop. *Bell.* 3.10.21, askerî birlikler yola çıkmadan hemen önce komutanlık görevi verildiğini söyler. İşgale Nika Ayaklanması'nın (ve malî meselelerin) neden olduğu görüşü için ayrıca bkz. B. Rubin, *Das Zeitalter Iustinians 1* (Berlin, 1960): 320; ve idem *Das Zeitalter Iustinians 2*, ed. C. Capizzi (Berlin, 1995): 16; H. Leppin, *Justinian: das christliche Experiment* (Stuttgart, 2011): 152; P. N. Bell, *Social Conflict in the Age of Justinian: Its Nature, Management, and Mediation* (Oxford, 2013): 308.

6 Afrika'nın kurtarılması için bkz. *CJ* 1.27.6-7; Marcellinus için bkz. Marcell.com. s.a. 476; ve idem, s.a. 454 (Aëtius'un ölümü hakkında); dünya tarihinde çok önemli bir dönem olan 476 yılına dair tarihyazımı yaratımı için bkz. B. Croke, "A.D. 476: The Manufacture of a Turning Point," *Chiron* 13 (1983): 81-119=B. Croke, *Christian Chronicles and Byzantine History, 5th-6th Centuries* (Aldershot, 1992) no. V; Eustathius için ayrıca bkz. Evagr. *EH* 2.16. Marcellinus ve Jüstinyen için bkz. J. J. O'Donnell, *The Ruin of Rome* (New York, 2008): 212-216; B. Croke, *Count Marcellinus and His Chronicle* (Oxford, 2001): 28-31, Cassiodorus'un etkileri üzerine *Institutiones* 1.17; M. S. Bjornlie, *Politics and Tradition between Rome, Ravenna and Constantinople: A Study of Cassiodorus and the* Variae, *527-554* (Cambridge, 2013): 90-94. Jordanes için bkz. Get. 292, 295; K. L. Noethlichs, "Quid possit antiquitatis nostris legibus abrogare: politische Propagvea und praktische Politik bei Justinian I im Lichte der kaiserlichen Gesetzgebung und der antiken Historiographie," *ZAC* 4 (2000): 117-120=M. Meier ed. *Justinian: neue Wege der Forschung* (Darmstadt, 2011): 40-43. Ayrıca bkz. A. Glotz, H. Leppin, ve H. Schlange-Schoningen, ed., *Jensits der Grenzen: Beiträge zur spätantiken und frühmittelalterlichen Geschichtsschreibung* (Berlin, 2009) içinde A. Glotz, "Die 'Ende' des Weströmischen Reiches in der frühbyzantinischen syrischen Historiographie," 169-198.

7 R. Syme, "The *Titulus Tibertinus*," *Akten des VI Internationalen Kongress für Griechische und Lateinische Epigraphik* (Münih, 1972): 585-601 (yeniden basım, R. Syme, *Roman Papers*, ed. A. Birley [Oxford, 1984]: 869-884) içerdiği konular bakımından şaheserdir; Dionysios için ayrıca bkz. M. Meier, *Das andere Zeitalter Justinians: Kontingenzerfahrung und Kontingenzbewältigung im 6. Jahrhundert n. Chr.* (Göttingen, 2004): 463-466; hesaplama meselesi için bkz. G. Declercq, "Dionysius Exiguus and the Introduction of the Christian Era," *Sacris Erudiri* 41 (2002): 165-246. Dionysius, Dirilişi 25 Aralık'a değil 25 Mart'a tarihlendirdi.

8 Procop. *Bell.* 3.10.1-22.

9 Koşullar için bkz. Procop. *Bell.* 3.10.22-24; 11.22 (Tripolitania'da Gelimir'e karşı isyan); 3.10.25-11.1.22-24; Ps.-Zach. *Chron.* 9.17 (Sardinia'da ayaklanma); Procop. *Bell.* 3.14.5, 5.3.22-24 (Gotlarla ilişkiler); E. Stein, *Histoire du Bas-Empire 2* (Brüksel, 1949): 313-314; H. Leppin, *Justinian: das Christliche Experiment* (Stuttgart, 2011): 152. Askerî birliklerin bü-

yüklüğü için bkz. Averil Cameron, ed., *The Byzantine and Early Islamic Near East 3: States, Resources, Armies* (Princeton, 1995) içinde M. Whitby, "Recruitment in Roman Armies from Justinian to Heraclius (ca. 565–615)" 101.

10 Procop. *Bell.* 4.8.1-8.

11 Petrus'un elçiliği için bkz. Procop. *Bell.* 3.3.30, 4.17-22; Cass. *Var.* 10.19-20, 22-24; Procop. *Anecd.* 16.2-4; ile *PLRE* 3: 994-998 (Petrus 6); ve s. 139 ve sonraki not.

12 Vandal karşıtı lobi için, bkz. Procop. *Bell.* 4.5.8; Ps.-Zach. *Chron.* 9.; ile Stein, *Histoire du Bas-Empire*, 312; ve M. Maas, *The Cambridge Companion to the Age of Justinian* (Cambridge, 2005) içinde B. Croke, "Justinian's Constantinople," 75; Merrills ve Miles, *The Vandals*, 230. Vandalların birleşik bir yönetici grup oluşturmanın bir yolu olarak Ariusçuluğu kullanması bkz. Y. Modéran, "Une guerre de religion: les deux églises d'Afrique à l'époque vveale," An. *Tard.* 11: 27; Y. Modéran, "L'établissement territorial des Vveales en Afrique," An. *Tard.* 10 (2002): 87-122; Gotların statüsü için özellikle bkz. P. Brown, *Through the Eye of a Needle: Wealth, the Fall of Rome, and the Making of Christianity in the West, AD 350-550* (Princeton, 2012): 454-477; Dominicus için bkz. Ps.-Zach. *Chron.* 9.18a; ile G. Greatrex et al., *The Chronicle of Pseudo-Zachariah Rhetor: Church and War in Late Antiquity* (Liverpool, 2011): 365 n. 278, kimliği hakkında; ve J. Moorhead, *Theoderic in Italy* (Oxford, 1992): 171-172, bağlam hakkında. İtalya'daki siyasi durum için bkz. Cass. *Var.* 10.20-21 (Theodahad ve Gudeliva'nın genellikle Theodora'nın Amalasunta'nın ölümüyle ilgisi olduğundan bahsetmiş olarak kabul edilir, ancak Got krallarının bu noktada aslında resmî bir *savaş nedeni* olan şeyi bu şekilde tartışmaları pek olası değildir, bkz. Procop. *Bell.* 5.4.30 ve Wolfram'ın konuyla ilgili görüşleri, *History of the Goths*, 339); Cass. *Var.* 10.22 (Theodahad büyük olasılıkla Papa Agapetus'un Justinyen'e yapacağı ziyaretten söz ediyor.) Petrus'un yolculuğunun kronolojisi için bkz. Stein, *Histoire du Bas-Empire 2*, 339 n. 1. Konstantinopolis'i Aralık 534'te terk etti, İtalya'ya Mart 535'te vardı. Bkz., genel olarak, Stein, *Histoire du Bas-Empire 2*: 338-339; Amalasunta Nisan 535'te öldürülmüş olabilir; savaş Haziran'da çıktı. Ayrıca bkz. J. A. S. *Evans, The Empress Theodora: Partner of Justinian* (Austin, 2002): 63-66.

13 Bu paragrafın sonundaki formülasyon Stein, *Histoire du Bas-Empire 2*: 336'dan ödünç alınmıştır; ayrıca bkz. J. Moorhead, *Justinian* (New York, 1994): 72-74, Vandal ve Ostrogot devletleri arasındaki farkların kısa bir özeti için. Ayrıca bkz. J. J. O'Donnell, *Cassiodorus* (Berkeley, 1979): 33-102; ve idem, *The Ruin of the Roman Empire* (New York, 2008): 107-147; Bjornlie, *Politics and Tradition*, 7-33; ve S. D. W. Lafferty, *Law and Society in the Age of Theoderic: A Study of the Edictum Theoderici* (Cambridge, 2013): 22-100'deki Theoderici bildirisi hakkındaki önemli bir tartışma. Vandallar tarafından yapılan zulüm için bkz. *CJ* 1.27.2-5; Procop. *Bell.* 3.8.3-4 (muhtemelen öncekilerden etkilenmişti); ve Victor Vitensis, *Historia Persecutionis* (kuşkusuz daha öncedir); Merrills ve Miles, *The Vandals*, 141-176, 204-227, genel resmi biraz düzeltir; ancak Modéran, "Une guerre de religion," 37-42, Vandalların büyük dinî merkezlerin kontrolünü ele geçirdiğini gösterir. Ravenna'daki kiliseler için bkz. D. Deliyannis, *Ravenna in Late Antiquity* (Cambridge, 2010): 139-144; sirkler için bkz. J. H. Humphrey, *Roman Circuses: Arenas for Chariot Racing* (Berkeley, 1986): 632-633.

14 Brown, *Through the Eye of A Needle*, 476.

15 Got Savaşı için bkz. H. Wolfram, *History of the Goths*, çev. T. J. Dunlap (Berkeley, 1988): 339-362; savaşın etkileri için özel. bkz. C. Wickham, *Framing the Early Middle Ages: Europe and the Mediterranean 400-800* (Oxford, 2005): 644-656.

16 Hormisdas Sarayı'nın gelişimi için bkz. Proc. *Aed.* 1.10.4, ve B. Croke, "Justinian, Theodora and the Church of Saints Sergius and Bacchus," *DOP 60* (2006): 40-44'teki tartışma; karşısında J. Bardill, "The Church of Saints Sergius and Bacchus in Constantinople and the Monophysite Refugees," *DOP 54* (2000): 9-10; Metinde belirtildiği gibi Bardill'in topluluğun 536'dan önce şekillenmeye başladığı çünkü Antimos'un orayı o yıl bir saklanma yeri olarak kullandığı konusunda haklı olduğu kanısındayım: bkz. s. 176 n. 29; ayrıca bkz. S. Brock, "The Conversations

with the Syrian Orthodox under Justinian (532)," *Orientalia Christiana Periodica* 47 (1981): 92 n. 17 (yeniden basım: S. Brock, *Studies in Syriac Christianity: History, Literature and Theology* [Brookfield, VT, 1992]). Oradaki cemaat için bkz. Joh. Eph. *V. SS. Or.*, 475 (sakinlerin sayısı), 476 (odaların düzeni), 479-480 (Theodora ve Justinyen'in ziyaretleri).

17 Göreve iade edilme ve bunun Pers Savaşı ile olası bağlantısı bkz. W. H. C. Frend, *The Rise of the Monophysite Movement* (Cambridge, 1972): 261-262, 264; Croke, "Justinian, Theodora and the Church of Saints Sergius and Bacchus," 34-35; Theodora ve Callinicum yakınındaki Kadir manastırı için bkz. Michael Syrus, *Chron.* 18.5. Pasaj Ps.-Zach. *Chron.* 9.15b'den alıntıdır, Greatrex et al., *The Chronicle of Pseudo-Zachariah Rhetor*, 347.

18 Bu pasaj Harvard syr. 12.36, çev. Brock, "The Conversations," 108'den alıntıdır. Tella'lı İoannes ve sınır ötesi topluluk için bkz. N. J. Verade, "The Syriac Life of John of Tella and the Frontier Politeia," *Hugoye: Journal of Syriac Studies* 12 (2009): 199-234. Ps.-Zach. *Chron.* 9.16 Severus'un mektubunu ihtiva eder.

19 *CJ* 1.1.6, tr. Coleman-Norton, *Roman State and Christian Church*, n. 636.

20 D. Tanta, çev. Coleman-Norton; ile F. Millar, "Rome, Constantinople and the Near Eastern Church under Justinian: Two Synods of C.E. 536," *JRS* 98 (2008): 66-67.

21 Canayakın Jüstinyen için bkz. Joh. Eph. *V. SS. Or.*, 478. Rahiplere yaraşır davranışlar düzenlemesi için bkz. *CJ* 1.3.46 (530) (halefiyet); 1.3.44 (530) (rahiplerin evlenmemesi); 1.3.41 (528), 1.3.47 (530) (piskoposların evlenmemesi); 1.4.34 (534) (kumar hakkında). Efesli İoannes'teki zulmeden Jüstinyen ile tartışmacı Jüstinyen arasındaki ikilik üzerine, bkz. C. Pazdernik, "'Our Most Pious Consort Given Us by God': Dissident Reactions to the Partnership of Justinian and Theodora," *CA* 13 (1994): 260-261; Harvey, *Asceticism and Society in Crisis*, 90.

22 A. van Roey ve P. Allen, *Monophysite Texts of the Sixth Century: Orientalia Lovaniensia Analecta 56* (Leuven, 1994): 16-20, teoloji hakkında; bu metinde alıntılanan satırlar 96-97, 111-113, ve 211-215. Ayrıca bkz. van Roey ve Allen, *Monophysite Texts*, 66-71, Laodicealı Konstantin hakkında.

23 Proc. *Anecd.* 10.15.3; ayrıca bkz. Evagr. *HE* 4.10; ile Pazdernik, "'Our Most Pious Consort,'" 264-266, Evagrius'un yorumuna dikkat çeker, Prokopios'tan farklı olarak, kilise ilişkileri ile sınırlıdır; ayrıca bkz. P. Allen, *Evagrius Scholasticus the Church Historian* (Louvain, 1981): 182-183; C. Kunst ve U. Riemer, eds., Grenzen der Macht: zur Rolle des römischen Kaiserfrauen (Stuttgart, 2000) içinde H. Leppin, "Kaiserliche Kohabitation: Von der Normalität Theodoras," 75-85; ve s. 199.

24 Joh. Eph. *V. SS. Or.*, 428-439; ile Pazdernik, "'Our Most Pious Consort Given Us by God": 277-278; S. A. Harvey, *Asceticism and Crisis in Society: John of Ephesus and the Lives of the Eastern Saints* (Berkeley, 1990): 84-88; idem, "Theodora the 'Believing' Queen: A Study in Syriac Historiographical Tradition," *Hugoye: Journal of Syriac Studies* 4 (2001) [2010]: 228-229, özellikle Mare'nin Theodora'ya karşı kabalığının kabul edilebilir olduğu hakkında. Bkz., genel olarak, L. James, *Empresses and Power in Early Byzantium* (Leicester, 2001): 86-87, bir imparatoriçenin sistemden ziyade bireylerle ilgilenme eğilimi hakkında.

25 Joh. Eph. *V. SS. Or.*, 19 (kariyerinin 515'teki Hun istilasından önce başlaması); kutsal adam Habib'in öğrencisiydi (bkz. s. 17-18); Jüstinyen ile tanışma için bkz. s. 21-24; Theodora'nın müdahalesi için bkz. s. 24-25; ile Harvey, *Asceticism and Crisis*, 84-85, 88-89; bu hikâye ile Prokopios'taki hikâye arasındaki bağlantı için bkz. s. 29. Zoora'nın Konstantinopolis'e varış tarihi kesin olarak belirlenemez, ancak İoannes (s. 26), Agapetus'un gelişinden bir süre önce şehirde bulunduğunu söyler. Kitabı Mukaddes hakkındaki bilgisizliği için bkz. *ACO* 3, 148 *Collectio Sabbaitica* 5 n. 69 (*epistula episcoporum Orientalium et Palestinorum ad Agapetum*). Zoora'nın Konstantinopolis'e geldiğinde öngörülen sahne için, karş. F. Nau, "Textes Monophysites 6: Le Colloque Monophysite de 531," *Patrologia Orientalis* 13 (1919): 193. Ayrıca bkz. also Harvey, "Theodora the 'Believing' Queen: A Study in Syriac Historiographical Tradition," 227-228.

26 Zoora'nın vaftizleri için bkz. *ACO* 3, 131 *Collectio Sabbaitica* 5 n. 59 (*libellus monachorum ad Iustinianum*); *ACO* 3, 138 *Collectio Sabbaitica* 5 n. 68 (*libellus monachorum ad Agapetum*); ile Menze, *Justinian and the Making of the Syrian Orthodox Church*, 189; bu bir sorun olduğu için, bkz. Nau, "Textes Monophysites," 193-194; Elias, *Life of John of Tella*, 59; 139 *Collectio Sabbaitica* 5, n. 68; Zoora'nın Severus ile eşit olması hakkında bkz. *ACO* 3, 138.

27 Mektup Brooks, Letters n. 63 (bkz. s. 124) içindedir; mektupların yazıldığı koşullar için bkz. s. 176. Takım tanımları için bkz., örneğin, "Kiliseyi ve Severus'u terk edenler" için *ACO* 4: 169; "Theodora'nın takımı hakkında" Victor Tonn. s.a. 529, 537, 543.

28 Harvard syr. 12.40.

29 Antimos'un seçilmeden önce de Hormisdas Sarayı'nda kalması Theodora ile eskiye dayalı bir ilişkisi olduğunu düşündürür; bkz. *ACO* 3, 175 *Collectio Sabbaitica* 5, n. 113 (*Gesta Synodi de Anthimo*). Metindeki görüş Frend'in, *Rise*, 68-271'de ileri sürdüğü görüşle aynı izleri taşır; ayrıca bkz. T. Pratsch, *Theodora von Byzanz: Kurtisane und Kaiserin* (Stuttgart, 2011): 68-69; Cameron, "The House of Anastasius," 272; bkz. farklı görüş için Menze, *Justinian and the Making of the Syrian Orthodox Church*, 199-201. Efesli İoannes'in beş patrikle ilgili sıkıştırılmış açıklaması, Theodora'nın onun seçilmesinde bir rol oynadığını göstermez, ancak Theodora'nın onu Jüstinyen'in öfkesinden kurtarmasını sağlar. (Joh. Eph. *V. SS. Or.*, 385-386).

30 İskenderiye'deki durum için bkz. B. Evetts, *History of the Coptic Patriarchs of Alexandria: Patrologia Orientalis 1* (1907): 195-196; Victor Tonn. s.a. 538, 539; Liberat. *Brev.* 20; ancak bkz. Severus'un, seçilmesinden sonra Antimos'u dönüştürdüğünü söyleyen Anon. Sev. 75.

31 *ACO* 3, 138 *Collectio Sabbaitica* 5 n. 68 (*libellus monachorum ad Agapetum*); Joh. Eph. *V. SS. Or.*, 26; ayrıca bkz. *ACO* 3, 32-33 *Collectio Sabbaitica* 53 n. 12 (*libellus monachorum ad imperatorem*); *ACO* 3, 43 *Collectio Sabbaitica* 5 n. 14 (*libellus monachorum ad Menam*); *ACO* 3, 181 (*Gesta Synodi de Anthimo* 128). Dalmatios'un önemi için bkz. Hatlie, *Monks and Monasteries*, 93.

32 Liberat, *Brev.* 21 (thedit), Cass. *Var.* 11.13 tarafından doğrulanır; ayrıca bkz. Procop. *Bell.* 5.6; Stein, *Histoire du Bas-Empire* 2: 343, barış teklifi üzerine ve genel olarak, Leppin, *Justinian: das Christliche Experiment*, 163.

33 Joh. Eph. *V. SS. Or.*, 30–31; tarih için, bkz. *Lib. Pont.* 59.

34 Antimos'un yerinin bilinmesi hakkında bkz. *ACO* 3, 159-160, 175; *Collectio Sabbaitica* 5 n. 80, 82, 113 (*Gesta Synodi de Anthimo*); Severus'un yazılarının yasaklanması hakkında Just. *Nov.* 42; Joh. Eph. *V. SS. Or.*, 35 Zoora'nın Dercus'ta Theodosius'a katıldığını söyler; Hormisdas Sarayı'ndan yeniden yerleştiği yer olarak bahsetmiyor, ancak ikisinin birlikte taşındığını söylüyor. Theodosius için bkz. Joh. Eph. *V. SS. Or.*, 326-327 (Hephaestopolisli İoannes'in hayatı).

10. BÖLÜM KOMPLOLAR VE VEBA (Sayfa 189-206)

1 İthaf tarihi için bkz. Theoph. A.M. 6030; ilahî kılavuzluk hakkında Procop. *Aed.* 1.1.71; Paulus Silentiarios'un *Descriptio Sanctae Sophiae*'si için bkz. Mary Whitby, "The Occasion of Paul the Silentiary's Ekphrasis of S. Sophia," *CQ* 35 (1985): 218-219; R. Macrides ve P. Magdalino, "The Architecture of Ekphrasis: Construction and Context of Paul the Silentiary's Poem on Hagia Sophia," *BMGS* 12 (1988): 54-60, 68-69.

2 Metindeki 58-65'inci satırların çevirisi P. N. Bell, *Three Political Voices from the Age of Justinian* (Liverpool, 2009): 192'den alınmıştır; kilise içindeki Theodora'yı hatırlatan diğer unsurlar için ayrıca bkz. Macrides ve Magdalino, "The Architecture," 71.

3 *CJ* 1.4.33; 5.4.29 (oyuncuların evlenmesi); Just. *Nov.* 51 (kefaletin yasaklanması) (1 Eylül 537); Theodora'ya danışma konusu için bkz. Just. *Nov.* 8.1; bkz. Procop. *Anecd.* 17.24-26.

Bkz. J. A. S. Evans, *The Empress Theodora: Partner of Justinian* (Austin, 2002): 37-38; C. Diehl, *Theodora: Empress of Byzantium*, çev. S. R. Rosenbaum (New York, 1972): 139-142.

4 Just. *Nov.* 117.8 (belirli bir neden olmaksızın boşanmanın yasaklanması); Just. *Nov.* 117.9 (alenen başka kadınlarla yaşayan adamlar). Ayrıca Just. *Nov.* 117.6, düşük statülü kadınlar ve yüksek statülü erkekler arasındaki evliliklerin onaylanması; yeni kararnamenin muhatabı Theodotus'tur (bkz. n. 18), Theodotus aynı zamanda, çocuklarının Kalkedon karşıtı olmadığını öğrenen ebeveynlerin çocuklarını mirasçılıktan çıkarmasına imkân veren Just. *Nov.* 115'in de muhatabıydı.

5 Procop. *Aed.* 1.9.1-10; *Anecd.* 17.5-6; B. Baldwin, "Three-Obol Girls in Procopius," *Hermes* 120 (1992): 255-257.

6 Procop. *Aed.* 1.10.5 (Jüstinyen'in heykeli); 16-19 (Kalke Kapısı'ndaki boyamalar); Gotlarla şartların müzakeresi için bkz. Procop. *Bell.* 6.29.19-20; ile E. Stein, *Histoire du Bas-Empire* (Paris, 1949) 2: 367; J. Moorhead *Justinian* (New York, 1994): 85 n. 20. Belisarios'un geri çağrılması için bkz. Procop. *Bell.* 2.19.49'daki çelişkili hikâyeler ve *Anecd.* 3.4. İoannnes'in *aerikon*undan gelen ve yaklaşık 30 *kentenaria*/216.000 solidiye varan ek gelirler için bkz. M. Hendy, *Studies in the Byzantine Monetary Economy c. 300-1450* (Cambridge, 1985): 237-238, toplam bütçe dışında kabaca 550 *kentenaria* veya 4 milyon solidi: konu hakkında bkz. Hendy, *Studies*, 170-171. Yeni gelir kalemlerinin büyük bir kısmı (440 *kentenaria*= 3.200.000 solididen fazlası Afrika'nın yeniden fethedilmesinden kaynaklanıyordu; daha fazlası için bkz. E. Stein, *Histoire du Bas-Empire 2* (Brüksel, 1949): 463-480; ayrıca bkz. Averil Cameron, ed., *The Byzantine and Early Islamic Near East 3: States, Resources, Armies* (Princeton, 1995) içinde Michael Whitby, "Recruitment in Roman Armies from Justinian to Heraclius (ca. 565-615)," 103.

7 Doğu ordusu, teoride 105.000 askerden oluşuyordu (bkz. Agath. 5.13); bkz. aksi görüş için Whitby, "Recruitment in Roman Armies," 73-74, 101-103. Antakya savunması ve şehrin yağmalanması için bkz. G. Downey, *A History of Antioch in Syria from Seleucus to the Arab Conquest* (Princeton, 1961): 533-546. Ordunun bir sonraki yıl mevcudu için bkz. Procop. *Bell.* 2.16 (belirsiz, ama muhtemelen Procop. *Bell.* 2.24.16'ta belirtilen 30.000 askerden daha az, ile Whitby, "Recruitment in Roman Armies," 74). Antakya'nın yağmalanması, bkz. Procop. *Bell.* 2.8.1-13; Joh. Lyd. *de mag.* 3.54; *V. Sym. Styl. Iun.* 57 (G. Greatrex ve S. N. C. Lieu, *The Roman Eastern Frontiers and the Persian Wars Part II: 365-630* [London, 2002]: 104-105). Bouzes'in tavrı için bkz. Procop. *Bell.* 2.6.1-8, özl. 3-4; görünüşe göre toplam stratejik rezerv sadece 300 askerden ibaretti; bkz. Procop. *Bell.* 2.6.9. Araba yarışları için Procop. *Bell.* 2.11.31-35; Seleukia için bkz. Procop. *Bell.* 2.11.1; Edessa için bkz. Procop. *Bell.* 2.12.31-34; yeni Antakya için bkz. Procop. *Bell.* 2.14.1-4.

8 Procop. *Bell.* 2.16.1-19.49; Evag *HE* 4.25-26.

9 Just. *Nov.* 8.1.

10 Joh. Lyd. *de mag.* 3.76 (sadece indeks); Malal. Fr. 47 (*Excerpta de insidiis*, 172-173'te daha geniş bir versiyonu mevcuttur); Procop. *Bell.* 1.25; *Anecd.* 1.14, 2.15-16, 17.38-45; kronoloji için bkz. Just. *Nov.* 109 (7 Mayıs 542) ve Just. *Nov.* 111 (1 Haziran 542'den Theodotus'un *praetorio praefectus*luğuna kadar); Honoré, *Tribonian* (Ithaca, 1978), 61.

11 *PLRE* 3: 490 (Florus); *PLRE* 2: 881-882 (Phocas 5); *PLRE* 3: 977 (Paulus 11); *PLRE* 3: 1316 (Thomas 9).

12 Procop. *Bell.* 1.25. 4-10.

13 Procop. *Bell.* 1.25. 11-18; ile *Anecd.* 2.15-16, Antonina'nın yemini için; ayrıca bkz. J. A. S. Evans, *The Power Game in Byzantium: Antonina and the Empress Theodora* (Londra, 2011): 148; ayrıca bkz. Stein, *Histoire du Bas-Empire 2*: 481.

14 Procop. *Bell.* 1.25.23-30.

15 Procop. *Bell.* 1.25.31-44.

16 Burada çizilen Theodora portresi hakkında bir görüş için bkz. Averil Cameron, *Procopius and the Sixth Century* (Londra, 1985): 70. Silverius için bkz. Procop. *Anecd.* 1.14; Liberatus, *Brev.* 21; *Lib. Pont.* 60, Ravenna ile ilgili ayrıntıları dışarıda bırakır, ama doğrudan Liberatus'tan alıntı yapar, dolayısıyla bağımsız bir tanıklık olarak değerlendirilemez. Silverius'un 537'de görevden alınması için bkz. Procop. *Bell.* 5.25.13 ve Prokop. *Anekdota: Geheimgeschichte des Kaiserhofs von Byzan*, çev. O. Veh M. Meier ve H. Leppin'in önsöz ve notlarıyla (Düsseldorf/Zurich, 2005): 284. Liberatus'un anlatısına farklı bir yaklaşım için, bkz. B. Rubin, *Das Zeitalter Iustinians 2, ed. C. Capizzi* (Berlin, 1995): 109-110; J. Moorhead, *Justinian* (New York, 1994) 81-82.

17 Procop. *Anecd.* 17.38-45; Malal. Fr. 47 (*Excerpta de Insidiis*): 172-173 ile A. Kaldellis, *Prokopios: The Secret History with Related Texts* (Indianapolis, 2010): 80 n. 169.

18 Theodotus için bkz. Procop. *Anecd.* 22.1-2, 6; ile *PLRE* 3: 1301 (Theodotus 3); ayrıca Just. *Nov.* 112, Just. Nov. 96 (İoannes yayını); Petros Barsymes için bkz. *Anecd.* 22.3-38, *PLRE* 3: 999-1002 (Petrus 9).

19 Nobadae'nin elçiliği için bkz. Joh. Eph. *HE* 4.6; ile E. Stein, *Histoire du Bas-Empire* (Paris, 1949): 2; W. H. C. Frend, *The Rise of the Monophysite Movement* (Cambridge, 1972): 298-299; Afrodito için bkz. *P. Cairo Maspero* I 67024; ile *PLRE* 3: 734-735 (Julianus 13); ve P. Sarris, *Economy and Society in the Age of Justinian* (Cambridge, 2006): 108.

20 Veba için bkz. "Centers for Disease Control ve Prevention: Plague," http://www.cdc.gov/plague/symptoms/index.html; döneme ait önemli tanımlamalar için bkz. özel. Procop. *Bell.* 2.22; Ps.-Dion. *Chron.* s.a. 543/4, özel. s. 95; ile M. Maas, ed., *The Cambridge Companion to the Age of Justinian* (Cambridge, 2005) içinde P. Horden, "Mediterranean Plague in the Age of Justinian," 139-146; L. K. Little, ed., *Plague and the End of Antiquity: The Pyeemic of 541-750* (Cambridge, 2007) içinde R. Sallares, "Ecology, Evolution, and the Epidemiology of Plague," 231-289. Veba kronolojisi için bkz. Little, ed., *The Plague and the End of Antiquity* içinde M. G. Morony, "'For Whom Does the Writer Write?': The First Bubonic Plague Pyeemic According to Syriac Sources," 59-86; ve Whitby, "Recruitment in Roman Armies," 92-99'daki önemli tartışma. Büyü ve tıp için bkz. G. Vikan, "Art, Medicine and Magic in Early Byzantium," *DOP* 38 (1984): 65-86; günah ve tıp için bkz. V. Nutton, "From Galen to Alexander: Aspects of Medicine and Medical Practise in Late Antiquity," *DOP* 38 (1984): 7-9; münzeviler ve hekimler için bkz. özellikle J. Duffy, "Byzantine Medicine in the Sixth and Seventh Centuries: Aspects of Teaching ve Practice," *DOP* 38 (1984): 21-27; S. A. Harvey, "Physicians and Ascetics in John of Ephesus: An Expedient Alliance," *DOP* 38 (1984): 87-93.

21 7 praef. Fermanı, ile Honoré, *Tribonian*: 63 genel olarak, ve ölümü hakkında 62-64; Procop. *Bell.* 2.22.10-11 (hayaletler); 2.22.34 (belirgin bir neden olmadan iyileşme); 2.23.5-10 (Theodore); Ps.-Dion. *Chron.* s.a. 543/4 p. 83 (Mısır sınırındaki kasaba); p. 95 (Konstantinopolis'te ölüm rakamları); s. 97 (alışveriş sırasında yaşanan ölümler); s. 100-101 (Theodore); s. 102 (ölülerle dolu ev); s. 108-109 (keşiş kılığındaki şeytanlar). Belirtilerin tanımları Evagr. *HE* 4.29'dan alınmıştır; ile P. Allen, *Evagrius Scholasticus the Church Historian* (Louvain, 1981): 190-194, bu ve diğer veba anlatılarının edebi yönleri üzerine; Theodore için bkz. *PLRE* 3: 1248 (Theodorus 10).

22 Little, ed., *Plague and the End of Antiquity* içinde H. Kennedy, "The Justinianic Plague in Syria and the Archaeological Evidence," 87-95; Little, ed., *Plague and the End of Antiquity* içinde P. Sarris, "Bubonic Plague in Byzantium," 119-132; karşıt örnekler için bkz. V. Kravari, C. Morrison, ve J. Lefort, ed., *Hommes et richesses dans l'empire byzantin* (Paris, 1989-91) içinde J. Durliat, "La peste du Ve siècle: Pour un nouvel examen des sources byzantines," 107-119.

23 Procop. *Bell.* 2.23.20; *Anecd.* 4.1 (Justinyen'in hastalığı); Procop. *Bell.* 7.32.9; *Anecd.* 12.20; 13.28-30; 15.11-12 (kolayca erişilebilir olduğunu vurgulayarak); bkz. ayrıca *Anecd.* 13.1; Just. *Nov.* 8 praef.; *Anecd.* 1513-1515, Theodora'nın erişilemezliği.

24 Procop. *Anecd.* 4.2-12; Petrus için bkz. *PLRE* 2: 870-871 (Petrus 27); İoannes için bkz. *PLRE* 3: 665-667 (Joannes 64).

11. BÖLÜM SON YILLAR
(Sayfa 207-213)

1 Konsüllüğün kaldırılması için bkz. M. Meier, "Das Ende des Konsulats im Jahr 541/42 und seine Gründe: kritische Anmerkungen zur Vorstellung eines 'Zeitalters Justinians'," *ZPE* 138 (2002): 277-299'daki görüşlerden büyük ölçüde yararlanılmıştır; ancak ayrıca bkz. maliyet ve rekabet meselelerini vurgulayan Alan Cameron ve D. Schauer, "The Last Consul: Basilus and his Diptych," *JRS* 72 (1982): 126-145. Vebanın İtalya savaşı bakımından önemi üzerine bkz. E. Luttwak, *The Grve Strategy of the Byzantine Empire* (Cambridge, 2009): 85-92.

2 İoannes'in kabulü için bkz. Joh. Eph. *V. SS. Or.*, 155, 157-158; ile Alan Cameron, "The House of Anastasius," *GRBS* 19 (1978): 272-273.

3 Joh. Eph. *V. SS. Or.*, 530-539; ile W. H. C. Frend, *The Rise of the Monophysite Movement* (Cambridge, 1972): 287-288; bkz. farklı görüş için V. L. Menze, *Justinian and the Making of the Syrian Orthodox Church* (Oxford, 2008): 224-226.

4 G. Fisher, *Between Empires: Arabs, Romans and Sasanians in Late Antiquity* (Oxford, 2011): 56-58; Frend, *The Rise of the Monophysite Movement*, 285-286; Yakup'un tutuklanma girişimi hakkında bkz. Joh. Eph. *V. SS. Or.*, 493.

5 İoannes'in papazlığa atanma töreni hakkında bkz. Joh. Eph. *V. SS. Or.*, 503; kendi çıkarına kullanması hakkında bkz. Joh. Eph. *V. SS. Or.*, 479; *HE* 3.36-37 (paganlar); Ps.-Dion. *Chron.* s.a. 861 s. 125 (Montanistler), muhtemelen Procop. *Anecd.* 11.23'ü yansıtır; ile F. R. Trombley, "Paganism in the Greek World at the End of Antiquity: The Case of Rural Anatolia and Greece," *HTR* 78 (1985): 330-336; ile S. Mitchell, *Anatolia: Land, Men and Gods in Anatolia* 2 (Oxford, 1993): 117-119'daki uyarılarla birlikte; ayrıca bkz. S. A. Harvey, *Asceticism and Society in Crisis: John of Ephesus and the Lives of the Eastern Saints* (Berkeley, 1990): 82, 99, 105-107; vahşet olasılığı için bkz. Procop. *Bell.* 11.23'teki kitlesel katliam tanımı; ayrıca bkz. vebanın sonu, Just. *Nov.* 122.

6 Procop. *Anecd.* 15.36; Herion'daki sarayın inşası için bkz. Procop. *Aed.* 1.11.16-17; balina için bkz. Procop. *Bell.* 7.29.9-16; ile J. R. Papadopoulos ve D. Ruscillo, "A Ketos in early Athens: An Archaeology of Whales and Sea Monsters on the Greek World," *AJA* 106 (2003): 206.

7 Procop. *Anecd.* 5.8-10.

8 Procop. *Anecd.* 4.37; 5. 20-22 Anastasios için; torunları için bkz. s. 54 n. 25; ölüm nedeni için bkz. Malal. 18.104; Theoph. A.M. 6040; Procop. *Bell.* 3.30.4; Victor Tonn. s.a. 549: *Theodora Augusta Chalcedonensis synodi inimica canceris plaga corpore toto perfusa, vitam prodigiose finivit.*

12. BÖLÜM GERİDE BIRAKTIKLARI
(Sayfa 215-224)

1 *Lib. Pont.* 60 (Silverius); Aimoin, *Libri V de gestis Francorum* 2.5; bağlantı için bkz. N. Alemanni, *Procopii Caesarensis VI ANEKΔOTA Aracana Historia, Qui est Liber Nonus Historicorum ex Bibliotheca Vaticana* (Lyons, 1623): 32.

2 Joh. Nik., 87 (Timoteus ile ilişki); *History of the Patriarchs of the Coptic Church of Alexandria,* ed. Evetts, 195 (İskenderiyeli olması); Nicephorus Callistus, *HE* 17.28 (Cyprus); ile J. A. Evans, *The Empress Theodora: Partner of Justinian* (Austin, 2002): 13; Kalke Kapısı'ndaki heykel için bkz. *Par. Syn.* 80 (burada "Ariadne" olarak tanımlanır ancak bkz. A. Cameron ve J. Herrin, *Constantinople in the Early Eighth Century: the Parastaseis Syntomoi Chronikai* [Leiden, 1984]: 271-2)'deki not; *Patria* 3.93 (Paflagonyalı olması); *Patria* 4.31 (Kutsal Havariler Kilisesi); *Patria* 3.50 (Bassus).

3 Michael Syrus, *Chron.* 9.20 (Manbij); Damanlı olması, bkz. Michael Syrus *Chron.* 11.5; *Chron.* 1234 LV; ve S. A. Harvey, "Theodora the 'Believing' Queen: A Study in Syriac Historiographical Tradition," *Hugoye: Journal of Syriac Studies* 4 (2001) [2010]: 214-17, 231-232.

4 12 Şubat 2000 tarihli piskoposluk mektubu için bkz. Syrian Orthodox Resources: Lent Encyclical, February 12, 2000, retrieved from http://sor.cua.edu/Personage/PZakka1/20000212MYBlurdconoTheodora.html. Doğu Ortodoks Kilisesi'nin İmparatoriçe Azize Theodora'sı için bkz. Orthodox Church in America: St. Theodora the Empress (14 Kasım'da anıldı), (İmparatoriçe olduğunda Monofizit inanışı terk ettiğini iddia eden) http://oca.org/saints/lives/2014/11/14/103302-st-theodora-the-empress'ten alınmıştır. Bkz. ayrıca G. B. Behnam, *Theodora*, çev. M. Moosa (Piscataway, 2007). Moosa, Irak'taki Süryani Ortodoks Kilisesi Piskoposu Behnam'ın Süryani kaynaklarına dayanarak yazdığı oyunu Theodora'nın dindarlığını göstermek için tercüme eder.

5 Alemanni, *Procopii Caesarensis VI ΑΝΕΚΔΟΤΑ*, 41; *Anecd.* 9.10; 42 9.14 ἀναχαγχάζειν to 9.25 ὅσοι δὲ. Theodora ile ilgili pasaj Alemanni, s. vi'dedir.

6 Montesquieu, *Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et leur décadence* (Paris, 1900): 197; 194 (Theodora hakkındaki pasajın alıntılandığı bölüm).

7 E. Gibbon, *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, ed. D. Womersley (Londra, 1994) 2: 563 (*Gizli Tarih*'in kıymeti); 565, Theodora hakkında alıntılanan pasaj için; ve s. 565 n. 24 piskopos hakkında. Bkz. ayrıca R. McKitterick ve R. Quinault, ed., Edward Gibbon and Empire (Cambridge, 1997) içinde Averil Cameron, "Gibbon and Justinian," 38-45. Metin için, bkz. G. Ménage, *Menagiana; ou, Les bons mots et remarques critiques, historiques, morales & d'érudition*, 3. baskı. (Paris, 1715) 1: 347-352.

8 E. Renan, *Essais de morale et de critique*, 4. baskı. (Paris, 1889) içinde E. Renan, "L'histoire secrète de Procope," 281-286.

9 Constant'ın *İmparatoriçe Theodora*'sı Buenos Aires'teki Ulusal Güzel Sanatlar Müzesindedir; *İmparatoriçe Theodora Kolezyumda* en son New York'ta Schiller and Bodo tarafından açık artırmada satıldı; daha önce 8 Kasım 2007'de Christie's'de 42.500 £'a satılmıştı.

10 Oyunun İngilizce çevirisi için bkz. V. Sardou, *Theodora: A Drama in Five Acts and Eight Tableaux* (Londra, 1885); ayrıca bkz. P. Cesaretti, *Theodora: Empress of Byzantium*, çev. R. M. Giammanco Frongia (New York, 2004): 20; 77-79.

11 C. Diehl, *Theodora*, çev. S. R. Rosenbaum (New York, 1972): 2.

12 New York Times, 27 Aralık 1884, "Sardou's Theodora," http://query.nytimes.com/mem/archive-free/pdf?res=9901E2DE1F3BE033A25754C2A9649D94659FD7CF'den alındı. Bahsedilen türden bir yorum için bkz. "Revue dramatique – Porte-Saint-Martin, Théodora de Victorien Sardou," retrieved from http://fr. wikisource.org/wiki/Revue_dramatique_-_Porte-Saint-Martin,_Th%C3%A9odora_de_Victorien_Sardou, "Restaurateur de Byzance, M. Sardou l'est sans doute, mais sans avoir ressuscité des âmes; il ne l'est pas comme l'auteur d'un drame, mais comme le poète d'une pantomime, le librettiste d'un ballet, ou l'inspirateur d'un panorama."

13 Leroux'un operası için bkz. *Musical Courier* 54 (1907)'deki inceleme, https://books.google.com/books?id=W5xCAQAAMAAJ&pg=RA12-PA49&dq=Xavier+leroux+theodora&hl=en&sa=X&ei=TaylVKyKBI2GyATgmoGgAw&ved=0CCgQ6AEwAA#v=onepage&q=Xavier%20leroux%20theodora&f=true'dan alınmıştır; film için bkz. S. Knippschild ve M. García Morcillo, ed., *Seduction and Power: Antiquity in the Visual and Performing Arts* (Londra, 2013) içinde F. Carlà, "Prostitute, Saint, Pin-Up, Revolutionary: The Reception of Theodora in Twentieth-Century Italy," 244-245; 15 Ekim 1921 tarihli New York Times'ta yayımlanan inceleme, http://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1921/10/15/98753827.html.'den alınmıştır.

14 Diehl, *Theodora*, 3-6; H. G. Beck, *Kaiserin Theodora und Prokop: Der Historiker und sein Opfer* (Münih, 1986): 158.

Kaynakça

Alemanni, N. 1623. *Procopii Caesarensis VI ANEKΔOTA Aracana Historia, Qui est Liber Nonus Historicorum ex Bibliotheca Vaticana.* Lyons.

Allen, P. 1981. *Evagrius Scholasticus the Church Historia. Louvain. Allen, P., ve Hayward*, C.T.R. 2004. *Severus of Antioch*. Londra.

Alpi, F. 2009. *La route royale: Sévère d'Antioche et les églises d'orient* (512-518). Beyrut.

Andrade, N. 2009. "The Syriac Life of John of Tella and the Frontier Politeia." *Hugoye: Journal of Syriac Studies* 12: 199-234.

Angold, M. 1996. "Procopius' Portrait of Justinian." s. 21-54 in *ΦΙΛΕΛΛΗΝ, Studies in Honor of Robert Browning*. Venedik.

Arjava, A. 1996. *Women and Law in Late Antiquity*. Oxford.

Bagnall, R.S. 1993. *Egypt in Late Antiquity*. Princeton.

Bagnall, R.S., ve Cribiore, R. 2006. *Women's Letters from Ancient Egypt 300 BC-AD 800*. Ann Arbor.

Bagnall, R.S., ve Frier, B.W. 1994. *The Demography of Roman Egypt*. Cambridge.

Baldwin, B. 1987. "Sexual Rhetoric in Procopius." *Mnemosyne* 40: 150-152.

Baldwin, B. 1992. "Three-Obol Girls in Procopius." *Hermes* 120: 255-257.

Banaji, J. 2001. *Agrarian Change in Late Antiquity: Gold, Labour, and Aristocratic Dominance*. Oxford.

Bardill, J. 1999. "The Great Palace of the Byzantine Emperors and the Walker Trust Excavations." *JRA* 12 (1999): 216-230.

Bardill, J. 2000. "The Church of Sts. Sergius and Bacchus in Constantinople and the Monophysite Refugees." *DOP* 54: 1-11.

Bardill, J. 2006. "Visualizing the Great Palace of the Byzantine Emperors at Constantinople: Archaeology, Text and Topography." s. 5-45 in F.A. Bauer, ed., *Visualisierung von Herrschaft frühmittelalterlicher Residenzen-Gestalt und Zeremoniell*. İstanbul.

Beck, H.G. 1986. *Kaiserin Theodora und Prokop: Der Historiker und sein Opfer*. Münih.

Behnam, G.B. 2007. *Theodora*, çev. M. Moosa. Piscataway.

Bell, P.N. 2009. *Three Political Voices from the Age of Justinian*. Liverpool.

Bell, P.N. 2013. *Social Conflict in the Age of Justinian: Its Nature, Management, and Mediation*. Oxford.

Bjornlie, M.S. 2013. *Politics and Tradition between Rome, Ravenna and Constantinople: A Study of Cassiodorus and the* Variae. Cambridge.

Börm, H. 2007. *Prokop und die Perser: Untersuchungen zu den römisch-sasanidischen Kontakten in der ausgehenden Spätantike*. Stuttgart.

Börm, H. 2010. "Herrscher und Eliten in der Spätantike." s. 159-198 in H. Börm ve J. Wiesehöfer, ed., *Commutatio und Contentio: Studies in the Late Roman, Sasanian and Early Islamic Near East in Memory of Zeev Rubin*. Düsseldorf.

Börm, H. 2013. "Justinians Triumph und Belisars Erniedrigung. Überlegungen zum Verhältnis zwischen Kaiser und Militär im späten Römischen Reich." *Chiron* 43: 66-75.

Börm, H. 2015. "Procopius, His Predecessors, and the Genesis of the *Anecdota:* Anti-monarchic Discourse in Late Antique Historiography." s. 1-32 in H. Börm, ed., *Antimonarchic Discourse in Antiquity.* Stuttgart.

Bowersock, G. W. 2006. *Mosaics as History: The Near East from Late Antiquity to Islam.* Cambridge, MA.

Bowersock, G. W. 2013. *The Throne of Adulis.* Oxford.

Brock, S. 1981. "The Conversations with the Syrian Orthodox under Justinian (532)." *Orientalia Christiana Periodica* 47: 87-121 (reprinted in S. Brock, *Studies in Syriac Christianity: History, Literature and Theology* [Brookfield, VT, 1992]).

Brock, S. 1985. "The Thrice Holy Hymn in the Liturgy." *Sobornost* 7.2: 24-34.

Brown, P. 1971. "The Rise and Function of the Holy Man in Late Antiquity." *JRS* 61: 80-100.

Brown, P. 1992. *Power and Persuasion in Late Antiquity: Towards a Christian Empire.* Madison.

Brown, P. 2002. *Poverty and Leadership in the Later Roman Empire.* Hanover.

Brown, P. 2012. *Through the Eye of a Needle: Wealth, the Fall of Rome, and the Making of Christianity in the West, 350-550 AD.* Princeton.

Brubacker, L. 2004. "Sex, Lies, and Intertextuality: The Secret History of Prokopios and the Rhetoric of Gender in Sixth Century Byzantium." s. 83-101 in L. Brubacker ve J.M.H. Smith, *Gender in the Early Medieval World: East and West 300-900.* Cambridge.

Brubaker, L. 1997. "Memories of Helena: Patterns in Imperial Female Matronage in the Fourth and Fifth Centuries." s. 52-75 in L. James, ed., *Women, Men and Eunuchs: Gender in Byzantium.* Londra.

Brubaker, L. 2005. "The Age of Justinian: Gender and Society." s. 427-447 in M. Maas, *The Cambridge Companion to the Age of Justinian.* Cambridge.

Bury, J. B. 1897. "The Nika Revolt." *JHS* 17: 92-119.

Cameron, Ian. 1973. *Porphyrius the Charioteer.* Oxford.

Cameron, Alan. 1974. *Circus Factions.* Oxford.

Cameron, Alan. 1978. "The House of Anastasius." *GRBS* 19 (1978): 259-276.

Cameron, Alan, ve Long, J., Sherry, L.'nin katkılarıyla. 1993. *Barbarians and Politics at the Court of Arcadius.* Berkeley.

Cameron, Alan, ve Schauer, D. 1982. "The Last Consul: Basilus and His Diptych." *JRS* 72: 126-145.

Cameron, Averil. 1969/1970. "Agathias on the Sassanians." *DOP* 23/24: 67-183. Cameron, Averil. 1970. *Agathias.* Oxford.

Cameron, Averil. 1977. "Early Byzantine *Kaiserkritik:* Two Case Histories." *BMGS* 3: 1-17.

Cameron, Averil. 1978. "The Theotokos in Sixth-century Constantinople: A City Finds Its Symbol." *JTS* 29 (1978): 79-108.

Cameron, Averil. 1985. *Procopius and the Sixth Century.* Londra.

Cameron, Averil. 1987. "The Construction of Court Ritual: The Byzantine *Book of Ceremonies.*" s. 106-136 in D. Cannadine ve S. Price, ed., *Rituals and Royalty: Power and Ceremonial in Traditional Societies.* Cambridge.

Cameron, Averil. 1997. "Gibbon and Justinian." s. 34-52 in R. McKitterick ve R. Quinault, ed., *Edward Gibbon and Empire.* Cambridge.

Cameron, Averil, ve Herrin, J. 1984. *Constantinople in the Eighth Century: The Parastaseis Syntomoi Chronikai.* Leiden.

Canepa, M. P. 2009. *The Two Eyes of the World: Art and Ritual Kingship between Rome and Sassanian Iran.* Berkeley.

Carlà, F. 2013. "Prostitute, Saint, Pin-Up, Revolutionary: The Reception of Theodora in Twentieth-Century Italy." s. 243-262 in S. Knippschild ve M. Garcia Morcillo, eds., *Seduction and Power: Antiquity in the Visual and Performing Arts.* London.

Cesaretti, P. 2004. *Theodora: Empress of Byzantium.* çev. R.M. Giammanco Frongia. New York.
Chastagnol, A. 1978. *L'Album municipal de Timgad.* Bonn.
Conrad, L. I. 2000. "Zeno the Epileptic Emperor: Historiography and Polemics as Sources of Realia." *BMGS* 24: 61-81.
Corcoran, S. 2009. "Anastasius, Justinian, and the Pagans: A Tale of Two Law Codes and a Papyrus." *JLA* 2: 183-208.
Croke, B. 1983. "Basiliscus the Boy-Emperor," *GRBS* 24: 81-91.
Croke, B. 1983. AD 476: The Manufacture of a Turning Point. *Chiron* 13: 81-119 (reprinted in B. Croke, *Christian Chronicles and Byzantine History, 5th-6th Centuries* [Aldershot, 1992] no. V).
Croke, B. 2001. *Count Marcellinus and His Chronicle.* Oxford.
Croke, B. 2005. "Justinian's Constantinople." s. 60-86 in M. Maas, *The Cambridge Companion to the Age of Justinian.* Cambridge.
Croke, B. 2005. "Procopius' *Secret History*: Rethinking the Date." *GRBS* 45: 405-431.
Croke, B. 2006. "Justinian, Theodora, and the Church of Sergius and Bacchus." *DOP* 60: 25-63.
Croke, B. 2007. "Justinian under Justin: Reconfiguring a Reign." *Byzantinische Zeitschrift* 100: 13-55.
Dagron, G. 1995. "Poissons, pêcheurs et poissonniers de Constantinople." s. 57-73 in C. Mango ve G. Dagron, ed., *Constantinople and its Hinterland: Papers from the Twenty-seventh Spring Symposium for Byzantine Studies.* Oxford. Nisan 1993. Aldershot.
Dagron, G. 2011. *L'hippodrome de Constantinople: jeux, peuple et politique.* Paris. Dalby, A. 2003. *Flavours of Byzantium.* Totnes.
Dark, K.R., ve Harris, L.R. 2008. "The Last Roman Forum: The Forum of Leo in Fifth-century Constantinople." *GRBS* 48: 57-69.
Daube, D. 1966-1967. "The Marriage of Justinian and Theodora. Legal and Theological Reflections." *Catholic University Law Review* 360: 380-399.
Declercq, G. 2002. "Dionysius Exiguus and the Introduction of the Christian Era." *Sacris Erudiri* 41: 165-246.
Deliyannis, D. 2010. *Ravenna in Late Antiquity.* Cambridge.
Detoraki, M., ve Beaucamp, J. 2007. *Le martyre de saint Aréthas et de ses compagnons. BHG* 166. Centre National de la Recherche Scientifique. Centre de recherche d'histoire et civilisation de Byzance. Monographies no. 27. Paris.
Diehl, C. 1972. *Theodora: Empress of Byzantium,* çev. S.R. Rosenbaum. New York.
Dijkstra, J., ve Greatrex, G. 2009. "Patriarchs and Politics in Constantinople in the Reign of Anastasius" (with a re-edition of "*O. Mon. Epiph.* 59." *Millennium* 6): 223-264.
Downey, G. 1961. *A History of Antioch in Syria from Seleucus to the Arab Conquest.* Princeton.
Duffy, J. 1984. "Byzantine Medicine in the Sixth and Seventh Centuries: Aspects of Teaching and Practice." *DOP* 38: 21-27.
Durliat, J. 1989-1991. "La peste du Ve siècle: Pour un nouvel examen des sources byzantines." s. 107-119 in V. Kravari, C. Morrison, ve J. Lefort, ed., *Hommes et richesses dans l'empire byzantine.* Paris.
Elton, H. 2000. "Illus and the Imperial Aristocracy under Zeno." *Byzantion* 70: 393-407.
Evans, J.A.S. 1971. "Christianity and Paganism in Procopius of Caesarea." *GRBS* 12 (1971): 81-100.
Evans, J.A.S. 1996. "The Dates of Procopius' Works: A Recapitulation of the Evidence." *GRBS* 37: 301-313.
Evans, J.A.S. 2002. *The Empress Theodora: Partner of Justinian.* Austin.
Evans, J.A.S. 2011. *The Power Game in Byzantium: Antonina and the Empress Theodora.* Londra.
Featherstone, J.M. 2006. "The Great Palace as Reflected in the *De Ceremoniis*." s. 47-61 in F.A. Bauer, ed., *Visualisierung von Herrschaft frühmittelalterlicher Residenzen-Gestalt und Zeremoniell.* İstanbul.

Fisher, E. A. 1978. "Theodora and Antonina in the *Historia Arcana*: History and/or Fiction." *Arethusa* 11: 253-257.

Fisher, G. 2011. *Between Empires: Arabs, Romans, and Sasanians in Late Antiquity.* Oxford.

Foss, C. 2002. "The Empress Theodora." *Byzantion* 72: 141-176.

Fowden, E.K. 1999. *The Barbarian Plain: Saint Sergius between Rome and Iran.* Berkeley.

French, D.R. 1998. "Maintaining Boundaries: The Status of Actresses in Early Christian Society." *Vigiliae Christianae* 52: 293-318.

Frend, W.H.C. 1972. *The Rise of the Monophysite Movement.* Cambridge.

Frier, B.W. 1983. "Roman Life Expectancy: The Pannonian Evidence." *Phoenix* 37: 328-344.

Gaddis, M. 2005. *There Is No Crime for Those Who Have Christ: Religious Violence in the Christian Roman Empire.* Berkeley.

Gardner, I., ve Lieu, S.N.C. 2004. *Manichaean Texts from the Roman Empire.* Cambridge.

Garnsey, P. 1988. *Famine and Food Supply in the Graeco-Roman World.* Cambridge.

Gascou, J. 1976. "Les institutions de l'hippodrome en Égypte byzantine." *BIFAO* 76: 185-212.

Gascou, J. 1985. "Les grands domaines, la cité et l'état en Égypte byzantine: recherches d'histoire agraire, fiscale et administrative." *T&MByz* 9: 1-90.

Gibbon, E. 1994. *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, ed. D. Womersley. Londra.

Glotz, A. 2009. "Die "Ende" des Weströmischen Reiches in der frühbyzantinischen syrischen Historiographie." s. 169-198 in A. Glotz, H. Leppin, ve H. Schlange-Schoningen, eds., *Jensits der Grenzen: Beiträge zur spätantiken und frühmittelalterlichen Geschichtsschreibung.* Berlin.

Goodchild, R.G. 1976. "The 'Palace of the Dux'." s. 245-265 in R.G. Goodchild, J.G. Pedley, ve D. White, *Apollonia: The Port of Cyrene: Excavations by the University of Michigan 1965-1968.* Supplements to *Libya Antiqua* IV. Spoleto.

Greatrex, G. 1996. "Flavius Hypatius: *Quem vidit validum Parthus sensitque timendum.* An Investigation into His Career." *Byzantion* 66: 120-142.

Greatrex, G. 1997. "The Nika Revolt-A Reappraisal." *JHS* 117: 60-86 (reprinted in Greatrex, G. 2003, "Recent Work on Procopius and the Composition of Wars VIII." *BMGS* 27: 45-67).

Greatrex, G. 2006. *Rome and Persia at War 502-532,* rev. ed. Cambridge.

Greatrex, G. 2007. "The Early Years of Justin I's Reign in the Sources." *Electrum* 12: 99-113.

Greatrex, G. 2014. "Perceptions of Procopius in Recent Scholarship." *Histos* 8: 76-121.

Greatrex, G., ve Bardill, J. 1996. "Antiochus the 'Praepositus.' A Persian Eunuch at the Court of Theodosius II." *DOP* 50: 171-180.

Greatrex, G., ve Lieu, S. N. C. 2002. *The Roman Eastern Frontiers and the Persian Wars, Part II: 365-630.* Londra.

Greatrex, G., ed., with Phenix, R.R., ve Horn, C.B. (çev.). 2011. *The Chronicles of Pseudo-Zachariah Rhetor: Church and War in Late Antiquity.* Liverpool.

Grierson, P., Mango, C., ve Sevcenko, I. 1962. "The Tombs and Obits of the Byzantine Emperors (337-1042); with an Additional Note." *DOP* 16: 1, 3-63.

Griffin, J. 1976. "Augustan Poetry and the Life of Luxury." *JRS* 66: 87-105.

Grimm, V. 2005. "On Food and the Body." s. 354-368 in D. S. Potter, ed., *A Companion to the Roman Empire.* Oxford.

Guilland, R. 1969. *Études de topographie de Constantinople byzantine. Berliner byzantinische Arbeiten.* Amsterdam.

Gwynn, D.M. 2007. *The Eusebians: The Polemic of Athanasius of Alexandria and the Construction of the "Arian Controversy."* Oxford.

Haarer, F.K. 2006. *Anastasius I: Politics and Empire in the Late Roman World.* Cambridge.

Harrison, M. 1989. *A Temple for Byzantium: The Discovery and Excavation of Anicia Juliana's Palace Church in Istanbul.* Austin.

Harvey, S.A. 1987. "Physicians and Ascetics in John of Ephesus: An Expedient Alliance." *DOP* 38: 87-93.

Harvey, S.A. 1990. *Asceticism and Crisis in Society: John of Ephesus and the* Lives of the Eastern Saints. Berkeley.

Harvey, S.A. 2001 (2010). "Theodora the 'Believing' Queen: A Study in Syriac Historiographical Tradition." *Hugoye: Journal of Syriac Studies* 4: 209-234.

Hatlie, P. 2006. "Monks and Circus Factions in Early Byzantine Political Life." s. 13-25 in M. Kaplan, ed., *Monastères, images, pouvoirs et société à Byzance*. Paris.

Hatlie, P. 2007. *The Monks and Monasteries of Constantinople* ca. *350-850*. Cambridge.

Heather, P. 1986. "The Crossing of the Danube and the Gothic Conversion." *GRBS* 27: 289-319.

Hendy, M. 1985. *Studies in the Byzantine Monetary Economy c. 300-1450*. Cambridge.

Herrin, J. 2001. *Women in Purple: Rulers of Medieval Byzantium*. Princeton.

Herrin, J. 2013. *Unrivalled Influence: Women and Empire in Byzantium*. Princeton.

Hickey, T. 2012. *Wine, Wealth and the State in Late Antique Egypt*. Ann Arbor.

Holum, K.G. 1989. *Theodosian Empresses: Women and Imperial Dominion in Late Antiquity*. Berkeley.

Honoré, T. 1978. *Tribonian*. Ithaca.

Horden, P. 2005. "Mediterranean Plague in the Age of Justinian." s. 134-160 in M. Maas, ed., *The Cambridge Companion to the Age of Justinian*. Cambridge.

Humphrey, J.H. 1986. *Roman Circuses: Arenas for Chariot Racing*. Berkeley.

Jacoby, D. 1961. "La population de Byzance à l'époque byzantine: un problème de démographie urbaine." *BZ* 4: 81-109.

James, L. 2001. *Empresses and Power in Early Byzantium*. Leicester.

Jones, A.H.M. 1964. *The Later Roman Empire 284-602: A Social, Economic, and Administrative Survey*. Oxford.

Jones, C.P. 2014. *Between Pagan and Christian*. Cambridge, MA.

Kaldellis, A. 2004. *Procopius of Caesarea: Tyranny, History, and Philosophy at the End of Antiquity*. Philadelphia.

Kaldellis, A. 2009. "The Date and Structure of Procopius' *Secret History* and his Projected Work on Church History." *GRBS* 49: 585-616.

Kaldellis, A. 2010. *Procopios: The Secret History, with Related Texts*. Indianapolis.

Keenan, J.G. 1985. "Notes on Absentee Landlordism at Aphrodito." *BASP* 22: 137-169.

Kehoe, P.H. 1984. "The Adultery Mime Reconsidered." s. 89-106 in D.F. Bright ve E.S. Ramage, ed., *Classical Texts and Their Traditions: Studies in Honor of C. R. Trahman*. Chico.

Kelly, C. 2004. *Ruling the Later Roman Empire*. Cambridge, MA.

Kennedy, H. 2007. "The Justinianic Plague in Syria and the Archaeological Evidence." s. 87-95 in Little, ed., *The Plague and the End of Antiquity*.

Kondolcon, C. 2001. *Antioch: The Lost City*. Princeton.

Kostenec, J. 2008. *Walking through Byzantium: Great Palace Region*, 2nd ed. Istanbul.

Lafferty, S.D.W. 2013. *Law and Society in the Age of Theoderic: A Study of the* Edictum Theoderici. Cambridge.

Laiou, A. 1981. "The Role of Women in Byzantine Society." *XVI. Internationaler Byzantinistenkongress*. Vienna. Akten I/1= *JÖB* 31: 233-260.

Lane Fox, R.J. 1994. "Literacy and Power in Early Christianity." s. 126-148 in A. Bowman ve G. Woolf, ed., *Literacy and Power in the Ancient World*. Cambridge.

Lane Fox, R.J. 1997. "*The Life of Daniel*." s. 175-225 in M.J. Edwards ve S. Swain, eds., *Portraits: Biographical Representation in the Greek and Latin Literature of the Roman Empire*. Oxford.

Lee, A.D. 2013. *From Rome to Byzantium AD 363-565: The Transformation of Ancient Rome*. Edinburgh.

Leppin, H. 2000. "Kaiserliche Kohabitation: Von der Normalität Theodoras." s. 75-85 in C. Kunst ve U. Riemer, ed., *Grenzen der Macht: zur Rolle des römischen Kaiserfrauen*. Stuttgart.

Leppin, H. 2002. "Theodora und Iustinian." s. 437-481 in H. Temporini ve G. Vitzthum, *Die Kaiserinnen Roms von Livia bis Theodora*. Munich.

Leppin, H. 2011 *Justinian: das christliche Experiment*. Stuttgart.

Liebeschuetz, J.H.G.W. 1990. *Barbarians and Bishops: Army, Church, and State in the Age of Arcadius and Chrysostom*. Oxford.

Liebeschuetz, J.H.G.W. 2001. *The Decline and Fall of the Roman City*. Oxford.

Little, L.K., ed., 2007. *The Plague and the End of Antiquity: The Pandemic of 541-750*. Cambridge.

Louth, A. 2009. "Why Did the Syrians Reject the Council of Chalcedon?" s. 107-116 in R. Price ve M. Whitby, ed., *Chalcedon in Context: Church Councils 400-700*. Liverpool.

Luttwak, E. 2009. *The Grand Strategy of the Byzantine Empire*. Cambridge, MA.

Maas, M. 1986. "History and Ideology in Justinianic Reform Legislation." *DOP* 40: 17-32.

Maas, M. 1992. *John Lydus and the Roman Past: Antiquarianism and Politics in the Age of Justinian*. Londra.

Maas, M., ed., 2005. *The Cambridge Companion to the Age of Justinian*. Cambridge.

Macrides, R., ve Magdalino, P. 1988. "The Architecture of Ekphrasis: Construction and Context of Paul the Silentiary's Poem on Hagia Sophia." *BMGS* 12: 47-82.

Mango, C. 2000. "The Triumphal Way of Constantinople and the Golden Gate." *DOP* 54: 173-188.

Maniatis, G.C., 2000. "The Organizational Setup and Functioning of the Fish Market in Tenth-Century Constantinople." *DOP* 54: 13-42.

Matthews, J.F. 2012. "The Notitia Urbis Constantinopolitanae." s. 81-115 in L. Grig ve G. Kelly, ed., *Two Romes: Rome and Constantinople in Late Antiquity*. Oxford.

Mayer, W., ve Allen, P. 2012. *The Churches of Syrian Antioch (300-638 AD)*. Leuven.

McCormick, M. 1986. *Eternal Victory: Triumphal Rulership in Late Antiquity, Byzantium and the Early Medieval West*. Cambridge.

McGinn, T.A.J. 1991. "Concubinage and the Lex Julia." *TAPA* 121: 335-375.

McGinn, T.A.J. 1997. "The Legal Definition of Prostitute in Late Antiquity." *Memoirs of the American Academy in Rome* 42: 73-116.

McGinn, T.A.J. 2004. *The Economy of Prostitution on the Roman World: A Study of Social History and the Brothel*. Ann Arbor.

McKinnon, C.A. 2011. "Trafficking, Prostitution and Inequality." *Harvard Civil-Rights Civil-Liberties Law Review* 46: 271-309.

Meier, M. 2002. "Das Ende des Konsulats im Jahr 541/42 und seine Gründe: kritische Anmerkungen zur Vorstellung eines 'Zeitalters Justinians.' " *ZPE* 138: 277-299.

Meier, M. 2003. *Das andere Zeitalter Justinians: Kontingenzerfahrung und kontingenzbewältung im 6. Jahrhundert n. Chr. Hypomnemata* 147. Göttingen.

Meier, M. 2003. "Die Inszenierung einer Katastrophe: Justinian und der Nika-Aufstand." *ZPE* 142: 273-300.

Meier, M. 2004. "Zur Funktion der Theodora-Rede im Geschichtswerk Prokops (BP I.24,33-37)." *RhM* 147: 88-104.

Meier, M. 2008. "Σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς: Der Aufstand gegen Anastasios im Jahr 512." *Millennium* 4: 157-238.

Meier, M. 2009. *Anastasios I. Die Entstehung des Byzantinischen Reiches*. Stuttgart.

Menze, V.L. 2008. *Justinian and the Making of the Syrian Orthodox Church*. Oxford.

Merrills, A., ve Miles, R. 2010. *The Vandals*. Oxford.

Millar, F. 2006. *A Greek Roman Empire: Power and Belief under Theodosius II 408-450*. Berkeley.

Millar, F. 2008. "Rome, Constantinople and the Near Eastern Church under Justinian: Two Synods of CE 536." *JRS* 98: 62-82.
Mitchell, S. 1993. *Anatolia: Land, Men, and Gods in Anatolia,* 2 cilt. Oxford.
Moberg, A. 1924. *The Book of the Himyarites.* Lund.
Modéran, Y. 2002. "L'établissement territorial des Vandales en Afrique." *An. Tard.* 10: 87-122.
Modéran, Y. 2003. "Une guerre de religion: les deux églises d'Afrique à l'époque vandale." *An. Tard.* 11: 21-44.
Montesquieu. 1900. *Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et leur décadence.* Paris.
Moorhead, J. 1992. *Theodoric in Italy.* Oxford.
Moorhead, J. 1994. *Justinian.* New York.
Morony, M.G. 2007. "'For Whom Does the Writer Write?': The First Bubonic Plague Pandemic According to Syriac Sources." s. 59-86 in Little, ed., *The Plague and the End of Antiquity.*
Mueller, I. 2010. "Single Women in the Roman Funerary Inscriptions." *ZPE* 175: 295-303.
Müller, A.E. 1993. "Getreide für Konstantinopel. Überlegungen zu Justinians Edikt XIII als Grundlage für Aussagen zu Einwohnerzahl des Konstantinopels im 6. Jh." *JÖB* 43: 1-20.
Noethlichs, KL. 2000. "'*Quid possit antiquitatis nostris legibus abrogare?*': Politische Propaganda und praktische Politik bei Justinian I im Lichte der kaiserlichen Gesetzgebung und der antiken Historiographie." *ZAC* 4 (2000): 116-132 (reprinted in M. Meier, ed., *Justinian: neue Wege der Forschung* [Darmstadt, 2011]).
Nutton, V. 1984. "From Galen to Alexander: Aspects of Medicine and Medical Practise in Late Antiquity." *DOP* 38: 1-14.
O'Donnell, J.J. 1979. *Cassiodorus.* Berkeley.
O'Donnell, J.J. 2008. *The Ruin of the Roman Empire.* New York.
Osborne, J.L. 1981. "Early Medieval Painting in San Clemente, Rome: The Madonna and Child in the Niche." *Gesta* 20: 299-310.
Papadopoulos, J.R., ve Ruscillo, D. 2003. "A *Ketos* in Early Athens: An Archaeology of Whales and Sea Monsters on the Greek World." *AJA* 106 (2003): 187-227.
Parejko, K. 2003. "Pliny the Elder's Silphium: First Recorded Species Extinction." *Conservation Biology* 17: 925-927.
Patlagean, E. 1977. *Pauvreté économique et pauvreté sociale à Byzance 4e-7e siècles.* Paris.
Pazdernik, C. 1994. "'Our Most Pious Consort Given Us by God': Dissident Reactions to the Partnership of Justinian and Theodora, 525-548." *CA* 13: 256-281.
Pedley, J.G. 1976. "The History of the City." s. 11-28 in R.G. Goodchild, J.G. Pedley, ve D. White, *Apollonia: The Port of Cyrene. Excavations by the University of Michigan 1965-1968.* Supplements to *Libya Antiqua* IV. Spoleto.
Potter, D.S. 2011. "Anatomies of Violence: Entertainment and Violence in the Eastern Roman Empire from Theodosius I to Heraclius." *Studia Patristica* 60: 61-72.
Potter, D.S. 2011. "Lot Oracles from Asia Minor." *JRA* 24: 764-772. Potter, D.S. 2013. *Constantine the Emperor.* Oxford.
Potter, D.S. 2014. *The Roman Empire at Bay ad 180-395,* ikinci basım. Londra.
Pourshariati, P. 2008. *Decline and Fall of the Sasanian Empire: The Sasanian-Parthian Confederacy and the Arab Conquest of Iran.* Londra.
Pratsch, T. 2011. *Theodora von Byzanz: Kurtisane und Kaiserin.* Stuttgart.
Price, R. 2009. "The Council of Chalcedon (451): A Narrative." s. 70-91 in R. Price ve Mary Whitby, eds., *Chalcedon in Context: Church Councils 400-700.* Liverpool.
Rey-Coquais, J.P. 2006. *Inscriptions grecques et latines de Tyre.* Beyrut.
Reynolds, J. 1976. "The Inscriptions of Apollonia." s. 293-233 in R.G. Goodchild, J.G. Pedley, ve D. White, *Apollonia: The Port of Cyrene. Excavations by the University of Michigan 1965-1968.* Supplements to *Libya Antiqua* IV. Spoleto.

Reynolds, R.W. 1946. "The Adultery Mime." *CQ* 40: 77-84.
Roey, A. van, ve Allen, P. 1994. *Monophysite Texts of the Sixth Century. Orientalia Lovaniensia Analecta* 56. Leuven.
Roueché, C. 1993. *Performers and Partisans at Aphrodisias in the Roman and Late Roman Periods. JRS* Monograph 6. Londra.
Roueché, C. 2007. "Spectacles in Late Antiquity: Some Observations." *An. Tard.* 15: 59-64.
Roussel, A. 1998. *Porneia: On Desire and the Body in Antiquity,* çev. F. Pheasant. Oxford.
Rubin, B. 1960. *Die Zeitalter Iustinians*, vol. 1. Berlin.
Rubin, B. 1995. *Das Zeitalter Iustinians*, vol. 2, ed. C. Capizzi. Berlin.
Rubin, Z. 1995. "The Reforms of Khusro Anushirwan." s. 227-297 in A. Cameron, ed., *The Byzantine and Early Islamic Near East,* vol. 3: *States, Resources and Armies.* Princeton.
Ruscu, D. 2008. "The Revolt of Vitalianus and the 'Scythian Controversy'." *BZ* 101: 773-785.
Sallares, R. 2007. "Ecology, Evolution, and the Epidemiology of Plague." s. 231-289 in Little, ed., *The Plague and the End of Antiquity.*
Sardou, V. 1885. *Theodora: A Drama in Five Acts and Eight Tableaux.* London.
Sarris, P. 2006. *Economy and Society in the Age of Justinian.* Cambridge.
Sarris, P. 2007. "Bubonic Plague in Byzantium." s. 119-132 in Little, ed., *The Plague and the End of Antiquity.*
Scarborough, J. 2013. "Theodora, Aëtius of Amida and Procopius: Some Possible Connections." *GRBS* 53: 742-762.
Scott, R. 1985. "Malalas, the *Secret History,* and Justinian's Propaganda." *DOP* 39: 99-109.
Shahîd, I. 1964. "Byzantino-Arabica: The Conference of Ramla AD 524." *JNES* 23: 115-131.
Shahîd, I. 1971. *The Martyrs of Najrân.* Subsidia Hagiographica 49. Brussels.
Sidebotham, H. 2011. *Berenike and the Ancient Maritime Spice Route.* Berkeley.
Soler, E. 2007. "L'état romain face au baptême et aux pénuries d'acteurs et d'actrices, dans l'antiquité tardive." *An. Tard.* 15: 47-58.
Stein, E. 1949. *Histoire du bas-empire*, vol. 2. Brüksel.
Syme, R. 1972. *The Titulus Tibertinus.* s. 585-601 in *Akten des VI Internationalen Kongress für Griechische und Lateinische Epigraphik.* Munich (reprinted in R. Syme, *Roman Papers*, ed. A. Birley [Oxford, 1984]:.869-884).
Tate, G. 2004. *Justinien: l'épopée de l'Empire d'Orient.* Paris.
Tinnefeld, F.H. 1971. *Kategorien der Kaiserkritik in der byzantinischen Historiographie von Prokop bis Niketas Choniates.* Münih.
Treggiari, S. 1981. "*Concubinae.*" *PBSR* 49: 59-81.
Treggiari, S. 1991. *Roman Marriage:* Iusti Coniuges *from the Time of Cicero to the Time of Ulpian.* Oxford.
Trombley, F.R. 1985. "Paganism in the Greek World at the End of Antiquity: The Case of Rural Anatolia and Greece." *HTR* 78: 327-352.
Tsitsiridis, S. 2011. "Greek Mime in the Roman Empire (*P.Oxy.* 413: *Charition* and *Moicheutria*)." *Logeion* 1: 184-232.
Urbainczyk, T. 2002. *Theodoret of Cyrrhus: The Bishop and Holy Man.* Ann Arbor.
Vasiliev, A.A. 1950. *Justin the First.* Cambridge, M.A.
Vesterinen, M. 2007. *Dancers and Professional Dancers in Roman Egypt.* Ph.D. thesis, University of Helsinki.
Vikan, G. 1984. "Art, Medicine and Magic in Early Byzantium." *DOP* 38: 65-86.
Walker, J.T. 2002. "The Limits of Late Antiquity." *AW* 33: 45-69.
Watts, E.J. 2004. "Justinian, Malalas, and the End of Athenian Philosophical Teaching in ad 529." *JRS* 94: 168-183.
Watts, E.J. 2006. *City and School in Late Antique Athens and Alexandria.* Berkeley.

Watts, E. J. 2010. *Riot in Alexandria: Tradition and Group Dynamics in Latin Antique Pagan and Christian Communities*. Berkeley.

Webb, R. 2008. *Demons and Dancers: Performance in Late Antiquity*. Cambridge, MA.

Weitzer, R. 2011. *Legalizing Prostitution: From Illicit Vice to Lawful Business*. New York.

Weitzmann, K., ed., 1979. *Age of Spirituality: Late Antique and Early Christian Art, Third to Seventh Century*. Catalogue of exhibition at the Metropolitan Museum of Art, November 11, 1977, through February 12, 1978. New York.

Whitby, Mary. 1985. "The Occasion of Paul the Silentiary's *Ekphrasis* of S. Sophia." *CQ* 35: 215-228.

Whitby, Mary. 2006. "The St. Polyeuktos Epigram (*AP* 10): A Literary Perspective." s. 159-188 in S.F. Fitzgerald, ed., *Greek Literature in Late Antiquity: Dynamism, Didacticism, Classicism*. Aldershot.

Whitby, Michael. 1995. "Recruitment in Roman Armies from Justinian to Heraclius (ca. 565-615)." s. 61-124 in A. Cameron, ed., *The Byzantine and Early Islamic Near East*, vol. 3: *States, Resources, Armies*. Princeton.

Whitby, Michael. 1998. "The Violence of the Circus Factions." s. 229-253 in K. Hopwood, ed., *Organized Crime in Antiquity*. Swansea.

Wickham, C. 2005. *Framing the Early Middle Ages: Europe and the Mediterranean 400-800*. Oxford.

Wiemken, H. 1972. *Der griechischer Mimus: Dokumente zur Geschichte des antiken Volkstheaters*. Bremen.

Wolfram, H. 1988. *History of the Goths*, çev. T.J. Dunlap. Berkeley.

Yasin, A.M. 2009. *Saints and Church Spaces in the Late Antique Mediterranean: Architecture, Cult and Community*. Cambridge.

Young, G.K. 2001. *Rome's Eastern Trade: International Commerce and Imperial Policy 31 BC-AD 305*. Londra.

DİZİN

I. Chilperik 30-31
I. İoannes (papa) 175
I. Leo 11, 17-19, 27-28, 117-118, 124
I. Theodosius 13, 15, 67, 117, 160
I. Zakka 217
II. Jüstinyen 217
II. Konstantius 11, 14, 75
II. Leo 19, 27, 125-126
II. Theodosius 9, 11, 14-16, 38, 77, 99, 111, 116, 124, 134
II. Valentinianus 13
III. El Mundir 106-108, 140
III. Valentinianus 28, 117
VII. Kleopatra 10
Abraham 106-108
Aeneas 123
Aetius 50-52
Agapetus 184-186, 193
Agathias 31-32, 34-35, 47-48
Aimoin 215, 222
Akdeniz 9-10, 61, 67, 104, 128, 138, 149, 194, 202
Aksum 104-105, 108
Alarik 12, 15
Alemanni, Nicolò 218
Altın Boynuz 1, 7, 18, 65, 87, 157, 181
Altın Kapı 1, 12
Amalasunta 27, 29-30, 130, 147, 172-173
Amantius 72, 80, 85, 130
Amida (Diyarbakır) 96-98, 139, 142, 176, 180, 208
Anadolu 15, 18, 92, 179, 196
Anastasia 2, 8
Anastasios 17, 19, 32, 54, 57-58, 62-63, 65, 67-69, 71-74, 78, 80-82, 86-87, 99, 117-118, 122, 149, 152, 158-159, 167, 180-181, 212
Anastasios (torunu) 53-54, 212
Anicia İuliana 114-118, 140, 159
Anicius Olybrius 117-118
Antakya 4, 10, 45, 59, 61-63, 70-71, 77-79, 82, 84, 87, 89-90, 128, 140-142, 151, 194
Antemios 168
Anthemios (genç) 118
Anthemios (İmparator) 118
Antimos 183-187, 189, 193, 199
Antonina 24, 29, 31, 53, 98, 140, 172, 195, 197-200, 205, 212, 215
Antonina Caenis 47
Apion 87-88
Apuleius 53
Arap Yarımadası 104, 106
Arbogast 13
Arcadius 11-14, 111
Areobindus 31, 117
Ariadne 18-19, 26-27, 38, 68-70, 86, 99, 118, 133, 163, 180, 212
Arius 13
Ariusçu/Ariusçuluk 13-14, 17, 137, 173
Aspar 17-18
Asterius 8
Athanasios (imparator) 212
Athanasios (Piskopos) 14
Athanasios (Theodora'nın torunu) 212
Attila 16, 29, 86, 111, 168-169
Augustaion Forumu 102
Augustin 92
Augustus 105
Ayasofya Kilisesi (eski) 5, 11, 18, 69, 72, 100-102, 158
Ayasofya Kilisesi 167, 189-190, 204, 216
Azeretes 168
Aziz Pantelemion Kilisesi 216
Aziz Polyeuktos Kilisesi 113, 115, 117, 140
Aziz Sergios ve Bakhos Kilisesi 108, 113-114, 145, 176
Azize Euphemia 116
Azize İrene Kilisesi 159
Azize Mary Kalkoprateia Kilisesi 186

Basianos 143, 147
Basilios 174
Basiliscus 17-18, 27, 66, 68, 77, 86, 166
Basilus 77

Bassus 216
Batı Roma İmparatorluğu 29, 35, 88, 129, 169-170, 173
Beck, Hans-Georg 223
Belisarios 22, 24, 29-30, 93, 98, 128, 140, 142, 152, 159, 161, 163, 165-166, 168, 172, 176-177, 194-200, 205-207, 209, 211-212, 215
Bernhardt, Sarah 220-222
Birlik Yasası 67-69
Bizantium 9
Blakhernai Kilisesi 18
Boğa Forumu 13, 18
Boğaz 7, 25, 146, 210-211
Bouzes 195, 205, 211
Bradshaw, Gillian 222
Bronz Kapı 8, 158, 194
Büyük İskender 10
Büyük Konstantin 1-2, 9-14, 38, 46, 86, 101-102, 117, 134, 146, 160
Büyük Saray 102, 114, 175

Callinicum 152, 176, 216
Callinicum Muharebesi 168
Calopodios 156
Capitolium 1
Cassiodorus 147, 173
Catallus 42
Celer 71-72, 81, 86-87
Charibert 31
Chlothar 30
Choricius 44, 47
Clementinus 66
Commodus 47
Conon 80-81
Constant, Benjamin 220-221

Damascios 144
Daniel 57, 66, 68, 118
Demosthenes 94
Diakonissa 2
Diehl, Charles 223
Diocletianus 9-10, 77, 170-171
Diogenianus 86-87
Dionisios Exiguus 170-171
Doğu Asya 10, 104
Doğu Ortodoks Kilisesi 217
Dominicus 173
Duffy, Stella 222

Edessa (Urfa) 44, 142, 176, 194, 209, 217
Efes Konsili
  Birinci Efes Konsili (MS 431) 14, 90, 134, 170
  İkinci Efes Konsili (MS 449) 14, 68, 91, 177
Efraim 162
Efrem 141, 208
Eudaimon 157-158
Eudocia 16, 116-117
Eudoksia 28-29
Eulalios 145
Euphemia 73, 86, 88, 94, 97-99
Euphemia (İoannes'in kızı) 197
Euphratensis 91
Eupraksius 67, 80
Eusebius 196, 200
Eustacius 81
Eutykhes / Eutykhesçilik 177-178, 183

Fatih Camisi 1
Fausta 11
Felix 123
Filistin 15, 118, 184
Flavianos 69
Flavios Secundinos 122
Fredegund 30-31

Gainas 12
Galsuintha 30
Gassaniler 140, 194, 209
Geiserik 28, 165, 168
Gelimir 165, 172-173
Germanus 32, 128, 211-212
Germenler 14
Gibbon, Edward 219
Got Savaşı 27, 175
Gotlar 12-15, 29, 118, 172-175, 194-195, 199-200, 207
Gregoire 30-31, 34
Gutran 31

Hekebolus 53, 55-59, 61, 63, 65, 96, 125, 128
Helena 38, 117, 134
Herofilos 120, 125
Hipodrom 1-2, 8, 62-65, 70-72, 77-78, 85, 126, 151, 155-161, 163, 165, 220
Hipokrates 120
Honorius 12
Hormisdas 88, 92, 99, 175, 177

Hormisdas Sarayı 102, 104, 108, 113, 175-176, 179, 184, 186-187, 189, 192, 208
Hunlar 12, 139, 152
Hüsrev 31, 111-112, 139, 194-195, 205
Hypatios 65, 70, 108, 112, 122, 138, 158-164, 170, 180

Isauria 18

İlderik 172
İllus 18, 27, 68, 86
İoanna 212
İoannes (Afrikalı) 32
İoannes (Efesli) 21, 25-26, 34, 37, 82, 94, 96, 152-153, 175, 179-181, 185-187, 201, 203, 208-209, 210, 213
İoannes (Hephaestopolisli) 208-209
İoannes (Kapadokyalı) 24, 32-34, 93, 123, 128, 147, 152-154, 158, 160-161, 167, 171-172, 183-184, 193, 195-202, 206, 209-210, 217, 223
İoannes (Lidyalı) 32-35, 48, 74, 94, 122-125, 138, 144-145, 147, 149, 153-154, 195, 199-201
İoannes (Obur) 205-206
İoannes (Tella'lı) 35, 176
İoannes (Theodora'nın torunu) 212
İoannes Malalas 143-145, 155, 195, 200
İskenderiye 10, 45, 59, 62, 65, 97, 105, 122, 183-185, 203, 209
İstanbul Üniversitesi 1
İulianos 160, 201
İustinos (General) 32, 71
İustinos (İmparator) 6, 15, 32, 53, 72-73, 75, 78-83, 85-89, 91, 94-96, 98-101, 104, 106-108, 111-112, 116-117, 123, 125-130, 135-136, 142, 152, 159, 170, 176, 181, 215-216, 218
İustinos (Jüstinyen'in yeğeni) 212
İznik Konsili 13-14, 67-68

Jolivet, Rita 222
Jordanes 169
Jüstinyen
  Augustus ilan edilmesi 125
  doğumu 86
  Gotlarla savaş 172-175, 207
  imar faaliyetleri 108, 114-115, 138, 141, 154, 167, 189
  imparator olması 127
  Jüstinyen Derlemesi 127, 136, 167, 178
  Jüstinyen Kodeksi 144, 153, 218
  karakteri 92-94
  kararname ve yasalar 34, 37, 46, 53, 94-98, 127, 137-138, 142-144, 191-192
  kayzer unvanı 109, 112
  kodifikasyon 94, 124, 136
  Konstantinopolis Konsili 175
  Mavilerle ilişkisi 88-89, 91, 100, 137
  Nika Ayaklanması 155-163
  patrisyenlik 100-101
  reformlar 127-129, 138, 153, 158, 168, 318
  Sergios ve Bakhos Kilisesi 113-114
  Teopaşizm 92, 175-176
  Theodora'ya ilişkisi 46, 53, 61, 82, 89, 94, 97-98, 102, 121, 187-188, 213

Kaleb 105-106, 108
Kalke Kapısı 216
Kalkedon karşıtlığı 15, 25-26, 35, 59, 61, 63, 65, 68-69, 73, 75, 78-79, 82-84, 87-88, 92, 96, 98, 104-106, 108, 114, 118, 137, 139, 141, 167, 173, 175-177, 179-184, 186-187, 202, 208-209, 216
Kalkedon Konsili 15-16, 26, 31, 59, 67-68, 91, 116, 118, 134, 138, 174, 217
Kalkedonculuk 34, 63, 66-73, 78, 88, 90-92, 97-98, 104, 114, 116, 118, 142, 173, 175-177, 180, 183-186, 199, 208-210, 217
Kapalıçarşı 2
Karadeniz 32, 111, 138, 140, 195, 207, 216
Kartaca 4, 9-10, 178
Karus 12
Kavad 111-112, 129, 139, 152
Kellis Manastırı 137
Kıpti Ortodoks Kilisesi 15, 209
Kiril 148, 170, 179
Kirillos 90
Komito 2, 4, 6, 8, 22, 24, 39, 98, 207, 212
Konstantin (piskopos) 180
Konstantin (Tribonianus'un yardımcısı) 127
Konstantin Forumu 10-12, 158, 160
Konstantinopolis
  beslenme alışkanlıkları 2, 6-7
  deprem 189
  imparatorluk sarayları 8, 85, 101-104, 210

kiliseler 1, 11, 18, 113-115
kuşatılma 17
Mavilerin ayaklanması 99-100
Nika Ayaklanması 129, 153, 155-164
Vitalianus isyanı 17, 65
veba salgını 35, 203-204
yarışlar 1-2, 5, 76-77, 158
Yeni Roma 10, 189
Konstantinopolis Konsili (MS 381, 532, 536) 67, 182, 187, 206
Krisomallo 24, 45
Kutsal Havariler Kilisesi 1, 11, 101, 114, 160, 162, 216
Kuzey Afrika 9, 14, 22, 28, 75, 125, 166, 168-169, 171, 173-175, 178
Kuzey Britanya 4
Kuzey Fransa 30
Küçük Ayasofya Camisi 113

Lahmiler 106, 140, 194
Landerik 30-31
Lazika 32, 111, 129, 138
Leo (Papa) 174
Leon 99
Leroux, Xavier 222
Liberatus 183, 185, 199-200
Licinius 9
Longinus 19, 70

Makedonios 49, 63, 67-69, 71
Makedonia 61, 78, 82, 84, 89, 91
Maksimianus 113
Malkos 169
Maniheistler 136-137, 156
Marcellinos 169-170
Marcia 47
Marcianus 11, 15-16, 46
Marcus Aurelius 11
Mare 180-183, 185, 213
Marian 99
Marianus 185
Marinus 74, 87
Martiropolis 139-140, 152
Massenet, Jean 220-221
Matasuenta 29-30
Ménage, Gilles 218
Menas 146, 186-187
Mezopotamya 35, 139, 152, 194, 205
Mısır 4-5, 14, 45, 56, 75, 79-80, 90, 96-97, 100, 105, 121, 137-138, 142, 183, 196, 198, 202-203, 216
Mikael 216
Misael 80, 130-131, 182
Montanistler 210
Montesquieu 218-219, 222
Muhammed 106-107
Mundus 159, 163

Narses 163, 184, 198, 206, 213
Nasturi Kilisesi 107
Nasturiler 91, 106, 108, 177, 183
Nestorius 90-91, 170, 177-178
Nicephorus Callistus 217, 219
Nika Ayaklanması 153-159
Nonnosus 107

Odovakar 88, 123
Oecumenius 80
Origen 161
Ostrogotlar 27, 88, 129, 138, 147, 174

Palmira 105, 139-140
Patricius 27, 70, 72
Paulos 97
Paulus Silentiarios 47-48, 189, 196, 204
Pelagia 45
Perikles 50
Perpetua 4
Pers İmparatorluğu 10, 91, 96, 107, 139, 176
Pers istilası 140, 194-195
Persler 31, 82, 91, 104, 108-109, 111-112, 117, 129, 138-140, 151-152, 163, 166, 176, 178, 195, 207
Petra 90, 96, 142
Petros 172
Petros (Apemealı) 185-186
Petros Barsymes 201, 204, 206
Petros Sabbatius bkz. Justinyen
Petrus 199, 205-206
Petrus ve Paulus Kilisesi 113-114, 176
Philoksenos 87
Phocas 67, 80, 161-162, 196, 210
Photius 199
Placidia 117
Pompeios 122, 158-160
Porphyrius 64-65, 77-78, 82
Priskos 21, 31, 47, 147, 168-169

Probus 67, 70, 159, 166-167, 191, 208, 213
Proclus 87
Proculus 112
Prokopios 21-27, 29-35, 37, 39-40, 44-45, 47, 53-55, 61, 82, 85-86, 89, 92, 94, 97-100, 122-123, 127, 130, 138-139, 143-145, 147-149, 153-155, 160-162, 164, 167-169, 171-172, 180, 187, 189, 191-193, 195-201, 203-206, 209-213, 216-219, 222-223
Ptolemiler 10
Pulcheria 15-16, 19, 38, 99, 134

Ramla 107-108,
Ramla konferansı 114, 140
Ravenna 30, 88, 132, 169, 172-174, 183, 194, 199, 221
Renan, Ernest 219-221
Romulus 124, 169
Rufinus 81
Rusafa 81, 107-108, 114

Sabas 148-149
Sabir Hunları 139, 152
Samiri ayaklanması 148, 151-152
Samiriler 136-137, 156
San Vitale Kilisesi 126, 132-133, 217, 221, 224
Sardou, Victorien 220-223
Seleukos İmparatorluğu 10
Sergios 90-91, 107-108, 113-116
Severus (imparator) 12
Severus (piskopos) 43-44, 62-63, 65-67, 69, 72, 74, 78-84, 87-88, 92, 98, 114, 122-123, 130-131, 138, 149, 177, 179, 182-187, 199
Sicilya 172, 185
Simeon 106-108, 139
Sittas 93, 98, 128, 140, 163, 168, 207
Sofia 207, 212
Soisson 30
Solon 81
Soranus 49-51
Sultanahmet Camisi 85
Süryani Ortodoks Kilisesi 15, 79, 209, 216-217

Takımlar 1-6, 8, 13, 17, 61, 65, 71, 74-79, 82, 88, 101, 119, 136-138, 142, 154-159, 162
  Beyazlar 5, 8
  Kırmızılar 5, 8, 78
  Maviler 2, 5, 8, 15, 61, 72, 77-78, 84, 88-89, 91, 94, 99-101, 137, 154, 158, 163
  Yeşiller 2, 4-5, 8, 77-78, 101, 143, 154-156, 158, 162, 194
Tekla 38
Theocritus 72
Theodahad 30, 147, 172-173, 175, 185
Theoderik 27, 88, 122-123, 169, 174
Theodora
  ailesi 2, 4, 6, 8, 39
  Antakya dönemi 61-63, 83-84
  Augusta ilan edilmesi 126
  azize ilan edilmesi 217
  babasının ölümü 8
  casusluk 84, 88-89, 94
  çocukluğu 4
  dini görüş 99, 137, 179-184, 186
  doğum yeri 2
  evlilik yasası 37, 46, 53, 94-98
  fahişelik 21-23, 26, 45-46
  hakkındaki eserler 215-216, 220-222
  hayır işleri 25, 108, 141, 145-146
  Hekebolus'la ilişkisi 55-59
  imparatoriçe olması 127
  Jüstinyen'le ilişkisi 46, 53, 61, 82, 89, 94, 97-98, 102, 121, 187-188, 213
  Kalkedon karşıtlığı 79, 82-83, 88, 98-99, 175, 179-180, 182, 208
  kızı ve torunları 53-55, 167, 191, 212
  Maviler 61, 84, 88-89, 91, 94
  Metanoia 192-193
  Nika Ayaklanması 129, 160-164
  okuryazarlık 4-5, 130-131, 182
  oyunculuk 22-23, 26, 37, 39-41, 45, 53
  ölümü 212
  patrisyenlik ilanı 97, 100-101
  portre ve büstleri 131-133, 217
  Prokopius'a göre 21-23, 25-27, 29, 39-40, 45, 54-55, 61, 82, 89, 98, 122, 130, 139-144, 147, 160, 180, 192, 197, 205
  reformlar 128
  Severus'la ilişkisi 62, 79, 83
  siyasi etkinliği 24, 55, 97, 107-108, 122-123, 125, 128, 130, 139, 142, 145-149, 151, 160-164, 167, 172, 175, 183-184, 187, 190-193, 195-201, 205-206, 208-209, 211
  Susa dönemi 57-59
  Theodosius'un risalesi 179
  yakın arkadaşları 24, 38, 45, 212

Theodore 203, 206
Theodore (piskopos) 209
Theodoretos 90-91
Theodosius (piskopos) 179, 183-187, 193, 201, 208-210
Theodosius Forumu 13, 15
Theodotus (memur) 100, 108,
Theodotus 201
Theofanes 155
Thomas (doktor) 162
Thomas (özel ajan) 90-91, 96-97
Thomas (senato üyesi) 196
Tiberia 106
Tiberios 124
Timostratus 80
Timoteus 216
Titus 165
Topkapı Sarayı 101
Totila 175
Trajanus 11
Trakya 6, 17, 65, 87, 143, 160, 168, 186
Tribonianus 93, 123-124, 127, 136-137, 144, 146, 148, 153-154, 158, 161-162, 167-168, 178, 203, 207, 213
Tsate 111, 138

Uldin 12
Ulfilas 14
Uranius 31-32, 34

Vandallar 14, 22, 28, 56, 75, 117, 165-166, 168-169, 171-175, 178
Verina 17-19, 26-27, 99
Vespasianus 47
Victor 183-184
Vigilius 199
Vitalianus 17, 65, 70-73, 75, 79, 81, 85-88, 92, 99, 119, 195, 211
Vitiges 29-30, 175

Yahudiler 77, 81, 106, 136, 156, 166, 219
Yakup Burdono 44, 209, 217
Yezdigirt 111

Zakarias 66, 153-154
Zeno 16, 18-19, 26-27, 66-70, 75-77, 86, 88, 99, 118, 163, 169, 180, 212
Zenobia 139
Zoora 25-26, 35, 181-182, 185-187, 213
Zosimos 48
Zoticus 124-125
Zünuvas 105-106, 108